

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

KAPİTALİST GENİŞLEME VE DÜZENLEME ARACI
OLARAK ULUSLARARASI MÜDAHALE
SÖYLEMLERİ/PRATİKLERİ VE ULUSLARARASI HUKUK

DOKTORA TEZİ

CANER KALAYCI

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Mehmet DALAR

BOLU, TEMMUZ - 2023

KABUL VE ONAY SAYFASI

Caner KALAYCI tarafından hazırlanan “KAPİTALİST GENİŞLEME VE DÜZENLEME ARACI OLARAK ULUSLARARASI MÜDAHALE SÖYLEMLERİ/PRATİKLERİ VE ULUSLARARASI HUKUK” adlı tez çalışması jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı’nda Doktora Tezi olarak oy birliğiyle kabul edilmiştir. 24/07/2023

Jüri Üyeleri

İmza

Danışman
Prof. Dr. Mehmet DALAR
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Doç. Dr. Ekin OYAN ALTUNTAŞ
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Doç. Dr. Umut KEDİKLİ
Manisa Celal Bayar Üniversitesi

.....

Üye
Prof. Dr. Gökhan TELATAR
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe GÜNEŞ
Çankırı Karatekin Üniversitesi

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. İbrahim KÜRTÜL

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım

Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir,

aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Teze ilişkin Turnitin adlı programda enstitü müdürlüğünce belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan benzerlik raporuna göre, tezin benzerlik oranı %30'u geçmemektedir.

.....
CANER KALAYCI

ÖZET

KAPİTALİST GENİŞLEME VE DÜZENLEME ARACI OLARAK ULUSLARARASI MÜDAHALE SÖYLEMLERİ/PRATİKLERİ VE ULUSLARARASI HUKUK

DOKTORA TEZİ

CANER KALAYCI

BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

(TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. MEHMET DALAR)

BOLU, TEMMUZ - 2023

XIII + 239

Uluslararası müdahale pratikleri kapitalist birikim rejiminin genişlemesini sağlayan hegemonik stratejilerin bir parçasıdır. Bir diğer ifadeyle, uluslararası müdahaleler kapitalizmin mekânsal genişlemesini ve sermayenin küreselleşmesini sağlamaktadır. Uluslararası müdahalenin gerçekleştiği ülkelerde müdahale sonrasında kapitalizmin genişlemesini sağlayan bazı düzenleme stratejileri hayata geçirilmektedir. Bu stratejiler arasında küresel ticarete entegre olmayı kolaylaştıracak hukuksal değişiklikler, uluslararası örgütlerle olan bağların güçlendirilmesi, özelleştirme uygulamalarının artması, ekonomik, ticari ve yatırım anlaşmalarının yapılması ve kurulan statükonun korunmasını sağlayacak askeri işbirliği anlaşmalarının gerçekleştirilmesi gibi çeşitli uygulamalar bulunmaktadır. Ayrıca uluslararası müdahaleler sonucunda stratejik bölgelerin jeopolitik kontrolünün sağlanması ve devlet biçimlerinin kapitalist birikim rejimine uygun hale getirilmesi gerçekleşmektedir. Uluslararası müdahalelere meşruiyet kazandırmak için kullanılan stratejiler ise söylemler olmuştur. Bu söylemler bir yandan insani müdahale, koruma sorumluluğu, demokrasinin yayılması ve insan hakları ihlallerinin durdurulması gibi etik ve ahlaki değerler üzerine inşa edilirken diğer yandan başarısız devlet, haydut devlet veya terörle ilişkili devlet gibi kültürel farklılık dinamikleri üzerine inşa edilmektedir. Bu söylemlerin esas hedefi uluslararası müdahaleleri etik ve ahlaki bağlamda meşrulaştırmak ve uluslararası toplumun yapılacak müdahalelere rıza göstermesini sağlamaktır. Söylemlerin üretilmesi ve uluslararası toplumun bu söylemsel düzene hapsedilmesi ise hegemonyanın kültürel ve ideolojik üstünlüğüyle açıklanmaktadır. Dolayısıyla uluslararası müdahalelerin temel gerekçeleri ne etik ne de ahlaki kaygılardır. Zira meselenin etik ve ahlaki kaygılar üzerinden ele alınması 2003 yılında gerçekleştirilen Irak müdahalesi sonrasında Amerikan askeri kuvvetlerinin uzun yıllar Irak'ta konuşlanmasını ve Irak'ın kitle imha silahlarının bulunduğu iddiasının gerçek dışılığının ortaya çıkmasını açıklama hususunda yetersizliğe neden olmaktadır. Sonuç olarak, İkinci Dünya Savaşı sonrası Amerikan hegemonyası tarafından gerçekleştirilen uluslararası müdahaleler esas olarak kapitalist birikim rejiminin genişlemesini ve hegemonyanın mekânsal düzenleme yapmasını sağlayan bir araçtır.

ANAHTAR KELİMELEER: Uluslararası Müdahale, Hegemonya, Emperyalizm, Kapitalizm, Uluslararası Hukuk

ABSTRACT

DISCOURSES/PRACTICES OF INTERNATIONAL INTERVENTION AS A CAPITALIST EXPANSION AND REGULATION INSTRUMENT AND INTERNATIONAL LAW

PHD THESIS

CANER KALAYCI

BOLU ABANT IZZET BAYSAL UNIVERSITY

INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

DEPARTMENT OF INTERNATIONAL RELATIONS

(SUPERVISOR: PROF. DR. MEHMET DALAR)

BOLU, JULY 2023

XIII + 239

International intervention practices are part of the hegemonic strategies that enable the expansion of the capitalist accumulation regime. In other words, international interventions ensure the spatial expansion of capitalism and the globalization of capital. In countries where international intervention takes place, some regulation strategies are implemented that enable the expansion of capitalism after the intervention. These strategies include legal changes to facilitate integration into global trade, strengthening ties with international organizations, increasing privatization practices, signing of economic, trade and investment agreements, and the conclude a military cooperation agreement to maintain the status quo. In addition, as a result of international interventions, geopolitical control of strategic regions is ensured, and state formations are adapted to the capitalist accumulation regime. The strategies used to give legitimacy to international interventions have been discourses. On the one hand, these discourses are built on ethical and moral values such as humanitarian intervention, the responsibility to protect, the spread of democracy and the stopping of human rights violations, and on the other hand, they are built on the dynamics of cultural differences such as the failed state, the rogue state or the terrorism-related state. The main goal of these discourses is to legitimize international interventions in an ethical and moral context and to ensure that the international community consents to the interventions to be made. The production of discourses and the imprisonment of the international community in this discursive order is explained by the cultural and ideological superiority of hegemony. Therefore, the main justifications for international interventions are neither ethical nor moral concerns. Approaching to the issue through ethical and moral concerns leads to an inability to explain the deployment of American military forces in Iraq for many years after the intervention in Iraq in 2003 and the unreality of Iraq has not weapons of mass destruction. As a result, the international interventions carried out by the American hegemony after the Second World War are essentially a means that enables the expansion of the capitalist accumulation regime and the spatial regulation of hegemony.

KEYWORDS: International Intervention, Hegemony, Imperialism, Capitalism, International Law

İÇİNDEKİLER

Sayfa

KABUL VE ONAY SAYFASI	iii
ETİK BEYAN.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİL LİSTESİ.....	ix
TABLO LİSTESİ	x
KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ	xi
TEŞEKKÜR	xiii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	16
1. KAPİTALİST ÜRETİM İLİŞKİLERİNİ ANLAMAK.....	16
1.1 Hukuka/Uluslararası Hukuka Tarihsel Materyalizm ve Sosyolojik Hukuk Perspektifinden Yaklaşmak	16
1.2 Kapitalist Sermaye Birikiminin Mantığını Anlamak.....	23
1.2.1 Kapitalist Üretim İlişkilerinin Ortaya Çıkışı	23
1.2.2 Kapitalist Üretim İlişkilerinin Temel Nitelikleri	26
1.2.3 Sermaye Birikimi Sürecinde Krizler ve Devletler.....	30
1.2.4 Kapitalist Sermayenin Yayılmacı Doğası	35
1.3 İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Kapitalist Dünya Ekonomisinin Temel Dinamikleri.....	44
1.3.1 Bretton Woods Sisteminden 1970’lerde Yaşanan Ekonomik Krize	47
1.3.2 1970’lerin Krizi ve Neoliberal Dönüşüm	51
1.3.3 2008 Ekonomik Krizi ve Sonuçları	63
1.4 Gramsci’nin Hegemonya Kavramı ve Kapitalizmin Sınıfsal İlişkileri....	66
1.5 Düzenleme Okulu	74
İKİNCİ BÖLÜM	81
2. KAPİTALİZM ELEŞTİRİSİNİN ULUSLARARASI HUKUK KURAMLARINA YANSIMASI.....	81
2.1 Uluslararası Hukuka Üçüncü Dünyacı Yaklaşım (TWAİL)	82
2.1.1 Üçüncü Dünyacılık ve Hiyerarşi Karşıtlığı	86
2.1.2 Karşı Hegemonik Duruş	87
2.1.3 Evrensel Söylemlere Karşı Tutum.....	90
2.1.4 Uluslararası Kurumlara Yönelik Eleştirel Tutum.....	91
2.2 Emperyalist Uluslararası Hukuk Yaklaşımı	97
2.2.1 Kapitalizmin Tarihsel Aşamaları Bağlamında Uluslararası Hukuku Dönemselleştirmek	100

2.2.2 Medeniyet Standartlarının Yeniden Üretimi	105
2.3 Hegemonik Uluslararası Hukuk Yaklaşımı	111
2.4 Pasukanis'den Mievile'e Uluslararası Hukukun Meta Biçim Teorisi ..	121
2.5 Kapitalizm Eleştirisi Üzerine İnşa Edilen Sovyet Uluslararası Hukuk Deneyimi	127
2.5.1 Klasik Marksist Çalışmaların Sovyet Hukukuna Mirası	127
2.5.2 Sovyetler Birliği'nin Uluslararası Hukuk Yaklaşımı	131
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	140
3. ULUSLARARASI MÜDAHALE SÖYLEMLERİNİN VE PRATİKLERİNİN ANALİZİ	140
3.1 Uluslararası Müdahalenin Hukuksal Sınırları	140
3.1.1 Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma Yasağı	141
3.1.2 Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanmanın Yasal İstisnaları.....	143
3.2 Uluslararası Müdahaleyi Meşrulaştırıcı Söylemlerin Analizi	150
3.2.1 Uluslararası Müdahale Tartışmaları	150
3.2.2 Farklılık Dinamiği ve Medeniyet Standardı Yaratan Söylemler	153
3.3 İkinci Dünya Savaşı Sonrası Uluslararası Müdahale Pratiklerinin Analizi.	162
3.3.1 Kore'deki Uluslararası Müdahale Pratiklerinin Analizi	166
3.3.2 1953 İran Darbesi ve Uluslararası Müdahale Pratiklerinin Analizi	174
3.3.3 ABD'nin Dominik Cumhuriyeti'ne Yönelik Askeri Müdahalesi...	179
3.3.4 1973 Şili Askeri Darbesinde ABD'nin Etkisi	185
3.3.5 Irak'a Yönelik Uluslararası Müdahale Pratiklerinin Analizi.....	191
3.3.6 Libya'daki Uluslararası Müdahale Pratiklerinin Analizi.....	203
SONUÇ	211
KAYNAKLAR	220

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.1. 1948-2016 Yılları Arasında ABD Ekonomisindeki Büyüme Oranları	52
Şekil 1.2. 1947-2004 Yılları Arasında ABD Ekonomisindeki Kâr Oranları.....	52
Şekil 1.3. 1960-2014 Yılları Arasında ABD Hane Halkı Borcunun GSYH'ye Oranı	63

TABLO LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1.1. 1970’li Yıllar ve Sonrasında Hâkim Olan Neoliberal Politikalar ...	62
Tablo 2.1. Değişen Dünya Ekonomisine Göre Uluslararası Hukukun Dönemselleştirilmesi.	100
Tablo 2.2. Medeniyet Standardının Etkisi.	106
Tablo 2.3. Uluslararası Hukukta Yeni Medeniyet Standardı.	109
Tablo 2.4. Eski ve Yeni Medeniyet Standartlarının Karşılaştırılması.	111
Tablo 2.5. Hegemonyanın Uluslararası Hukuktaki Denge Stratejisi.	117
Tablo 2.6. Metodoloji, Kuram ve Kavramsal Altyapı Bağlamında Oluşturulan ve Uluslararası Müdahale Örneklerinde Aranacak Veri Kategorileri.....	138
Tablo 3.1. Tarihsel Süreç İçerisinde Uluslararası Müdahaleye Meşruluk Kazandırmayı Hedefleyen Söylemler	154

KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ

AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
ADB:	Asya Kalkınma Bankası
AGİK:	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AIOC:	Anglo-Iranian Oil Company
APEC:	Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
APOC:	Anglo-Persian Oil Company
ARAMCO:	Arap-Amerikan Petrol Şirketi
ARRA:	Amerikan Kurtarma ve Yeniden Yatırım Yasası
ASEAN:	Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
BIS:	Uluslararası Ödemeler Bankası
BM:	Birleşmiş Milletler
BP:	British Petroleum
CELAC:	Latin Amerika ve Karayip Devletleri Topluluğu
CIA:	Merkezi İstihbarat Teşkilatı
COMECON:	Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi
DR-CAFTA:	Dominik Cumhuriyeti-Orta Amerika-ABD Serbest Ticaret Anlaşması
DTÖ:	Dünya Ticaret Örgütü
FBI:	Federal Soruşturma Bürosu
GATT:	Ticaret ve Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması
GSMH:	Gayri Safi Milli Hasıla
GSOMIA:	Askeri Bilgi Güvenliği İşbirliği Anlaşması
GSYH:	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IAEA:	Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı
IAPF:	Amerikalılar Arası Barış Gücü
IBRD:	Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
IDB:	Amerikalılar Arası Kalkınma Bankası
IMF:	Uluslararası Para Fonu
ITT:	Uluslararası Telefon ve Telgraf

KORUS FTA:	Kore-Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
MI6:	İngiliz Gizli İstihbarat Servisi (Secret Intelligence Service)
NAFTA:	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
NATO:	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OAS:	Amerikan Devletleri Örgütü
OECD:	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OEEC:	Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
PATRIOT:	Terörizmi Engellemek ve Durdurmak İçin Uygun Araçları Sağlayarak ABD'yi Birleştirme ve Güçlendirme Yasası
SEATO:	Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı
SSCB:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TARP:	Sorunlu Varlıkları Kurtarma Programı
TWAIL:	Uluslararası Hukuka Üçüncü Dünyacı Yaklaşım
UAD:	Uluslararası Adalet Divanı
UNASUR:	Güney Amerika Uluslar Birliği
UNCOK:	Birleşmiş Milletler Kore Komisyonu
UNMOVIC:	Birleşmiş Milletler İzleme, Doğrulama ve Teftiş Komisyonu
UNSCOM:	Birleşmiş Milletler Özel Komisyon
UNSMIL:	Birleşmiş Milletler Destek Misyonu
UNTCOK:	Birleşmiş Milletler Kore Geçici Komisyonu
USAID:	Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı
USAMGIK:	Kore'de Amerikan Ordu Askeri Hükümeti

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasının ortaya çıkışı, düşünsel gelişimi, araştırma süreci ve yazım aşaması birçok kişinin katkıları ve desteğiyle gerçekleşmiştir. Öncelikle akademik gelişim sürecimde eşsiz emeklere sahip olan tez danışmanım Prof. Dr. Mehmet Dalar'ın tez çalışmamın tüm aşamalarındaki rehberliği benim için çok değerliydi. Tez çalışmamın tüm aşamalarında değerli öneri ve fikirleriyle tezimi daha iyi hale getirmemi sağlayan Doç. Dr. Ekin Oyan Altuntaş'a ne kadar teşekkür etsem az kalacaktır. Tez çalışmamın en başından beri Tez İzleme Komitesi'nde yer alan Doç. Dr. Umut Kedikli'ye eleştiri, öneri ve tüm yönlendirmeleri için minnettarım. Tez savunması sırasında tez jüri üyelerim Prof. Dr. Gökhan Telatar'ın ve Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Güneş'in tez çalışmamla ilgili getirmiş oldukları değerli eleştiri ve öneriler için teşekkürü borç bilirim.

Tez çalışmamın stresli dönemlerinde yanımda olan abim Taner Kalaycı'nın, kardeşim Eray Kalaycı'nın ve başta Annem ve Babam olmak üzere tüm ailemin göstermiş olduğu manevi destekler tez çalışmamı bitirmem konusunda itici kuvvet olmuştur. Tez çalışmamın teslim edilmesi sürecinde yazım hatalarını düzeltme hususunda yardımını esirgemeyen Esra Karabey'e teşekkür ederim. Son olarak, tez çalışması sürecimde tezimle ilgili tüm ayrıntıları dinleyen, birçok kez uykusuz kalarak teknik yardımlarını esirgemeyen, çeviri, veri toplama ve yazım hataları hususlarında önemli yardımları olan ve en önemlisi tıkanıp tüm zorlukları aşmamda manevi destek veren Sevgili eşim Seniha Karabey Kalaycı'nın katkıları benim için unutulmaz kalacaktır.

GİRİŞ

Çağdaş uluslararası hukuk, devletler arasında uzlaşmayla oluşturulan ve belirli sınıf çıkarlarını bünyesinde barındıran ilkeler ve normlar sistemi olarak tanımlanabilir (Chimni, 2004a: 9-10). Uluslararası hukuk tarihi ise kapitalist üretim ilişkilerinden daha eski dönemlere dayanmaktadır. Fakat kapitalist üretim tarzının ortaya çıkması ve bu üretim tarzının devletlere belirli ilişki setlerini dayatması uluslararası hukukun kapitalizmin etkisi altında dönüşümüne neden olmuştur. Dolayısıyla uluslararası hukukun tarihsel dönüşümü dünya ekonomisinde yaşanan gelişmeler tarafından doğrudan etkilenmektedir.

Küresel sermaye, genişleme sürecinde herhangi bir engelle karşılaşması halinde hukuki, siyasi veya askeri zorlayıcılığı çeşitli boyutlarda değişen araçlar kullanmaktadır. Bu araçlardan biri de uluslararası müdahale seçeneğidir. Fakat uluslararası müdahaleleri kapitalist üretim ilişkileri üzerinden açıklarken indirgemeci bir yaklaşımla tek belirleyenin bu ilişki olduğunu kabul etmek yerine en temel belirleyenin bu ilişki olduğunu ortaya koymak gerekir. Zira ABD'nin Afganistan ve Irak; Rusya'nın ise Gürcistan, Kırım ve Ukrayna'daki uluslararası müdahale örnekleri birçok kapitalist aktörün onayladığı müdahaleler değildir. Bu nedenle kapitalizmin devletler arasında da rekabetin yaşanmasına neden olduğunu ve devletlerin jeopolitik, askeri veya siyasi çıkarlarının da analiz çerçevesine dahil edilmesi gerektiğini kabul etmek gerekir.

Devletler küresel kapitalist rekabet içerisinde ulusal ekonomilerini korumayı ve kaynaklarını rakip devletlere karşı verimli ve etkili bir biçimde kullanmayı hedeflemektedir. Bu hedef doğrultusunda kapitalist sermaye birikim sürecinin hâkim olduğu uluslararası sistemde söz sahibi olmak devletler için önemli bir güçtür. Bu noktadan hareketle, ülkelerin kapitalist gelişmişlik düzeyleri ve organizasyonları (rejim, hukuk, dış politika gibi) arasında farklılıklar bulunsa da esas itibarıyla bütün kapitalist ülkelerin aynı sistem içerisinde güçlerini artırmaya çalıştığını söylemek mümkündür. Farklı ülkelerin sermaye sahiplerinin dünyanın birçok bölgesinde giriştikleri rekabet onları küresel bağlamda farklı sınıflar olarak ayırmamaktadır. Bunun nedeni ise kapitalist rekabette şirketlerin ekonomik, siyasal ve hukuksal anlamda kullandıkları araç, yöntem, kavram, kural ve pratiklerin aynı kapitalist sistemin yeniden üretilmesine hizmet ediyor olmasıdır.

Kapitalist sistem her dönem kendisini meşrulaştıran veya kendi işleyişini kolaylaştıran bir uluslararası hukuk düzenine ihtiyaç duymuştur. Sömürgecilik sonrası kapitalist aşamada uluslararası hukuka demokratik ve evrensel bir nitelik kazandırılmaya çalışılması bu duruma örnek gösterilebilir (Chimni, 2012: 36-37). Birleşmiş Milletler Şartı'nın tüm devletlerin egemen eşitliği ilkesi üzerine inşa edilmesi fakat uluslararası müdahale pratiklerinin devam etmesi de başka bir örneği oluşturmaktadır. Birleşmiş Milletler Şartı sonrası uluslararası müdahaleleri meşrulaştırmak ve Üçüncü Dünya ülkelerinin egemenliklerini yönetmek için farklı yöntemler geliştirilmiştir. Bu dönemde haydut devlet, önleyici meşru müdafaa, insani müdahale, koruma sorumluluğu, terörizme karşı savaş, başarısız devlet ve iyi yönetim gibi çeşitli araçlar geçmişten gelen farklılık dinamiklerini tekrar oluşturmuştur.

Kapitalizmin uluslararası müdahaleler üzerine etkisini anlamak için kapitalizmin kriz dönemlerine ve bu dönemleri atlatmak için oluşturulan uygulamaları incelemek gerekmektedir. Kâr oranlarının azalması ve ticaret açıklarının artması 1970'li yıllarda kapitalizmin de krize girmesine neden olmuştur (Anderson, 2015: 85-86). Krizin sona ermesi için oluşturulan neoliberal ekonomi politikaları ise sermayenin uluslararasılaşması süreçlerini beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda ortaya çıkan bir ihtiyaç ise bu politikaların küreselleşmesi için devlet biçiminin dönüşümü olmuştur. Devlet biçiminin kapitalizmin işleyişi lehine dönüşümünün mümkün olmadığı durumlarda ise çeşitli zor ve baskı yöntemleri (ekonomik, diplomatik veya askeri v.b.) kullanılmıştır. Uluslararası müdahaleler de bu yöntemlerin başarısız olması durumunda genellikle son seçenek olarak kullanılmıştır. Sonuç olarak, uluslararası müdahalelerin istisnai niteliğe sahip olması müdahalelere meşruluk kazandırıcı söylemlerin üretilmesine neden olmuştur. Bir diğer ifadeyle, uluslararası müdahale ile ilgili hukuk kurallarına yeni kavramların eklenmesi veya bu kuralların dönüşümü amaçlanmıştır.

1990'lı yıllarla birlikte ise devletlerin egemenliğini zayıflatıcı söylem ve doktrinler oluşturulmaya başlamıştır. Bu doktrinlerden biri de koruma sorumluluğu olmuştur. Bu doktrin esasen kapitalizmin yeni bir genişleme aşamasının işareti olmuştur. Bir diğer ifadeyle, 1990'lı yıllardaki uluslararası müdahale anlayışındaki paradigma değişimi, egemen devletlerden daha üstün bir iktidarın düzenlemeler yapmasına ve gerektiğinde zor kullanmasına dayanmaktadır (Hardt ve Negri, 2003: 37-39). Bu paradigma değişikliği esasen uluslararası hukuktaki değişimleri,

devletlerin yapısındaki değişimleri ve ulus-üstü örgütler vasıtasıyla devletlerin iç hukuk sisteminin değişimini de içinde barındırmaktadır. Kapitalist dönüşüme uyumlu bir şekilde değişen yeni uluslararası müdahale anlayışı, uluslararası sistemin hâkim güçlerinin insani sorunları çözmek, çatışmaları durdurmak ve barışı tesis etmek amacıyla farklı ülkelerin topraklarına müdahale etme hakkına dayanır. Bir anlamda BM Sözleşmesi'ne göre istisnai olması gereken bu hak, 1990'lı yıllarla birlikte sürekli acil ve istisnai durum yaratarak evrensel değerler tarafından meşrulaştırılmaya çalışılmıştır (Hardt ve Negri, 2003: 41-42).

1990'lı yıllarda uluslararası müdahale anlayışında yaşanan değişimin en önemli nedenlerinden biri Sovyetler Birliği'nin dağılması olmuştur. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla ABD sermayesi ve hegemonyası için genişleyebilecek bir Doğu Avrupa ortaya çıkmıştır. Zira 1994-1995 yıllarında NATO'nun Bosna müdahalesi bu yayılmanın askeri müdahalesidir. Bosna müdahalesi Güvenlik Konseyi'nin ilk kez NATO'ya askeri operasyon görevi verdiği ve hava saldırılarının insani müdahale olarak adlandırıldığı ilk müdahale örneği olmuştur (Anderson, 2015: 109).

ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Anthony Lake, 1993'deki konuşmasında ABD'nin Soğuk Savaş döneminde güvenlik hedefinin komünizmin yayılmasını durdurmak olduğunu fakat Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra yeni güvenlik hedefinin ise serbest piyasa demokrasilerinin genişletilmesi üzerine inşa edilmesi gerektiğini belirtmiştir (Lake, 1993). Ayrıca Lake, serbest piyasa demokrasilerinin genişlemesinin hem ABD ve ticaret yaptığı piyasa ekonomileri için fayda sağlayacağını hem de geliştirmekte olan ülke ekonomilerinin ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan yeni ekonomilerin liberalleşmesine katkı sunacağını vurgulamıştır (Jones, 2016: 870). Sonuç olarak, Sovyetler Birliği'nin ABD'yi dengelediği bir uluslararası sistemin ortadan kalkması ABD'nin doğrudan müdahale yeteneğini artırmıştır. Zira 1990 sonrası dönemde hem devletlerin egemenliğini zayıflatacak söylemlerin hem de ABD önderliğinde yapılan uluslararası müdahale pratiklerinin artması Sovyet dengesinin olmadığı bir dönemin niteliği olmuştur. Uluslararası Hukuk Enstitüsü'nün 1989 yılında diplomatik, siyasi veya ekonomik baskı yöntemlerinin askeri kuvvet kullanmayı içermemesi nedeniyle uluslararası hukuka aykırı olmadığını vurgulaması da bu söylemler arasında gösterilebilir. Bu yöntemlerin kullanılması hususunda ayrıca bir hukuksal yetkilendirmeye gerek olmadığını iddia edilmesi (Kolb, 2003: 121)

uluslararası müdahalenin kapsamının genişletilmeye çalışıldığını da göstermektedir. Zira hangi ulusal çıkar veya ulusal güvenlik unsuru ABD'nin dünyanın birçok bölgesinde aktif müdahale politikaları yürütmesi ile bağlantılı olabilir.

Çalışmanın Amacı

Kapitalist sermaye doğası gereği ekonomik, kurumsal ve politik anlamda mekânsal genişlemeye ve düzenleyici stratejilere ihtiyaç duymaktadır. Uluslararası hukuk sistemi ise kapitalizmin genişlemesi ve hegemonyanın bölgesel düzenleme yapabilmesi hususunda uluslararası müdahaleleri meşrulaştırıcı işlevlere sahip olmuştur. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı uluslararası hukukun inceleme alanı içerisinde olan uluslararası müdahale söylem ve pratiklerinin kapitalizmin genişlemesini sağladığını ortaya koymaktır. Bu nedenle uluslararası hukuk sistemi ile kapitalist ekonomik sistemin birlikte değerlendirilmesi gerektiğini de vurgulamak gerekir. Çalışma ayrıca kapitalist üretim ilişkileri üzerinden uluslararası müdahale pratiklerine uzanan sistematik bir düşünce yapısı kurmayı hedeflemektedir.

Uluslararası müdahale hukukunda kullanılan yeni söylem ve kavramlar özellikle kapitalizmin kriz dönemlerinde uygulanan ekonomi politikaları etrafında şekillenmektedir. Dolayısıyla bu çalışma, uluslararası müdahale hukukunun söylem ve pratiklerinin süreç içerisindeki değişimini kapitalist üretim ilişkileri etkisi üzerinden ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu amaç doğrultusunda tez, uluslararası müdahale hukuku ve normlarının kurmuş olduğu yapısal ilişkileri ekonomi politik incelemeye tabi tutacaktır. Bu bağlamda uluslararası müdahale örnekleri, kavramları ve süreçleri, içinde oluştukları üretim ilişkileri temelinde değerlendirilecektir. Böylece uluslararası müdahale hukukunun normları, kavramları ve pratikleri, açıklayan olmaktan ziyade içinde olduğu ilişkiler ile birlikte açıklanan konumunda olacaktır.

II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan uluslararası sistem devletlerin egemen eşitliğini korumaktan ziyade küresel ekonominin inşasını ve istikrarını kolaylaştırmayı hedeflemektedir. Uluslararası örgütler ve uluslararası anlaşmalar başta olmak üzere uluslararası hukuku oluşturan tüm bileşenler bu amaçla genel normları belirlemektedir. BM'nin meşru güç kullanımını elinde bulundurması ve güç kullanımı ile ilgili normların alanını genişletmeye çalışması bu sistemin kurucu

merkezidir (Chimni, 2004b: 5-6). Esasen bu yaklaşıma göre uluslararası hukukun da içinde bulunduğu bu sistemin amacı tüm ülkelerin refahını artırmak yerine küresel kapitalizmin yayılması için uygun şartlar yaratmaktır.

Örgütlenmesi ve faaliyetleri küreselleşen kapitalist üretim tarzı aynı zamanda toplumsal ve siyasal yapıları da etkilemektedir (Özbudun ve Uysal, 2012: 94). Bu doğrultuda kapitalist sistem, üretim alanları dışındaki eğitim, bürokrasi, hukuk gibi alanların da üretkenliği ve etkinliği artıracak şekilde düzenlenmesini amaçlamaktadır (Özbudun ve Uysal, 2012: 139). Bunlara ek olarak, üretim ilişkileri, yalnızca fiili üretim sürecinde oluşan toplumsal ilişkiler olmaktan ziyade bu süreçteki fiili güç ilişkilerini de kapsamaktadır. Bir diğer ifadeyle, üretim ilişkileri, efendiye karşı köle, feodal beye karşı köylüler ve kapitalist patrona karşı işçiler gibi maddi yaşamın örgütlenmesinde temellenen temel iktidar asimetrisini de yansıtır (Donham, 2015: 715). Bu asimetrik ilişkiler, uluslararası ilişkiler ve dolayısıyla uluslararası hukuka da hâkimdir. Bu ilişki setinin bir örneği olarak uluslararası anlaşmalar ve uluslararası örgütler vasıtasıyla devletlerin iktisadi politikalarının, siyasi ilişkilerinin ve hukuki altyapısının düzenlenmesi gösterilebilir.

Çalışmanın hedeflerinden biri de kapitalizmin sosyal ve politik oluşumunun özelliklerini ve bunun uluslararası hukuk kurallarını ve kurumlarını şekillendirme yöntemlerini ortaya çıkarmaktır (Chimni, 2012: 20). Harvey'e göre kapitalizmin tarihsel evrim sürecinde “teknolojik ve organizasyonel biçimler, toplumsal ilişkiler, kurumsal ve idari düzenlemeler, üretim ve emek süreçleri, doğa ile ilişkiler, günlük hayatın ve türün yeniden üretimi ve dünyanın zihinsel kavranışları” gibi faaliyet alanları vardır ve bu faaliyet alanları süreç içerisinde dönüşüm geçirmiştir (Harvey, 2012: 131). Harvey ayrıca bu alanlar arasındaki ilişkilerin nedensel olmaktan ziyade sermayenin dolaşımı ve birikimi aracılığıyla diyalektik olarak karşılıklı biçimde örüldüğünü ve bu yapılanmanın sosyo-ekolojik bütünsellik oluşturduğunu belirtmektedir (Harvey, 2012: 135-136). Bu noktadan hareketle daha somut örnekler vermek gerekirse, futbolun endüstri haline gelmesiyle yaşadığı evrimi, sağlık sektöründeki gelişmeleri, devletler ile uluslararası örgütlerin davranışlarını ve uluslararası müdahaleler gibi birçok sosyal olguyu bu bütünsellik içerisindeki diyalektik üzerinden değerlendirmek gerekir. Bu farklı alanların dönüşümüne neden olan temel belirleyen ise kapitalist üretim ilişkilerinin içsel dinamikleridir.

Çalışmanın Araştırma Problemleri ve Hipotezleri

Tez üç temel problemi araştırmayı planlamaktadır: 1) Uluslararası müdahale hukukunun kavram, söylem ve pratikleri neden değişim geçirmeye zorlanmaktadır? 2) Kapitalist üretim ilişkileri neden uluslararası müdahale hukukunun sunduğu normatif yapıya ihtiyaç duymaktadır? 3) Kapitalist üretim ilişkileri hangi yöntemlerle uluslararası müdahale hukukunu dönüşüme zorlamaktadır? 4) Uluslararası müdahale söylem ve pratikleri neden küresel ekonomik düzenin incelenmesiyle anlaşılabilir? 5) Kapitalist sermaye neden sürekli genişlemeye ihtiyaç duymaktadır?

Çalışmanın hipotezleri ise şu şekildedir: 1) Uluslararası müdahale süreçleri kapitalist dünya ekonomisinin değişen ihtiyaçları ve hegemonik güçlerin stratejileri ile doğrudan ilişkilidir. 2) Uluslararası müdahale hukuku kapitalist sermayenin genişlemesi için uygun şartlar yaratmaktadır. 3) Kapitalist üretim ilişkileri uluslararası müdahale hukukunun da içinde bulunduğu uluslararası toplumsal ve siyasal yapıyı etkilemektedir.

Çalışmanın Metodolojisi

Hegel'in insan bilincine ilişkin diyalektik görüşü, düşüncenin basit kategorilerden karmaşık kategorilere doğru evrildiğine dayanmaktadır. Tarihin de benzer süreç içinde geliştiğini düşünen Hegelci yaklaşıma göre belirli bir çağın çelişkileri, bu çelişkilerin yumuşatılmasına dayalı yeni bir çağın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Hegel'e benzer bir tarih görüşü geliştiren Marx'ın Hegel'den temel farkı ise materyalist yaklaşıma sahip olmasıdır. Başka bir deyişle, Hegel, tarihin fikirler üzerinden anlaşılabilirliğini ve tarihin fikirlerin ardışıklığından oluştuğunu vurgularken Marx, üretim ilişkilerinin nasıl örgütlendiğine odaklanmış ve tarihi ekonomik sistemlerin veya üretim tarzlarının ardışıklığı olarak kabul etmiştir (Sparknotes). Marx, tarihsel materyalist yaklaşımı şu temel üzerine inşa eder: “toplumsal üretimde, bireyler, iradelerinden bağımsız üretim ilişkilerine girmektedir. Bu üretim ilişkilerinin toplamı, toplumun ekonomik yapısını, hukuki ve politik üst yapıları ve sosyal bilincin belirli biçimlerini belirlemektedir. Bu maddi yaşamdaki üretim tarzı ise yaşamın sosyal, politik ve manevi süreçlerinin genel karakterini belirlemektedir” (Marx, 1859). Bir diğer ifadeyle, tarihsel materyalist yaklaşım iktidar ilişkilerini, siyasetin iktisadi kaynakların dağıtımına ilişkin kararlardan oluştuğu tezi üzerinden incelemektedir (Özbudun ve Uysal,

2012: 121). Bu bağlamda uluslararası müdahale hukuku ve pratiklerinin içinde bulunduğu dönemin ekonomik üretim ilişkileri tarafından etkilendiğini söylemek mümkündür. Sonuç olarak, çalışma tarihsel materyalist bir yaklaşımı benimseyecektir.

Toplumsal ilişkileri ve devletler arası ilişkileri anlamak için küresel sistem hakkında bilgi sahibi olmak gerekmektedir. Küresel sistem hakkında bilgi sahibi olmak için ise bu sistemin temel dayanağı olan küresel ekonomik düzenin işleyiş mantığını kavramak gerekmektedir. Bu işleyiş mantığını kavramak için ise küresel ekonomik düzenin geçerli üretim tarzı olan kapitalist üretim ilişkilerini incelemek gerekmektedir.

Kapitalist üretim ilişkileri ile sosyal olgular arasında ilişki kurarak bir çalışma üretebilmek için metodolojik anlamda iki temel işlevi anlamak gerekir. Kapitalizmin izah işlevi, bireylerin sosyal çevresinden uluslararası ilişkilere kadar tüm aktörlerin davranışlarını sistematik bir bütünlüğe yerleştirmemizi sağlamaktadır. Bir diğer ifadeyle, kapitalist üretim ilişkilerinin işleyiş mantığını kavramak, hegemonik güçlerin davranışlarını ve bu güçlerin hâkim olduğu tüm sosyal olguları izah edebilme kapasitesini artırmaktadır. Kapitalist üretim ilişkilerinin düzenleme işlevi ise toplumsal ve siyasi yapıların içinde bulunduğu uluslararası sistemin, kapitalizmin ihtiyaçları ve hegemonik güçlerin stratejileri doğrultusunda düzenlendiğine dayanmaktadır. Fakat toplumsal olguların açıklanması hususunda kapitalist üretim ilişkilerinin tek belirleyen olduğuna dair indirgemeci yaklaşımdan ziyade temel belirleyenin kapitalist üretim ilişkileri olduğu yaklaşımı benimsenmektedir.

Çağdaş uluslararası hukukun özünü sadece kapitalist üretim ilişkilerine bağlamak ekonomik determinist bir yaklaşıma neden olabilir. Bu yüzden uluslararası hukuku şekillendiren diğer faktörleri de göz ardı etmemek gerekir. Uluslararası hukuku etkileyen bu faktörler arasında uluslararası hukuk tarihinin mantığı ve dinamikleri, uluslararası sistemin yapısı, uluslararası kuruluşlar, sivil toplum örgütleri dahil olmak üzere devlet dışı aktörlerin rolü ve ulusal ve uluslararası düzeylerde direniş hareketlerinin gücü gösterilebilir. Bu faktörlerin her biri, uluslararası hukuk kurallı oluşturma hususunda konuya, alana ve siyasi konjonktüre bağlı olarak belirleyici bir rol oynayabilir (Chimni, 2004a: 7).

Tarihsel süreç içerisinde hegemonik güçler, uluslararası hukuk kavram ve söylemleriyle istikrarlı bir şekilde kendi kendini yönetemeyen ülkeler belirlemiştir.

Bu kavram ve söylemler medeni-barbar ayrımı, terörizme karşı savaş, başarısız devlet ve haydut devlet gibi kültürel farklılık dinamikleri üzerine inşa edilmiştir. Bu farklılık dinamiklerine ek olarak insancıl müdahale, önleyici meşru müdafaa ve koruma sorumluluğu gibi doktrinler de uluslararası müdahaleye etik ve ahlaki düzlemde meşruluk kazandırmayı amaçlayan araçlar olarak kullanılmıştır. Her ne kadar söylemlerin araçsallaştırılmasına değinilse de çalışma post-yapısalcı yaklaşımların söyleme odaklanıp söylem dışının maddiliğini dikkate almaması gibi bir yaklaşımı benimsemeyecektir. Çünkü söylem üzerine odaklanmak tarihsel materyalist eksenden kopmaya denk gelmektedir (Özdemir, 2010: 182). Bu farklılık dinamiklerinin tümü nedeni değil sonucu göstermektedir. Üretilen bu kavramsal ve kültürel dinamiklerin esas amacı uluslararası müdahalelerin meşruiyetini sağlamaktır. Bu metodolojik kurgu uluslararası hukuk kurallarının kapitalist sistem lehine dönüşmesini anlamlandırma hususunda yardımcı olmaktadır. Fakat çalışma, söylem üzerinde duran bu dinamiklerin sunduğu olanaklardan yararlansa da esas olarak uluslararası hukuktaki müdahale pratiklerini ve kavramlarını ilgili dönemlerin üretim ilişkileri üzerinden inceleyecektir. Bir diğer ifadeyle, söylem üzerinden ilerleyen çalışmalar esas nedenleri ortaya çıkarmaktan ziyade güçlü kapitalist ülkelerin ve dolayısıyla kapitalist sermayenin uluslararası müdahale hukukunu neden dönüştürmeye çalıştığını değil nasıl dönüştürmeye çalıştığını ortaya koymaktadır.

Özdemir (2019)'e göre “hukuk çalışmalarının ürettiği bilgi yönelimseldir” ve “kerameti kendinden menkul normların somut olaylara uygulanmasıyla elde edilen bu bilgiler mevcut toplumsal düzenin yeniden üretilmesine” hizmet etmektedir. Uluslararası hukuka ekonomi politik yaklaşım, hukuki şeklin dönüşümünü, sadece hukuki dönüşüm olarak değerlendirmemektedir. Bu dönüşümün neden ve sonuçlarını normlar tarafından düzenlenen ilişkilerle başvurarak ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda hukuk normlarının açıklanması gereken bir olgu olduğu ve üretim ilişkilerinin işleyişindeki rolünün göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgulamak gerekir (Özdemir, 2019).

Hukuk, kendisini oluşturan kurallar bütünü ile kendisini düzenleyen ilişkilerle birlikte var olmaktadır ve bu ilişkiler içerisindeki çelişkilerle karşılıklı etkileşim halinde dönüşmektedir. Fakat üretim ilişkileri ve bu ilişkileri düzenleyen hukuki araçlar arasında yansıma ilişkisinin olmadığını da vurgulamak gerekir (Özdemir, 2019). Bu bağlamda çalışma, hukuk normlarını üretim ilişkilerinin

birebir yansıması olarak veya üretim araçları sahiplerinin ya da burjuvazinin doğrudan kontrol altında tuttuğu bir alan olarak değerlendirmemektedir.

Uluslararası müdahale hukukunun kapitalist üretim ilişkileri ile bağlantısı kurulurken neden sonuç ilişkisinin ve teoriden pratiğe geçişin soyut kalmaması için bazı temel kavramlar ve açıklamalar üzerinde durulacaktır. Teoriden ve yöntemden uygulamaya geçişi sağlayan bu ara basamaklarda kapitalist üretim ilişkilerinin çalışma döngüsü, kapitalist tarihsel gelişme aşamaları ve ilgili dönemlerin küresel kapitalist politikalarına değinilecektir. Ayrıca düzenleme okulu ve Gramsci'nin hegemonya kuramının sunduğu kavramsal altyapıdan da yararlanılacaktır.

Literatür Değerlendirmesi ve Çalışmanın Literatüre Katkısı

Çalışmanın literatüre katkısını ortaya koymadan önce literatürdeki uluslararası müdahale ile ilgili tartışmaların hangi kavram, ilke ve yaklaşımlar etrafında geliştiğini belirlemek gerekmektedir. Uluslararası müdahale tartışmaları genel olarak insancıl müdahale, devletlerin egemenliği ilkesi ve güvenlik gibi kavramlar ve ilkeler etrafında dönmektedir. Bu tartışmalar genel olarak müdahalenin yasal olup olmadığına yönelik açıklamalar geliştirmektedir. Bir diğer ifadeyle, literatüre hâkim olan bu ana akım çalışmalar egemenliğin ihlali ile etik ve ahlaki değerler arasında yasallık çıkmazına girmiştir.

Uluslararası düzen üzerine odaklanan Hedley Bull, uluslararası müdahalelerin devletlerin iç işlerine karışılması anlamına geldiğini ve egemenlik normunu zayıflattığını vurgulamıştır (Bull, 2002). Stephen Krasner, bir devletin egemenliğinin antlaşmalar, normlar veya uluslararası örgütler vasıtasıyla ulusal sınırları aşabildiğini dolayısıyla devletlerin egemenlik hakkının aşındığını vurgulamıştır (Krasner, 1999). Richard Falk, ABD'nin Irak'taki uluslararası müdahale pratiğinin uluslararası düzeni ve BM otoritesini zayıflattığını dolayısıyla devletlerin egemenlik hakkına bir ihlal oluşturduğunu vurgulamıştır (Falk, 2004). James Holzgrefe ve Robert Keohane uluslararası müdahalenin etik, hukuk ve siyasi çıkmazlarına odaklanmış ve egemenliğin ihlali ile uluslararası düzen arasındaki gerilime dair çözümler sunmuştur (Holzgrefe ve Keohane, 2003).

Ruti Teitel, insancıl müdahalenin uluslararası hukukun doğal bir parçası olduğunu ve insan hakları ihlallerinin engellenmesi amacıyla gerçekleşen müdahalelerin meşru olabileceğini vurgulamıştır (Teitel, 2011). Anne Marie Slaughter uluslararası müdahaleyi meşrulaştırma amacıyla liberal perspektiften

düşünceler geliştirmiştir. (Slaughter, 2004). Andrew Hurrell de liberal uluslararası hukuk düzenini savunmuş ve küresel yönetim üzerine çalışmalar üretmiştir (Hurrell, 2007).

Nicholas Wheeler, egemenliğin ihlali ile insan haklarının korunması arasındaki çıkmazı aşmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda uluslararası askeri müdahale uygulamalarının toplumların ve devletlerin güvenliğine olumlu katkılar sunduğunu fakat ulusal çıkarlar yerine uluslararası etik ve evrensel değerlere odaklanılması gerektiğini vurgulamıştır (Wheeler, 2000). Bir diğer ifadeyle, ona göre uluslararası askeri müdahaleler, etik ve ahlaki değerleri dikkate alması durumunda meşru kabul edilebilir.

Uluslararası müdahalelerin askeri bir hümanizmi içerdiğini ve egemenlik hakkının ihlali olduğunu vurgulayan Noam Chomsky, uluslararası hukuktaki çifte standarda vurgu yapmıştır (Chomsky, 1999). Martha Finnemore ise sosyal inşacı bir yaklaşım benimsemiş ve uluslararası müdahaleler ile ilgili değişen normlar ve inançların değişimine odaklanmıştır (Finnemore, 2004). Buradan hareketle sosyal inşacı yaklaşımların sürece odaklandığını fakat süreç içerisinde kapitalizmin dinamiklerini dikkate almadığını vurgulamak gerekmektedir.

Ramesh Thakur, uluslararası müdahale pratiklerinin devletlerin egemenliğine aykırı olduğuna dair düşünceleri ortadan kaldırmak ve uluslararası müdahalelere meşru bir işleyiş kazandırmak için koruma sorumluluğu doktrinini savunmuştur (Thakur, 2017). Alex Bellamy ise insancıl müdahale söylemi üzerine inşa edilen uluslararası müdahalelerin meşruiyetini oluşturmayı hedeflemiştir. Buna göre müdahalenin meşru olabilmesi için bazı faktörlerin gerekli olduğunu belirtmiştir. Bu faktörlerden bazıları müdahalenin insan haklarına saygıyı ön planda tutması gerektiği ve müdahalenin kitlesel insan hakları ihlallerini engellemesi gerektiğidir. (Bellamy, 2004). Gareth Evans da konuya aynı bağlamda yaklaşmış ve soykırım, etnik temizlik ve savaş suçları gibi kitlesel insan hakları ihlallerine karşı uluslararası müdahalenin meşru bir çerçeveye kavuşması gerektiğini savunmuştur (Evans, 2008).

Ahlaki ve etik söylemler üzerine odaklananlar 1945 sonrası dönemde uluslararası müdahaleler ile ilgili uluslararası toplumun rızasını oluşturacak çeşitli doktrinler ileri sürmüştür. Koruma sorumluluğu doktrini ile insani müdahale doktrini arasındaki kavramsal değişim bu duruma örnek verilebilir. Koruma sorumluluğu doktrini, uluslararası toplumun istisnai durumlarda uluslararası

müdahale hakkının olması gerektiğini ileri sürmüştür. Bir diğer ifadeyle, bu doktrin insan hakları ihlalleri içeren belirli durumlarda uluslararası müdahale uygulamalarının meşru olduğunu ileri sürmektedir (Orford, 2009: 999). Bu iddia ise devletlerin egemen siyasi haklarını sistemin güçlü ülkelerinin hâkim olduğu küresel insan hakları sistemine devretme anlamına gelmektedir. Uluslararası müdahale hukuku ile ilgili bir diğer söylem de ‘terörizme karşı savaş’ doktriniidir. Terörist olarak kabul edilen hedef, bir ulus olarak görülmediği için teröre karşı savaş, hukuk savaşı olarak görünür. (Douzinas, 2006: 368). Sonuç olarak, bu doktrin terörle mücadele amacıyla yapılan herhangi bir uluslararası müdahalenin egemenlik hakkının ihlalini oluşturmayacağı düşüncesine katkı sağlamaktadır. ABD’nin Afganistan ve Irak’ta yaptığı müdahalelerin söylemsel meşrulaştırılması terörizme karşı savaş doktrinine dayanmıştır (Chimni, 2012: 32). Sonuç olarak 1945 sonrası dönemde ahlaki ve etik söylemler üzerine odaklananlar uluslararası müdahalenin kabul edilebilir sınırlarını genişletmeyi amaçlamıştır.

Uluslararası müdahale ile ilgili temel tartışma bir yandan insan hakları ihlallerine karşı uluslararası toplumun sorumluluğunun olması gerektiği diğer yandan devletlerin egemenliğinin ihlal edilmemesi gerektiği çıkmazı üzerine inşa edilmiştir. Literatüre hâkim olan ana akım çalışmaların temel eksikliği sürekli bu çıkmazın etrafında fikirler üretmek olmuştur. Uluslararası müdahale pratiklerine ve uluslararası hukuka eleştirel yaklaşanların kaçırdığı husus ise kapitalist üretim ilişkileri ile ilişki kurmaksızın hukuksuzluğa veya güç farklılıklarına odaklanmaktır.

Uluslararası hukuk yazınında genellikle uluslararası müdahaleyi meşrulaştırıcı birtakım normları örnek olaylar üzerinden somutlaştıran çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalar normları üstün değer olarak kabul edip normların kurduğu düzeni sorgulamamıştır. Normların hukuki uygulanma şeklinin gerçekleşip gerçekleşmediğini inceleyen bu çalışmalar temel olarak mevcut küresel ilişkilerin devamını sağlayan tezler üretmektedir. Bu çalışma ise normların kurmuş olduğu düzeni sorgulamaktadır. Fakat çalışmanın normların oluşturduğu sistemik ilişkileri sorgulaması hukuk normlarının işe yaramadığı veya reddedildiği anlamına gelmemektedir.

Liberal yaklaşımın iktisadi indirgemeciliğini temel alan ana akım çalışmalar, yapının ortaya çıkmasının normlar üzerinde anlaşmanın gerçekleştiği an olduğu (belirleyici esasın norm olması), iktisadi alan ve siyasi alanın birbirinden

ayrı olduğu (devletlerin sermayenin yeniden üretimine müdahale etmemesi) ve toplumsal ilişkiler içerisinde edinilen yer ile ilgili çelişkilerin bulunmadığı tezleri üzerine inşa edilmektedir (Özdemir, 2010: 135). Bir diğer ifadeyle, ana akım uluslararası hukuk yaklaşımları genel olarak uluslararası hukuk kurallarının yorumlanması, kavramsallaştırılması ve uygulanması hususunda ortak analitik çerçeve sunmaktadır. Örneğin; uluslararası müdahale hukuku normlarının kapitalist sistem lehine yeniden üretiminde tartışılmaz ve üstün değer olarak görülen insan hakları, demokrasinin inşa edilmesi, hukukun üstünlüğü gibi hukuk ilkeleri ile terörizme karşı savaş, başarısız devlet, haydut devlet gibi birçok doktrin ve kavram kullanılmıştır. Bu ileri sürülen ilke, doktrin veya kavramların her biri ileri sürüldükleri dönemlerin konjonktürüne göre şekil alan meşrulaştırma stratejileridir. Bu nedenle ana akım uluslararası hukuk yaklaşımlarına alternatif bir uluslararası hukuk metodolojisi geliştirmek gerekmektedir. Bu nedenle çalışma, uluslararası müdahaleleri, uluslararası hukuk doktrinlerini, uluslararası anlaşmaları ve uluslararası örgütlerin kararları gibi çeşitli uluslararası hukuk uygulamalarını hukukun üstünlüğü, demokrasi ve insan hakları gibi genel ilkeler üzerinden açıklamaktan kaçınmaktadır (Özdemir, 2019). Bu bağlamda çalışmanın literatüre katkılarından biri de uluslararası müdahale hukukuna yönelik ekonomi politik düşünce yeteneğini geliştirmektir.

Ana akım uluslararası ilişkiler çalışmaları ulusal çıkar, askeri güç, enerji kaynaklarının kontrolü, kültür, kimlik, medeniyet gibi daha yüzeysel nedensellikler üzerine tezler üretirken kısa bir zamana odaklanmışlardır. Bu çalışmanın kurgusu ise kademeli bir bilgi birikimi kurarak tarihsel sürece odaklanacaktır. Bu nedenle uluslararası hukuktaki müdahale pratiklerini kapitalist sermayenin ilişki setleri üzerinden ele alan bu çalışma öncelikle kapitalizmin temel dinamiklerini inceleyecektir. Bu bağlamda basit bir ifadeyle, bir ağacı incelerken sadece dallara ve gövdeye odaklanmak yerine bu dalları ve gövdeyi besleyen köklere odaklanmak epistemolojik açıdan birçok fayda sağlayacaktır. Ayrıca ana akım çalışmaların ürettiği nedensellikler (insancıl müdahale, demokrasinin yayılması, başarısız devlet gibi) ilk anda düşüncede daha kolay somutlaşmaktadır. Bu nedenle uluslararası müdahale hukuku ve pratiklerini kapitalist üretim ilişkileri üzerinden inceleyen bu çalışma, argümanlarını somutlaştırmak için öncelikle kapitalizmin temel dinamiklerini, sermayenin akış döngüsünü ve kapitalist üretim ilişkilerini incelemeyi planlamaktadır. Ayrıca ana akım uluslararası hukuk yaklaşımlarının

çoğu uluslararası müdahale hukukunu küresel kapitalist ekonomi ve uluslararası politika ile açıklama hususunda yetersizdir. Normlar tarafından düzenlenen uluslararası sistemde, ideolojik, siyasi ve iktisadi ilişkilerin bilgisi doğrudan hukuk içerisinde bulunmamaktadır. Bu nedenle alternatif bir yaklaşım geliştirmek ve uluslararası hukukun ekonomi politikğine odaklanmak literatüre katkı sunacaktır (Özdemir, 2019).

Çalışmanın ana akım uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkiler literatüründen temel farkı uluslararası müdahale söylem ve pratiklerini açıklayan olmaktan ziyade açıklanması gereken bir olgu olarak kabul etmesidir. Bir diğer ifadeyle, Irak ve Libya'yı haydut veya başarısız devlet olarak niteleyen söylemler incelenirken hâkim güçlerin ilgili devletlerden uymasını beklediği kurallara odaklanılmamıştır. Bunun yerine uluslararası müdahale öncesi ve sonrasında yaşanan ekonomik ve siyasal dönüşümlere odaklanılmıştır. Özetle kapitalist üretim ilişkileri ve bu ilişkilerin hegemon gücü olan devletlerin politikaları incelenmeden inşa edilen nedensellikler uluslararası sistemi ve sosyal olguları anlama hususunda yeterli değildir.

Çalışmanın Sınırlılıkları

Çalışmanın konu, tarih, örnekler ve kuram açısından belirli sınırlılıkları bulunmaktadır. Çalışma öncelikle geniş bir araştırma alanı bulunan uluslararası hukukun bir parçası olan uluslararası müdahale pratiklerine odaklanmaktadır. Bir diğer ifadeyle, çalışmanın konu yönünden sınırı uluslararası müdahale söylemleri ve pratikleridir. Çalışmanın bir de tarihsel açıdan sınırlılığı bulunmaktadır. Bu doğrultuda uluslararası müdahale örnekleri belirlenirken dikkate alınan tarihsel sınırlar 1945 sonrasını kapsamaktadır. Örnekler yönünden sınırlılık ise gelişmemiş devletler arasında gerçekleşen uluslararası müdahalelerden ziyade hegemonik güçlerin gerçekleştirdiği uluslararası müdahale örneklerine odaklanmak olmuştur. Çalışmanın kuramsal yönden sınırları ise kapitalizm eleştirisi, ekonomi politik ve hukuk sosyolojisi üzerinden düşünceler geliştiren uluslararası hukuk kuramlarına odaklanmaktadır. Dolayısıyla uluslararası hukuka eleştirel yaklaşan her kuram çalışmanın kuramsal sınırları içerisinde yer almamaktadır.

Çalışmanın Yapısı

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde çalışmanın metodolojik ve kavramsal sınırları belirlenmektedir. Bu sınırların belirlenmesi amacıyla bu bölümde bazı sorulara cevap aranmıştır. Bu sorulara cevap verilirken kapitalizmin neden yayılmak zorunda olduğuna ve hukuka nasıl bir yaklaşım benimseneceğine dair verilen cevaplar birinci bölümün temel yapısını oluşturmaktadır. Bu bağlamda tarihsel materyalizmin ve sosyolojik hukuk yaklaşımının temel varsayımları, hukuka hangi açıklama setleri üzerinden yaklaşılabileceğini belirleme hususunda yardımcı olmuştur. Bölümün ikinci kısmında ise kapitalizmin neden sürekli yayılmak zorunda olduğunu ortaya koyabilmek için kapitalizmin ortaya çıkışı, kapitalizmin temel nitelikleri, kapitalist sermayenin hareket döngüsü, kapitalizmin yayılmacı doğası ve kapitalist aşamaların temel dinamikleri incelenmiştir. Kapitalizmin neden yayılmak zorunda olduğunu detaylandırmak ve kapitalist sisteme özgü temel kavramları sistematikleştirmek için Düzenleme Okulu'nun çalışmaları da incelenmiştir. Birinci bölümün son kısmında çalışmanın analitik çerçevesini ekonomi-politik çizgiye taşıyabilmek için Gramsci'nin hegemonya ve sınıf ilişkilerine dair çalışmalarından yararlanılmıştır. Gramsci'nin hegemonya kuramına değinmek 1945 sonrasının hegemonik gücü olan ABD'nin uluslararası müdahale söylemlerini üretebilme ve uluslararası müdahale uygulamalarını gerçekleştirebilme yeteneğinin anlaşılmasını sağlayacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde tezin kuramsal konumunun belirlenmesi amacıyla tezin metodolojik ve kavramsal çerçevesine uygun eleştirel uluslararası hukuk yaklaşımlarından yararlanılmıştır. Bu yaklaşımlar temel olarak uluslararası hukuka ve dolayısıyla uluslararası müdahale pratiklerine kapitalist eleştiri üzerinden yaklaşmaktadır. Bu yaklaşımların incelenmesinden sonra çalışmanın teorik duruşu da belirlenmiş olacaktır. Bu bölümün ilk kısmında Uluslararası Hukuka Üçüncü Dünyacı Yaklaşımın temel prensipleri, temel varsayımları, ortaya koyduğu tespitlere ve önerilere değinilmiştir. Bölümün ikinci kısmında ise uluslararası hukukun emperyalist niteliğe sahip olduğunu ileri süren yaklaşımdan yararlanılmıştır. Bu yaklaşımın ortaya koyduğu iki temel iddiadan birincisi uluslararası hukukun kapitalizmin tarihsel aşamalarına göre şekillendiğidir. İkincisi ise uluslararası hukuk sisteminin medeniyet standartları ve farklılık dinamikleri üretmesinin uluslararası müdahaleleri meşrulaştırıcı bir etkiye sahip olduğudur. Bu bölümde yararlanılan bir diğer yaklaşım ise uluslararası hukukun hegemonik yapıya sahip olduğunu ileri süren yaklaşım olmuştur. Bu yaklaşım hegemonik güçlerin

uluslararası hukuk sistemi içinde ayrıcalıklı bir güce sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bir diğer ifadeyle, bu yaklaşıma göre hegemonik güçler uluslararası hukuku araçsallaştırabilmektedir. Bu bölümde çalışmanın teorik duruşunun belirlenmesi doğrultusunda yararlanılan son yaklaşım ise toplumsal ilişkilerin hukuku yarattığını, dolayısıyla kapitalizmin küreselleşmesinin de uluslararası hukuku yarattığını vurgulayan uluslararası hukukun meta biçim teorisi olmuştur. Bu yaklaşım ayrıca şiddet ve zor kullanımının uluslararası hukukun temel bir parçası olduğunu vurgulamaktadır. Bu bölümde son olarak, kapitalist eleştiri üzerinden uluslararası hukuk yaklaşımı geliştiren Sovyetler Birliği'nin uluslararası hukuk yaklaşımı incelenmiştir.

Çalışmanın son bölümünde öncelikle uluslararası müdahale ile ilgili yasal sınırlar belirlenecektir. Bu amaç doğrultusunda BM Antlaşması ve uluslararası yargı organlarının kararları dikkate alınarak uluslararası müdahale ile ilgili genel ilkeler ve normlar belirlenmiştir. Bu bölüm daha sonrasında uluslararası müdahale pratiklerini meşrulaştırıcı söylemleri analiz etmiştir. Bu söylemler medeniyet standartları ve farklılık dinamikleri üzerine inşa edilmiştir. Bu bölümde son olarak Kore, İran, Dominik, Şili, Irak ve Libya'da gerçekleştirilen uluslararası müdahale pratikleri incelenmiştir. Bu pratikler incelenirken en çok dikkat edilen husus ise müdahale sürecinde ve müdahale sonrasındaki yaşanan gelişmelerin kapitalist üretim ilişkileri ile olan ilişkisini ortaya çıkarmak olmuştur. Bu müdahale pratiklerinin analizi sonucunda ortaya çıkan temel sonuç ise uluslararası müdahalelerin, kapitalizmin genişlemesine ve hegemonyanın mekânsal düzenleme yapmasına uygun koşullar yarattığıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAPİTALİST ÜRETİM İLİŞKİLERİNİ ANLAMAK

Öncelikle belirtmek gerekir ki bu bölümde çalışmanın hem metodolojik hem de kavramsal sınırları belirlenecektir. Çalışmanın uluslararası müdahale söylemlerini ve pratiklerini kapitalist üretim ilişkileri üzerinden ele alması dolayısıyla argümanların somut hâle gelebilmesi için yöntem açısından iki önemli hususun irdelenmesi gerekmektedir. Bu hususlardan biri çalışmanın hukuka yaklaşımının belirlenmesi meselesidir. Uluslararası müdahale hukuku ile kapitalist üretim ilişkileri üzerinden bir sonuca varabilmek için ilk olarak hukuka hangi açıklama setleri üzerinden yaklaşmak gerektiğini ortaya koymak gerekir. İkinci olarak, çalışmanın hukuku ele alış şekli belirlendikten sonra yine tezin argümanlarını somutlaştırmak için kapitalist üretim ilişkilerinin neyi ifade ettiğini, kapitalizmin genel niteliklerinin neler olduğunu ve kapitalist sermayenin hareket döngüsünün nasıl çalıştığını açıklamak gerekir. Yine bu bölümde çalışmanın metodolojik kurgusunu inşa ettikten sonra ilerleyen bölümlerde yapılacak analizlerin daha iyi anlaşılmasını sağlayan bazı yaklaşımların kavramsal altyapılarından yararlanılacaktır. Bunlardan ilki, Düzenleme Okulu'nun sağlamış olduğu kavramsal altyapıyken; ikincisi ise Gramsci'nin hegemonya ve sınıf ilişkileri üzerine sunmuş olduğu kavramsal altyapıdır. Her iki yaklaşım da çalışmanın son bölümünde yapılacak uluslararası müdahale hukuku söylem ve pratiklerini uluslararası ekonomi politikle ilişkilendirme hususunda önemli katkılar sunacaktır. Bu bölümde son olarak çalışmanın belirlenmiş tarihsel sınırları içerisindeki kapitalist aşama ve gelişmelerin nasıl seyrettiği ve bu dönemlerin hangi dinamikler üzerinde hareket ettiği değerlendirilecektir.

1.1.Hukuka/Uluslararası Hukuka Tarihsel Materyalizm ve Sosyolojik Hukuk Perspektifinden Yaklaşmak

Hukuka tarihsel materyalist veya sosyolojik yaklaşımlar, öncelikle tarihsel süreçlerde yaşanan sosyal olguların yine aynı tarihsel süreçlerde gerçekleşen toplumsal, siyasi ve ekonomik gelişmelere odaklanarak incelenmesi gerektiğini vurgular. Dolayısıyla hukukun kökenlerini ve işlevlerini anlayabilmek öncelikle ilgili dönemin ekonomik, toplumsal, siyasi ve kuramsal gelişmelerine odaklanmayı gerektirir. Böyle bir yol izlerken yine hukuka sosyolojik yaklaşımın veya tarihsel materyalist yaklaşımın tarihsel olayları inceleme yöntemine başvurmak gerekir.

Hukukun liberal, sosyal, neoliberal veya küresel gibi sıfatlar kazanması bu yöntem ile incelendiğinde, hukuka atfedilen sıfatların aslında ilgili dönemlerde yaşanan maddi üretim ilişkileri ve toplumsal ve siyasi mücadelelerle doğrudan ilintili olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda hukuk ve dönemsel koşulların etkileşimine dayanarak hukukun, üretim ilişkilerinin toplumsallaştırılması ve siyasi mücadelelerin sonuçlarının sisteme entegre edilmesi hususunda merkezi bir rol üstlendiği söylenebilir.

Bu yaklaşım esasen Marx'ın diyalektik materyalizm felsefesine dayanmaktadır. Bu nedenle tarihsel materyalist yönteme değinmeden önce bu yaklaşımın felsefi kökeni olan diyalektik materyalizme kısaca değinmek faydalı olacaktır. Diyalektik materyalizm, maddenin düşünce tarafından belirlenmediğini aksine maddi varoluşun düşünceyi belirlediğini, maddi varlıkların zıtlıklar ve çelişkiler nedeniyle devamlı değişim içinde olduğunu vurgulamaktadır. Bu felsefeden hareketle tarihsel materyalizm ise toplumsal yaşamın bilgisinin maddi olgularda aranması gerektiğini, toplumların da sürekli bir değişim içinde olduğunu ve bu değişimlerin toplumların maddi üretim ilişkilerinden kaynaklandığını savunmaktadır (Işıktaç ve Koloş, 2017: 59). Diyalektik anlayış insanların tarihsel varlıklar olduğunu ve aynı zamanda tarihsel süreçlerin hem üreticileri hem de ürünleri olduğunu ifade eder. Buradan hareketle insanların ancak belirlenmiş koşullar ve geçmişten gelen şartlar altında kendi tarihlerini yaptıkları sonucu çıkabilir. Bu karşılıklı etkileşim içerisindeki süreç, fail ve yapıların diyalektiği olarak kabul edilmektedir. Bir başka deyişle, fail ve yapı birbirlerinin sınırlarını belirlemektedir (Rupert, 2016: 180).

Bu yöntemin esas çizgileri Marx ve Engels'in açıklamalarında bulunabilir: (Marx ve Engels, 2009: 91) “Yaşamlarının toplumsal üretimi sırasında insanlar, belirli, zorunlu, istençlerinden bağımsız ilişkiler, maddi üretim güçlerinin belirli bir gelişme derecesinin karşılığı olan üretim ilişkileri kurarlar. Bu üretim ilişkilerinin bütünü, toplumun iktisadi yapısını, üzerinde hukuki ve siyasal bir üstyapının yükseldiği ve kendisine belirli toplum bilinci biçimleri denk düşen somut temeli oluşturur”. Buna ek olarak “maddi yaşamın üretim biçiminin genel olarak toplumsal, siyasal ve düşünsel süreci koşullandırdığını, böylece bütün hukuk dizgeleri de tarihte beliren bütün kuramsal görüşler de ancak o çağın maddi yaşam koşulları anlaşılmissa ve bunlar bu maddi koşulların sonucu olarak görülüyorsa anlaşılabilir” olduğunu da vurgulamışlardır (Marx ve Engels, 2009: 99). Bu esasa

ek olarak Engels, tarihsel materyalist yöntemin ekonomik indirgemeciliğe denk gelmediğini de eklemiştir (Marx ve Engels, 2009: 168): “Maddeci tarih görüşüne göre, tarihin belirleyici etmeni, son belirlemede, gerçek yaşamın üretimi ve yeniden üretimidir. Ne Marx ne de ben, bunun ötesinde bir şey söylemedik. Bundan sonra biri kalkar da, bu önermeye, iktisadi etmen tek belirleyici etmendir dedirtecek kadar işkence ederse, onu, boş, soyut, saçma bir tümce durumuna düşürür. İktisadi durum temeldir ama üst yapının çeşitli öğeleri, hukuk kalıpları, siyasal, hukuki, felsefi kuramlar ve bunların daha sonra dogmatik dizgeler biçimindeki gelişmeleri de tarihsel savaşımın akışı üzerine etki ederler. Bütün bu etmenler, karşılıklı etki halindedir ve iktisadi hareket, sonsuz sayıda rastlantı arasında beliren bir zorunluk gibi, bu etmenler içinde eninde sonunda kendi yolunu açar”. Bu temel esaslardan yola çıkarak tarihsel materyalist yöntem, üretim ilişkilerini esas belirleyen olarak kabul etse de salt ekonomik ilişkilere odaklanmadığını ortaya koymak gerekir. Hukuk salt üretim ilişkilerinin yansıması olarak değerlendirilirse, evlilik (aile hukuku) ve meşru müdafaa (ceza hukuku) gibi durumlardaki hukuka özgü alanların kapitalist üretim ilişkileri ile mutlak uyum içerisinde olmamasını açıklamak mümkün olmayabilir (Özdemir, 2014: 130).

Marksist tarihsel hukuk sosyolojisi de hukukun güç ilişkileri içindeki işlevlerini ortaya çıkarma hususunda benzer yöntem izlemekte ve liberal açıklama setlerine başvurmamaktadır. Bu yaklaşım da toplumsal değişimi üretim ilişkilerinin içinde bulunduğu tarihsel koşullar üzerinden incelemektedir (Collins, 2016: 9, 14). Üretim tarzının avcı-toplayıcı olduğu dönemde avcılıkla ilgili kuralların oluşması ve bu kuralların yaptırımla desteklenmesi toplumsal hukuk kurallarının üretim ilişkilerine göre şekillendiğine örnek gösterilebilir (Collins, 2016: 34). Bu yaklaşımlar hukukun kaynağını, iradede aramaktan ziyade (Karahanoğulları, 2003: 58) üretim ilişkilerindeki geçişlerde ve değişim eğilimlerinde aramaktadır (Collins, 2016: 145-146). Dolayısıyla hem tarihsel materyalist yaklaşım hem de Marksist tarihsel sosyoloji yaklaşımı hukuku genel ilkeler veya kurallar üzerinden değil toplumların iktisadi ve siyasi yapılarındaki değişimler üzerinden ele almaktadır.

Bu yaklaşımların farkını ortaya koymak için ana akım hukuk yaklaşımlarına kısaca değinmek faydalı olacaktır. Ana akım hukuk yaklaşımları, hukuku genellikle sorgulanamaz ve evrensel doğruluğun kaynağı olarak görmekte ve bu nedenle hukuku incelerken “neden” sorusundan ziyade “nasıl” sorusuna odaklanmaktadır (İnan, 2021: 8). Bu ana akım çalışmaların dayandığı idealist felsefe, incelenen

nesne veya sosyal olguyu yine o nesne veya sosyal olgunun kendi formu içinde sorular üretir ve bu soruların cevaplarını yine incelenen nesnenin varlığı içinde bulmaya çalışır (Althusser, 2018: 100). Buradan bakıldığında dünyadaki yoksullukların sebebi yoksulların tembelliği veya eksiklikleri olacak ve mevcut düzenin ne olduğu, nasıl üretildiği ve nasıl yeniden üretildiği gibi sorular cevapsız kalacaktır (Özdemir, 2010: 100-104). Bu doğrultuda uluslararası hukukun söylem ve pratiklerini incelerken sadece uluslararası hukukun kendi varlığı içindeki kural ve ilkelere odaklanmanın idealist felsefeye dayanan ana akım hukuk çalışmalarının bir ürününe örnek olarak gösterilebilir. Ancak hukuku, hukukla açıklamaktan ziyade tarihsel koşulları göz önünde bulundurarak ve hukukun sadece üretim ilişkilerinin bir yansıması olarak değerlendiren indirgemeciliğe düşmeden açıklamak gerekir (Karahanoğulları, 2003: 83).

Hukuka tarihsel materyalist açıdan yaklaşanlar, en basit tanımlamalarla, hukukun kaçınılmaz olarak siyasi alan ve devletle yakın ilişki içinde olduğunu, hâkim ekonomik ilişkilerin bir yansıması olduğunu, hukukun ideolojik bir nosyonunun olduğunu, hâkim hukuk pratikleri ve söylemlerinin tarihsel güç bloğunun çıkarlarıyla bağlantılı olduğunu vurgulamışlardır (Hunt, 1993: 249-250). Buradan hareketle hukukun tarihsel güç bloğu ve stratejileriyle doğrudan etkileşim içinde olduğu ve ayrıca toplumsal düzenlemenin bağlantı noktası olduğu sonucu çıkarılabilir (Özdemir, 2008: 220). Öyle ki tarihsel materyalist bakış açısına göre hukukun da içinde bulunduğu üst yapının esas işlevi toplumsal fay hatlarının çatışmaya dönüşmesini engellemektir (Donham, 2015: 715).

Tarihsel materyalist felsefede ayrıca hukukun toplumsal üretim ilişkilerinin sürekliliği ve yeniden üretilmesindeki rolünün bu ilişkilerin güvenliğini sağlamak olduğu yönünde açıklamalar yer almaktadır. Buradan hareketle üretim ilişkilerinin toplumsallaşması sürecinde hukukun hayati bir öneme sahip olduğunu ifade etmek de mümkündür (İnan, 2021: 9). Bir diğer ifadeyle, tek işlevi bu olmamakla birlikte hukuk üretim ilişkilerinin yeniden üretimini düzenlemek ve denetlemek işlevine de sahiptir (Althusser, 2010: 117). Hukukun bu düzenleme işlevini yerine getiren sistemleri tanımlarken, hukuki pratiklere özgü usul ve tekniklerden ve bu pratiklerin şekillendirdiği kurumlardan söz etmek gerekir (İnan, 2021: 41). Bu hukuk sistemi ortaya çıkan kararları tüm toplumun ortak menfaati olarak sunabilme yeteneğine sahiptir (Şahin ve Özdemir, 2019: 30). Hukukun ayrıca, toplumsal bütünlüğün sağlanmasında ve üst yapı ile alt yapının hiyerarşik olarak eklemlenmesinde

ideolojik bir aygıt olarak görev aldığını (Althusser, 2010: 70) düşünenler de vardır. Bu düşünceye göre hukukun adalet, hak ve özgürlük gibi söylemlerinin toplumsallaşması, ideolojik yapılar bütünlüğü olmaksızın mümkün değildir ve hukuk normları ancak kendi alanı dışındaki ideolojik söylemlerle birlikte anlam kazanır (Özdemir, 2008: 194). Buradan hareketle hukuksal biçimler, kapitalist toplum ilişkilerinin yeniden üretiminde önemli bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. Buna ek olarak, ideoloji odaklı yaklaşıma göre üretim ilişkileri içinde hukuksal bir hakkın oluşması, hâkim olan hukuki söylemler vasıtasıyla önce iktidara sonra hukuka sirayet eden toplumsal ilişki setleri tarafından belirlenmektedir (İnan, 2021: 9-10).

Peki kapitalist üretim ilişkilerinden önceki tarihlerde üretim ilişkileri ve hukuk arasındaki ilişki nasıldı? Bu soruya odaklanmak tarihsel materyalist yaklaşımın hukuka bakış açısına dair somut örnekler sunacaktır. Antik Yunan'da yasaların üstünlüğü prensibi siyasi istikrarın sağlayıcısı ve toplumsal çatışmaların engelleyicisi olarak görüldüğünden insanların adil olmadığını düşündüğü kararlara dâhi uyması beklenirdi. Köle ekonomisinin geçerli olduğu bu dönemde toprak temel üretim aracıydı (Özenç, 2014: 24-25, 27, 28). Ayrıca dönemin siyasi iktidarı ve bu iktidarın hukuku, dönemin üretim aracı olan toprak üzerinde hâkimiyet kuran sınıfın kontrolündeydi (Özenç, 2014: 57). Antik Yunan dönemine benzer olarak, Orta Çağ'ın üretim ilişkilerinin ve bu üretim ilişkilerinin hâkim güçleri yine Orta Çağ'ın siyasal, toplumsal ve hukuksal anlayışları ile doğrudan ilişkilidir. Bu ilişki, feodal üretim tarzının ve kilisenin üstünlüğünün siyasal, toplumsal ve hukuksal yapıya yansımaları üzerinden somutlaştırılabilir. Aynı düzlemde değerlendirildiğinde kapitalist üretim tarzına geçişten sonra feodal güçlerin yerini devlet, kilise hukukunun yerini ise insanların yarattığı hukukun aldığı söylenebilir (Karahanoğulları, 2003: 63-65). Sonuç olarak Antik Yunan ve Orta Çağ'ın değişen farklı iktidar yapılarının her bir dönemin kendi hukuksal pratiklerini etkilemesi ve dönüştürmesi hukuk ile üretim ilişkileri arasındaki doğrudan ilişkiye gösterilebilecek ilk örneklerdendir.

Peki tarihsel materyalist yöntem içerisinde ilerleyerek kapitalist üretim ilişkilerinin toplumsal yaşama hâkim olmasından sonra hukuk neyi ifade etmektedir veya hukukun işlevleri nasıl şekil değiştirmiştir? Kapitalizm ortaya çıktığı ilk dönemlerden bu yana sürekli değişim içerisinde olmuştur. Bu süreç boyunca kapitalist sistem farklı birikim rejimleri ve düzenleme tarzları geliştirmiş;

kapitalizmin değişen bu yapısına bağlı olarak hukuk içerisinde de yeni sylemler ortaya çıkmıştır. Kapitalist sistemin hukuk alanındaki bu etkisi, kapitalist üretim ilişkilerinin sadece ekonomik uygulamalar bağlamında değerlendirmenin yeterli olmayacağını göstermektedir. (zdemir, 2008: 181, 189). Kapitalizmin ortaya çıkmasıyla siyasi iktidarın merkezileşmesi ve kurumsallaşması süreci başlamış ve bu yeni üretim ilişkilerinin gelişimi için ticari ilişkileri koruyan düzenlemeler, dış savunma kapasitesinin ve mülkiyet haklarının korunması gibi yeni ihtiyaçlar doğmuştur (zen, 2014: 123). Kapitalizmin küresel anlamda toplumsallaşmasını sağlayan en önemli gelişme ise Endüstri Devrimi olmuştur. Endüstri Devrimi öncesinde kapitalizmin tarıma dayandığı söylenebilir. Tarımsal kapitalizm döneminde toprak az sayıda kişinin kontrolü altında toplanmış ve itleme Yasası (1760-1830) ile eski kolektif köy ekonomisi kalmamıştı (Hobsbawm, 2005: 40). Bu gelişmelerin özel mülkiyetin, hukuki düzenlemelere dahil edilmesini sağlaması kapitalist üretim ilişkilerinin ortaya çıkmasıyla hukuku dönüştürmesi arasındaki bağlantıya ilk rneği oluşturabilir.

Kapitalizmin İngiltere’den başlayarak zaman içerisinde tüm dünyaya yayılması belirli bir dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Bu dönüşümün en önemli ayağı emek, toprak ve paranın meta olarak piyasaya dahil olması gerekliliğidir. Böylece bu gereksinim siyasi ve hukuki yapının da kökten dönüşmesini sağlamıştır. Bu srec sözleşme ilişkisinin kutsandığı ve her şeyin meta haline dönüşmeye başladığı bir nitelik kazanmıştır (zen, 2014: 130-131). Bu süreçte emek gücü sözleşmeler vasıtasıyla belirli bir ücret karşılığında mübadeleye girerek meta şeklini almıştır (Marx, 2004: 173). Hem zel mülkiyet düzenlemelerinin hukuk kuralları içerisine dahil edilmesi hem de emek gücünün meta haline gelmesi “sözleşmenin hukukta merkezi bir kavram olmasına” neden olmuştur (Pasukanis, 2002: 122). Bu dönemle birlikte belirli bir toprak üzerinde kontrol sağlayan ve meşru şiddete başvurma yetisini kendinde toplayan siyasi otoritelerin yeni bir askeri, mali ve hukuki kurumsallaşmaya ihtiyacı doğmuştur. Bu yeni yapının olmazsa olmazı ise kapitalist üretim ilişkilerinin yaygınlaşmasını sağlamak olmuştur (zen, 2014: 144-145).

Kapitalizm esasen sistemin meşruluğunun korunması için siyasi iktidarı ve zoru belli oranda iktisadi alanın dışına itmiş bunun yerine yasalarla müdahalenin önünü açmıştır (zen, 2014: 231). Bu bağlamda piyasanın dinamikleriyle uyumlu olmayan üretim organizasyonlarının tasfiyesinin genellikle hukuki müdahaleler

vasıtasıyla gerçekleştiği söylenebilir (Özdemir, 2008: 116). Sonuç olarak, hukuki söylem esas itibarıyla sermaye birikimi dinamiklerine bağlı olarak içerik kazanabilmektedir. Kredi ve bankacılık sistemlerinin ve şirket işleyişlerinin düzenlenmediği dönemler ile merkez bankalarının işlevselliğinin arttığı ve kredi ve bankacılık sistemlerinin geliştiği dönemler arasında farklılıklar bulunmasını ancak sermaye birikimi dinamikleri ile açıklanabilir. Bu analiz genişletilirse üretim ilişkilerindeki dönüşümün hukuk alanını dönüştürdüğü ve farklı dönemlerin hukuki gerçeklikleri arasında farklılıklar bulunduğu söylenebilir (Özdemir, 2014: 133).

Peki tüm bu değerlendirmeler ışığında aynı perspektiften uluslararası hukuka nasıl yaklaşılabilir? Bunun için öncelikle tarihsel materyalist bir yaklaşımla uluslararası hukuka nasıl yaklaşılır sorusunu ele almamız gerekir. İlk olarak tarihsel materyalist yaklaşım uluslararası hukuku “kurallar ve normlar bütünü” olmasına değil toplumsal niteliği üzerine odaklanır. Bu bağlamda farklı uluslar topluluğunun da tarihin bir parçası olmasından yola çıkarak uluslararası hukukun da toplumsal ilişkilerden bağımsız bir yapı olamayacağı kabul edilmelidir. Dolayısıyla uluslararası hukukun kendisi de kapitalist üretim ilişkileri üzerinden incelenebilir (Yalvaç, 2017: 162-163). Ayrıca tarihsel materyalist uluslararası hukuk yaklaşımı sadece olaylara değil uluslararası hukuk kavramlarının ortaya çıktığı, geliştiği ve uygulandığı koşulları yaratan süreçlere de dikkat edilmesini sağlamaktadır (Marks, 2008: 15). Belirli pratikler veya ideolojiler ancak toplumsal değer haline gelmişse biçime kavuşabilir veya kendisini gerçekleştirebilir (Voloşinov, 2001: 65). Dolayısıyla yüzyıllardır toplumsal ilişkilere hâkim olan kapitalist üretim ilişkilerinin değişen dinamiklerinin aynı zamanda uluslararası hukukun dönüşümünü de etkilediğini söylemek mümkündür.

Hukuk genellikle, aklın veya ideal düzenin bir yansıması olarak nesnelleştirilir (Özenç, 2014: 48). Buna ek olarak hukukun, toplumsal ilişkileri düzenleyen kurumların başında geldiği kabul edilir. Fakat bu klasik kabullenmelerin yanı sıra hukuku üretim ilişkileri üzerindeki düzenleme işlevi üzerinden ele almak ayrı bir analitik düşünme olanakları sunmaktadır. Hukuka kendi tarihsel gerçeklikleri üzerinden yaklaşmak gerekir. Bu perspektifte hangi dönemin ne gibi toplumsal değerleri olduğu ve bu değerlerin hukuki gerçekliğe/söyleme nasıl geçtiği incelenir. Feodal üretim ilişkileri hukukunun tanrıbilimci söylem etrafında şekillenmesi buna örnek gösterilebilir (Karahanoğulları, 2017: 32-33). Hukuk kurallarının uygulanıp uygulanmadığına

odaklanan yaklaşımların gözardı ettiği en önemli husus ise hukukun toplumsal güç ilişkilerinin yeniden üretilmesindeki ideolojik işlevidir. Tarihsel materyalist hukuk anlayışı ise bu ideolojik işlevi analitik çerçevesine dahil etmektedir (Yalvaç, 2017: 164).

Sonuç olarak hukuk hem üretim ilişkilerinin hem de toplumsal ilişkiler bütünlüğünün yeniden üretiminde önemli işlevler görmektedir (Özdemir, 2008: 219). Buna ek olarak, hukukun salt üretim ilişkilerinin yansıması olmadığını ve tutarsız ve çelişkili olmamak için belirli oranda bağımsız bir hukuksal gerçekliğin olduğunu da eklemek gerekir. Bu doğrultuda hukukun hem kendi iç çelişkilerini gidermeyi hem de üretim ilişkilerindeki değişime hukuksal gerçeklik kazandırmayı amaçladığı söylenebilir (Karahanoğulları, 2017: 44-46). Tarihsel materyalizm ve tarihsel sosyolojik yaklaşımlar ışığında, hukuksal düşüncenin temel belirleyenin üretim ilişkileri olduğu fakat tek belirleyenin üretim ilişkileri olmadığını tekrar vurgulamak gerekir.

Bu çalışmada uluslararası sistemin yapısı ile uluslararası sosyal olgular - uluslararası müdahale hukuku söylem ve pratikleri de dahil- arasındaki nedensellik kapitalist üretim ilişkileri üzerinden kurulmaktadır. Bu bağlamdan hareketle kapitalist üretim ilişkilerinin hangi temeller üzerine inşa edildiğini ortaya koymak gerekmektedir.

1.2.Kapitalist Sermaye Birikiminin Mantiğini Anlamak

Kapitalist sermaye birikiminin nasıl bir döngü ile çalıştığını anlayabilmek için öncelikle bu üretim ilişkilerinin tarihsel süreçte nasıl ortaya çıktığına değinmek gerekmektedir. Bu üretim ilişkilerinin ortaya çıktığı tarihlerdeki dinamiklerine değindikten sonra kapitalizmin temel özelliklerini, devletlerin ve krizlerin bu üretim ilişkileri sürecindeki rollerini ve kapitalist sermayenin yayılcı doğasını incelemek gerekir.

1.2.1.Kapitalist Üretim İlişkilerinin Ortaya Çıkışı

Dünya ekonomisi ve küresel üretim tarzı kapitalist üretim ilişkileri içerisinde örgütlenmektedir. Kapitalist üretim ilişkilerini anlamak ise bu ekonomik düzenin hangi temeller üzerine inşa edildiği ve nasıl bir döngüyle çalıştığını ortaya koymayı gerektirir. Bu nedenle kapitalizmin temel özelliklerinden önce bu ekonomik üretim tarzının tarihteki çıkış noktasına bakmak gerekir.

Modern anlamda kapitalizmin köklerinin 1600 yılında kurulan İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin faaliyetlerine dayandığı söylenmektedir. Bu şirketin

faaliyetleri Asya'daki ürünleri Avrupalı tüketicilere ulaştıran ticari bir hikâyeden ziyade küresel ekonominin dönüşümü üzerinden incelenmelidir. Dolayısıyla bu şirketin faaliyetlerinin yayılan etkisiyle birlikte küresel ekonomik tarihin, kapitalist üretim ilişkileri evriminin başladığını söylemek mümkündür. Bu şirket bağlı olduğu ülke dışındaki geniş askeri imkanlarıyla birçok savaş yürüterek bir şirketin ötesine geçmiştir. Şirket, esas olarak Asya'da pazar hakimiyetini sağlamış, Hindistan'ın büyük bölümlerini kâr elde etmek için kullanmış ve Britanya'nın genişlemesi amacıyla devletin müdahalesini tetiklemiştir. Bu bilgiler ışığında, 1945 sonrasındaki -özellikle 1980'ler sonrasındaki- devletler ve onların büyük şirketleri arasındaki ilişki setleriyle sözü geçen şirket arasında birçok benzerliğin olduğunu söylemek mümkündür (Robins, 2017: 3-7). Özetle bu şirket, İngiltere'nin müdahalelerine zemin hazırlaması yönünden dolaylı veya doğrudan yaptığı müdahalelerle Hindistan'da ve Çin'de kazandığı ticari imtiyazlar yoluyla piyasaya hâkim olmuş ve İngiltere'nin ekonomik olarak büyümesine katkıda bulunmuştur. Böylece sömürge arayışı, sermaye birikimi ve pazar arayışı gibi politikaların yürütülmesine yol açmıştır. Buna ek olarak, sanayinin gelişmesine ve endüstrileşmeye yaptığı katkıyla kapitalist ekonomik sistemin dünyaya yayılmasına neden olmuştur. 1600 yılında kurulan bu şirketin küresel ekonominin seyrini değiştirmesi üzerine bağlı olduğu İngiltere'nin aşırı sermaye birikimi elde etmesi ve aynı dönemde İngiltere'nin uluslararası sistemin başat aktörü olması arasında doğrudan bir ilişki vardır. Bu şirketin faaliyetlerini incelemek sermaye-devlet ve şirket-devlet bağına ve üretim ilişkilerinin kökenine dair somut veriler sunacaktır.

Şirketin elde ettiği kâr, esas olarak Hindistan'dan Avrupa'ya getirilen ürünlerin Hindistan'daki ve Avrupa'daki değerleri arasındaki farka dayanıyordu. Şirket İngiliz devletinin sağladığı tekелci uygulamalar gibi bazı avantajlarla sermaye kaybı riskini azaltmış ve bunun karşılığında devlete büyük bir ekonomik getiri sağlamıştır. Ticaretin yüksek kârlılığı başka şirketlerin aynı pazara girme ihtimalini artırmış ve buna bağlı olarak o dönemde pazarların hakimiyeti önem kazanmıştır (Fulcher, 2004: 2-4). Böylece kapitalizme özgü olan pazara yayılma ihtiyacı ve kapitalist rekabet uluslararası ekonomik düzenin önemli bir parçası haline gelmiştir.

1600'lü yıllarda İngiliz Doğu Hindistan şirketinin en büyük rakibi Hollandalı Doğu Hindistan şirketi idi. Bu şirket de aynı zaman diliminde çok büyük sermaye birikimi elde etmiştir. Bu şirketin önemli yetkililerinden Jan Pieterszoon

Coen'in savaş ile ticaretin birbirine bağlı olduğunu ve biri olmadan diğerinin devam edemeyeceğini vurgulaması (Landes, 1998: 143) savaşların ve uluslararası m¼dahalelerin arka planına ışık tutar niteliktedir. İkinci Dünya Savaşı sonrası d¼zende artık şirketlerin özel askeri kuvvetleri bulunmamakla birlikte, devletlerin ticari ve ekonomik faaliyetlerini y¼r¼ten şirketler ile devletlerin askeri g¼çleri arasında kuvvetli bir ilişki vardır. Zira bazı yazarlar Amerikan askeri kuvvetleri olmadan ABD'li şirketlerin zenginleşemeyeceğini d¼ř¼nmektedir (Friedman, 1999).

Bu şirketlerin 1945 sonrası şirketlerden birçok farklılıkları vardır. 1600'l¼ yıllardan bu yana dünya ekonomisinin d¼n¼ř¼m¼n¼ etkileyen birçok fakt¼r olmuştur. Ancak bu iki şirketin modern zamanların k¼resel ekonomisine etkisi başat bir role sahiptir. Zira şirketin faaliyet g¼sterdięi 1600-1870 yılları arasında İngiltere'nin dünya GSMH payının y¼zde 1,8'den y¼zde 9,1'e çıkması ve aynı zamanda Hindistan ve Çin'in paylarının d¼řmesi bu başat rol¼ ispatlar niteliktedir (Maddison, 2001: 261, Tablo B-18). Bu bağlamda devletlerin hegemonik g¼ç olması veya başat akt¼r konumunda olması dünya ekonomisi üzerinden aldığı payla doğrudan ilişkilidir. Bir diğer ifadeyle, 1600'l¼ yıllardan sonra, bir ¼lkenin sermaye birikiminin diğer ¼lkelerden fazla olması o ¼lkeyi en azından başat akt¼r konumuna getirmektedir. Zira bu sermaye g¼c¼, ¼lkelerin askeri g¼ce ve teknolojik yeniliklere yatırım yapmasını da kolaylaştırmaktadır.

1600'l¼ yılların başında İngiliz ve Hollandalı şirketlerin kurmuş olduğu ekonomik d¼zen serbest piyasa kapitalizmi olmasa da tekelleri g¼vence altına alma, rakipleri dışlama ve piyasaları kontrol etme gibi y¼ntemlerle yapılan kapitalizmin bir t¼r¼d¼r. Ticari kapitalizm olarak da kabul edilen bu d¼nemde ¼retimi rasyonelleştirmek yerine kıt ¼r¼nlerin ticaretinden kâr elde edilmekteydi. Burada oluşan rekabet teknolojik ve teknik ilerlemelerle zamanla b¼y¼yerek sermayenin genişlemesine ve makine ve fabrika gibi alanlara b¼y¼k yatırım yapılmasına ve sanayi devriminin hızlanmasına yol açmıştır (Fulcher, 2004: 4-5).

Kapitalizmin dünya ekonomisini kontrol altına almaya başlaması ise 19. Y¼zyıl sonlarına dayanmaktadır. Bu s¼reçte kitle ¼retim s¼reçleri ile kitle dağıtım s¼reçleri b¼t¼nleřtirilerek yeni bir kapitalist ¼rg¼tlenme ortaya çıkmıştır (Arrighi, 2000: 359). Bu s¼reçte Batı Avrupa'daki Sanayi Devrimi, s¼m¼rgelerdeki yerel sanayinin ç¼kmesine ve s¼m¼rgelerdeki ¼retimin gelişmiş ¼lkelerin sanayileri için hammadde kaynağına d¼n¼řmesine neden olmuştur. B¼ylece Hindistan tarımı

İngiltere'deki fabrikalara hammadde sağlarken, Hindistan da İngiltere'nin ürettiği dokumalar için pazar olmuştur (Özbudun ve Uysal, 2012: 140-141). Sonuç olarak, ortaya çıktıktan sonraki süreçte dünya ekonomik sistemi haline gelen kapitalizm, küresel ekonomiyi ve uluslararası ilişkileri büyük ölçüde dönüştürmüştür. Bu değişimin bir boyutu üretim ölçeğinin muazzam boyutlara ve tüm dünyaya ulaşmasıdır. Bir diğer boyutu ise Batı Avrupa'nın ulus devlet biçiminin bir siyasal model olarak tüm dünyaya yayılmasıdır (Özbudun ve Uysal, 2012: 141-142).

Kapitalist üretim ilişkilerinin hâkim olduğu küresel ekonomik düzende kapitalizmin temel özellik ve nitelikleri ile kapitalist sermaye birikiminin nasıl bir akış içinde olduğunu kavramak gerekir. Uluslararası müdahale hukukunun söylem ve pratiklerini bu çerçeveden açıklayabilmek için ise öncelikle kapitalist üretim ilişkilerinin neyi ifade ettiğine, sermaye birikim rejiminin nasıl bir döngüyle işlediğine, kapitalist sermayenin temel niteliklerinin neler olduğuna, sermayenin neden sürekli genişlemek zorunda olduğuna ve neden müdahaleye ihtiyaç duyulduğuna yönelik esas düzlemin ortaya koyulması gerekir.

1.2.2.Kapitalist Üretim İlişkilerinin Temel Nitelikleri

Marx, kapitalist sistemin gelişimini sağlayan süreci emekçinin elinden üretim araçlarının sahipliğinin alınması ile başlatmaktadır. Ona göre bu süreç toplumsal geçim araçlarını sermayeye, doğrudan üreticileri de ücretli emekçilere dönüştürür. Bu bağlamda kapitalist toplumun ekonomik yapısının, feodal toplumun ekonomik yapısından ortaya çıktığı ve feodal toplumun çözülmesiyle kapitalizmin yayıldığı kabul edilir (Marx, 2003: 613). Tarımsal üreticilerin ve köylülerin mülksüzleştirilmeleri ve topraktan ayrılma süreci bütün bu sürecin temeli olduğunu belirten Marx, bu kapitalist dönüşümün farklı ülkelerde farklı yönlerde geliştiğini ve evrelerini farklı sıralar izleyerek farklı dönemlerde tamamladığını vurgulamıştır (Marx, 2003: 614).

Kapitalizmin temel niteliklerini incelemeye başlamadan önce en sık kullanılan kavramlar üzerinde durmak gerekir. Bunlardan ilki olan üretim tarzı terimi, belirli bir toplumda üretimin nasıl örgütlendiğini ve fabrikalar, makineler ve hammaddeler gibi belirli üretim araçlarını, işgücünü ve emeği içine alan bir süreci ifade etmektedir. Üretim ilişkileri terimi ise üretim araçlarına sahip olanlar ile sahip olmayanlar arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Kapitalist üretim tarzı ise tam kapasiteyle en verimli noktayı hedeflemektedir (Sparknotes). Özdemir'e (2011: 228) göre üretim tarzı, "hem sosyal yapıların konfigürasyonu hem de temel

toplumsal pratiklerin ürünüdür. Bu bağlamda üretim tarzı, bir yandan emek sürecini – dolayısıyla bağımlılık ilişkilerini- diğer yandan aktörlerin girdiği başka toplumsal ilişkileri içermektedir”. Özdemir (2011: 228) üretim ilişkilerinin ise “toplumun hâkim siyasi ve iktisadi yapılarına denk geldiğini ifade etmekte ve aynı zamanda üretim sürecinin kontrolünü ve ürünlerin dağıtımını düzenleyen ilişkiler” olarak tanımlamaktadır. Kapitalizm ayrıca fabrikalar, makineler veya bankalar gibi üretim ve finans araçlarının bireylerin özel mülkiyeti olabildiği ve geçinmekten ziyade ticarete yönelik üretimin olduğu bir sistemdir (Özbudun ve Uysal, 2012: 139).

Kapitalist sistemin en önemli parçalarından biri de üretim araçlarına sahip olan ve üretimin hangi miktarda ve nasıl yapılacağı gibi konularda yetki sahibi olan özel sektörün varlığıdır (Zucchi, 2022). Bu bağlamda kapitalizm ekonomik faaliyetin büyük kısmının serbest piyasada faaliyet gösteren özel teşebbüs aracılığıyla, örgütlenmesine dayanmaktadır (Friedman, 2002: 4). Kapitalist sistem genellikle bireylerin üretim araçlarına sahip olabildiği, bu kişilerin serbest piyasada istediği mal ve hizmeti alıp satabildiği, üreticilerin kârlarını maksimize etmeye çalıştığı ve tam rekabetin olduğu bir sistem olarak kabul edilmektedir (Saunders, 2016). Bu doğrultuda kapitalizm, özel kişilerin veya şirketlerin üretim araçlarına sahip olabildiği ve mal ve hizmetlerin üretiminin pazardaki arz ve talebe dayandığı bir sistem olarak kabul edilmektedir (Hayes, 2022). Kapitalist sistemin dayandığı bu piyasa mübadelesi tipinde mal ve hizmetlerin fiyatları arz ve talep yasaları tarafından belirlenmektedir (Özbudun ve Uysal, 2012: 113). Kapitalizm ayrıca hem yeni yatırımların hem de sermaye birikiminin genişleme süreci olarak tanımlanabilir. Bu genişleme, toplumsal yaşamın tüm alanlarından uluslararası sistemin en uç noktasına kadar tüm ülke ve bölgelerin kapitalist birikim rejimi içerisinde olmasıyla daha da yoğunlaşabilir (İnsel, 2001).

Özetle, kapitalist sistem, insanların çeşitli varlıkların özel mülkiyetini edinebildiği, hem üreticilerin hem de tüketicilerin yararlandığı bir rekabet ortamının olduğu, fiyatların serbest piyasada belirlendiği ve devletlerin sadece piyasaların düzgün çalışması hususunda sınırlı bir rolünün olduğu temel üzerinde gelişmiştir (Sarwat ve Mahmud, 2015: 44).

Kurucu mitolojisi pazar kavramı üzerine inşa edilen (İnsel, 2001) kapitalist sistemi anlamak ve bu sistem üzerinden analitik çalışmalar yapabilmek için öncelikle bu sistemin genel özelliklerini ve sisteme özgü nitelikleri de belirlemek gerekmektedir. Kapitalizmin temel niteliklerinden birincisi, kâr elde etmeye olan

mutlak bağımlılıktır. Kapitalist örgütlenmede ekonomik faaliyetin temel amacı sermaye birikimi ve kâr elde etmektir. Böylece sermaye birikimi oluşur ve daha fazla yatırımın ve birikimin yolu açılır. Dolayısıyla tüm şirketler kâr elde etmek için rekabet etmektedir. Kapitalist sermaye, daha fazla sermaye birikimi için artı değer yaratmayı ve bu artı değeri tekrar sermaye yatırımı yapmayı hedeflemektedir. Bir diğer ifadeyle, artı değer yaratmanın üretimin doğrudan amacı olduğu söylenebilir. Bu bağlamda kapitalist örgütlenmenin nihai amacı tek bir işlemle kâr elde etme düşüncesi yerine sınırsız kâr elde etme sürecidir (Sweezy, 2007: 67).

Kapitalizmin bir diğer özelliği ise özel mülkiyet hakkının gelişimine olan bağlılığıdır. Kapitalist sistemde herhangi bir nesne (ev, araba, fabrika, arsa v.b.) üzerinde bir kişinin mutlak bir yetkiye sahip olmasını ifade eden (Özbudun ve Uysal, 2012: 111) mülkiyet kavramı, ürün, mal ve hizmetlerin uluslararası mübadelesini anlama hususunda yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda özel mülkiyet hakkının, sermaye sahiplerinin bir şeye sahip olmalarını, sahip oldukları şeyleri koruyabilmelerini ve sahip oldukları şeyleri alıp satabilmelerini sağladığını söylemek mümkündür. Böylece bir şeyin mülkiyetine sahip olan kimseler hukuk kurallarının imkân verdiği ölçüde mülkü ile ilgili girişimler konusunda özgürdür (Hayes, 2022). Kapitalist sermaye terimi genellikle yatırım için mevcut olan parayı veya paraya dönüştürülebilen herhangi bir varlığı ifade etse de ev, taşıt veya herhangi bir maddi varlığın sermayeye dönüşebilmesi için bu varlığın mülkiyetinin kurulması, değerinin ölçülebilmesi, mülkiyetinin devredilebilmesi ve piyasasının olması gerekir. Bu bağlamda her türlü varlığın sermayeye dönüştürülmesini sağlayan kurumlar ve mülkiyet hukuku sistemi kapitalizme özgü temel bir gerekliliktir (Fulcher, 2004: 14). Sonuç olarak, kapitalist üretim ilişkilerinin özel mülkiyet haklarının yaratılması ve korunması için yasaları harekete geçirdiği kabul edilmektedir. Bu bağlamda kapitalizm hukuki bir düzende ilerlemekte ve işleyişinin temeli özel mülkiyet haklarının yasal olarak korunmasına dayanmaktadır. Burada son olarak özel mülkiyet haklarının yalnızca ulusal yasalar ve kurumlar tarafından değil, giderek artan şekilde uluslararası yasalar ve kurumlar tarafından da korunduğunu belirtmek gerekir (Chimni, 2012: 29).

Kapitalist toplumun bir diğer niteliği ise üretim araçlarına sahip olan sermaye sınıfı ve işçi sınıfı arasındaki bölünmeyi ifade eden iki sınıflı yapıya sahip olmasıdır (Zucchi, 2022). Sermaye sahipleri ile geçimini üretim araçları üzerinde çalışarak sağlayan işçiler kapitalist toplumların iki temel sınıfını oluşturmaktadır

(Özbudun ve Uysal, 2012: 139). Kapitalist sermayenin üretim verimliliği için gerekli koşullardan biri olan işgücü hem üretimin temel bir unsuru hem yaptığı harcamayla tüketimin önemli bir parçasıdır (Fulcher, 2004: 16). Sermaye birikiminin sürekliliğinin sağlanmasında çok önemli bir yere sahip olan işgücünün eksikliği bazı dönemlerde krizlere sebep olabilmektedir. 1970'lerden sonra Çin'in küresel ticarete entegre olmasıyla ve SSCB'nin çökmesiyle kullanılabilir küresel işgücünün büyük miktarda artışı ve aynı dönemde çevre ülkelerden merkez ülkelere göçlerin artması 1980'lerden beri sermayenin işgücü arzı konusunda sorun yaşanmasını engellemiştir (Harvey, 2012: 68-74). Ayrıca şirketlerin ucuz işgücü bulabilecekleri veya daha ucuz yatırım yapabilecekleri ülkelere göç etmeleri işgücü sorununun çözümünde bir diğer alternatif olmuştur. Zira büyük şirketlerin Hindistan, Çin, Vietnam ve Tayvan gibi Doğu Asya ülkelerinde faaliyetlerini artırması bu duruma örnek gösterilebilir.

Kapitalist sisteme özgü bir diğer olgu ise sistemin rekabete dayalı olmasıdır. Kâr ve pazar paylarının artması için şirketleri zorladığı ve yeni teknolojilerin araştırılmasına olumlu katkı sağladığı düşünülen kapitalist rekabet, sermaye birikim süreci için önem arz etmektedir (Zucchi, 2022). İşletmeler kendi mal ve hizmetlerinin satışını artırmak ve daha fazla tüketiciye ulaşmak için birbirleriyle rekabet etmektedir. Rekabet nedeniyle tüm işletmeler mal ve hizmetlerini verimlilik, kalite ve fiyat faktörleri bakımından en iyi duruma getirmeyi hedeflemektedir. Rekabetin yaşandığı serbest piyasa ise mal ve hizmet fiyatlarının toplam arz ve talep miktarları tarafından belirlendiği ortamı ifade eden bir kavramdır (Hayes, 2022). Kapitalist rekabet sürecinde işçi ücretlerini azaltmak, toplam üretim maliyetlerini azaltmak veya pazarlama teknikleri geliştirmek gibi farklı yöntemlerin kullanılması şirketleri rakiplerine üstünlük kurmak için değişim ve dönüşüme zorlamaktadır (Fulcher, 2004: 16). Bu rekabetin neden olduğu zorlama ise yeni teknolojilerin bulunmasını ve kapitalist birikimin yeniden üretimini sağlamaktadır. Kapitalist rekabet ayrıca bazı şirketlerin iflas etmesine, bazı şirketlerin birleşmesine ve rekabetin vermiş olduğu belirsizlik nedeniyle şirketlerin ticari birlikler kurarak ortak fiyatlar ve ortak işgücü ücretleri belirlenmesi gibi bazı rekabeti düzenleyici kuralların koyulmasına neden olabilmektedir (Fulcher, 2004: 17).

Kapitalist sistemin bir diğer özelliği ise sermaye birikimi rejiminde devletlerin müdahale kapasitesinin asgari seviyede olması gerektiği inancına

bağılılığıdır. Kapitalist sistemde piyasaların devlet müdahalesinden arındırılması gerektiği inancı (laissez-faire) büyük önem taşımaktadır. Buna göre müdahale olmaksızın işleyen serbest piyasanın, arz ve talep dengesini bulacağı ve buna bağlı olarak tüm fiyatları düzenleyeceği düşünülmektedir. Bu bağlamda serbest piyasaya yönelik gerçekleştirilen düzenlemeler ve müdahaleler ekonomik verimliliği düşürmektedir. Bununla birlikte, kapitalist sistemin başat güçlerinden Amerika Birleşik Devletleri'nde bile hükümetin Dodd-Frank Yasası gibi belirli endüstrileri ve ekonomik ilişkileri düzenleyen yasalarla piyasaya müdahalede bulunulması devletlerden tamamen bağımsız bir kapitalist toplumun var olabileceği düşüncesinin mümkün olmadığını göstermiştir (Zucchi, 2022). Dolayısıyla kapitalist ekonomik sistemde serbest piyasanın çok az düzenlemeyle veya hiç düzenleme olmadan çalışması gerektiğine inanılmaktadır. Piyasaların baskın rol oynadığı fakat devletlerin de piyasa krizlerini düzeltmek, sosyal refahı teşvik etmek ve güvenliği sağlamak gibi konularda rol aldığı karma kapitalist ekonomiler ise daha fazla tercih edilmektedir (Sarwat ve Mahmud, 2015: 44).

Kapitalist sistemin en belirgin özelliklerinden biri de üretim ilişkilerinin topluma egemen olduğu bir yapıya sahip olmasıdır. Bu yapının devamını sağlayan en önemli husus ise sermaye birikim sürecinin dokunulmazlığının kabul edilmesidir (İnsel, 2001). 16. yüzyıldan beri tüm toplumları tek bir pazara entegre etmeyi hedefleyen kapitalizm artık bir dünya sistemine dönüşmüştür. Bu sistem tüm toplumları kapitalist sermaye birikimi sürecinde üretim veya tüketimin bir parçası yapmıştır (Özbudun ve Uysal, 2012: 95). Son olarak, kapitalist sermaye birikim sürecinin mantığını, durağan ve zamanda belli bir noktada açıklanabilecek bir olgu olarak kabul etmek yerine sürekli devam eden bir süreç üzerinden ele almak gerekmektedir.

1.2.3.Sermaye Birikimi Sürecinde Krizler ve Devletler¹

Krizler esasen kapitalizmin genel yasalarından biridir ve sermaye birikiminin duraksadığı zamana denk gelmektedir. Kısaca sermaye birikim rejimi ve düzenleme tarzı arasındaki uyumun bozulmasıyla ortaya çıkan kâr elde edememe durumu krizi ifade etmektedir (Şahin, 2009: 144-145). Fakat krizler birikim sürecinin devamlılığı için bazı imkanlar sunmaktadır. Sosyal güvenlik

¹ Çalışmanın bağlamından kopmamak için devletlerin rollerine ve krizlerin iktisadi açıklamalarına detaylı bir yer ayrılmayacaktır. Fakat hem devletlerin sermaye birikimi sürecindeki değişen tarihsel rollerine hem de dünya ekonomisinde dönüm noktası olan krizlere çalışmanın çeşitli bölümlerinde yer verilmektedir.

sisteminin veya sağlık hizmetleri üretiminin piyasa içerisine dahil edilmesi krizlerin sunduğu bu imkanlara örnek gösterilebilir (Özdemir, 2008: 117). Bir diğer ifadeyle, krizler, aksayan veya kesintiye uğrayan sermaye birikim sürecine istikrar kazandırmak için kurum ve örgütlerde yüksek yaratıcı keşiflerin ortaya çıkmasını tetiklemektedir (Özdemir, 2008: 119).

Kapitalizm öncesi toplumlarda üretim genellikle doğrudan tüketim dikkate alınarak yapılırken, kapitalizmde ise ürünler satılabilecek beklentisi ile pazarlara gönderilmektedir. Bu doğrultuda kapitalizmle birlikte üretim ve tüketim arasındaki doğrudan ilişkinin bozulduğu söylenebilir. Bu noktadan hareketle klasik Marksist çalışmalar kapitalizmin krizlere eğilimli yapısını üretimin tüketimden ayrılmasına bağlamıştır (Fulcher, 2004: 106-107). Bu nedenle krizler, en genel tabirle, kapitalizmin sermaye birikim sürecinde yaşadığı sorunların çözüldüğu veya çözüm olarak uygulanan politikaların daha büyük sorunlara yol açtığı normal işleyiş mekanizmalarıdır (Durusoy, 2009: 377).

Mandel, kapitalist üretim tarzının gelişiminin denge ve dengesizlik dönemlerinin diyalektik bütünlüğünde aranması gerektiğini ve her dengenin dengesizliğe yol açtığını, bu dengesizliğin de geçici bir denge durumu oluşturduğunu vurgulamaktadır. Ona göre bu bunalım dönemleri döngüsü kapitalist üretim tarzının temel niteliklerindendir. (Mandel, 2008: 50-51).

Kapitalizmin tarihinde istikrarlı ekonomik büyüme dönemleri olsa da bu dönemler krizler ile son bulmuştur. Üretimin tüketimden ayrılması, üreticiler arasındaki rekabet, sermaye ile emek arasındaki çatışma, aşırı büyüyen ve sonrasında patlayan finansal mekanizmalar gibi çeşitli yapısal özellikler kapitalizmin kriz eğilimli yapısını harekete geçirmektedir (Fulcher, 2004: 125). Yeniden yatırımın ve sermaye akış sürekliliğinin bloke olması kapitalist krizlerin yaşanmasına neden olmaktadır. Kapitalizmin geçmişı hem ülkeleri hem de tüm dünyayı etkileyen bu tür krizlere tanık olmuştur. Bu krizler aşırı biriken sermayenin değersizleşmesine, varlık değerlerinin gerilemesine, satılamayan meta fazlalarının oluşmasına ve işlevsiz fabrikaların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Harvey, 2012: 55-56). Kapitalizmin kriz eğilimli doğası genellikle kâr sıkışmasına (ücretlerin/maliyetlerin yükselmesiyle kârın düşmesi), kâr oranlarının düşmesine (rekabet veya diğer faktörlerin fiyatları düşürmesi) ve eksik tüketime dayandırılmaktadır. Harvey, “para sermaye kıtlıkları, işgücüne ilişkin sorunlar, sektörler arası orantısızlıklar, doğal sınırlar, dengesiz teknolojik ve organizasyon

değişimleri ve emek sürecindeki disiplin yokluğu” gibi faktörleri kapitalist birikim sürecini kesintiye uğratabilecek nedenler olarak görmektedir (Harvey, 2012: 125-126). Bunlara ek olarak “yetersiz başlangıç para sermayesi, işgücü arzındaki kıtlıklar veya siyasi sorunlar, yetersiz üretim araçları, uygun olmayan teknolojiler ve organizasyonel biçimler, emek sürecinde direniş veya etkin olmayan pratikler, piyasada para ile desteklenmiş talep yetersizliği” gibi faktörler de sermaye akışının sürekliliğini kesintiye uğratabilecek unsurlar olarak gösterilebilir (Harvey, 2012: 57).

Sermayenin yeniden üretimi sürecinde, kumaş, maden, enerji kaynakları gibi ara ürünler ile ulaştırma ve liman gibi fiziksel altyapılara ihtiyaç duyulmaktadır. Çeşitli ara ürünlerin veya fiziksel altyapıların eksikliği sermaye birikimi sürecini kesintiye uğratabilen faktörlerden bazılarıdır. Çelik, plastik, elektronik malzeme ve lastik gibi parçaların olmaması durumunda otomotiv sektörünün büyümemesi bu duruma örnek gösterilebilir. Devletler arasında yaşanan jeopolitik gerilimlerin de sermaye birikimini yavaşlatan bir diğer etken olduğu kabul edilmektedir. 2008 yılında Rusya’nın doğalgaz ve petrolünün sevkiyatında siyasi nedenlerle problemler çıkması sermaye birikimi sürecinde jeopolitik mücadelelerin etkisine örnek gösterilebilir (Harvey, 2012: 76-78). Kapitalist ekonomilerin istikrarını sağlayan bir diğer faktör ise tüketim düzeyinin belirli bir oranın altına düşmemesidir (Saunders, 2016).

Sermaye birikimini kesintiye uğratan faktörlerden biri piyasa ürünlerine yönelik talep eksikliğidir. Bu talep eksikliğinin bir boyutu da çalışan ücretlerinin düşük kalması durumudur. Çalışan ücretlerinin efektif talebin kaynaklarından biri olması nedeniyle talep eksikliği durumunda çalışan ücretlerini yükseltmek belli oranda ürünlere talebi artırabilir. Bu hedef doğrultusunda dünyanın çeşitli ülkelerindeki pazarlara yayılmak da eksik tüketim veya talep eksikliği sorununu ortadan kaldırabilir. Bu bağlamda İngiltere’nin 19. yüzyıldaki Hindistan üzerindeki egemenliği İngiltere’nin kendi mallarının pazarını genişletme amacı üzerinden ele alınmalıdır (Harvey, 2012: 117).

Kapitalist kriz dönemlerinde güce, zorlamaya veya teknik düzenlemeye dayalı araçlarla sermaye birikimi sürecindeki aksaklıklar giderilebilmektedir (Harvey, 2012: 112). Bu doğrultuda kapitalist krizlerin kaçınılmaz olduğuna dair vurguya ek olarak krizlerin sermaye birikim sürecindeki çelişkileri gidermek işlevine de vurgu yapmak gerekmektedir. Buna ek olarak Marx, krizleri önlemek

için uygulanan politikaların daha kapsamlı ve daha yıkıcı krizlere yol açabileceğini de vurgulamıştır (Marx ve Engels, 2007: 108). Sonuç olarak, kapitalist krizlere neden olabilecek siyasi, iktisadi ve yapısal birçok faktör bulunmaktadır. Buradan çıkarılması gereken genel sonuç ise kapitalist krizlerin kaçınılmaz olduğu ve aynı zamanda kaçınılmaz olan bu krizlerin daha büyük kâr oranları için yeni fırsatlar yaratabileceğidir.

Peki devletler kapitalist sermaye birikimi sürecinde nasıl bir konuma sahiptir? Kapitalizmin yayılma sürecinde devletler kurucu bir rol üstlenmiştir. Sermaye birikiminin sürekliliğine bağlı kalan devletler hem ekonomik ilişkilerin güvenliğini sağlama hem de bu ilişkilerin sürekliliğini sağlayan öngörülebilir bir hukuk sistemi kurma hususunda merkezi otorite olmuştur. Bu iki işlev hem devletin hem de özel kişilerin keyfi müdahalelerle birikim sürecini kesintiye uğratmasını engelleyecektir (Özenç, 2014: 205).

Öncelikle belirtmek gerekir ki kapitalist sermaye döngüsünün uluslararasılaşması, üretimin merkezsizleşmesi ve küresel piyasanın güçlenmesi nedeniyle devletleri merkez/çevre veya Kuzey/Güney gibi ayrımlarla tanımlamak mümkün görünmemektedir. Böyle bir ayrım, sermaye birikim sürecinin küresel bölünmelerini ve dağılımını açıklamakta eksik kalmaktadır (Hardt ve Negri, 2003: 343). Paul Sweezy'ye göre “devlet, belli mülkiyet ilişkileri setinden yararlanan bir toplumda yer alan sınıfların çocuğudur” ve “düzenden en çok yararlanan sınıfın ya da sınıfların” devlet içinde önemli bir gücü vardır. Ona göre kapitalist toplumda sınıf hakimiyeti ve özel mülkiyetin korunması neredeyse aynı anlama geldiğinden devletin ilk görevi mülkiyetin korunmasıdır (Sweezy, 2007: 242-243). Poulantzas ise devleti, farklı sınıfların faaliyet gösterdiği, içerisinde çelişkilerin de olduğu stratejik bir alan veya süreç olarak ele almış; devletlerin politikalarının ise sadece bir grubun projesi olarak değil farklı grupların mikro politikalarının kesiştiği bir eşgüdüm sonucunda şekillendiğini belirtmiştir (Poulantzas, 2006: 151-152).

Sermayenin işleyiş mantığı ile devletlerin egemenliği arasında temel olarak birbirleri ile çelişkili bir mantık vardır. Devletlerin egemenliği toplumsal alan üzerinde egemenin üstünlüğüne dayanırken sermaye ise üstün bir iktidara bağlı olmadan yeni topraklara genişlemeyi ve toplumsal sınırları aşmayı planlamaktadır. Tarihsel süreç içerisinde ulus egemenliğinin sermaye karşısındaki üstünlüğü sermaye lehine değişmiştir (Hardt ve Negri, 2003: 335-337).

Devletler ile sermaye arasındaki ilişki kapitalizmin aşamalarına göre değişiklik göstermiştir. Küçük kapitalistler arası serbest ticarete ve sömürgeciliğe dayanan 18. ve 19. Yüzyılda, devlet sermaye ile ilgili sorunları çözmekteydi. Bu dönemde devletin müdahalesine gerek kalmadan ve bağılı bulunduğu devletten görece bağımsız bir şekilde şirketler faaliyetleri yürütmekteydi. Bu aşamadan sonra tekeller ve yarı-tekeller oluşmuş ve bu oluşum devletlerin idari kapasitelerini ve kapitalizmin en önemli niteliği olan rekabeti zayıflatmıştır. 1980'ler birlikte ise hükümetlerin ekonomi politikaları uluslararası ekonomik sistemin işleyişiyle bütünleşmiş ve birkaç uluslararası örgüt aracılığıyla kontrol mekanizmaları kurulmuştur (Hardt ve Negri, 2003: 316-318). Özellikle 1980'den sonra devletlerin idari, hukuki ve mali yapıları sermaye birikimi süreci lehine uyumlaştırılmıştır.

Küresel sermaye ile devletler arasında mutlak bir bağın bulunmasına da değinmek gerekmektedir. Ulusal şirketlerin sermaye sahipleri esas olarak yerleşik bulunduğu devletlerin imkânlarından faydalanmakta fakat sermaye birikimlerini yatırım yapmak için yabancı ülkelerde kullanabilmektedir. Yabancı ülkelerde yaptıkları bu girişimlerden elde ettikleri kârlar ise yerleşik bulunduğu ülkelere çeşitli faydalar sağlamaktadır. Dolayısıyla ulusötesi şirketlerin esas olarak ulusal şirket özelliği taşıdığı söylenebilir (Fulcher, 2004: 98). Büyük şirketler (Shell, Apple, Gazprom, BP, Chevron v.b.) kendi ülkelerinden bağımsız bir şekilde hareket etmemektedir. Zira bağımsız olsalardı devletlerarası rekabet nedeniyle ABD tarafından Çin veya Rusya menşeli bazı şirketlere yönelik yaptırımlar uygulanmazdı. Her ne kadar devletler ve şirketler arasında mutlak bir ilişki olsa da tüm şirketlerin küresel anlamda işleyiş mantığının kapitalist üretim ilişkileri rejimine dayandığını vurgulamak gerekmektedir. Bir diğer ifadeyle sermaye birikimi sürecindeki tüm unsurlar aynı mantık içerisinde hareket etmektedir. Bu döngünün içerisinde hem şirketlerin kendi aralarındaki hem de devletlerin kendi aralarındaki rekabet etmesi ana unsurdur.

Devletlerin ve şirketlerin aralarındaki rekabetine yön veren en önemli boyut ise ekonomik güçtür. Ekonomik güç sayesinde gelişen askeri teknolojiler vasıtasıyla doğal zenginlikler veya stratejik kaynaklar kontrol altına alınabilmektedir. Bu nedenle devletler arasında siyasi, diplomatik, hukuki ve askeri boyutlarda mücadeleler yaşanmaktadır. Bu mücadeleler, kaynaklar üzerindeki kontrolü sağlayan sosyal ilişkilerin siyasi güce çevrilmesini de beraberinde getirmektedir (Monbiot, 2019).

Savaş dönemleri, bölgesel veya iç çatışmalar gibi siyasi gerilimler yeniliklere yön verme anlamında önemli bir etkiye sahiptir. İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş döneminde devletler arası rekabet, ekonominin silahlanma ve uzay teknolojileri gibi birçok farklı alanında araştırma ve geliştirme faaliyetlerine itici kuvvet olmuştur. Ayrıca bu rekabet devletlerin ulusal şirketleriyle stratejik önem taşıyan alanlarda -özellikle askeri- ortak faaliyetler yürütmesini de sağlamıştır (Harvey, 2012: 101-102).

Sonuç olarak, kapitalist üretim ilişkilerinin küreselleşerek tüm dünyaya yayılması, Dünya Bankası ve IMF gibi küresel ekonomiyi komuta eden mekanizmaların gelişmesi ve devletler arasındaki sınırların özellikle ticari ve ekonomik bağlamda ortadan kalkması devletleri küresel ekonomik yapının ulusal düzenleyicileri haline getirmiştir. Buna ek olarak, devletlerin, sermaye birikim koşulları için ulusal düzeyde uygun ortam hazırladığı uluslararası kuruluşların da uluslararası düzenin inşasında rolü vardır. Devletler, ulus ötesi şirketler ve uluslararası örgütlerden oluşan 1945 sonrası uluslararası sisteminde devletlerin, küresel mal, hizmet ve sermayenin serbest dolaşımını sağlayan bir bütünlük olduğu vurgulanabilir. Bu noktada vurgulanması gereken en önemli husus devletin ortadan kalkmadığı sadece tarihsel süreç içerisinde yapısında ve işlevinde dönüşümlerin olduğudur (Özenç, 2014: 273, 276).

1.2.4.Kapitalist Sermayenin Yayılmacı Doğası

Kapitalizmin seri üretim ve kitle tüketim sistemidir ve bu sistemde üretkenlik zenginliği artırmaktadır. Bu nedenle üretilen ve satılan metaların üretim ve tüketim sürecinin mekânsal genişlemesinin maksimizasyonu amaçlanmaktadır (Blackwater, 2015). Genişleme ve yoğunlaşmaya bağımlı olan Kapitalist üretim tarzı 19. Yüzyıl sonlarında artık pre-kapitalist üretim tarzlarından üstün konuma gelmiş ve bu üretim tarzını benimseyen ekonomiler hammadde ve pazar arayışı rekabetine girmişti. Bu rekabete sonradan katılanlar farklı gelişme seviyesinde olsalar bile aynı rekabetin parçaları haline gelmişlerdir. Bir başka ifadeyle, kapitalist formasyonun farklı ülkelerde seyri ve gelişimi farklılık gösterse de bu formasyonun bütün bu ülkelerde yayılmayı hedefleyen benzer dönüşümler yaratmıştır (Özdemir, 2010: 111-112). Kapitalist üretim ilişkilerinin küresel üretim tarzı haline geldiği bu süreçte rekabetçi sömürgecilik, yeni-sömürgecilik ve küresel emperyalizm gibi yapısal farklılıkları olan dönemler yaşanmıştır. Fakat bu

dönemlerin hepsinde var olan ve hâlen devam eden en önemli gereklilik sermayenin, kapitalist olmayan alanlara yayılma ihtiyacıdır (Chimni, 2012: 24-25).

Sermeyenin gerçek anlamda artı değer yaratması ve yayılması dolaşım alanını sürekli genişletmesine bağlıdır (Marx, 1993: 407). Sermayenin ürettiği metalar için kapitalist olmayan pazarlar bulması, yeni ihtiyaçlar ve yeni tüketiciler yaratması dolaşım alanını genişletmek için başvurulan yöntemler olmuştur (Hardt ve Negri, 2003: 238-239). Dolayısıyla sermayenin dolaşım alanının sürekli genişletilmesine duyulan ihtiyaç kapitalist üretim ilişkilerinin doğasına özgü bir niteliklidir (Lebowitz, 2021: 11). Bu bağlamda kapitalizmin kendi sınırları dışındaki alanlara muhtaç olduğu ve sürekli kendi dışarısına yayılmaya ihtiyaç duyduğu sonucu çıkarılabilir (Hardt ve Negri, 2003: 239).

Kapitalist ekonomilerin büyümeye ve genişlemeye olan mutlak zorunluluğu para, sermaye yatırımı ve kâr elde etme ilişkisinde aranmaktadır. Sermaye en basit ifadeyle paranın birikmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Kâr ise biriken sermayenin kullanılmasıyla meydana gelir. Kâr elde etmek için sermaye yatırımı yapmak eski zamanlardan beri kullanılmaktadır. Fakat sermaye yatırımı kapitalist sisteme dönüştüren en önemli etken tüm ekonominin sermaye yatırıma bağımlı hale gelmesi ve bu şekilde sadece ticaretin değil aynı zamanda üretimin de finanse edilmesidir (Fulcher, 2004: 14). Marx, bu sistemi Para - Mal/Hizmet - Para döngüsüyle açıklamıştır. Sermayenin bu döngüsüne göre para, daha fazla para, kâr veya meta üretimi için kullanılmaktadır (Marx, 2004: 31-109). Bir diğer ifadeyle, kapitalist toplumlarda mal ve hizmetler daha fazla üretime yeniden yatırılmak üzere para ve kâr elde etmek için üretilmektedir (Blackwater, 2015). Arrighi, Marx'ın bu döngüsünü kapitalist tarihin tekrarlayan bir özelliği olarak yorumlamaktadır. Ona göre sermayenin bu hareket döngüsü, maddi genişleme döneminin, mali yeniden doğuş ve genişleme süreci aşamaları ile dönüşümlü olarak devam etmesiyle oluşur. Arrighi bu sürecin 'sistemik birikim dairesi' oluşturduğunu düşünmektedir. Ona göre sistemik birikim dairesinin merkezi süreç içerisinde değişmiştir ve 19. Yüzyılın sonlarından itibaren sistemik birikim dairesinin merkezi ABD olmuştur (Arrighi, 2000: 22-23). Bu değerlendirmeler ışığında, herhangi bir metanın maddi bir temele dayanmasından yola çıkarak ekonomik büyümenin, mal ve hizmetlerin toplam değerindeki bir büyüme ile desteklenmesi gerektiği sonucuna varılabilir. Bir başka deyişle, kapitalist ekonomiler hem finansal olarak hem de bu finansal

ekonominin ürettiği mal ve hizmetlerin değeri bakımından büyümek zorundadır (Blackwater, 2015).

Kapitalist sermaye doğası gereği, ortaya çıktığı ilk tarihlerden beri sürekli genişleme ve yoğunlaşma eğilimindedir. Bu farklı coğrafyalara genişleme sürecinde sermayenin dikkate aldığı bazı kârlılığı artıran faktörler vardır. Bunların başında işgücünün ucuz olması ve yönetim aygıtının yüksek getiri konusunda esnekliğe sahip olması gelmektedir. Bir diğer ifadeyle, işgücü üzerinde katı kuralları uygulayan ve esnek bir yaklaşıma sahip olmayan ülkeler küresel ekonomik yapı tarafından baskılanır ve sermaye bu ülkelere yatırım yapmaktan kaçınır (Hardt ve Negri, 2003: 346).

Kapitalizmin yayılması ve yoğunlaşması için gerekli olan en temel şartlardan biri de sermaye birikiminin sürekliliğinin sağlanmasıdır. Bir ülkede meydana gelen olağanüstü/öngörülemez olaylar o ülkede gerçekleştirilen ekonomik faaliyetleri kesintiye uğratabilir. 11 Eylül saldırılarından sonra kamu otoritelerinin -hatta Başkan Bush'un- toplumu normal düzene geçirebilmek için çaba sarfetmesi bu bağlamda değerlendirilebilir. Sermayenin yayılmasını kolaylaştıran bir diğer faktör de mekân ve zaman yönünden sınırların aşılmasını sağlayan olanaklardır. Bir fabrikanın üretim araçlarını yabancı bir ülkeden satın alması fakat ürettiği ürünleri dünyanın farklı bölgelerine gönderebilmesi, kapitalist sermaye birikimi için mekânsal dolaşım hızının ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durumu aşmak için ise hem teknolojik hem de finansal araçlar geliştirilmiştir. Sermaye birikiminin mekânsal dolaşım engelleri veya olağanüstü olaylar nedeniyle kesintiye uğramaması için devlet sınırlarının ticaret ve finansal açıklığını arttırmak, serbest ticaret anlaşmaları imzalamak ve uluslararası ticaret için uygun hukuki çerçeveler oluşturmak gibi yöntemler kullanılmıştır (Harvey, 2012: 51-52). İngiltere, ABD, Rusya veya Çin'de aşırı sermaye fazlasının sermaye kıtlığı çeken diğer ülkelere farklı ticari alanlara yatırım olarak transfer edilmesi ise sermaye fazlasının yatırıma dönüşmesini sağlayan mekânsal çözümlerdir (Harvey, 2012: 60-61). Mekânsal çözümler aranırken dikkat edilen önemli bir husus da yatırım yapılacak ülkelerin uygun olup olmadığı meselesidir. Üçüncü Dünya ülkelerindeki ayaklanma ve isyan gibi eylemlerin ilgili ülkelere yatırılan sermayeyi tehlikeye sokması, bu tür örneklerin arttığı İkinci Dünya Savaşı sonrasında, sermayenin artık merkez ülkelere az gelişmiş ülkelere değil başka bir merkez ülkeye gitmesine neden olmuştur (Mandel, 2008: 98).

Kapitalist sermayenin neden sürekli genişlemeye ihtiyaç duyduğunu açıklayan bir unsur da rekabetin belirleyiciliğidir. Aynı sektördeki rakip şirketin yatırımları sonucu farklı bölgelere ve alanlara yatırım yapmayan şirketin pazar payının azalması ve belki de iflas etmesi rekabetin zorlayıcılığı ilkesine örnek gösterilebilir (Harvey, 2012: 53). Sermayeler arasında yaşanan rekabet nedeniyle devletler veya şirketler gibi ekonomik aktörlerin, sürekli bir şekilde maliyetlerini düşürmeyi, satışları artırmayı, mal ve hizmetlerini yeni bölgelere yaymayı ve yeni iş kolları yaratmayı hedeflediğini söylemek mümkündür (Blackwater, 2015). Dolayısıyla kapitalist rekabet, şirketleri ve devletleri sermaye birikimlerini artıracak yeni yerlere yayılmaya zorlamaktadır. ABD’li şirketlerin başta Çin olmak üzere dünyanın çeşitli bölgelerine yayılması bu duruma örnek gösterilebilir. Bir diğer ifadeyle, yeni coğrafyalara yayılmak ve bu coğrafyalara sermaye yatırımı yapmak kapitalist büyümenin temel yapı taşlarından biridir.

Nüfus artışının da kapitalizmin genişlemeye ve yoğunlaşmaya olan bağımlılığını arttırdığı kabul edilmektedir. Artan işgücünün, üretimin genişlemesi ve istihdamın artışıyla dengelenmemesinin krize neden olması bu bağlamda ele alınabilir. Bir diğer ifadeyle, işsizliğin artması ürünlerin toplam talebini azaltırken, üretimdeki büyümenin işsizliği sürekli olarak azaltması ekonomik bir krizi engellemektedir (Blackwater, 2015). Dolayısıyla nüfusun sürekli artış eğiliminde olduğu 1945 sonrası süreçte bu nüfus artışının sermaye birikimini kesintiye uğratmaması için ekonomik büyümenin gerçekleşmesi gerekmektedir.

Kapitalist sermayenin yayılabilmesi için ürünlerin ihracı kadar önemli olan bir faktör de sermayenin ihracıdır. 19. yüzyılda Hindistan ve Çin pazarının sömürülmesi ürünlerin ihracına dayanırken aynı yüzyılda ABD’de yaşanan sermaye birikimi süreci ise sermaye ve makine ihracına dayanmaktaydı. Günümüzde ise sermaye fazlasının ihraç edildiği en büyük kaynak olan Çin aynı zamanda hammadde ve makine gibi birçok ürünün en büyük talep kaynağıdır (Harvey, 2012: 122).

Kapitalizmin yayılmacı doğasını Marx, genişletilmiş yeniden üretim durumu üzerinden açıklamaktadır. Marx’ın basit yeniden üretim olarak ifade ettiği durum, tüm artı değerın tüketilmesi, net birikimin sıfır olması ve ekonominin bir dönemden diğer döneme aynı ölçekte kendini yeniden üretmesidir. Genişletilmiş yeniden üretim durumunda ise net birikim pozitifdir. Bu ikinci durumda önceki dönemden kalan sermaye birikiminin bir kısmı yatırım için kullanılmaktadır.

(Harris, 1972: 510-511). Böylece sürekli bir yatırım sürecinin sermayenin yayılmasını kolaylaştırdığı belirtilebilir.

Marx, bir devletin mali genişlemesinin bitmeye yakın olduğu zamanlar başka bir devletin mali genişlemesinin artmaya başladığı döneme denk geldiğini belirtmiştir. Bu noktadan hareketle Arrighi, 1500’lü yıllarla birlikte mali genişleme hegemonyasının çeşitli devletler arasında (Venedik, Hollanda, Britanya ve ABD) değiştiğini belirtmiştir (Arrighi, 2009: 22). Bu bağlamda kapitalist sistemdeki esas rekabetin mali genişleme denilen sürekli sermaye birikimi ve ekonomik büyüme üzerinde yaşandığını söylemek mümkündür. Bir başka deyişle, kapitalizmin en temel amacı yayılmayı gerçekleştirmektir. Bu bağlamda kapitalist sermaye için sürekli birikim hayati önem taşır ve bu birikimi yaratmanın birincil yolu kapitalist sermayenin kendi sınırlarını genişletmekten geçmektedir. Bu temel mantığa göre kapitalist sermayenin ulusal sınırların dışına yayılma eğilimi kapitalist üretim ilişkilerinin en başından beri vardır (Wood, 2003: 249).

Sermaye birikiminin önündeki bütün coğrafi sınırların aşılmasının gerekliliği Marx’ın düşüncelerine dayanmaktadır. Marx’a göre “sermaye, kapitalist birikim sürecinin önündeki her türlü mekânsal engeli aşmak ve pazarı için tüm dünyaya yayılmak zorundadır”. Marx ayrıca sermayenin, kapitalist ilişkilerin mekânlar/coğrafyalar arasındaki harcadığı süreyi en aza indirmek zorunda olduğunu da belirtmektedir (Marx, 1993: 539).

Sermaye doğası gereği her mekânsal engeli aşmak zorundadır (Marx, 1993: 524). Bu hedefi gerçekleştirmek için sermayenin sürekli ve kesintisiz dolaşımının sağlanması önemli bir etkidir (Marx, 1993: 535). Marx’a göre sermayenin dolaşım döngüsünün hızlı ve kesintisiz olması sermayenin genişlemesini, üretkenliğini ve işlevselliğini artırmaktadır (Marx, 1992: 203-204).

Schumpeter’e (2014: 102-103) göre kapitalizm, doğası gereği durağan olmayan ve sınırsız gelişimci bir mantığa dayanmaktadır. Bir anlamda ekonomik bir değişim metoduna dayandığı söylenebilir. Kapitalist mekanizmanın sürekli çalışmasını sağlayan ise “yeni tüketim maddeleri, yeni üretim metotları, yeni ulaşım pazarları ve yeni endüstriyel örgütlenmeler” gibi yaratıcı çözümlerdir. Kapitalist sistemi durmadan yenilenmeye iten bu yaratıcılığın kendi iç dinamiğinden kaynakladığı düşünülmektedir. Schumpeter, atelyelerin büyük işletmelere dönmesi gibi eski mekanizmaların yerine yenilerinin yaratılması sürecini “yaratıcı yıkım” olarak tanımlar ve bu sürecin kapitalist gelişimin esası olduğunu iddia eder. Bunlara

ek olarak, sermaye birikim sürecinin kesintiye uğramaması için sadece kapitalizmin kendi iç mekanizmalarının yaratıcılığı yetmeyecek aynı zamanda kapitalist üretim ilişkilerinin kapsamadığı alanlarda da yaratıcı yayılmanın gerçekleşmesi gerekecektir (İnan, 2021: 50). Bu doğrultuda sermayenin büyüme ve genişleme hedefinin sadece iç piyasa ile sınırlı olmadığını vurgulamak gerekir. ABD sermayesinin kıta ölçeğinde yayılmasından sonra hızla yabancı ülkelere genişlemesi buna örnek gösterilebilir (Hymer, 1972: 121). Ayrıca sermaye için toplumsal cinsiyet, etnik köken veya milliyet gibi faktörlerden ziyade (Arrighi, 2009: 31) esas önemli olan istihdam edeceği topluluğun kontrolü ve sermaye birikimini sekteye uğratmayacak düzendir. Buna ek olarak, kapitalist sermayenin uluslararasılaşması ve farklı coğrafyalara yayılması süreci “üretici sermaye, meta sermaye, spekülatif sermaye ve para sermayesi döngülerinin rekabet ve bağımlılıklar üreterek genişlemesini” içerisinde barındırmaktadır (Albo, 2004: 2004: 105).

Birikimin somut toplumsal koşullarını aramak gerektiğini düşünen Luxemburg’a göre ise kapitalist üretim biçiminin mutlak egemenliği altında kendi kendine yeten kapitalist toplum görülmemiştir (Luxemburg, 2004: 267). Luxemburg, sermayenin yayılmacı doğasını emperyalizm kavramı üzerinden ele almaktadır. Ona göre emperyalizmin devam etmesi kapitalist sistemin devam etmesiyle doğrudan bağlantılıdır. Ayrıca emperyalizm, kapitalist sermayenin kapitalist olmayan alanlara doğru genişlemesi için mücadele eden sermaye birikiminin politik bir ifadesidir (Luxemburg, 2003: 426). Luxemburg, kapitalizmin, artı değer için bir pazar, üretim araçları için bir arz kaynağı ve emek gücü deposu olarak kapitalist olmayan toplumsal tabakalara ihtiyacı olduğunu savunur. Ona göre kapitalizmin yayılmak için köle ekonomisi, feodalizm veya ilkel komünizm gibi karşılaştığı her tarihsel doğal ekonomi biçimine karşı her zaman bir savaş vermesi gerekmektedir (Luxemburg, 2003: 349). Luxemburg, bu mücadelede kullanılan baskın yöntemlerin ise sömürge politikası, uluslararası kredi sistemi ve savaşlar olduğunu vurgulamıştır (Luxemburg, 2003: 432). Kapitalist yayılma ve sermaye birikiminin artması noktasında kapitalist olmayan bölgeleri elde etme rekabeti hem kapitalist olmayan hem de rakip kapitalist ülkeler arasındaki çatışmalar ile büyümektedir. (Luxemburg, 2003: 426). Bir başka deyişle, kapitalistler arası rekabetin hem kapitalist olmayan alanlar hem de kapitalist olan fakat içinde kapitalist dönüşümün gerçekleşmediği alanlar için artarak devam

etmektedir. Bu giderek artan rekabeti şekillendiren önemli bir etken olan askeri güç, sermaye birikiminin her tarihsel aşamasında önemli bir işlevi yerine getirmiştir. Bu güç Avrupa kapitalizminin ilk aşamalarında, Yeni Dünya'yı ve Hint coğrafyasını fethetmenin bir aracı olarak belirleyici bir rol oynamıştır. Daha sonra ise modern sömürgeleri boyunduruk altına alma, Avrupa sermayesinin Avrupa dışındaki bölgelerdeki çıkar alanlarını yaratma, geri kalmış ülkelerde ticari imtiyazlar elde etme ve devletler arasındaki kapitalist olmayan alanlara yayılma mücadelesinde etkili bir araç olmuştur (Luxemburg, 2003: 434).

Kapitalizmin yayılmacı niteliğini Luxemburg, kendi kendine yeterli olmayan bir sistem olmasına bağlarken Hilferding ise bu yayılmacı özelliği, serbest ticarete yaptığı vurguyla birlikte kapitalizmin kendi yeterliliğinden türetmektedir (Özdemir, 2010: 122). Ona göre kapitalist üretim, gümrük tarifelerinin düzenlenmesi, finansallaşma ve tüm dünya pazarını tek bir ekonomik bölge içinde birleştirecek olan serbest ticaret gibi kanallarla, mümkün olan en yüksek emek üretkenliğini ve en rasyonel uluslararası iş bölümünü ortaya çıkarabilir (Hilferding, 1981: 311).

Ülkeler arasındaki eşitsiz gelişmenin ve sürekli rekabet ortamında sınırsız bir kâr artışı arayışının kapitalist sermayenin özü olduğunu düşünen Mandel ise kapitalist sermayenin uluslararası büyümesini ve yayılmasını (1) kapitalist olan üretim süreçlerinden elde edilen sermaye birikimi, (2) kapitalist üretim süreçleri dışındaki alanlardan ilkel sermaye birikimi ve (3) ikinci durumun birinci durumu belirlemesi ve bu iki zenginleşme arasındaki rekabet ve mücadele süreçleri üzerinden incelenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre sermaye, merkezden çevreye baskı uygulayarak durmaksızın yeni alanlara yayılmaya çalışır (Mandel, 2008:76-77). Buradan hareketle Mandel, 20. Yüzyıl ile birlikte “kapitalistleşmemiş ekonomilerdeki ilkel birikim sürecinin artık Batılı büyük sermayelerin yeniden üretimine katıldığını ve Üçüncü Dünya ülkelerinin ekonomik gelişimini ilgili ülkenin yerel egemen sınıflarının ilkel birikiminin değil emperyalist ülkelerin sermaye ihracının belirlediğini vurgulamıştır”. Başka bir deyişle bu ülkelerdeki yerel toplumsal artı ürünün yabancı sermaye tarafından ele geçirilmesi süreci başlamıştır (Mandel, 2008: 86-87).

Kapitalizmi dünya sistemi kavramı üzerinden ele alan Wallerstein ise tek bir dünya sisteminin olmadığını, kırılmaların şekillendirdiği modern kapitalist sistemin 1500’lü yıllarda başladığını ve birkaç yüzyıl içinde bütün dünyaya yayıldığını

düşünmektedir (Wallerstein, 2003: 527-533). Wallerstein, kapitalist dünya ekonomisinin sermaye birikimine dayalı hiyerarşik iş bölümünün sabit ve yarı-çevre ülkelerin hiyerarşik dünya sisteminin ortasında olduğunu düşünmektedir. Ayrıca ona göre devletlerin merkez/yarı-çevre/çevre gibi statülerinin değişmesi ancak ekonomik gerileme veya durgunluk dönemlerinde meydana gelmekte ve devletlerin dünya sistemindeki kendi statülerini değiştirmesi nadir gerçekleşmektedir. Bu statü değişikliğinin nadir olmasını ise statü değiştirecek devletin diğer devletlerin olanaklarını yok etmesi gerektiğine bağlamaktadır (Wallerstein, 2005: 207-208). Dünya sistemi yaklaşımı, ülkeleri ‘merkez’, ‘yarı çevre’ ve ‘çevre’ gibi ekonomik statülerle sınıflandırır. Buna göre merkez ülkeler gelişmiş sanayiye sahip, ham madde alıp işleyebilen, teknoloji ve sermaye yoğun mal ve hizmetler üretebilen zengin ülkelerdir. Çevre ülkeler ise sanayi ürünleri ithal eden yoksul ülkelerdir. Yarı-çevre ülkeler ise hem çevre hem merkez ülke özelliklerini taşıyan ülkeler olarak görülmektedir (Arı, 2010: 302-305). Sermaye birikimi konusunda, yarı çevre yerine “hinterlant” kavramı üzerinde duran Gills ve Frank, Hinterlant’ın ekonomik artı transferi konusunda önemli bir işlev gördüğünü kabul etmektedir. Onlara göre Hinterlant aynı zamanda lojistik işlev de sağlamaktadır (Gills ve Frank, 2003: 199-200). En temel ifadeyle yarı-çevre veya hinterlant ülkeler, kapitalist dünya sisteminin istikrarına ve çevre ülkelerin merkez ülkeler tarafından sömürülmesine katkı sağlamaktadır. Gills’e göre dünya sistemi yıllar boyunca hem özel sermaye birikimi hem de devlet birikimi ile süregelmiş ve bu süreçte hegemonik geçişler yaşanmıştır (Gills, 2003: 235-236). Gills ayrıca siyasal güç hiyerarşisinin ekonomik güç ilişkileri ile bağlantılı olduğunu ve hegemonik rekabetlerin kesintisiz bir süreç oluşturduğunu savunmaktadır (Gills, 2003: 244). Bu anlamda devletlerin yükselişe veya düşüşe geçmesi ekonomik artıya bağlanmaktadır: artı yaratılırsa yükseliş dönemine geçilmekte, bu artının savurgan bir şekilde harcanması ise düşüşe yol açmaktadır (Gills, 2003: 254). Dolayısıyla kapitalizm, dünya sistemi üzerinden ele alanlar sermaye birikiminin coğrafi olarak genişlemesinin dünya sisteminin sınırlarının genişlemesiyle bağlantılı olduğunu kabul ederler.

Kapitalist sermaye, ulaşım, iletişim ve internet alanındaki teknolojik gelişmelerle, dünyanın birçok bölgesine yayılarak bu bölgelerde ekonomik, siyasi veya askeri avantajlar elde etmektedir. Bu bölgeler ayrıca üretim araçlarına, emek gücüne ve tüketim pazarlarına yakın olması gibi çeşitli faktörlerle maliyetleri

azaltma ve kârları yükseltme kapasitesine sahiptir (Harvey, 2012: 166). Bulunduğu bölgede maksimum genişlemeyi gerçekleştiren kapitalist sermaye öncelikle kapitalist sisteme dahil edilmemiş ekonomilere ihtiyaç duymaktadır. Bu ekonomilerin kapitalizme entegre edilmesi yabancı sermayenin bu ülkelere ihracat yapmasının ve yabancı sermayenin ilgili ülkelerde sermaye yatırımı yapmasının yolunu açmaktadır. Böylece sermaye birikiminin sürekliliği güvence altına alınmaktadır. Dolayısıyla kapitalist sermaye birikimi için sürekli farklı bölge ve ekonomilere yayılmak çok önemlidir (Blackwater, 2015).

Kapitalist sermayenin sürekli büyüme hedefi, sermaye birikimi ve kâr elde etme arayışıyla doğrudan ilişkilidir. Kapitalist büyümenin gerçekleşmemesi ise sermayenin tükenmesine yol açabileceği ile ilişkilendirilmektedir (Monbiot, 2019). Bu bağlamda ekonomik büyümenin kapitalizmin işlevsel olması için gerekli olduğu ve büyümenin gerçekleşmediği bir sürecin kapitalizmin sonuyla eş değer olduğu kabul edilmektedir (Blackwater, 2015). Dolayısıyla bu nitelikteki bir uluslararası ekonomik düzende tüm sermaye sahiplerinin büyümeyi ve genişlemeyi bırakacağını söylemek pek mümkün görünmemektedir (Habermann, 2014).

Sonuç olarak, kapitalist üretim tarzının yeni bölgelere yayılması kapitalist ekonomik ilişkilerin devamı için çok önemli bir yere sahiptir. Kapitalizmin büyümesi gerektiği yoksa sistemin devam etmeyeceği düşüncesi esas olarak sürekli sermaye birikimi ile aynı anlama gelmektedir. Bir başka ifadeyle, sürekli sermaye birikiminin gerçekleşmesi kapitalizmin büyümesinin en önemli aracıdır. Kapitalist ekonomik sistem ortaya çıktığından beri bazı krizler yaşamış olsa da sürekli büyüme mekanizması çalışmaktadır. Fakat bu büyümenin ülkeler arasındaki dağılımı denk değildir. Kapitalizme ve kapitalizmin yayılmacı doğasına yönelik birçok farklı yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşımların ortak noktası, kapitalizmin mutlak suretle yayılmaya, genişlemeye, büyümeye ve yoğunlaşmaya olan bağımlılığıdır. Dolayısıyla kapitalist sermayenin yayılmacı doğası kapitalist sisteme özgü bir niteliktir. Buna ek olarak, kapitalist sermayenin yayılmayı gerçekleştirmek için sürekli gelişim içinde olduğunu da belirtmek gerekir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ele alınacak olan uluslararası müdahale hukukunun söylem ve pratikleri arasındaki en önemli bağlantı noktası sermayenin yeni coğrafyalara yayılma ihtiyacıdır. Bu yayılma yeni pazar arayışı, üretim ağını genişletme çabası, ucuz işgücüne yönelme, maliyetleri azaltma, sermaye ihraç etme, jeopolitik veya stratejik çıkarlar, enerji kaynakları veya hammadde üzerinde

kontrol sağlama gibi çeşitli amaçlar doğrultusunda gerçekleşebilmektedir. Bu faktörlerin her biri müdahale söylemleri ile kapitalist üretim ilişkileri arasındaki ilişkiyi gün yüzüne çıkarmaktadır.

Kapitalist üretim ilişkileri üzerinden akademik çalışmalar yapabilmek kapitalizmin neyi ifade ettiğini, temel niteliklerinin neler olduğunu, nasıl bir işleyiş mantığına sahip olduğunu ve kapitalist sermayenin yayılmaya ve genişlemeye olan doğal ihtiyacını anlamayı gerektirmektedir. Buraya kadar anlatılanlar bu hedef doğrultusunda ilerlemiştir. Fakat son bölümde yapılacak analiz çerçevesi ile kapitalist üretim ilişkileri arasında daha sıkı bir bağlantı kurmak için çalışmanın dikkate aldığı tarihsel süreçlerde kapitalizmin hangi aşamaları geçirdiğini ve bu dönemlerde hangi kapitalist politikalar benimsendiğini ortaya koymak gerekmektedir. Bu nedenle 1945 ve sonrası uluslararası ekonomik düzenin temel dinamikleri incelenecektir.

1.3.İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Kapitalist Dünya Ekonomisinin Temel Dinamikleri²

Kapitalizm tarih boyunca hem etkileyen (değişime zorlayan) hem de etkilenen (dönüşen) konumda olmuştur. Kapitalist sistemdeki bu dönüşümler krizlerle şekillenmekte ve bu krizleri aşmak için uygulanan çözümler ise bir sonraki aşamanın uluslararası ekonomi politikalarını belirlemektedir. Dolayısıyla İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ekonomi politığını kavramak için tarihsel süreç içerisinde yaşanan dönüşümlerin temel esaslarını belirlemek gerekmektedir.

Kapitalizmin temel nitelikleri ve kapitalist sermayenin hareket yasalarına değindikten sonra çalışmanın incelediği 1945 sonrası döneminin kapitalist dünya ekonomisinin ana hatlarına ve dönüşüm noktalarına odaklanmak çalışmanın ilerleyen aşamalarındaki analitik kurguya önemli faydalar sağlayacaktır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya ekonomisinin detaylarına daha iyi hâkim olabilmek için öncelikle bu düzenin önceki düzenden farklılığını ortaya koymak gerekir. Bu nedenle İkinci Dünya Savaşı'na geline sürecin savaş sonrasına nasıl bir miras bıraktığını belirlemek önemli faydalar sağlayacaktır. Bir başka ifadeyle, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemi anlayabilmek kendisinden önceki dönemin siyasi,

² Çalışmanın bağlamından kopmamak için İkinci Dünya Savaşından sonraki dönemde tüm ülkelerin veya bölgelerin iktisadi açıdan detaylı incelemesi yapılmamıştır. Bunun yerine kapitalizmin kırılma noktalarına, bu krizleri atlatmak için başvurulan politikalara ve dünya ekonomisini yönlendirme kapasitesi yüksek bazı aktörlerin stratejilerine odaklanılmıştır.

ekonomik ve toplumsal koşullarını içeren yapının genel hatlarını kavramayı gerektirmektedir.

19. yüzyıl kapitalizmi genel olarak hammadde ve bu hammaddelerin satılacağı pazar arayışına dayanmaktadır. Bu dönemin kapitalist ekonomi politikalarını imparatorluklar arasındaki mücadeleler şekillendirmiştir. Sömürgecilik ve hammadde kaynaklarını koruma yarışında Avrupa ülkeleri, ABD ve Japonya gibi birçok farklı ülke yeni sömürgeler elde etmiştir (Fulcher, 2004: 83-84). Birinci Dünya Savaşı ise küresel ekonomik düzeni temelden sarsmış ve kapitalist dünya ekonomisini krize sürüklemiştir. Bu döneme kadar sermayenin yayılması için kapitalist olmayan alanların sisteme entegre edilmesi -dışarının içselleştirilmesi- pratikleri uygulanmaktaydı (Hardt ve Negri, 2003: 269). Savaş sonrasında ise imparatorlukların çökmesi ve serbest ticaretin büyümesi ulusal ekonomilerini uluslararası rekabete açmayan ülkelerin izolasyonunu yıkmıştır (Fulcher, 2004: 48). Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünya ekonomisi kırılgan bir hal almış, birçok ülkenin ekonomisi zayıflamış, İngiltere'nin istikrar sağlayıcı mali egemenliği sona ermiş ve böylece 1920'ler uluslararası ekonomik ilişkilerin istikrarsızlaştığı bir süreç olmuştur. Bu tarihsel veriler sonucunda varılan 1930 Büyük Buhranı ise kapitalist dünya ekonomisini tekrar büyük bir krize sokmuştur (Fulcher, 2004: 108-109). 1920'ler ayrıca kapitalizmin paradigma değişikliğine ihtiyaç duyduğu dönemler olmuştur. Bu yüzden 1920'lerin tartışma konularından biri ekonomik ve toplumsal ilişkilerin küreselleşmesini sağlayacak politik iktidar yapısının nasıl olacağıdır. Bir başka ifadeyle hangi temel normun veya güç merkezinin yeni düzeni kurabileceği tartışılmaktaydı. Bu dönemde üretim ilişkilerinin eskiden olduğu gibi birkaç güçlü devlet arasında yaşanan çatışma veya rekabetin yönlendirmesinden ziyade tek bir iktidar aygıtı tarafından kontrol edilmesi fikri ortaya çıkmıştı (Hardt ve Negri, 2003: 32-33).

1920'lerde yaşanan ve İkinci Dünya Savaşı sonrası düzenini dahi etkileyen faktör 1929 Ekonomik Buhranı olmuştur. Bu krizin nedeni yetersiz talep ve aşırı üretim dolayısıyla oluşan eksik tüketim olarak gösterilmiştir. 1930'larda yaşanan ekonomik buhranın bir nedeni de sanayi toplumları ile hammadde üretimine odaklanan toplumlar arasındaki iş bölümüdür. Karşılıklı etkileşim içerisinde olan bu ülkelerin ekonomileri sanayi ürünlerine talebin düşmesi sonucunda olumsuz etkilenmiştir. Bu durum küresel ekonomik entegrasyonun bir grup ülkedeki krizin diğer ülkelere yayılmasına neden olan bir faktör olduğunu göstermiştir. 1930'larda

yaşanan krizin bir diğer nedeni ise uluslararası ticaret ve ulusal koruma politikaları arasındaki gerilimdir. Başta İngiltere olmak üzere gelişmiş sanayi ülkeleri pazar paylarını artırmak için serbest ticaret politikalarını desteklerken sanayileşmeye çalışan diğer ülkeler ise ulusal koruma politikalarına yönelmiştir (Fulcher, 2004: 111-112).

1930'ların Büyük Buhranı sonrasında Keynes, devlet müdahalesi olmaksızın düzenli bir şekilde işleyen bir piyasanın mümkün olmadığını savunmuştur. Bu bağlamda devletler, ekonomiyi krizden çıkarmak için vergileri azaltmak ve hükümet harcamalarını artırmak gibi uygulamalara başvurabilir. Keynes, hükümet müdahalelerinin yapılmasının sistemin düzenli olarak çalışması için gerekli olduğunu savunmuştur (Sarwat ve Mahmud, 2015: 45). Dolayısıyla 1929 Büyük Buhranı ve sonrasındaki kriz yılları, kapitalizmin dönüşmesi gerektiğini göstermiştir (Hardt ve Negri, 2003: 255).

1929 Ekonomik Buhranı sonrasında ekonomik resesyona sürüklenen ABD, New Deal adı altında bazı faaliyetler ve politikalar yürütmüştür. Gümrük vergilerinin düşürülmesi ve Dış İşleri Bakanlığına katı bir serbest ticaret savunucusunun getirilmesi bu politikalardan bazıları olmuştur (Anderson, 2015: 22). New Deal, özetle Franklin D. Roosevelt'in 1932'de başkan seçildikten sonra 1929 Büyük Buhranının olumsuz etkilediği ABD ekonomisini düzeltmek için uygulamaya koymuş olduğu politikalar bütünüdür. Çeşitli yardım programları geliştirilmesi, işsizliğin azaltılması için büyük oranda istihdamın yapılması, banka mevduatlarının devlet güvencesine alınması, borsa krizlerini önlemek için Menkul Kıymetler ve Döviz Komisyonu kurulması ve sosyal güvenlik reformuyla birçok toplumsal grubun sigortaya bağlanması New Deal icraatleri arasında sayılabilir. Böylece Roosevelt kapitalist sermaye birikim sürecinin devamlılığı için federal devletin yetkilerini genişletmiştir (Erçel, 2019). Ekonomik buhrandan çıkmak için federal hükümetin gücüne ihtiyaç olduğu varsayımına dayanan Roosevelt, bankacılık reform yasaları, yardım programları, tarım ve istihdam programları, sendika koruma programları ve sosyal güvenlik reformları gibi çeşitli alanlarda bir dizi uygulamalar hayata geçirmiştir. New Deal programları, insanların yaşamlarını iyileştirmeye yardımcı olmuş ve federal hükümetin ulusun ekonomik ve sosyal meselelerinde kilit bir rol oynayabileceğini göstermiştir (Library of Congress, President Franklin Delano Roosevelt and the New Deal).

New Deal'ın özü, ekonomik güvenliğin ve kapitalist gelişmenin sağlanması için hükümetin büyük harcamalar yapmasına dayanmaktadır. Bu bağlamdan hareketle İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD'nin uluslararası ekonomiden daha fazla pay alabilmesi için daha fazla bütçe ayırması gerekmiştir. Yoksul uluslara yapılacak yardımın ABD'deki sosyal refah programlarıyla aynı etkiye sahip olması planlanmıştır. Bu yardımların yoksul ülkelere kaostan üstesinden gelmeleri için güvenlik sağlayacağı ve bu ülkelerin dünya piyasasına entegre olmasını sağlayacağı düşünülmüştür. Aynı zamanda İngiltere'ye ve Batı Avrupa'nın geri kalanına yardım etmek, transatlantik ticareti canlandıracak ve böylece uzun vadede Amerikan ekonomisine yardımcı olacak ekonomik büyümeyi yeniden canlandıracaktı (Schurmann, 1974: 67).

ABD'nin 2. Dünya Savaşı'na girmesi genellikle istemediği halde savaşa çekilmesiyle açıklanmaktadır. Fakat bazıları bu durumu ABD'nin dünya pazarının yeniden paylaşılması mücadelesinden geri çekilemeyeceği üzerinden değerlendirmiştir. En nihayetinde, İkinci Dünya Savaşı sırasında -özellikle Pearl Harbor'un bombalanması sonrasında- güvenliği tehdit edilen ABD, izolasyonist pozisyonu terk etmiş ve yeni bir dünya düzeni planlamıştır. ABD'nin yeni dünya düzeni yaklaşımının temellerini ise New Deal politikaları inşa etmiştir. Bu bağlamda New Deal, ABD için ülke içi ekonomik krize bir çözüm olarak ortaya çıksa da ABD'yi ekonomik yayılmacı aşamaya sokmuştur. Dolayısıyla New Deal, küresel ekonominin dönüşümünün nedenlerinden biri olmuştur (Hardt ve Negri, 2003: 258; Arrighi, 2000: 411). Son olarak, ABD'de ortaya çıkan New Deal'in kapitalist dünya piyasasının tüm dünyaya yayılmasını başlatan bir adım olduğunu söylemek mümkündür. New Deal, bir anlamda, tüm toplumların, devletler ve sermaye hâkimiyetinde kapitalist üretim kurallarına göre yönetilmeye başlanmasıdır (Hardt ve Negri, 2003: 256-257).

1.3.1. Bretton Woods Sisteminden 1970'lerde Yaşanan Ekonomik Krize

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle yeni bir ekonomik, politik ve hukuki düzen kurulmuştur. Kapitalist üretim ilişkileri uluslararası ekonominin işleyişi olmaya devam etmekle birlikte devletlerin güç kapasitelerinde ve uluslararası sistemin yapısında değişiklikler yaşanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra imparatorlukların hakimiyeti sona ermiş, yeni finans ve üretim merkezleri ortaya çıkmış, sermaye ve emeğin ülkeler arasındaki hareketi kolaylaşmış ve ticaret emperyal sınırların dışına çıkarak daha fazla uluslararası nitelik kazanmıştır.

Böylece kapitalizmin küreselleşmesi hızlanmıştır (Fulcher, 2004: 84). 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başlarında merkez ülkelerin ihracı genel olarak tüketim malları, kömür ve çelik üzerine yoğunlaşmışken İkinci Dünya Savaşı sonrasında makineler, motorlu taşıtlar ve ekipmana doğru eğilim artmıştır. O dönemlerde bu ürünlerin bir ülkenin ihracatındaki ağırlığı ile o ülkenin sınai gelişmişlik seviyesi doğrudan bağlantılıdır. Öyle ki gelişmekte olan ülkelerin sanayileşmesine yönelik duyulan ilginin temel nedeni o ülkelere bu ürünleri satabilme gerçeğinde aranmalıdır. Bu süreç yeni sermaye birikimi, üretkenlik ve artı-değer üretme biçimlerini beraberinde getirmiştir (Mandel, 2008: 99-100). 1944 yılında kurulan Bretton Woods düzeninin bu temeller üzerine kurulduğu söylenebilir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası kapitalist ekonominin dinamiklerini anlamak için bu sistemin ekonomik birikim merkezi olan ABD’de yaşanan gelişmelerin de anlaşılması gerekir. İkinci Dünya Savaşı başladığında ABD için uzun vadeli plan, tüm dünyanın kapitalist sermayenin yayılması için güvenli hale getirilmesi ve kapitalist sermayenin yayılması sürecinde en büyük gücün ABD olması gerektiğine dayanmaktaydı. Bu doğrultuda Açık Kapı politikasının genelleştirilmesi ve serbest ticaretin yaygınlaştırılmasını hedefleyen ABD’nin planının siyasi tamamlayıcısı ise liberal demokrasi üzerine inşa edilen Atlantik Sözleşmesi olmuştur (Anderson, 2015: 26-27). İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD, SSCB’nin üç katı, Britanya’nın beş katı ekonomik güce sahipti ve dünya altın rezervlerinin dörtte üçünü kontrol etmekteydi. Savaş sonrası düzenin inşasında bu gücün de yansımaları isteyen ABD, Dünya Bankası ve IMF aracılığıyla emperyal önceliği Britanya’dan aldı ve doları uluslararası para sisteminin hâkimi konumuna getirdi (Anderson, 2015: 32). İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra küresel kapitalist ekonomi üzerinde hegemonyası olan ABD’nin 1945 sonrası temel iktisat politikası serbest piyasa ideolojisini tüm dünyaya kabul ettirmektir (Wade, 2001). Genişletme doktrini olarak kabul edilen bu politika ABD’nin uluslararası ekonomi politikalarının hedefe ulaşmasında diplomasi veya baskı yöntemlerine kıyasla daha pratik, esnek ve maliyetsiz bir süreç getirmiştir (Wade, 2001).

1944 yılında kurulan Bretton Woods sistemi öncelikle sosyalist olmayan tüm ülkeler üzerinde ABD’nin ekonomik hegemonyasına dayanmaktaydı (Hardt ve Negri, 2003: 278). Bu hegemonya serbest ticarete ve doların küresel egemenliğine dayalıyken ülkelerin ekonomilerini finanse etmek ise ABD’nin ihracat fazlası yapmasına dayanmaktaydı (Hardt ve Negri, 2003: 279). Bretton Woods sistemiyle

özel bankerler ve finans kuruluşlarının kontrolünde olan uluslararası ekonomi birkaç düzenleyici kurum vasıtasıyla ABD'nin kontrolüne geçmiştir (Hardt ve Negri, 2003: 279). İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan diğer bir durum dünya para sistemi Bretton Woods sistemine dayanmaktayken savaş yapma veya devlet olma gibi kuralların BM Sözleşmesi'ne dayanmasıdır (Arrighi, 2000: 407). İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan düzenin önemli bir özelliği de bu dönemden sonra kapitalizmin jeopolitik yayılmasının hızlanması ve yeni üretim süreçlerinin sermaye birikimi dolaşımına katılmasıdır.

1944'de kurulan Bretton Woods sistemi Uluslararası Para Fonu (IMF), Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD-daha sonra Dünya Bankası'na dönüştü) ve Ticaret ve Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması (GATT- daha sonra Dünya Ticaret Örgütü'ne dönüştü) etrafında kurulmuştur. Bu sistemde dolar altın paritesi belirli bir fiyattan sabitlenmiş ve diğer ülkelerin para birimleri de altın fiyatı üzerinden belirlenmiştir. Bu durum dolara olan talebi artırmış ve ABD dolarını küresel para birimine dönüştürmüştür. Böylece ABD'nin hegemonyası güçlenmiş ve Amerikan doları küresel ekonomik sistemde hâkim konuma gelmiştir. Ayrıca ABD'nin ve doların küresel hâkimiyeti Avrupa ülkeleri ve Japonya gibi ülkeler için ekonomik yapılanmanın önemli bir aracı olmuştur. New Deal modeline dayanan bu sistem 1960'lı yıllara kadar kusursuz işlemiştir (Hardt ve Negri, 2003: 259). Zira 1945 ile 1973 yılları arasındaki süreç kapitalist büyümenin en verimli çağı olarak kabul edilmektedir (McCormick, 1995: 99).

İkinci Dünya Savaşı sonrası sözleşme ve anlaşmalarla tanımlanan uluslararası yapının dönüşümü hem dünya piyasasının merkezi bir şekilde düzenlenmesine yönelik adımları hem de küresel ekonomi politiğin dönüşümünü gerçekleştirmiştir (Hardt ve Negri, 2003: 34). Bu dönemde özellikle malî sermaye gücü fazla olan ülkeler uluslararası sistemde baskın güç konumuna gelmiştir. Bir diğer ifadeyle, malî sermaye gücü fazla olan ülkelerin hem uluslararası ekonomi politikalarını etkileme hem de kapitalist sermaye birikimi sürecini düzenleme kapasitesi artmıştır. Bu dönemle birlikte dışarı ile içerisinin ekonomik, askeri veya ideolojik anlamda farkının kalmadığı bir sürece girilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ilk olarak dünya piyasasının biçimlenmesini sağlayan sömürgelerin özgürleşmesi ve sonrasında ise üretimin merkezsizleşmesi süreçleri yaşanmıştır (Hardt ve Negri, 2003: 259). Kapitalist sermayenin yeniden üretimine entegre edilen sömürgelerin, katı bir siyasi kontrolüne gerek kalmaması,

İkinci Dünya Savaşı sonrasında büyük kapitalist güçler arasında sömürge edinme rekabetinde yumuşamaya ve sömürge ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmasına neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası merkez kapitalist devletler için artık yeni hedef, Üçüncü Dünya'nın sermayenin yeniden üretim döngüsüne katılımını sürdürmek, Sovyetleşmiş ekonomilerin genişlemesini kontrol altına almak ve piyasa güçlerine karşı oluşturulmuş biçimleri yıkmak olmuştur (Howard ve King, 1999: 31). Bu hedefleri gerçekleştirme noktasında piyasanın uyguladığı baskı da artık güç kavramının içeriğine dahil olmuştur (Özdemir, 2010: 152).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ile 1970'lere geline zaman dilimi, Amerikan üretim ve tüketim normlarının uluslararasılaştığı ve yeni sanayileşen ülkelerin ortaya çıktığı bir süreç olmuştur (Özdemir, 2010: 142). Bu süreçte uluslararası sistem ABD ve Sovyetler Birliği etrafında iki kutuplu bir düzene tanık olmuştur. Düzenin her iki bloğu da uluslararası anlaşmalar vasıtasıyla askeri, siyasi ve ekonomik birlikteliklerini geliştirecek adımlar atmışlardır. Ayrıca bu dönemde İtalya, Fransa, Almanya, Japonya ve İngiltere gibi ülkelerin güçleri zayıflamış ve ABD ile SSCB'nin iki güç kutbunu oluşturduğu (ABD'nin daha üstün olduğu) bir uluslararası sisteme geçilmiştir (Kennedy, 1988: 357).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında başta ABD olmak üzere Batılı politika kurucuları “üretimi arttıran, dış ticareti geliştiren, tam istihdamı, sanayileşme ve modernleşmeyi gerçekleştiren bir dünya istiyorlardı ve hepsi, eğer gerekliyse, sistematik hükümet denetimi ve karma ekonomiler aracılığıyla ve komünist olmadıkları sürece örgütlü işçi hareketleriyle de iş birliği yaparak bunu gerçekleştirmeye hazırdı” (Hobsbawm, 2014: 367). İkinci Dünya Savaşı sonrasında kapitalist sermayenin büyüme ve genişlemesini sağlayan esas ise “Fordist üretim sisteminin disiplinine uymaları karşılığında ücret artışı ve sosyal haklardan oluşan kazanımlar elde eden örgütlü işçi sınıfı arasındaki uzlaşya dayanmaktaydı” (Özenç, 2014: 250).

Sürekli sınırlı pazarlardan uluslararası pazarlara yayılma eğiliminde olan kapitalist sermaye birikimi, finans ve endüstri gibi farklı alanlardan da yararlanmaktadır. ABD'nin 1945'den sonraki durumu da bu bağlamda değerlendirilebilir. Buna göre ABD sermaye birikimini Batı'da inşa ettiği müttefik ülkelere ihraç ederek sermayesinin yayılma ihtiyacını gidermiştir. Bu sistem 1970'li yıllara kadar sorun oluşturmamıştır (Carty, 2007: 173).

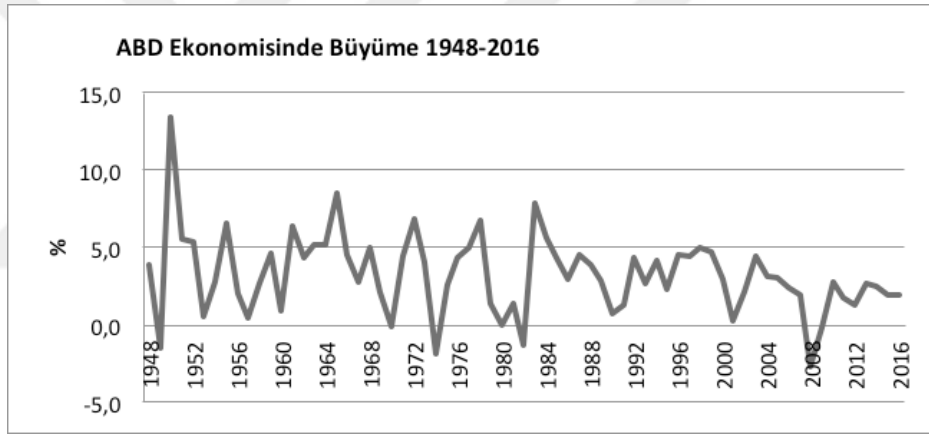
1970'lere gelirken yüksek birikim sürecinin neden olduğu aşırı üretim krizi ve uluslararası kapitalist rekabetin yoğunlaşması gibi temel faktörler kapitalist dünya ekonomisinin krize doğru sürüklenmesini başlatmıştır (Yeldan, 2002: 21). ABD'nin 1944 ile 1971 yılları arasında Avrupa ve Japonya'ya yapmış olduğu ihracat, hem kapitalist büyüme sorunlarıyla karşılaşmasını engellemiş hem de sermayenin artı değer gerçekleştirmesi sağlanmıştır. Buradan hareketle Bretton Woods sisteminin daha çok ABD lehine çalıştığını söylemek mümkündür. Fakat 1960'lı yıllarla birlikte Avrupa ve Japonya da artık üretici konuma geçmiş ve ABD'nin ödemeler dengesi açık vermeye başlamıştır. ABD hükümeti ithalatı kısıtlama önlemleri alsa da sistem işlemeye devam etmiştir. Vietnam Savaşı ile birlikte ise bütçe açıkları ve enflasyonun yükselmesi ABD ekonomisini krize sokmuştur (Arslan, 2010). Bunlara ek olarak, gelişmiş ülkelerde ekonomik büyümenin yavaşlaması, enflasyon ve işsizlik oranlarının artması, verimlilik ve kâr oranlarının düşmesi ve talep eksikliğinin oluşması da sermaye birikim sürecini kesintiye uğratmıştır (Demir, 2011: 82-83).

Amerikan askeri harcamalarının ve ithalatının sabit döviz kurlarına dayalı uluslararası finansal sistemi aşırı miktarda dolarla doldurması, sabit döviz kurlarının çöküşünden sonra para birimlerinin dalgalanması, enflasyon üzerindeki parasal kontrollerin gevşemesi, Almanya ve Japonya gibi gelişmekte olan aktörlerin uluslararası rekabet üzerindeki baskıyı artırarak aşırı üretim krizine neden olması ve bu aşırı üretim, fazla talep yaratarak ücretleri ve hammadde fiyatlarını artırırken şirketlerin malları için talep edebilecekleri fiyatları düşürmesi gibi faktörler istenilen kârları elde etmeyi engellemiştir (Fulcher, 2004: 114- 115). Bu gelişmeler sonucunda 17 Ağustos 1971 tarihinde ABD başkanı Nixon, Avrupa'dan ABD'ye yapılan ihracata yüzde 10 ek vergi koymuş ve sabit dolar-altın paritesinden çıkmıştır. Böylece ABD'nin bütçe açıkları ve borçları Avrupa ülkelerine aktarılmıştır (Hardt ve Negri, 2003: 280). Böylece 1944'te kurulan uluslararası ekonomik düzen fiilen çözülmeye başlamıştır. Sonuç olarak, kapitalist üretim ilişkilerinin küresel kontrolü sağlanması ve sermaye birikiminin sürekliliği için yeniden yapılanma ve kapsamlı bir dönüşüm ihtiyacı doğmuştur (Hardt ve Negri, 2003: 280).

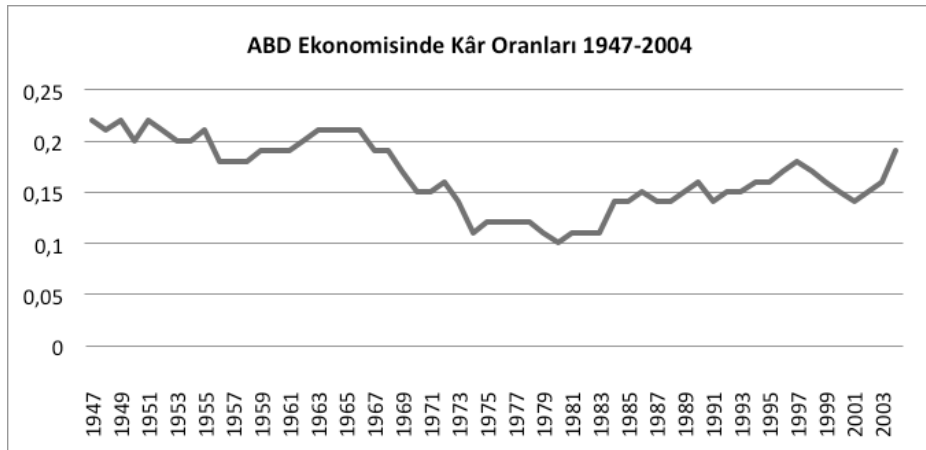
1.3.2.1970'lerin Krizi ve Neoliberal Dönüşüm

İkinci Dünya Savaşı'ndan 1973'e kadar ekonomik büyüme oranları yüksek seyretmiştir (Fernald, 2016: 8). Öyle ki 1947-73 yılları arası genel itibariyle

sermaye birikim sürecinde aksaklıklar oluşmamış, üretim ve ihracat dünya genelinde artmış ve gümrük tarife oranları yüzde 40'dan yüzde 6 ile 8 aralığına kadar düşüş göstermiştir (Ongun, 2012 :43-44). Fakat 1971 yılına gelindiğinde Vietnam savaşı nedeniyle bütçe ve dış ticaret açıklarının artması sonucunda ABD, doların altına bağıllığını kaldırarak küresel ekonomiyi yeni bir sürece sokmuştur. 1973 yılı petrol krizi ile üretim maliyetleri artmış ve petrol fiyatlarındaki aşırı artışla beraber stagflasyon oluşmuştur. 1972 yılında %3 olan enflasyon oranı 10 yıllık durgunluk döneminin ardından 1979-80 yılları arasındaki ikinci petrol şoku ile %13.5'a yükselmiştir. (Birdal, 2018: 48; Ongun, 2012 :44). Bu şartlar ABD gibi güçlü ülkelerin kapitalist büyümesini olumsuz etkilemiş ve 1944 sonrası oluşan kapitalist aşama siyasi ve iktisadi sınırlarına ulaşmıştır. Bu durumda sermaye hem finansal yatırım alanlarına geçmeyi hem de daha geniş uluslararası coğrafyalara genişlemeyi planlamıştır (Yeldan, 2002: 21-22).

Şekil 1.1. 1948-2016 Yılları Arasında ABD Ekonomisindeki Büyüme Oranları (Birdal, 2018: 48)

Şekil 1.2. 1947-2004 Yılları Arasında ABD Ekonomisindeki Kâr Oranları (Birdal, 2018: 56).

ABD, 1971 yılında Bretton Woods sisteminden çıkarak dolar ile altın arasındaki bağlantıya son vermiş ve tüm ithal mallara ek vergi getirmiştir. Bu gelişmeler ABD’li ihracatçıların rekabet gücünü yükseltmiş ve ABD’ye iktisadi manevra kabiliyeti kazandırmıştır (Anderson, 2015: 86). Bu gelişme kapitalist dünya ekonomisinin dönüşüm aşamasına girdiğini ve yeni bir ABD hiyerarşisinin doğduğunu göstermekteydi. İkinci Dünya Savaşı’ndan Vietnam Savaşı sonuna kadar kolonilerin özgürleşmesi tamamlanmış artık daha az askeri güç yerine daha fazla mali gücün boy göstereceği aşamaya geçilmiştir. Bu bir anlamda New Deal’in üzerine inşa edilen Bretton Woods’un dönüşmesi ve kapitalist piyasanın tüm dünyaya yayılmasına yol açacak gelişmelerin başlaması anlamına gelmekteydi (Hardt ve Negri, 2003: 261). 1970’ler ile birlikte artık ulus devletler arasındaki eski emperyalist prosedürler yerine, üretim mekanları ve akışlarının merkezlesmesi başlamıştır. Bu dönemle birlikte ulus-üstü şirketler dünya çapında faaliyetler yürütmeye başlamış, uluslararası sermaye çok daha geniş bir coğrafyada dolaşıma girmiş ve küresel çapta üretim ve yönetim biçimleri yaygınlaşmıştır (Hardt ve Negri, 2003: 261-262). Bu gelişmeler ışığında küreselleşmeyi hedefleyen kapitalizm, yeni bir aşama, değişim süreci veya yayılma eğilimi geçirmiştir (Durusoy, 2009: 364). Küreselleşmeyi hedefleyen kapitalizm, dünya piyasasını örgütlemek ve sermaye birikiminin yeni dinamikleri ile uyumlu genel kontrol mekanizması yaratmak için reformlara ihtiyaç duymuştur (Hardt ve Negri, 2003: 268). Kapitalist üretim ilişkilerinin her aşamasının kendine özgü nitelikleri ve özellikleri bulunmaktadır. 1980’ler ile başlayan neoliberal küreselleşme ise kapitalist dünya ekonomisinin yeni bir oluşum süreci geçirmesini sağlamıştır.

1970’ler boyunca yaşanan krize son veren ve küresel ekonominin dönüşümünü sağlayan neoliberal ideoloji, genellikle 1979’da İngiliz Başbakanı seçilen Margaret Thatcher’ın politikalarıyla ilişkilendirilmektedir. “Thatcherizm” olarak literatüre geçen neoliberal politikalar esas olarak Keith Joseph tarafından geliştirilmiş ve bu politikalar Thatcher hükümetleri tarafından uygulamaya konulmuştur (Fulcher, 2004: 49). Bu neoliberal politikalar kapitalist ekonomi tarihinin en önemli değişim süreçlerinden biri olmuştur. Bu nedenle bu politikaları, politikaların hedeflerini ve ortaya çıkardığını sonuçlara değinmek gerekmektedir. Thatcher veya Reagan gibi hükümetlerin hem kendi ülkelerinde uyguladıkları hem

de hâkim oldukları kuruluşlar yoluyla diğer ülkelere uygulattıkları bu politikalar 1980’ler ve sonrası dönemi anlamamız için önemli bir kılavuz niteliğindedir.

Hem kapitalist sermaye birikim sürecini krizden kurtarmak hem de piyasanın küreselleşmesini gerçekleştirmek neoliberal ideoloji ile sağlanmıştır. Bu neoliberal politikalar pazarın küresel genişlemesi ile finans ve ticaretin küresel liberalleşmesini temel almıştır. Neoliberal ekonomi politikalarının başlıcaları arasında devletlerin sınırlayıcı düzenlemelerinin kaldırılması ve küresel piyasaya uyumlaştırılması, sabit döviz kurundan vazgeçilmesi ve finans piyasalarının serbestleştirilerek yeni finans araçlarının geliştirilmesi yer almaktadır (Yeldan, 2002: 21-22). Bu dönemde ulusal üretim sistemleri küresel üretim sistemine entegre edilecek şekilde dönüştürülmüştür. (Durusoy, 2009: 366).

Neoliberal politikalar ile sermaye birikim sürecindeki aksaklıkları aşmak ve daha esnek bir birikim rejimine evrilmek hedeflenmiştir. Bu doğrultuda “teknolojik değişim, otomasyon, yeni ürünler ve alt piyasalar arayışı, emek üzerinde denetimin daha kolay olduğu bölgelere doğru kayma, birleşmeler ve sermayenin devir süresini hızlandırma” gibi stratejiler izlenmiştir. “Emek süreçleri, işgücü piyasaları, ürünler ve tüketim kalıpları” kapsamında esnekliğin artırılmasını amaçlayan bu dönemin stratejileri arasında “yeni üretim sektörleri, yeni finans hizmetleri ve yeni piyasaların” oluşturulması ile “ticari, teknolojik ve örgütsel” düzeyde yeniliklerin hızlandırılması yer almaktadır (Harvey, 1997: 168, 170).

1980’lerde hayata geçirilen neoliberal uygulamalar “kamu harcamalarının azaltılması, piyasaların kuralsızlaştırılması (deregülasyon), özelleştirmeler, vergi oranlarının düşürülmesi, bankacılık alt-sektörünün liberalizasyonu, sendikasılaşmanın özendirilmesi” gibi politikaları içermektedir (Ongun, 2012 :41). Neoliberal politikalardan biri de özelleştirme uygulamalarını geliştirmek olmuştur. Özelleştirme, tüm işleyişinin devlet tarafından yapıldığı kamu hizmetlerinin özel kişilere devredilmesini, sadece devlet tarafından yürütülen bir hizmet alanındaki faaliyetlerin özel kişilerin de faaliyet göstermesine izin verilmesini, kamu hizmetlerinin finansmanının bu hizmetlerden faydalananlardan sağlanmasını ve tüm bu süreçlerde piyasa mekanizmalarının işleyişinin artırılmasını kapsamaktadır (Yasin, 2007: 3). Bu eğilim ABD ve İngiltere başta olmak üzere Avrupa’nın diğer ülkelerine de hızla yayılmıştır. Sağlık, eğitim, enerji, ulaşım, iletişim, finans, çevre ve sosyal güvenlik gibi çeşitli alanlarda ya özelleştirmeler yapılmış ya da özel sektörün bu alanlarda faaliyet göstermesi için

yeni düzenlemelere başvurulmuştur (Özenç, 2014: 262-263). Özelleştirmelerin yanı sıra devletler bu süreçte, “yatırım teşvikleri, vergilerin düşürülmesi ve yatırım maliyetlerini azaltacak yasal reformların yapılması” gibi çeşitli eylemlerle doğrudan veya dolaylı olarak sermayeye elverişli ortam yaratmayı planlamıştır (Özenç, 2014: 264). Bu politikalar doğrultusunda İngiltere’de 1980’lerden 1992 yılına kadar devlete ait sanayinin yaklaşık üçte ikisi özelleştirilmiştir. İngiltere’de bu dönemde 900.000 çalışanı olan 46 büyük işletmenin özelleştirilmesiyle kamu bütçesindeki büyük kayıplar önemli bir vergi gelirine dönüştürülmüştür (Yergin ve Stanislaw, 2002: 105). Özelleştirme faaliyetleri bir anlamda kesintiye uğrayan sermaye birikim sürecinin önündeki engelleri kaldırmaya ve sermayeye yayılacak ve genişleyecek yeni alanlar yaratmaya odaklanmıştır.

Neoliberal dönüşümün genel uygulamaları sendika ve işveren örgütlerinin devlet kurumlarından uzaklaştırılmasını, kamu endüstrilerinin ve hizmetlerinin özelleştirmeler yoluyla serbest piyasaya girmesini ve özelleştirilmesi siyasi yönden mümkün olmayan sektörlerde rekabeti artırmak için özel sağlık ve eğitim kuruluşları oluşturmak gibi adımların atılmasını içermektedir. Bununla birlikte, devlet harcamalarını kontrol etmek, yerel yönetim hizmetlerinin özelleştirilmesini teşvik etmek ve sektörel performansların denetlenebileceği yeni devlet aygıtları oluşturmak ile ticaret ve finans gibi birçok ekonomik faaliyet alanında serbest piyasa aktörlerini güçlendirmek gibi faaliyetler de bu dönüşümün uygulamalarındandır (Fulcher, 2004: 49-52).

Peki bu neoliberal politikaların esas hedefi neydi? Kapitalizmi krizden çıkaran neoliberal politikaların hedeflerinden biri sermaye birikim sürecinin önündeki engellerden biri olan emek piyasalarının sermaye lehine yeniden düzenlenmesidir. Bu düzenlemelerin oluşturduğu yeni istihdam düzeninde emeğin pazarlık gücü zayıflamıştır (İnsel, 2001). Neoliberal politikaların bir başka hedefi de uluslararası sermayenin maksimum kâr minimum maliyet hedefi doğrultusunda tüm dünyaya yayılmasını sağlamaktır. Bu doğrultuda sermaye için en ideali altyapı, idari ve hukuki yönden herhangi bir kısıtla karşılaşmayacağı bölgelere genişlemektir. Bu bağlamda neoliberal anlayış esasen krize giren kapitalist sermaye birikim sürecinin krizden çıkmasını sağlayan politikalar bütünü olarak görülebilir (Güzelsarı, 2007: 18).

Neoliberal politikaların birçok sonucu olmuştur. Bunlardan ilki uluslararası örgütlerin ekonomiyi düzenleyici mekanizmalarının yükselişe geçmesidir (Farrand

ve Worth, 2005: 46). Bu politikaların bir diğ er sonucu ise dünya ekonomisinin küresel ekonomiye dönüşmesidir. II. Dünya Savaşı sonrasında ulusal ekonomilerin uluslararası pazarlarda gerçekleştirdikleri ticari ve finans faaliyetleri ulusal ekonomiler arasında köprü kurmakta fakat üretim ve dağıtımın organizasyonu ve sermaye birikimi ulusal düzeyde gerçekleşmekteydi. 1980’ler ile birlikte ise tüm üretim, tüketim, dağıtım ve sermaye birikimi süreçleri küresel düzeye taşınmış ve mal ve hizmetlerin tüm organizasyonu geniş coğrafiyalara yayılmaya başlamışır ( zen , 2014: 253). Keyder (1996: 13) de dünya ekonomisinin önceden ulusal sermayelerin eklenmesine dayandığını fakat 1980’ler ile birlikte “bütün dünyada aynı anda karar veren, her ülkeyi potansiyel üretim alanı ve pazar olarak gören” bir anlayışın geçerli olduğunu belirtmiştir. Ona göre 1980 sonrası dönemde şirketlerin küresel hareketliliği önemli bir etken olmuştur. Bu dönemin bir başka sonucu da büyük miktarda sermayenin bir bölgeden diğerine hızlı ve esnek biçimde aktarıldığı ve esasen üretim sürecinden bağımsız spe latif uluslararası finans sermayenin egemenliğinin ortaya çıkmasıdır (Chimni, 2012: 28). Üretim biçiminin esnekleşmesi, sermayenin küreselleşmesi, modern devletin özerkliğinin aşınması ile ulusal ve uluslararası hukukun piyasa ve mülkiyet ilişkilerini koruyacak şekilde yeniden şkillenmesi de neoliberal ideolojinin sonuçlarından bazılarıdır ( zen , 2014: 247).

Neoliberal dönüşümün bir diğ er sonucu da serbest ticaret doktrininin üstünlüğünün teşvik edilmesi ve gelişmekte olan ülkelerin uluslararası ticareti neoliberal araçlarla dönüştürmesidir. Bu dönemde ayrıca uluslararası hukuk ve bu hukukun kurumları tarafından uluslararası özel mülkiyet haklarının yaratılması ve korunması ile ilgili ulusüstü kapitalist sınıf lehine gelişmeler de yaşanmıştır (Chimni, 2012: 29). Kapitalist organizasyon her ülkede aynı şekilde yapılanmasa da neoliberal kapitalist modelin belirli biçim ve yöntemleri tüm kapitalist toplumlarda hayata geçirilmeye zorlanmıştır (Fulcher, 2004: 58). Dünya piyasasının gerçekleşmesi sermaye birikiminin sürekliliği için en ideal hedeftir. Bu hedefin gerçekleşmesi kapitalizmin dışında bir alan kalmadığını ifade etmektedir (Hardt ve Negri, 2003: 204).

Neoliberal politikaların hayata geçirilmesiyle yaşanan bir dönüşüm de küresel ekonomiyi düzenleyici uluslararası örgütlerin hem sayısının hem de yetkilerinin artması olmuştur. Bu dönemde IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret  rg t  (DTÖ) gibi kurumlar devlet harcamalarının azaltılması, birçok verimsiz

kamu işletmelerinin özelleştirilmesi, piyasalar üzerindeki devlet müdahalesinin ve uluslararası ticaretin önündeki engellerin kaldırılması gibi politikalar yürütmüştür. Ülkelerin bu kurumlardan kredi almasının bu şartları uygulamaya koymasına bağlı olması kapitalist üretim ilişkileri ile uluslararası hukuk arasındaki ilişkiye ışık tutmaktadır (Fulcher, 2004: 101). Bu bağlamda IMF ve Dünya Bankası gibi başlıca küresel ekonomiyi yönlendirme kapasitesi olan kurumlar, uyguladıkları yapısal programlar yoluyla esasen farklı ülkelerde küresel sermayenin politikalarını hayata geçirmiştir. Bir anlamda sermayenin yayılmasına uygun koşullar yaratmışlardır.

1970’lerde yaşanan durgunluk sürecinde Üçüncü Dünya ülkelerinin dış borçlarının çok yükselmesi IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası örgütlerin borçlu devletler üzerinde sürekli denetim kurmasına neden olacak süreci başlatmıştır (Boratav, 2010: 112). Bu kuruluşların, ülkelerin uygulaması için sunduğu politikalar, esas olarak o ülkelerdeki kapitalist sermaye yatırımının hukuki, idari ve siyasi yönden herhangi bir zarar görmemesi için zemin hazırlamıştır.

1990’lara gelindiğinde ise Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla ABD merkezli tek kutuplu bir uluslararası sistem oluşmuş ve başta ABD olmak üzere kapitalist ideolojinin sermaye ihracı yapabileceği çok geniş coğrafyalar ortaya çıkmıştır. Bu sermaye ihracı için en önemli şart ise yatırım yapılacak devletlerin öngörülebilir ve kontrol edilebilir bir sisteme sahip olmasıdır. Bu hedef doğrultusunda öncelikle Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi uluslararası finans kurumları aktif rol oynamıştır. Bu finansal kuruluşlar ilk kuruldukları süreçte ülkelere yeniden yapılanma ve kalkınmada yardımcı olmayı ve uluslararası ekonomik istikrarı korumayı hedeflerken 1980’lerden sonra serbest piyasa ideolojilerini ve politikalarını desteklemeye başlamışlardır (Fulcher, 2004: 100).

Stiglitz, 1980 sonrası dönemi “küresel devletsiz küresel yönetim” ve “birkaç kuruluş ve birkaç aktörün sahneye hâkim olduğu” diğerlerinin ise neredeyse söz hakkı olmadığı bir sistem olarak tanımlamıştır (Stiglitz, 2002: 37, 43). Bu nedenle küresel ticareti daha kontrol edilebilir bir hâle getirme ihtiyacı doğmuştu. Bu doğrultuda mal ve hizmetlerin tüm dünyada serbest dolaşımını sağlamak amacıyla 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kurulmuştur. Bu örgüt IMF ve Dünya Bankası’ndan sonra ülkeleri küresel sermaye birikim sürecine entegre etmeye çalışan en önemli kurumların başında gelmektedir (Özenç, 2014: 255). DTÖ, Genel Ticaret Anlaşması’nı (GATT) genişleterek korumacı tedbirler uygulayan ülkelere cezai yaptırım uygulayabilecek bir konum kazanmıştır. DTÖ’ne bağlı devletler aynı

zamanda hizmetlerin serbest dolaşımına (GATS), tarım piyasasının kurallarına (AOA) ve düşünsel mülkiyetin korunmasına (TRIPS) dair de anlaşmalar imzalamıştır. Dünya Bankası ile IMF ise kuruldukları dönemde II. Dünya Savaşı sonrası ekonomisi zayıflamış ülkelere kredi vererek ekonomik büyümeyi ve gelişmesini amaçlarken, 1970'lerle birlikte devletlere yapısal uyum programları çerçevesinde krediler vererek yine devletlerin giderlerini ve para politikalarını kontrol ederek onları küresel ekonomiye ve sermaye birikim döngüsü içine entegre etmeyi hedeflemiştir (Fülberth, 2010: 275).

1970'li yıllarla birlikte küresel ekonomiyi kontrol eden ve düzenleyen uluslararası örgütlerin sayısı ve yetkileri sürekli artmıştır. IMF, Dünya Bankası ve DTÖ gibi başlıca kuruluşlara ek olarak, Bilderberg Toplantıları, Üçlü Komisyon, Dünya Ekonomik Forumu, Dış İlişkiler Konseyi, Uluslararası Ticaret Birliği gibi ulusötesi kapitalist sınıfın iktisadi veya siyasi forumları da uluslararası ekonomiyi şekillendirmektedir. Bu forumlarda alınan kapitalist sermaye birikim sürecine dair kararlar daha sonra devletlerin politikalarına dönüşebilmektedir. Bu bağlamda bu forumların Gramsci'nin siyasi iktidarın meşruluğunu ve devamını sağlayan organik aydınların çalışma ortamını da ifade ettiği söylenebilir (Şenalp ve Şenalp, 2009: 233). Bunlara ek olarak, Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS), Amerikalılar Arası Kalkınma Bankası (IDB) ve Asya Kalkınma Bankası (ADB) gibi bölgesel bankalar; G-8, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), AB, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİK), gibi politik forumlar; Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) gibi bölgesel gruplaşmalar; Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) ve Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) gibi bölgesel anlaşmalar yoluyla kurulan uluslar üstü hukuki, idari ve düzenleyici yapılar da küresel ekonomiyi yönlendirmektedir (Robinson, 2004: 100-101). İkili veya çok taraflı sözleşmelerle doğrudan yabancı yatırımcıyı koruyan düzenlemeler vasıtasıyla yeni hukuki rejimlerin oluşturulması da bu sürecin içindeki bir başka faaliyet alanıdır (Özenç, 2014: 296). Böylece hem küresel hem de bölgesel düzeydeki forumlarda politikalar üreten ulus ötesi sermaye sınıfının küresel ekonomiyi yönlendirme gücü resmedilmiştir.

Neoliberal dönem ile birlikte ortaya çıkan bir faktör de ulus ötesi sermaye sınıfının sayısında hızlı bir artışın yaşanmasıdır. 1970'lerde 7000 olan ulusötesi şirket sayısı otuz yılda 70000'e yükselmiştir (Şenalp ve Şenalp, 2009: 19). Bu yükseliş bu dönemde kapitalist sermayenin ne kadar hızlı bir şekilde yayıldığını da

göstermektedir (Fulcher, 2004: 84). Ayrıca küresel boyutta hayata geçirilen neoliberal politikalarla birlikte kapitalist döngü içerisinde olmayan alan, bölge veya ülkelerdeki birçok ekonomik potansiyel kapitalist sistem içerisine dahil edilmiştir. Bu duruma çok uluslu şirketlerin dünyanın çeşitli bölgelerine yayılması ve bu bölgelerde ucuz maliyetlerle üretim yapması örnek gösterilebilir (Chimni, 2012: 30). Ek olarak, uluslararası şirketlerin yaygınlaştırılmasının bir hedefi de ulus devletleri aşmak ve zamanla onları dönüştürmek olmuştur (Barnet ve Müller, 1974: 15-16).

Neoliberal politikaların hedeflerinden bir diğeri de devlet biçim ve organizasyonlarını kapitalist üretim ilişkileri lehine dönüştürmektir. Bu dönüşüm küresel ticaretin kolaylaştırılması gibi bazı doktrinler etrafında kapitalist sermayenin genişlemesini ve farklı bölgelere yayılmasını hedeflemiştir. Bu dönemde uluslararası örgütlerin artmasıyla devletlerin ithalat sınırı koyma, tarife artırma veya kota uygulama gibi dış ticaret politikalarındaki yetkileri uluslararası ekonomik ve siyasi örgütler tarafından sınırlandırılmıştır (Durusoy, 2009: 377). Ve yine bu dönemde kapitalist krizin aşılması için üretim, tüketim ve sermaye birikim sürecinin esnekleştirilmesi hedeflenmiştir. 1980’den itibaren esnekleşen ve küreselleşen sermaye birikim süreci aynı zamanda devletlerin egemenliğinin sorgulanmasına da yol açmıştır. Uluslararası şirketler ve uluslararası sermayenin küresel düzeyde faaliyet göstermesi ve bu hareketi olanaklı kılan uluslararası örgütlerin faaliyetleri bu sorgulamayı hızlandırmıştır (Özenç, 2014: 257). Bu yıllarda kapitalizmin küreselleşmesinin bir boyutu üretim, dağıtım ve tüketim mekanizmasının yayılmasıken bir diğer boyutu ise devlet biçiminin çok taraflı kurum ve sözleşmeler vasıtasıyla küresel ekonomiye entegre olacak şekilde yeniden düzenlenmesiydi (Özenç, 2014: 261-262).

Ulus devletler uzun yıllardır küresel üretim ve mübadelenin temel aktörleri olmuşlardı. Fakat 1980’li yıllarda birlikte -özellikle 1990 sonrası- ulus devletler dünya piyasasının önünde engel olarak görülmeye başlanmıştır (Hardt ve Negri, 2003: 169). ABD Çalışma Bakanı Robert Reich’in “para, teknoloji, fabrika ve ekipman gibi hemen her üretim faktörünün sınırlardan kolayca geçtiğini, ulusal ekonomi fikrinin anlamlı olmadığını ve ulusal ürün, ulusal teknoloji ve ulusal şirketlerin gelecekte olmayacağını” vurgulaması bu iddiayı güçlendirmiştir (Reich, 1991: 8).

1980 sonrası dönemin en önemli niteliklerinden biri de devletlerin ekonomik egemenliğinin büyük bölümünün küresel devlet biçimi oluşturmaya hedefleyen uluslararası örgütlere aktarılmasıdır (Chimni, 2004b: 1-37). Bu doğrultuda devletlerin ekonomik egemenliğinin uluslararası örgütlere -özellikle finansal örgütlere- aktarılmasıyla istenen şey, devletlerin parasal, endüstriyel, teknolojik, ticaret ve çevre gibi birçok alanda politika üretebilme kapasitesinin azaltılmasıdır (Chimni, 2012: 31).

1980'li yıllar ve sonrasını etkileyen ve neoliberal politikaların bir parçası olan özelleştirme faaliyetleri ise devlet biçimin dönüşümünün hedeflendiğini göstermiştir. Özelleştirmelerin artması ve serbest piyasa aktörlerinin güçlendirilmesi devletlerin egemenliğinin zayıfladığı gibi düşüncelerin ortaya çıkmasına neden olmuşsa da hem ekonomik yükümlülükler olarak daha rahat hem de serbest piyasa aktörlerinin hukuki ve idari yönden bağımlı olduğu güçlü devlet biçimi ortaya çıkmıştır (Gamble, 1988: 31-37). Fakat bu güçlü devlet biçimi, daha çok ulusal anlamda bir güçlülüğü ifade etmekle birlikte uluslararası sermaye lehine bir gelişme olmuştur. Zira uluslararası ortamda sermaye birikiminin sürekliliğini sağlayacak ve birikim sürecini organize edecek güçlü devlet biçimi ancak 1980'li yıllarla birlikte neoliberal ekonomi politikaları vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Bu politikalar ile dönüşüm geçiren devlet biçimi kapitalizmin genişlemesini kolaylaştıracak şekil almıştır.

1980 sonrası dönemi etkileyen bir gelişme de SSCB'nin dağılma süreci olmuştur. Soğuk Savaş döneminde askeri harcamaların aşırı artışıyla beraber kapitalist ekonomilere nazaran sadece Sovyet ideolojisini benimseyen ülkelere sermayesini yatırabilen Sovyet Birliği ekonomisi uluslararası rekabette geri kalmıştır. Bu gelişmeler Sovyetler Birliği'nin çökmesine ve ardından Rusya'nın devlet kontrolünde işleyen kapitalist modeli benimsemesine neden olmuştur (Fulcher, 2004: 99-100). SSCB'nin yıkılmasından sonra ABD hegemonyasının ortaya çıkması uluslararası ekonominin küresel boyutta kapitalizmin hakimiyetine girmesini hızlandırmıştır. Böylece ortaya çıktığı zamandan beri esas olarak Avrupa'dan diğer kıtalara yayılan kapitalist üretim ilişkileri neoliberal politikaların yaygınlaştırılması ve SSCB'nin yıkılmasından sonra çok hızlı bir şekilde tüm dünyaya yayılmıştır.

1970'li yıllarda yaşanan kapitalist kriz her ne kadar hayata geçirilen neoliberal politikalarla atlatılsa da 2008 krizine kadar dünyanın birçok farklı

bölgesinde farklı birikim sorunları yaşanmıştır. Hem bu birikim sorunlarını hem de neoliberal politikalarla inşa edilen küresel kapitalist sistemin potansiyel açıklarını gidermek için bazı düzenleme stratejileri oluşturulmuştur. Bunların en önemlileri ise Washington Uzlaşıları olmuştur.

1987’de ABD’de yaşanan borsa krizi ile döviz kurları ve faiz oranlarındaki dalgalanmalar büyük bir krize neden olmasa da sermaye birikim sürecinin yeni stratejilere ihtiyaç duyduğunu göstermiştir. Bu yeni stratejiler 1989 yılında Williamson tarafından *Washington Uzlaşısı (Washington Consensus)* olarak sunulmuştur. (Ogun, 2012: 50, 52). Bu stratejiler şu temel hedefler üzerine inşa edilmiştir:

“Bütçe açıklarının azaltılması, kamu harcamalarının yüksek ekonomik getiri sağlayacak alanlara yönlendirilmesi, vergi tabanının genişletilmesi ve vergi oranlarının düşük düzeyde tutulması, faiz oranlarının serbestleştirilmesi, hızlı büyümeyi teşvik etmek için rekabetçi döviz kuru ortamı yaratılması, ticari kısıtlamaların kaldırılması, doğrudan yabancı yatırımların ülkelere girişindeki engellerin kaldırılması, özelleştirmelerin yapılması, rekabeti kısıtlayan kuralların kaldırılması, mülkiyet haklarının hukuki güvencesinin sağlanması” (Williamson, 2004: 1-22).

Neoliberal stratejilerin merkezinde olan bu uzlaş ı üç genel niteliğe sahiptir: “ulusal düzeyde kamu mali disiplini ile liberalizasyon ve piyasacı yaklaşım; uluslararası ilişkilerde ise dışa açılma (ticaretin ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi) politikalarına uyum” (Oyan, 2022). Böylece artık hegemonyanın tüm aygıtları -entelektüel kesim ve uluslararası örgütler dahil- bu politikaları küresel çapta uygulamaya zorlayacaktı. Bu duruma AB’nin Maastricht Kriterleri arasında kabul ettiği “üye ülkelerin devlet borçlarının GSYH’ya oranının yüzde 60’ın altında olması ve üye ülkelerin bütçe açığının GSYH’ya oranının yüzde 3’ü geçmemesi” gibi başlıca kriterler örnek gösterilebilir (Oyan, 2022). Çünkü bu kriterler tam olarak Washington Uzlaşısı’nın belirlediği politikalar ile uyum içindeydi.

1990’larda çevre ülkelerde (Türkiye, Arjantin, Meksika, Doğu Asya Ülkeleri, Rusya ve Brezilya gibi) yaşanan bazı ekonomik kriz işaretleri 1990’lı yılların sonunda da bazı düzenleme stratejilerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. 1999 *Post-Washington Uzlaşısı (Post-Washington Consensus)* önceki ilkelerin yeni koşullara daha kurumsalcı anlayışla uyarlanmasını içermiştir (Oyan, 2022).

Post-Washington Uzlaşısı şu ilkeler üzerine inşa edilmiştir (Oyan, 2022): “devlet ile piyasanın birbirinin tamamlayıcısı olduğu, dolayısıyla piyasa aktörleri (sermaye) ile kamu yönetimi arasında ortaklaşa yönetim anlayışının egemen kılınması gerektiği; daha fazla yapısal reforma ve serbestleştirmenin sürdürülmesine ihtiyaç olduğu ama DTÖ anlaşmalarına da uyulması gerektiği; kurumların siyasi kararlardan bağımsız kılınması gerektiği; merkez bankalarının mutlaka bağımsız olması gerektiği; anti-enflasyonist politikanın benimsenmesi gerektiği; sabit olmayan bir döviz kuru rejimi ile esnek işgücü piyasalarının olması gerektiği”.

Bu uzlaş, yönetim, hesap verilebilirlik ve saydamlık gibi kavramları gün yüzüne çıkarmış ve sermaye birikim sürecinin güvenliği hususunda devletin önemli görevleri olduğunu yeniden vurgulamıştır (Ongun, 2012: 69). Ayrıca bu uzlaş bir anlamda sermaye ile devlet yöneticilerini yönetim kavramı etrafında buluşturmuş ve devletin yönlendiriciliğini ön plana çıkartmıştır. Her iki Washington Uzlaşısı da dönemsel farklılıklar içerse de temelde neoliberal stratejilere uygun olarak sermayenin sınırsız büyümesine ve genişlemesine odaklanmıştır (Oyan, 2022).

Tablo 1.1. 1970’li Yıllar ve Sonrasında Hâkim Olan Neoliberal Politikalar

-
- Üretim ve tüketim akışının merkezleşmesi
 - Küresel ekonomik yönetim ağlarının gelişmesi
 - Devletlerin sınırlayıcı düzenlemelerinin kaldırılması
 - Küresel pazar ve piyasa anlayışının hâkim olması
 - Özelleştirmelerin artması
 - Sermaye, para ve finans akışlarının esnekleştirilmesi
 - Uluslararası mülkiyet haklarının gelişmesi
 - Uluslararası ekonomi ve ticaretle ilgili alanlarla devletlerin özerkliğinin aşılması
 - Serbest ticaret doktrinin benimsenmesi
 - Uluslararası ekonomiyi düzenleyici uluslararası örgütlerin sayısının ve yetkisinin artırılması
 - Uluslararası şirketlerin sayısının artması
-

Post-Washington Uzlaşısı’nda vurgulanan yönetim, hesap verilebilirlik, demokratikleşme ve şeffaflık gibi çeşitli kavramsallaştırmalar çalışmanın ilerleyen bölümlerinde uluslararası müdahalelerin söylemsel anlamda nasıl meşruiyet kazandığı hususunda bağlantı kurmamızı sağlayacaktır. Fakat burada vurgulanması gereken en önemli husus nedenselliğin söylem üzerine inşa edilmemesi

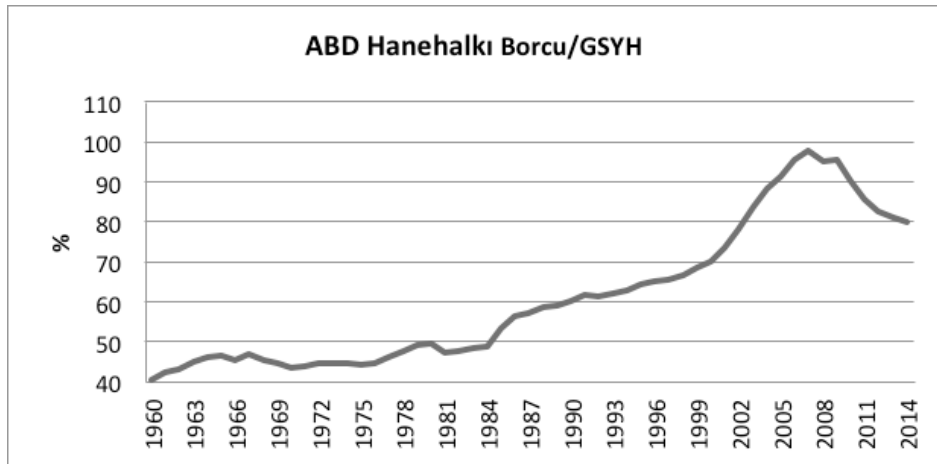
gerektiğidir. Başka bir ifadeyle, ABD'nin çeşitli kavramlar yoluyla oluşturduğu hâkim söylemler nedenleri değil yöntemleri ortaya çıkarmaktadır.

1.3.3.2008 Ekonomik Krizi ve Sonuçları

Neoliberal politikaların hayata geçirilmesiyle sermaye birikim süreci tekrar rayına oturmuş, kapitalizmin küreselleşme süreci başlamış ve bazı bölgesel krizler nedeniyle ufak aksaklıklar yaşansa da 2008 yılına kadar sermayenin kârlılığı artmıştır. 2007 yılının sonlarında ise bir krizin yaklaştığını gösteren bazı göstergeler ortaya çıkmıştır.

Krize gelinen süreçte olumsuz göstergelerden biri ABD'deki hane halkı borcunun aşırı yükselmesidir. 1970 yılında %40 civarında seyreden hanehalkı borcu/GSYH oranı yıllar içinde giderek artarak 2008 krizine yaklaşıldığında neredeyse %100'e yükselmiştir. Buna ek olarak bu süreçte ABD'nin dış borcu da önemli oranda artmıştır (Birdal, 2018: 53-54). 2005 yılında ABD'nin toplum borcunun GSYH'ya oranı 1970'lerden beri en yüksek zirvesine (yüzde 150'lerden yaklaşık yüzde 350'ye) çıkmıştı (Magdoff, 2006: 9).

2008 krizine giden süreçte etkili olan bir faktör de aşırı finansallaşma olmuştur. Öyle ki birçok şirket, kâr oranlarını artırmak için esas faaliyet alanlarından finansal yatırımlara büyük miktarda kaynak aktarmıştır (Birdal, 2018: 57). General Motors'un 2004-2005 yılı arasında araç satışlarından zarar açıklarken finansal yatırımlardan 2,9 milyar dolar kâr açıklaması bunu örneklemektedir (Magdoff, 2006: 15-16).

Şekil 1.3. 1960-2014 Yılları Arasında ABD Hane Halkı Borcunun GSYH'ye Oranı (Birdal, 2018: 53)

2007 yılında ABD'nin 10. büyük ipotek kredisi kuruluşu American Home Mortgage'ın iflas koruma talebinde bulunması ise krizi gün yüzüne çıkarmıştır

(Reuters, 2007). ABD'nin en önemli bankalarından Lehman Brothers'ın yaklaşık 4 milyar dolarlık zarar açıklaması krizin diğer sektör ve alanlara da sirayet edeceğinin işaretlerini vermişti (Ellis, 2008). Kriz daha sonra reel sektöre sıçramış ve ABD'nin önemli otomobil üreticilerinden General Motors ve Chrysler'ı da olumsuz etkilemiştir (Birdal, 2018: 113).

ABD'de başlayan kriz AB ülkelerini de olumsuz yönde etkilemiş ve nihayetinde kriz Avrupa'ya da sıçramıştır. BNP Paribas'ın üç fonunu dondurması ve İngiliz Northern Rock'ın iflas edeceği haberlerinin yayılması krizin Avrupa'ya sıçradığını kanıtlamıştır (Kingsley, 2012). Aynı süreçte Yunanistan'ın borcunun Maastricht kriterleriyle belirlenen oransal limiti aşarak 300 milyar doları bulması borç krizlerini de gün yüzüne çıkarmıştır. Avrupa'daki bu borç krizi Yunanistan ile sınırlı kalmamış ve 2008-2009 yılları arasında 16 Euro ülkesinin toplam bütçe açığı oranı %2'den %6,3'e, borç oranları ise %69,4'ten %78,7'ye tırmanmıştır (Birdal, 2018: 155- 156).

Yaşanan krizi aşmak için ise başvuru alan yöntem devletlerin veya uluslararası finans kurumlarının kurtarma paketleri olmuştur. Bunlardan ilki, Sorunlu Varlıkları Kurtarma Programı (TARP) ABD'de devreye sokulmuş (Birdal, 2018: 110) ve öncelikle ülkenin en büyük 9 bankasının hisselerinin alınması yoluyla 125 milyar dolar kaynak sağlanmıştır (The New York Times, 2008). Ayrıca bu süreçte bazı Mortgage kuruluşları da Federal Konut Finansman Kurumu'na devredilmiştir (Birdal, 2018: 99). Yaklaşık 831 milyar dolarlık Amerikan Kurtarma ve Yeniden Yatırım Yasası (ARRA) adı verilen kurtarma paketi ise ekonominin çeşitli alanlarında kamu harcamalarının arttırılmasını, işsizlik ödemelerinin genişletilmesini, sosyal refah harcamalarının arttırılmasını ve vergi teşviklerini kapsamıştır (Birdal, 2018: 114). Sonuç olarak, konut piyasasında hatalı politikaların yürütülmesi, borç stoklarının yükselmesi ve finansal yönetimdeki başarısızlıklar gibi çeşitli faktörlerin neden olduğu 2008 küresel krizi, ulusal ve uluslararası kurtarma paketleri ve yeni denetleyici mekanizmaların oluşturulması ile aşılmıştır.

2008 krizi sonrasında ortaya çıkan bir sonuç da IMF'nin tekrar aktif hale gelmesidir. 2001 yılı sonrasında ABD'deki faiz oranlarının düşmesi çevre ülkelerin hem sıcak para kaynağı bulmasını kolaylaştırmış hem de dolar rezervlerinin artmasını sağlamıştır. Böyle bir ortamda istediği ortamı bulamayan IMF, borç krizlerine de yol açan 2008 küresel krizi sonrasında tekrar aktif bir konum kazanmıştır (Birdal, 2018: 225). Ayrıca bu kriz sürecinde ABD'de ve Avrupa'da

büyük ölçekli kurtarma paketlerinin hayata geçirilmesi devlet müdahalelerinin daha sık kullanılabileceğini de göstermiştir (Birdal, 2018: 217).

2008-2009 küresel ekonomik krizden sonra ABD'nin odağı, dünyanın en büyük ihracatçısı ve imalatçısı konumuna gelmek üzere olan Çin'e kaymıştır. Zira krizin başında Çin'in sunduğu teşvik paketi Obama'nın sunduğundan üç kat büyüktü ve Çin'in büyüme oranları ABD'ye göre çok daha fazlaydı. ABD artık Çin'i ABD müttefikleri ve askeri tesisleriyle çevrelemeye odaklanmıştı. (Anderson, 2015: 130). Fakat Çin ve ABD ekonomileri arasında nispeten bir bağımlılık ilişkisi de vardı. Harvey, Çin'in ABD'nin ekonomik açıklarını kapatma konusundaki isteğini Çin'in üretimine efektif talebin ABD' den gelmesine bağlamaktadır. Ona göre ABD'deki tüketimin çökmesi, Çin'deki sanayi istihdamını ve kâr oranlarını olumsuz etkilemektedir. Çin'in kendisine küresel ekonomide rekabet üstünlüğü sağlayan ücret düzeylerinden vazgeçmesi ise ABD'ye vereceği borcu düşürecek ve ABD'nin Çin mallarına talebini azaltacaktır. Harvey'e göre bu durum servet transferinin tarihsel bir dönüşünü ve küresel kapitalizmi kontrol eden hâkim gücün köklü bir değişimini bildirmektedir (Harvey, 2012: 118).

Sonuç olarak, kapitalizmin genel tarihi sınırsız esnekliği ile değişim ve uyum sağlama kapasitesi üzerinden ilerlemiştir. Kriz dönemlerinde veya kâr oranlarında düşüş olduğunda bir biçimden bir diğerine geçiş bu düzlemde değerlendirilmelidir (Braudel, 1982: 433). Özetle, kapitalist sermaye birikimi belirli dönemlerde durgunluk yaşamıştır. Fakat bir şekilde bu aksaklık hayata geçirilen politikalarla giderilmiş ve sermayenin kârlılığı tekrar yükselmiştir. Çalışmanın incelediği dönemde ise kapitalizmin en önemli dönüşümü neoliberal politikalar vasıtasıyla 1970'li yıllarda gerçekleşmiştir. 1970'li yıllarda yaşanan durgunluk döneminden itibaren uygulanmakta olan bu neoliberal politikalar geçerliğini korumaktadır. Neoliberal politikaların hayata geçirildiği 1980'li yıllardan sonra elbette bazı kriz anları yaşanmıştır. Fakat bu krizler yine neoliberal politikaların etrafında şekillenen stratejilerle aşılmıştır.

Buraya kadar değinilen bilgiler kapitalist üretim ilişkileri üzerinden bilgi ve analiz üretme yöntemi için kaçınılmazdı. Şimdi ise hem bu yöntem ve çalışmanın ilerleyen bölümlerine hem de çalışmanın kavramsal bütünlüğüne katkılar sunacak iki yaklaşımdan yararlanılacaktır. Bu yaklaşımlara değinmek çalışmayı ekonomik indirgemeci tutumun ötesine geçirecek ve ekonomi politik analiz düzeyine taşıyacaktır. Buna ek olarak, ABD hegemonyasının uluslararası müdahale

söylemleri üretme ve uluslararası müdahale pratiklerini uygulama yeteneğinin kavramsal dayanaklarını ortaya koyacaktır.

1.4.Gramsci'nin Hegemonya Kavramı ve Kapitalizmin Sınıfsal İlişkileri

İkinci Dünya Savaşı sonrası devletler arası sistemi ve bu sistemi oluşturan dinamikleri anlama hususunda Gramsci'nin hegemonya kuramı önemli işlevlere sahiptir. Hegemonya kavramını devlet içindeki sınıfsal ilişkiler üzerine inşa eden Gramsci'nin yaklaşımı, devletler arası ilişkileri açıklama konusunda önemli bir perspektif sağlayacaktır (Arrighi, 2009: 19). Gramsci'ye göre bir toplumsal grubun üstünlüğü "tahakküme" ve "entelektüel ve ahlaki liderliğe" dayanmaktadır (Gramsci, 1971: 57). Bu bağlamda hegemonya toplumun tüm bileşenleri arasında uzlaşma dengesine ulaşmayı ve kültürel ve ahlaki tahakküm kurmayı hedeflemektedir (Okur ve Ongur, 2014: 297). Bir anlamda hegemonya kuramı, hâkim sınıf tahakkümünün devam etmesinin mutlak suretle zor kullanmaya bağlı olmadığını savlamaktadır (McLellan, 2012: 33). Gramsci'nin hegemonyası, sadece yaptırımlar ve cezaları içeren zora dayalı bir tahakküm durumunu değil aynı zamanda hâkim grubun entelektüel ve ahlaki liderliğini de ifade etmektedir (Gill ve Law, 1993: 93). Bu yaklaşım ahlaki hegemonyanın mümkün olabilmesi için ise devletin öncelikle genel meşruiyet ve aktif rıza üzerine kurulması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım ayrıca aktif rıza ve meşruiyetin sağlanması için ise yönetilen sınıf çıkarlarının sisteme dahil edilmesi gerektiğini belirtir (Gill, 1993: 40).

Gramsci için hegemonya, sadece dolaşım alanındaki kazanımlara değil üretim alanındaki kazanımlara da ihtiyaç duymaktadır. Ona göre hegemonya, hegemonya aygıtlarının devlet ve onun arkasındaki sınıf iktidarını zora başvurmadan kabul ettirmesinde aranmalıdır. Bu hegemonya aygıtları arasında okullar, sendikalar, odalar, dernekler, ulusal veya uluslararası sivil toplum kuruluşları sayılabilir (Özdemir, 2010: 250). Gramsci ayrıca, esas olarak belirli bir sınıf hakimiyetinin nasıl oluştuğu ve bu hâkim grubun diğer gruplar üzerindeki hakimiyetini nasıl sürdürdüğü gibi sorular üzerine odaklanmıştır (Okur, 2015: 137). Bu nedenle hegemonyayı sınıflar arası siyasal ittifak üzerinden değil hâkim grubun yönetilen grup üzerinde kurduğu egemen olma pratiği üzerinden ele almıştır (Üşür, 1997: 29).

Gramsci'nin hegemonya kuramının üzerinde durduğu olgulardan biri de devlet olmuştur. Gramsci'ye göre devletin rolü üretim ilişkilerinin istikrarında aranmalıdır (Gramsci, 1971: 181-182). Gramsci'nin politik toplum diye adlandırdığı devlet, "hem egemen sınıf iktidarının genişlemesinin temel bir aracı hem de bağımlı sınıfları güçsüz ve örgütsüz tutan bir baskı gücüdür" (Carnoy, 2015: 99). Gramsci, devletin uygarlık tipi veya düzeyi yaratmayı hedeflediğini, temel olarak ekonomik güçlere bağımlı hareket ettiğini ve hegemonik düzene rasyonalite kazandırma aracı olduğunu belirtmiştir (Gramsci, 1971: 247). Ayrıca hegemonyanın devlet içinde ve devlet yoluyla örgütlenme yollarını açıklamak için 'integral devlet-her şeyi kapsayan devlet' kavramını kullanmıştır. Bu integral devleti de politik toplum + sivil toplum olarak tanımlamıştır (Jessop, 2008: 427-428).

Hegemonyacı yaklaşıma göre devletin tüm toplumu bir düzen içinde kontrol etme işlevi vardır. Buna göre devlet tüm toplum düzenini sağlamak için sadece asker, polis veya kanunlar gibi fiziki güçleri kullanmaz. Devletler bu amaç doğrultusunda rızayı oluşturan araçlar da kullanmaktadır. Bu araçlara medya, eğitim sistemi, sendikalar, sivil toplum kuruluşları, bilim ve felsefe örnek olarak gösterilebilir. Zor ve baskı araçları doğrudan devlet tarafından üretilirken rıza araçları ise sivil toplumca üretilmektedir. Bir başka ifadeyle, devlet sivil toplumda üretilen araçlar vasıtasıyla sivil toplumu kontrol etmektedir. Sonuç olarak, hegemonya kuramının üzerine inşa edildiği bu temele göre siyasal/politik toplum, zor araçlarını; sivil toplum ise rıza araçlarını geliştirmektedir (Okur ve Ongur, 2014: 297). Gramsci, hegemonyanın kriz durumunu ise otorite krizi veya devletin genel krizi olarak görmüştür (Gramsci, 1971: 210). Hegemonyanın kriz durumu genellikle yönetilen grupların artık hegemonik düzenin geleneksel ideolojilerinden koptuğu, egemen sınıfın yönetme gücünün zayıfladığı ve egemenliğini sadece zor ve baskı gücüne dayandırdığı durumu ifade eder (Carnoy, 2015: 107).

Gramsci, devleti sadece baskı aygıtı olarak görmekten ziyade toplumun rızasını yaratan ikna edici özelliğini ön plana çıkarmıştır. Bu ikna edici özellik ise devletin belirli ideolojiye gereksinim duyduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda devletin toplumu belirli bir ideoloji etrafında yönettiği ve toplumun da bu ideolojinin değerlerini benimsediği sonucuna varılabilir. Bir başka deyişle, devlet sadece zor kullanan bir aygıt değil aynı zamanda toplumun belirli ideolojiyi benimsemesini sağlayan kültürel hegemonya gücüne de sahiptir. Böylece bu

yaklaşım hem devleti sadece zor gücüne sahip bir aygıt olarak görmemiş hem de sivil toplumu sadece salt ekonomik alana indirgememiştir (Vergin, 2017: 88-89).

Gramsci'nin hegemonya yaklaşımında devletin ideolojik bütünlüğü sağlayan bir rolü de vardır. Bu yaklaşım ideolojik bir yapı kurmanın gerekliliğine inanan ve bunu gerçekleştiren en önemli siyasal aktör olarak kapitalist ulus devleti belirlemektedir. Belirli bir ideoloji etrafında yapılan ve bunu yapan devletler böylece sosyal yapıyı da şekillendirmekte ve sivil toplumu kontrol etmektedir (Okur ve Ongur, 2014: 296). Böylece devletin, belirli bir grubun organı olarak görüldüğü ve bu grubun gelişmesi için uygun koşullar yaratmayı hedeflediği söylenebilir (Gramsci, 1971: 182). Sivil toplumun kontrolünün önemini vurgulayan Gramsci, bu nedenle devleti şu şekilde tanımlamıştır: “Devlet, sivil toplum fikrine atıf yapan unsurlar içerir. Yani, devlet = siyasi/politik toplum + sivil toplumdan oluşur” (Gramsci, 1971: 263).

Hegemonyanın kurulması için yönetilen sınıfların yöneten sınıfın tüm kültürel ve ahlaki değerlerini benimsemesi gerekmektedir. Bu sürece bütünlük kazandıran ve tüm tarafları bu projeye inandıran şey ise ideolojidir. Bir anlamda hegemonyanın ideolojisi çok farklı sınıfların çıkarlarını temsil etmeyi başarmak zorundadır (Okur ve Ongur, 2014: 298). İdeoloji, ekonomik, politik, entelektüel ve ahlaki hedeflerin bütünlüğünü yansıtarak toplumun tümüne yayılmayı başarabilir (Mouffe, 1979: 181). Gramsci'ye göre “ideolojiler, insan kitlelerini örgütler ve insanların üzerinde hareket ettikleri, konumlarının bilincine vardıkları ve mücadele ettikleri zemini yaratırlar” (Gramsci, 1971: 377). Bu bağlamda ideolojinin, mücadele alanını ifade ettiği ve bu ideoloji alanının kontrolünün ise yönetici/hâkim sınıfın elinde olduğu belirtilebilir. Okul, aile, kültür ve felsefe gibi araçların ise ideolojik hegemonyayı kuran araçlar olduğu kabul edilmektedir. (Mittelman, 1983: 331).

Üretimin uluslararasılaşmasının devletin uluslararasılaşmasını beraberinde getirdiği bunun da küresel bir siyasal otorite oluşturduğu söylenmektedir. Merkezinde gelişmiş ülkeler ve uluslararası örgütler bulunan küresel otorite, ulus devletlerin ortak ideolojik söylemler geliştirmesine zemin oluşturmaktadır (Germain ve Kenny, 2015: 576). Bu doğrultuda geliştirilen ideolojiler, hâkim sınıfın kendi sınıf kültürünü toplumun diğer gruplarına benimsetmesi noktasında etkili bir faktördür (Vergin, 2017: 86-87). Böylece ideolojiler, toplumun tüm bileşenlerinin hegemonyanın değerlerini içselleştirmesinde, hâkim sınıfın

hegemonyasını meşrulaştırmasında ve iktidarın baskı uygulamalarına gerek duymaması hususunda önemli işlevler görmektedir (Vergin, 2017: 90).

Gramsci için ne zor gücü ne de kapitalist üretim ilişkileri mantığı yönetilen sınıfın hegemonyaya rıza göstermesini açıklamaktadır. Ona göre rızayı oluşturan temel unsur ideolojidir (Carnoy, 2015: 96). İdeolojiyi oluşturan ve kontrol eden ise sivil toplumdur. Bu nedenle hegemonya sivil toplumdan başlayarak fabrika, okul ve ailenin de içinde bulunduğu tüm kitlelerin rızasını kazanma stratejisi olarak görülmektedir (Buci-Glucksmann, 1982: 119). Bu bağlamda hâkim sınıfın değer ve normlarının yönetilen sınıf üzerindeki ideolojik hakimiyeti tüm kurumsal, ahlaki, siyasal ve kültürel bir düzen üzerine inşa edilir (Carnoy, 2015: 92). Genellikle iktidarın madunlar tarafından kabullenilmesine ve içselleştirilmesine dayanan hegemonya, meşrulaştırıcı bir ideolojiye de ihtiyaç duymaktadır (Özbudun ve Uysal, 2012: 122).

Zor ile rızanın oluşturduğu hegemonyada, devletin egemenliği zora atıfta bulunurken rızayı oluşturan ahlaki ve kültürel hegemonya ise sivil toplum alanına atıf yapmaktadır (Üşür, 1997: 36). Gramsci için sivil toplum daha çok gelişmiş kapitalist ülkelerde olgunlaşmıştır. Bu nedenle gelişmiş kapitalist toplumlarda hegemonik iktidar siyasi partilere ek olarak popüler kültür, medya, eğitim ve sanat gibi alanları da kullanabilmektedir (Rupert, 2016: 188). Gramsci'ye göre “sivil toplum, egemen grubun toplum genelinde uyguladığı hegemonya işlevine; politik toplum/devlet ise hükümet aracılığıyla uygulanan doğrudan tahakküm veya komuta işlevine karşılık gelmektedir” (Gramsci, 1971: 12). Marx'ın sivil toplumu üretim ilişkilerine odaklanırken Gramsci'nin sivil toplumu ise daha geniş anlamda ideolojik ve kültürel ilişkileri de kapsamaktadır. Bu iki yaklaşımın en önemli ortak yanı kapitalist üretim ilişkilerinin yeniden üretiminin anlaşılmasında sivil toplumun etkisine olan vurgudur. Carnoy, 2015: 94-96). Küresel sivil toplumun uluslararası finans, uluslararası sermaye ve uluslararası sınıflar gibi bileşenleri de dünya hegemonyasındaki uyumun sağlanmasında etkilidir (Germain ve Kenny, 2015: 577). Böylece Gramsci'nin hegemonya kuramı küresel ilişkilere şu şekilde uyarlanabilir: Uluslararası devlet= küresel politik toplum + küresel sivil toplum (Germain ve Kenny, 2015: 577).

Gramsci için hegemonyanın kültür ve ideolojisini yayma hususunda önemli işlevlere sahip bir grup da “organik aydınlardır/entelektüeller” olmuştur. Bu aydınlar, toplumun düşünce ve davranış biçimlerini hegemonik ideoloji ve kültür

lehine şekillendirmektedir. Gramsci, üretim etkinliğinin dışında kalan alanlara da odaklanmış, eğitim, kültür ve aile gibi toplumsal yaşamın tüm alanlarını sivil toplum alanı olarak değerlendirmiş ve bu alanların entelektüel ve ahlaki düzeyde ideolojinin işleme alanı olduğunu vurgulamıştır. Gramsci için ideoloji altyapı ile üstyapı arasındaki uyumu sağlayan söylem ve pratikler bütünlüğüdür. (Üşür, 1997: 29). Gramsci ayrıca, hegemonyanın ideolojik ve kültürel üstünlüğünün gerçekleşmesi ve toplumsallaşması için organik aydın grubuna ihtiyaç duyduğunu şu şekilde açıklamıştır: “Ekonomik üretim dünyasında her toplumsal grup, yalnızca ekonomik alanda değil, aynı zamanda sosyal ve politik alanlarda da kendi işlevine farkındalık sağlayan daha fazla aydın grubu yaratır. Bir başka deyişle kapitalist girişimci, kendisiyle birlikte endüstri teknisyenini, ekonomi politik uzmanını, yeni bir kültürün veya yeni bir yasal sistemin düzenleyicilerini yaratır” şeklinde detaylandırmıştır (Gramsci, 1971: 5). Gramsci’ye göre “entelektüeller, toplumsal hegemonyanın ve siyasi hükümetin ikincil işlevlerini yerine getiren egemen grubun vekilleridir” (Gramsci, 1971: 12). Gramsci’ye göre “entelektüeller, öyle bir çekim gücü kullanırlar ki diğer toplumsal grupların entelektüellerini kontrol edebilirler ve böylelikle tüm entelektüeller arasında teknik, hukuksal ve kurumsal bağlamda bir dayanışma sistemi yaratırlar” (Gramsci, 1971: 60). Hegemonyanın entelektüellerinin kurduğu kurumsal ve örgütsel bilgiler kümesinin tüm toplumu aynı görüş etrafında toplayan bir etkiye sahip olduğunu söylemek de mümkündür. Entelektüeller, hegemonyanın rızaya dayalı meşruiyet elde etmesinde, toplumun şekil ve anlam kazanmasında, hegemonik bilgi ve değer sisteminin inşasında ve kitlelerin eğitilmesi hususunda önemli işlevler görmektedir. Bu bağlamda entelektüel sınıfın bağımsız olmadığı ve sistemi meşrulaştırma işlevine sahip olduğu kabul edilmektedir (Okur ve Ongur, 2014: 300). Sonuç olarak, 1970’li yılların kapitalist krizini aşmak için hayata geçirilen neoliberal söylem ve politikalar hegemonyanın ve hegemonyanın entelektüellerinin projesi olarak görülebilir.

Gramsci, kapitalist devletin iktidarının sadece zora dayanmadığını bunun yerine zora dayalı gücünü kullanmaya gerek kalmadan kurduğu iktidar biçimini ortaya çıkarmaya odaklanmıştır. Bu zora dayanmayan hegemonyayı bir arada tutan ise ideolojik yayılmadır. Gramsci’nin yaklaşımında hegemonik ideolojinin yayılmasını ve toplumsallaşmasını sağlayan ittifak ise tarihsel blok (historical bloc) kavramıyla açıklanmaktadır (Üşür, 1997: 28). Bu kavram maddi güçler, kurumlar

ve ideolojiler üzerindeki farklı sınıfların ittifakını ifade etmektedir. Tarihsel blok ayrıca kurucu unsurlara stratejik yön ve tutarlılık veren hegemonik düşünceler örgütlenmektedir (Gill ve Law, 1993: 93-94). Gramsci'nin tarihsel blok kavramı ayrıca hâkim grup etrafındaki koalisyonları da ifade etmektedir (Okur ve Ongur, 2014: 299). Kapitalist birikim rejimi, ulusal ve küresel düzeylerdeki ideolojik iklim tarafından şekillenmesi nedeniyle tarihsel blokları salt maddi terimlerle kavramak temel bir hata olacaktır. Bu nedenle, medya ve eğitim gibi alanlar da tarihsel blok içinde değerlendirilmelidir (Gill ve Law, 1993: 112). Gramsci'ye göre tarihsel bloğu oluşturan sermaye sınıfının, devleti yönetenlerin ve organik entelektüellerin, tüm sosyal sınıfların hegemonik düzene rıza göstermesi için tarihsel koşullara uygun pratikler geliştirmesi zorunludur (Egan, 2001: 77).

Gramsci "pasif devrim" kavramıyla ise uluslararası sistemde yaşanan büyük dönüşümlerin ulusal düzeydeki hegemonyaya etkilerini araştırmıştır. Gramsci, pasif devrimi, hâkim sınıfın hegemonyasını olumsuz yönde etkileme kapasitesine sahip bir mevzi savaşı stratejisi olarak görmektedir. Bu mevzi savaşında yönetilen sınıftan gelen baskılar sonucu hâkim sınıf bazı tavizler verebilmektedir. Fakat genellikle aydınların müdahalesi veya küçük reformlar sonucu bu baskılar kontrol altına alınır ve yeni söylem ve pratiklerle rıza tekrar oluşturulur (Okur ve Ongur, 2014: 311). Bir başka ifadeyle, pasif devrim kavramı, tüm toplumun hâkim sınıfın hegemonyasını sorgulamasını engellemek için devlet iktidarının sürekli yeniden düzenlenmesini ifade etmektedir (Carnoy, 2015: 104). Özetle, sermaye birikim sürecinin devamlılığı için bazı düzenlemelere ihtiyaç olduğu düşüncesinden hareketle Gramsci'nin pasif devrim kavramı kapitalist sermaye birikim sürecinin, çelişki ve krizlere rağmen nasıl devam ettiğini açıklamaktadır. Bir anlamda üretim ilişkilerindeki değişikliklerin hegemonik düzenin korunması için uygun söylem ve pratikler yarattığı söylenebilir. Böylece toplumsal ilişkilerin küçük reformlarla yeniden dönüşümü sağlanmaktadır.

Ülke içerisindeki bir grubun diğer gruplar üzerinde kurduğu hakimiyete dayanan Gramsci'nin hegemonya kuramının küresel ilişkiler bağlamında da geçerli olabileceği düşünülmektedir (Femia, 2015: 59). Gramsci, hegemonya kuramının küresel ilişkiler üzerinde de geçerli olduğu yine Gramsci'nin düşüncelerine dayandırılmaktadır. Örneğin, Gramsci'nin "gelişmiş bir ülkede ortaya çıkan bir ideolojinin az gelişmiş ülkelere yayıldığını" ifade etmesi bunu ispatlar niteliktedir. Buna ek olarak, Gramsci, hegemonyanın yalnızca ulusal güçler arasındaki ilişkilere

değil küresel çapta toplumlar arasındaki ilişkilere de yayılabileceğini vurgulamıştır (Gramsci, 1971: 182, 350). Ulusal hegemonyanın küresel hegemonyaya dönüşebileceğine dair örnekler de mevcuttur. 19. Yüzyıldaki İngiliz üstünlüğü ile 1945 sonrasındaki Amerikan üstünlüğü hegemonya ilişkilerinin küresel çapta karşılık bulması buna örnek gösterilebilir (Femia, 2015: 59-60).

Hegemonya kuramını uluslararası ilişkilere uyarlayanlardan biri de Robert Cox olmuştur. Cox, kurumsallaşma ile Gramsci'nin hegemonya kavramı arasında yakın bir ilişki kurmuştur. Ona göre kurumlar, güç kullanımını hem en aza indirmek için çabalar hem de gerektiğinde güç kullanma kapasitesini maksimize eder. Böylece zayıf aktörler hâkim güç ilişkilerini meşru kabul ettiği ölçüde, hegemonik güç hakimiyetini sağlamak için zora başvurmaya ihtiyaç duymayacaktır. Bu bağlamda kurumlar hem farklı çıkarların temsiline hem de hegemonik düzenin politikalarının evrenselleştirilmesine hizmet edebilirler (Cox, 1981: 137). İki savaş arası dönemde ABD'nin güçlü olması fakat istikrarlı bir hegemonik düzenin olmamasını örnek gösteren Cox, bu noktadan hareketle güçlü bir devletin baskın olmasının hegemonya için gerekli olduğunu fakat yeterli bir koşul olmadığını vurgulamıştır (Cox, 1981: 139). Bu bağlamda Cox'un da hegemonyanın kurulması için rızaya dayalı bir düzene ihtiyaç duyulmadığı fikrine ulaştığı söylenebilir. 1945 sonrası ABD hegemonyasını da inceleyen Cox, Amerikan Barışının (Pax Americana³) önceki hegemonyalardan çok daha fazla sayıda uluslararası kurum üretmesinin doğrudan müdahale ihtiyacını azalttığını fakat kurmuş olduğu kurumsal düzen sayesinde birçok bölgeye de yayılabildiğini vurgulamıştır. Bir anlamda ABD şirketlerinin giderek yayılması ve kârlarını artırması, ABD'nin ulusal gücünün ve küresel hegemonyasının devamını sağlamıştır (Cox, 1981: 140).

Gramsci'nin hegemonya kavramsallaştırmasını sonuca bağlamadan önce bu kavramsallaştırmanın belirli bir sınıf iktidarının sadece zora dayanmadığı hususunda klasik Marksist yaklaşımdan ayrı bir anlayış geliştirdiğini vurgulamak gerekir. Ona göre yönetilen sınıfların hegemonik ideolojiyi içselleştirmesi hegemonyanın kültürel, ahlaki ve toplumsal değerleri yayma ve ikna etme kabiliyetinde aranmalıdır. Böylece bazı Marksist yaklaşımların, yönetilen grupların

³ Bu kavram ile İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin ekonomik, askeri ve siyasi gücü ile küresel istikrarı sağladığı ve ABD'nin küresel liderliği ifade edilmiştir.

büyük çoğunluğunun kapitalist üretim ilişkilerini nasıl içselleştirdiği problemi de çözüme kavuşmuş olmaktadır (Carnoy, 2015: 116).

Gramsci'nin hegemonya kavramsallaştırması uluslararası ekonomi politığın ve kapitalist üretim ilişkilerinin anlamlandırılabilmesi açısından önemli faydalar sağlamaktadır. Gramsci'nin hegemonya kavramı, diğer devletlere kendi çıkarlarını kabul ettirme kapasitesine dayanan ana akım yaklaşımların aksine sınıfsal açıklamalar üzerine inşa edilmektedir. Buna göre belirli bir sınıfın hegemonik liderliği hem zora hem de rızaya dayanmaktadır. Yönetici sınıfın yönetilenlerin rızasını elde edebilmesi ise yönetici sınıfın yönetilenlerle arasında ortak değerler, fikirler ve maddi çıkar ilişkileri kurma yeteneği ile doğrudan bağlantılıdır (Özdemir, 2010: 249).

Arrighi'ye göre modern dünya sistemi, farklı hegemonyacı devletler tarafından yönetilmiş, tekrarlanan ana yapılar tarafından oluşturulmuş ve geliştirilmiştir (Arrighi, 2000: 58). Hegemonyanın yönetilen sınıflar üzerindeki ideolojik ve kültürel hakimiyeti verili olmayıp tarihsel şartlara göre yeni söylem ve pratiklerle dönüşüm geçirebilmektedir. Fakat tarihin her döneminde hegemonya, müttefik ülkelerle ve uluslararası örgütlerle sermayenin küresel ölçekte yeniden üretimini sağlamayı hedeflemektedir (Özdemir, 2010: 143). Ayrıca hegemonya, küresel kapitalist sistemi etkilemede siyasi, hukuki ve ekonomik açıdan diğer aktörlere göre çok daha fazla stratejik güce sahiptir. Hegemonyacı yaklaşıma göre toplumsal grupları şekillendiren siyasal ve ideolojik durumlardaki farklılaşmalar hegemonya ilişkilerinin değişimini tetiklemektedir.

Ulusal düzeydeki siyasi dengelerin sivil toplumdaki ilişki setleri üzerinden kurulduğundan hareketle uluslararası düzeydeki siyasi, ekonomik, kültürel ve askeri dengelerin de uluslararası sistemdeki ilişki setleri üzerinden kurulduğu söylenebilir (Okur ve Ongur, 2014: 312). Bu dengeleri kuran, kontrol eden ve dönüştüren kurumların en göze çarpanları ise BM, IMF, Dünya Bankası ve AB gibi küresel ve bölgesel örgütler olmuştur. Bu kurumların en önemli işlevleri ise hegemonya düzeninin devamını sağlayacak politikalar yürütmektedir.

Sonuç olarak, ekonomik indirgemecilikten uzak fakat ekonomik üstünlüğü merkeze alan ve kararlı bir ekonomik çekirdeğe ihtiyaç duyan (Carnoy, 2015: 103) hegemonya kuramına, 1945 sonrası toplumsal, siyasal ve ekonomik düzeni açıklayabilmek için mutlaka başvurulması gerekmektedir. Aksi halde 1945 sonrası

ABD ve onun tarihsel bloğunun süreç içerisindeki faaliyetlerini açıklamak bir yönden eksik kalacaktır.

1.5.Düzenleme Okulu

Düzenleme Okulu'nun sunmuş olduğu analitik çerçeve kapitalist sermaye birikiminin sürekliliğini açıklarken düzenleme kavramına dikkat çekmektedir. Düzenleme ifadesi esasen kapitalist birikim sürecinin sorunlarını sönümleyen bir çözüme denk gelmektedir. Bu bağlamda Düzenleme Okulu'nun 'düzenleme' kavramı, kapitalist üretim ilişkilerinin çelişkili ve krizlere açık olması nedeniyle düzenlemeye ihtiyaç duyduğuna vurgu yapmaktadır (İnan, 2021: 29). 'Düzenleme' tanımlaması hukuksal ve siyasi kural koyma kapasitesinden daha geniş anlamda birçok toplumsal normun devlet merkezli fakat devletlerle sınırlı olmayan kurumlar üzerinden yeniden üretimine dayanmaktadır (Özdemir, 2010: 221). Düzenleme Okulu, kapitalist sistemi her şeye kudreti yeten bir yaklaşım veya tüm spesifik durumları tarihsel formasyonlar üzerinden açıklayan bir yaklaşım ile ele almaz. Bunun yerine, sermayenin yeniden üretiminin istikrarsız ve çelişkili ilerlediğini ve sermayenin yeniden üretimi sürecinde ekonomi dışı şartların da etkili olduğunu savlamaktadır (Özdemir, 2010: 221). Düzenleme teorisi aynı zamanda hem ekonomik yeniden üretimin nasıl gerçekleştiğine hem de bu ekonomik yeniden üretimi meydana getiren toplumsal koşullara odaklanmaktadır (Jessop, 2008: 20).

Düzenleme Okulu, kapitalizmin çelişkilerine rağmen nasıl sürdürülebilir olduğuna ve bir şekilde nasıl gelişebildiğine odaklanmıştır (İnan, 2021: 35). Düzenleme Okulu, etkin bir toplumsal fail olmaksızın kapitalist üretim ilişkilerinin kendi kendini idame ettirdiğine dair kabulleri reddederek bu varsayımların neden gerçekte bağdaşmadığını açıklamayı hedeflemektedir. Temel araştırma soruları ise sermaye mantığının bile sürekli birikimi engelleyen çelişkiler ürettiği bir ortamda kapitalizmin varlığını nasıl sürdürdüğü olmuştur. En nihayetinde kapitalizmin varlığının sürekliliğini, stratejik davranış kalıpları, toplumsal normlar ve kurumsal biçimler gibi düzenleyici mekanizmalara dayandırmışlardır. Düzenleme mekanizmalarının her stratejisi bir sonraki kapitalist kriz dönemine kadar hayatta kalabilmektedir (Jessop, 2008: 411). Uluslararası ticaret, uluslararası finans, kredi ve bankacılık sistemleri ile ilgili stratejiler ile devletler arası ilişkileri düzenleyen uluslararası örgütlerin faaliyetleri düzenleyici mekanizmalara örnek gösterilebilir.

Düzenleme Okulu, kapitalizmin kendisini devam ettirebilmesi için düzenlemeye ihtiyaç duyduğunu açıklarken argümanlarını somutlaştırmak için bazı

temel kavram ve tanımlamalar kullanmıştır. Düzenleme tarzı ve birikim rejimi kavramları da bu ara düzey tanımlamalardandır. Birikim rejimi, sermaye mantığı çelişiklere sahip olsa bile üretim ve tüketimin devamını sağlayan özel bir sistemi ifade ederken düzenleme tarzı ise üretim ve tüketimin güvenliğini sağlayan kurumlar ve normlar bütünlüğünü ifade etmektedir (Jessop, 2008: 411). Ayrıca birikim rejimi, büyümeye yönelik makro ekonomik bir kavram iken düzenleme biçimi ise birikim rejiminin devamlılığını sağlayan içselleşmiş kurallar ve sosyal süreçlerin tümüne denk gelmektedir (Özdemir, 2010: 222).

Hâkim birikim rejimleri ve düzenleme biçimleri esas olarak toplumsal yeniden üretimde belirli bir düzenlilik ve süreklilik sağlayabildikleri kadar başarılı ve geçerlidir. Buradan hareketle tüm toplumsal oluşumları belirli bir birikim modeli etrafında analiz etmeye çalışmak anlamsız kalacaktır (Lipietz, 1987: 15). Dolayısıyla birikim rejimi, sermaye birikim süreci için genel ve görece tutarlı bir dönüşüme izin veren ve ortaya çıkan dengesizlikleri azaltan düzenlilikler dizisi olarak tanımlanabilir (Boyer, 1987: 8-9). Ücret, kâr ve vergilerin paylaşılması ve üretimin örgütlenme biçiminin belirlenmesi gibi alanlar birikim rejiminin sınırları içindedir (İnan, 2021: 35-36).

Düzenleme tarzı ise birikim rejiminin güvenliğini sağlayan kurumlar, örgütler ve normlar bütünüdür. Düzenleme tarzı birikim rejiminin devamlılığına uygun düşecek kurumsal ve normatif bir çerçeve sunmaktadır. Bir diğer ifadeyle, düzenleme tarzı, sermayenin yeniden üretimi sürecinin tutarlılığını sağlayan kurallar setidir (İnan, 2021: 36; Özdemir, 2008: 114-115). Düzenleme tarzı bağlamında değerlendirilebilecek birikim stratejileri ise sermaye birikim sürecinin ihtiyaçlarını gideren ve genel iktisadi anlayışa uygun niteliktedir. Sosyal güçlerin kurumlar vasıtasıyla yönetilmeleri ve bu sosyal güçlerin belirli bir ekonomik yöne evrilmeleri de birikim stratejileri dolayımında gerçekleşmektedir (Özdemir, 2008: 115).

Düzenleme Okulu'nun kavramlarından biri de 'yaratıcı tamamlanmamışlık' olmuştur. Kapalı sistemler, kendi dışından müdahaleye ihtiyaç duymaksızın yeniden üretimin sorunsuz gerçekleştiği sistemlerdir. Kapitalist üretim ilişkileri sistemi ise kapalı sistemlerin aksine sermayenin coğrafi genişlemesi ve büyümesi için sistemin dışındaki alanlarla yaratıcı ilişkiler kurmak zorundadır. Düzenleme Okulu'nun yaratıcı tamamlanmamışlık kavramı bu durumu açıklamaktadır (Özdemir, 2008: 101, 143). Kapitalizmin içsel dinamiklerinden kaynaklanan

çelişkiler kapitalizmin tarihsel aşamalarına şekil vermektedir. Böylece kapitalizmin krize eğilimli doğası sermaye birikiminin lineer bir şekilde sürekli gelişimini engellemektedir. Sermaye birikim sürecinin önündeki engelleri aşmak ise siyasi, hukuki veya askeri müdahalelere yol açabilir. Düzenleme Okulu, kapitalizmin bu kendi kendine yetemeyişini fakat bir şekilde birikimin devam etmesini “yaratıcı tamamlanmamışlık” olarak tanımlamaktadır (İnan, 2021: 31-34). Kapitalist sistemin çelişkili doğası sermaye birikiminin güvenliğini sağlama hususunda sistemin iktisadi, kurumsal ve siyasi alanda bazı müdahalelere ihtiyaç duymasına neden olmaktadır. Düzenleme Okulu, kapitalizmin düzenlemeye duyduğu bu ihtiyacı “yaratıcı tamamlanmamışlık (constitutive incompleteness)” kavramı üzerinden açıklamaktadır (İnan, 2021: 46).

Sermaye birikimi sürecinin aksamaması için sistemin iç mekanizmaları vasıtasıyla gerçekleşen kurumsal dönüşümler genel olarak küresel ve bölgesel uluslararası örgütler üzerinden gerçekleşmektedir. Sistemdeki aksaklıkları gideren bu dönüşümler yapı, zaman, coğrafya ve duruma uygun çözümlerle ilerlemektedir (İnan, 2021: 48). Düzenleme Okulu bu dönüşümü “şans buluşu/tesadüfi keşif (chance discovery)” kavramı üzerinden açıklamaktadır. olmuştur. Bir diğer ifadeyle, tesadüfi keşif kavramı sermaye birikim süreci lehine bulunan yeni buluş, keşif veya çözümleri ifade etmektedir.

Düzenleme Okulu, kapitalist krizler üzerine de faydalı analizler ortaya çıkarmıştır. Düzenleme Okulu, krizleri sermaye birikimini kesintiye uğratan niteliği üzerinden değerlendirmektedir. Bu yaklaşıma göre küçük krizler (döngüsel krizler) birikim rejiminin elindeki düzenleme stratejileri ile sistemdeki başarısızlıkların giderildiği bir süreçtir. Bu bağlamda küçük krizlerin kurumsal düzenlemeler yoluyla aşıldığını ve düzenleme sürecinin olağan unsuru olduğunu söylemek mümkündür. Büyük krizler (yapısal krizler) ise birikim rejiminin elinde bulundurduğu kurumsal düzenleme olanaklarıyla başarısızlığın giderilemediği süreçlerdir (Lipietz, 1987: 34; Boyer, 1987: 16). Küçük krizler arasında geçen süreçlerde çeşitli kurumsal ve endüstriyel yapılar (yeni kurumlara ihtiyaç duymaksızın) değişmektedir. Bir diğer deyişle, küçük krizler arasında birikim rejimi ve düzenleme tarzları arasında uyumun olması veya uyumsuzluğun giderilmesi sermaye birikiminin devamlılığını sağlamaktadır (Boyer, 1987: 16). Büyük krizlerde ise mevcut birikim rejiminin iflası sosyal ve ekonomik yaşamın her alanında belirgin hale gelmektedir. Bu bağlamda büyük kriz durumlarında

sistem kurumsal olarak kendi kendini yeniden üretememektedir (Boyer, 1987: 16). Bu doğrultuda yapısal krizlerin genellikle uluslararası bir boyut taşıdığı söylenebilir (Özdemir, 2008: 118).

Materyalist felsefe altyapının üstyapıyı belirlediğini savunmaktadır. Bu felsefeye göre altyapıdaki (sermaye birikim rejimindeki) değişiklikler eğitim sistemi, hukuk ve genel anlamda devlet gibi üstyapı unsurlarının içinde bulunduğu düzenleme tarzını da etkilemektedir. Bu süreçte öncelikle altyapı değişirken bu değişim daha sonra kendisine uyumlu bir üstyapı ögesi olan düzenleme tarzı yaratmaktadır. Bu değişim sürecinde üstyapının dönüşümü gerçekleşmezse veya gecikirse kapitalist krizler meydana gelebilir. Altyapı (birikim rejimi) ile üstyapı (düzenleme tarzı) arasındaki uyumun bozulması ise yeniden yapılanma veya geçiş dönemlerini getirmektedir. Geçiş dönemlerinde düzenleme tarzları yeni birikim rejiminin gerektirdiği koşullara uygun hale getirilemezse yeni bir düzenleme tarzının yaratılması da söz konusu olabilmektedir. Bu süreç yeni kurumları, kuruluşları, devletin yeniden yapılanmasını ve yeni davranış kalıplarını ortaya çıkarmaktadır. Bu değişimler ile birlikte yeni bir düzenleme tarzının ortaya çıkması uzun yılları bulabilmektedir (Şahin, 2009: 144-145).

Düzenleme Okulu'nun bir diğer inceleme konusu ise devletler olmuştur. Düzenleme Okulu, devletin sermaye tarafından araçsallaştırılan bir merkez olmadığı ve sermayenin kendi adına bir özne olmadığı fakat belirli stratejiler ürettiğini kabul etmektedir. Ayrıca devletin sermayenin yeniden üretimindeki rolünü kabul etmekle birlikte devleti salt bu hedef üzerinden tanımlamak mümkün değildir. Özdemir'e göre devlet, sermayenin yeniden üretimi için bir araya gelmiş yapısal biçimlerin ve kurumların bütünüdür ve bu bütün farklı dönemlerin sistemleri tarafından etkilenebilir. Bu bağlamda kapitalist üretim ilişkilerinin hâkim olduğu uluslararası sistemde devlet biçiminin kapitalist sistem tarafından şekillendirildiğini söylemek mümkündür. Bir diğer ifadeyle, sermaye birikim rejimini şekillendirmek veya birikim stratejilerinin hayata geçirilmesi için devlet müdahaleleri gerçekleşebilir. Buna ek olarak, devlet sadece düzenleyen değil düzenlenmesi gereken de bir yapıdır (Özdemir, 2010: 231-233). Sonuçta sermaye birikim rejimi ve düzenleme tarzı sistemle uyumlu devlet yapısına ihtiyaç duymaktadır.

Düzenleme Okulu yaklaşımına göre devletlerin rollerinden bazıları sermayenin ulusal ve uluslararası değerlendirilmesini sağlayacak koşulları -idari,

hukuksal vb. alanlarda- yaratmak ve toplam kârlılığı artırmaktır (Özdemir, 2010: 235). Bu yaklaşıma göre devlet, toplumun tümünün aynı oranda erişilebilir bir alanı değildir. Bu doğrultuda farklı politik rejimler, farklı stratejiler veya hedefler izleyebilir. Böylece bu stratejilere uygun olmayan toplumsal aktörlerin hedefleri “stratejik seçiciliğin” süzgecinden geçemeyecektir. Stratejik seçicilik denilen durum devletin hâkim yapısının ürettiği tüm aygıt ve kurumların özgül konfigürasyonudur. Bu stratejik seçicilik düzenleme tarzının istikrarı için zorunludur (Jessop, 2008: 423). Jessop, en iyi devlet biçimin her zaman aynı karakteri içermediğini belirtmektedir. Parlamenter demokrasi eğer kapitalist güçlerin politik stratejilerinin hayata geçirilebileceği bir organizasyon yaratıyorsa sermaye için en iyi devlet biçimi olabilir. Buna göre temsiliyet krizi hâlinde parlamenter demokrasi sermaye için en iyi biçim olmayacaktır (Jessop, 2008, 361). Ayrıca sermaye birikim sürecinin krizlere eğilimli yapısı ve düzenlemeye ihtiyaç duyması nedeniyle devletlerin sürekli sermaye lehine politikalar yürüteceğini beklemek mümkün değildir. Zira farklı ülkeler farklı stratejileri hayata geçirebilir. Bu duruma İngiltere’de bankacılık sermayesi Japonya’da ise sanayi sermayesi hakimiyetinde birikim yolları aranması örnek gösterilebilir (Jessop, 2008: 251).

Devlet, diğer yapılar üzerinde sınırlı da olsa dönüştürme kapasitesine sahip olan üstün bir biçimdir (Lordon, 2002: 132). Fakat devletin bu hiyerarşik üstünlüğü düzenleme tarzlarına göre değişebilir. Bir diğer ifadeyle, 2. Dünya Savaşı öncesi Fordist üretim dönemi ile 1990 sonrası dönemin öncelikli dönüştürülmesi gereken yapısal biçimler farklıdır (Boyer ve Saillard, 2002: 39). Devletin dışındaki yapısal biçimler arasında para sistemi, sermaye-emek ilişkisi sistemi ve uluslararası ekonomik ilişkileri yöneten düzenlemeler gösterilebilir (Guttmann, 2002: 57-58). Verili bir birikim rejimi içinde bütün yapısal biçimlerin diğer yapısal biçimlerle iş birliği halinde olduğunu ve bu yapısal biçimlerin işlevselliğinin devlete bağlı olduğunu söylemek mümkündür (Özdemir, 2008: 154).

Devlet ile ilgili bir başka vurgulanması gereken husus sermayenin bir bütün olarak hareket etmediğidir. Buna ek olarak bir bütün olarak sermaye, kendi adına hareket eden bir özne de değildir. Bir başka deyişle, sermaye kendi amaçları doğrultusunda devleti araç olarak kullanmaz bunun yerine somut talep ve stratejiler üretir (Özdemir, 2008: 164). Ayrıca devlet yapıları birikim rejiminin yeniden şekillendirilmesi sürecinde çeşitli söylemler etrafında değişim geçirmektedir. 1980’ler sonrası neoliberal söylemle, az gelişmiş ülkelerin dönüşümü buna örnek

gösterilebilir. Neoliberal politikalar genellikle serbest piyasanın geliştirilmesi için yeni bir siyasi çerçeve sunmaktadır (Özdemir, 2008: 169-170). Bu bağlamda devletin sermaye ile bir bütün olarak hareket etmediğini fakat sermaye birikim sürecinin güvenliğini sağlamak, bu güvenlik için gerekli koşulları yaratmak ve sermayenin kârlılığını arttırmak hususlarında sermaye birikimi lehine bazı rollere sahip olduğunu belirtmek gerekir (Özdemir, 2008: 167).

Düzenleme Okulu düşünürleri ulusal alan ile uluslararası alanın üretim ilişkilerinin birbiriyle bağlantılı olduğunu açıklamak için hegemonya kavramını kullanmıştır (Özdemir, 2010: 226). Bu yaklaşıma göre hegemonya, bir devletin sermaye dolaşımının güvenliği ve çok taraflı meta ilişkilerinin istikrarı için diğer devletlerin birçok kuralı benimsemesini sağlayan aktör olarak tanımlanabilir (Aglietta, 2015: 20-30). Hegemonya esasen sermaye birikimin sürekliliğini sağlayabilecek ekonomik hakimiyete dayanmaktadır (Jessop, 1990: 201). Fakat hegemonyanın siyasi ve askeri gücünün de bazı düzenlemeleri ve kurumsal uygulamaları dayatma konusundaki gücünü de hesaba katmak gerekir.

Düzenleme, sermaye birikimi süreçlerindeki dengesizlikleri azaltan ve bir dizi kurumsal düzenleme yoluyla piyasaları toplumsallaştıran bir süreçtir. Buna ek olarak, düzenleme tarzının zamana ve mekâna bağlı olarak önemli ölçüde farklılık göstermesi ve ulusal özgüllüklerin olması tek bir düzenleme modelinin olmasını engellemektedir. Ayrıca düzenleme tarzı, ancak mevcut birikim rejimine özgü kurumsal biçimler vasıtasıyla bireysel ve kolektif politikalar üretebilir (Boyer ve Saillard, 2002: 41). Dolayısıyla sermaye birikim süreçleri farklı coğrafya ve zamanlarda farklı şekiller alabilmektedir. Bu doğrultuda farklı ülkelerin kapitalist üretim ilişkilerine eklemlenme süreçleri ve biçimleri ülkelerin durumuna göre değişebilmektedir (İnan, 2021: 34-35).

Kapitalizm, kriz eğilimli yapısı, yapısal çelişkiler barındırması ve kendi sınırlarında kalarak yeniden üretme yeteneksizliği nedeniyle sürekli düzenlemeye ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle kapitalizmin önceden belirlenmiş rotaları yoktur (Jessop, 2009: 53-54). Başka bir ifadeyle, sermayenin yeniden üretilmesi için toplumsal düzenleme tarzlarına ihtiyaç duymaktadır. Hukuk alanı da bu düzenleme tarzlarının içindedir. Bu bağlamda sermaye birikiminin yeniden üretilmesi ve düzenlenmesi sürecine ekonomik ve ekonomi dışı unsurların da -hukuk normları da dahil- eklemlendiğini söylemek mümkündür (Jessop, 2009: 93). Zira hukuk, düzenleme tarzlarının en önemli parçalarından biridir. Hukuk içinde bulunduğu

toplumsal formasyonlardan etkilenmektedir. Farklı dönemlerin formasyonları ise farklı düzenleme tarzlarına sahip olabilmektedir. Düzenleme tarzları ise her tarihsel dönemin kurumsal sistem ve hukuk anlayışları ile küresel üretim ve tüketim normları tarafından şekillenmektedir. Bu bağlamda Fordist düzenleme tarzının hukuk ideolojisi ile neoliberal dönemin hukuk ideolojisi arasında farklılıkların bulunması doğaldır (İnan, 2021: 50-51). Düzenleme Okulu ayrıca düzenleme kavramı üzerine düşünürken ekonominin sadece devlet ve hukuk tarafından yönetilmediğini bunlara ek olarak iktisadi alan dışındaki mekanizmaların da sermaye birikim süreçleri – kriz durumları dahil- üzerinde düzenleme kapasitesinin olduğunu vurgulamaktadır (Özdemir, 2008: 101). Bir başka deyişle, düzenleme denildiğinde akla sadece devletin ve hukukun gelmemesi gerektiği vurgulanmalıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

2.KAPİTALİZM ELEŞTİRİSİNİN ULUSLARARASI HUKUK KURAMLARINA YANSIMASI

Çalışmanın önceki bölümlerinde kapitalist üretim ilişkileri döngüsünün nasıl çalıştığı ve tüm dünyaya yayılma çabası incelenmiştir. Buna ek olarak, böyle bir çalışma biçimi için tarihsel materyalist yöntemin ve Marksist hukuk sosyolojisi yaklaşımının olanaklarından yararlanılmıştır. Çalışmanın kavramsal bütünlüğüne ve uluslararası müdahale hukukundaki söylem ve pratiklerin analizine katkı sunması açısından ise Gramsci'nin ve Düzenleme Okulu'nun çalışmalarından yararlanılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise ilk bölümdeki metodolojik ve kavramsal çerçeveye uygun uluslararası hukuk yaklaşımları incelenecektir. Bu yaklaşımların ortak özelliği uluslararası hukuku kapitalizm eleştirisi üzerinden incelemeleridir. Bu doğrultuda bu yaklaşımların temel varsayımları ve argümanları incelendikten sonra çalışmanın kendi kuramsal pozisyonu da ortaya çıkacaktır.

Bu bölümün ilk kısmında Uluslararası Hukuka Üçüncü Dünyacı Yaklaşım'ın temel varsayım ve argümanları incelenecektir. Bu yaklaşımın temel prensipleri, ortaya koyduğu tespitleri ve önerileri incelendikten sonra bu yaklaşıma getirilen eleştiriler de değerlendirilecektir. Bölümün ikinci kısmında ise uluslararası hukukun ortaya çıktığı tarihten beri emperyalist niteliğe sahip olduğunu öne süren emperyalist yaklaşımın temel argümanları irdelenecektir. Bu yaklaşım genel olarak uluslararası hukukun kapitalizmin tarihsel aşamalarına göre şekil aldığını vurgulamaktadır. Bu yaklaşım ayrıca uluslararası hukukun tarihsel koşullara uygun medeniyet standartları üreterek hem yeni birikim alanları yarattığını hem de sömürgeciliğin devamını sağladığını vurgulamaktadır. Bu bölümün üçüncü kısmında ise uluslararası hukukun her zaman hegemonik bir niteliğe sahip olduğunu ve hegemonik güçlerin etkisi altında geliştiğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım ayrıca uluslararası hukukun devletler arasındaki güç eşitsizliklerini yansıttığını da vurgulamaktadır. Bu bölümün dördüncü kısmında ise uluslararası hukukun meta biçim teorisi incelenecektir. Bu yaklaşımı incelerken hem Pasukanis'in çalışmaları hem de Pasukanis'in çalışmalarından yararlanarak bu yaklaşımı uluslararası hukuka uygulayan Mieville'in çalışmaları ele alınacaktır. Bu yaklaşımın temel argümanı ise şiddet ve baskının uluslararası hukukun doğal özelliği olmasıdır. Bu bölümde son olarak, kapitalist eleştiri üzerine inşa edilen

Sovyetler Birliği'nin uluslararası hukuk yaklaşımı incelenecektir. Sovyetler Birliği'nin uluslararası hukuk deneyimini incelemek kapitalist uluslararası hukuk sistemine bir alternatifin ortaya çıkıp çıkmayacağına ilişkin veriler sunması yönünden fayda sağlayacaktır.

2.1.Uluslararası Hukuka Üçüncü Dünyacı Yaklaşım (TWAİL)

TWAİL (Third World Approaches to International Law)'in temel iddiası, uluslararası hukukun kapitalizm ile yakından ilişkili olduğuna ve bu ilişki setinden en çok zararı Üçüncü Dünya halklarının gördüğüne dayanmaktadır. Bu nedenle TWAİL, uluslararası hukukun küresel iyiyi hedeflediği gibi argümana varmak için öncelikle kapitalizmin yapısal eleştirisinin yapılması gerektiğine odaklanmaktadır. Gelişmiş ülkelerin Üçüncü Dünya ülkelerini sömürerek kendi ülkelerinde refah kapitalizmini sürdürmesini eleştiren bu yaklaşım kapitalizmin uluslararası hukuku ve kurumlarını etkileyebilme kapasitesini de irdelemektedir (Chimni, 2012: 17-18). Bu bağlamda yaklaşım, uluslararası hukukun yapısına, normlarına ve kurumlarına eleştirel bir tutum geliştirmektedir.

Emperyal oluşumu ulusüstü kapitalist sınıfların oluşturduğunu belirten Leslie Sklair, ulusüstü kapitalist sınıfı dört bölüme ayırmıştır: ulus-ötesi şirket yöneticileri ve onların yerel iştirakleri (şirket kesimi); küreselleşen devlet, devletler arası bürokratlar ve politikacılar (devlet kesimi); küreselleşen profesyoneller (teknik kesim); tüccarlar ve medya (tüketici kesim) (Sklair, Leslie 2002: 99). Böylece bu yaklaşım, uluslararası hukuku ve küresel ekonomiyi şekillendiren esas gücün bu emperyal oluşum olduğunu kabul etmektedir (Chimni, 2012: 19). Stoler, emperyal oluşumları sabit devletler olarak veya sınırlandırılmış güvenli bir alan olarak kabul etmek yerine sürekli oluşum halinde olan makro politikalar olarak kabul etmektedir. Ayrıca emperyal oluşumun küresel kapitalizmin içinde aranması gerektiğini de belirtir (Laura Stoler, Ann, 2006: 135-136). Bu bağlamda kapitalist sistemin tek veya birkaç ülke üzerinden okunmaması gerektiğini hatırlatmak gerekir. Ayrıca bu emperyal oluşumun tüm bileşenlerinin bütünleşmiş ve birleşik aktörler olarak hareket ettiğini öne sürmek mümkün değildir.

Küresel boyutta en büyük etkiye sahip olan sınıf, gelişmiş kapitalist ülkelerdeki sermaye grubunun ulusötesi sınıfıdır (Robinson ve Harris, 2000: 22). Bu ulusötesi kapitalist sınıf, dünyadaki önde gelen üretim araçlarına sahip olan ulusötesi sermaye gruplarıdır. Bununla birlikte, bu sınıf, yapısal bir ilişki olmaktan ziyade belirli bir bilinç ve kültürel deneyimler vasıtasıyla birçok alanda somutlaşan

ilişki setlerine sahiptir. Bu ulusötesi kapitalist sınıf kültürü, küresel bağlamda medya, finans, akademi ve siyaset alanındaki etkili kişilerden oluşan bir ağ tarafından üretilmektedir. Birinci Dünya ülkelerinde üretilen bu kültür çeşitli vasıtalar ile üçüncü dünya ülkelerine de empoze edilmektedir. (Chimni, 2004b: 4).

Mickelson (1998: 397) uluslararası hukuk ile ekonomi, insan hakları veya çevre gibi alanlar arasında bütünlüklü bir ilişki olduğunu, uluslararası hukukun sadece hukuki bağlamda ele alınmaması gerektiğini, hukuku içinde geliştiği tarihsel bağlamdan ayırmamak gerektiğini vurgulamaktadır. Okafor ise uluslararası sistemin yapısını anlamak için tarihsel bir perspektife başvurmak gerektiğini bu nedenle üçüncü dünya toplumlarının maruz kaldığı dezavantajları ortaya çıkarmak için uluslararası hukuk normlarının tarihsel süreçteki evrimlerinin ortaya çıkartılması gerektiğini vurgulamıştır (Okafor, 2005: 178). Sornarajah'a (2001: 285) göre ise "sömürge döneminde şekillenen uluslararası hukuk tarafsız bir disiplin olmayıp sömürgeci güçlerin çıkarı için sömürgeleştirilmiş dünyayı kontrol etme amacını gizleyen bir araçtır".

Mutua'ya (2000: 31) TWAİL'i üç temel esas üzerine inşa etmiştir: "birincisi, Avrupalı olmayanları Avrupalılara tabi kılan uluslararası normlar ve kurumlar hiyerarşisinin yaratılması ve sürdürülmesi hususunda uluslararası hukukun araç olarak kullanıldığını anlamak; ikincisi, uluslararası yönetim için alternatif bir normatif yapıyı hedeflemek; üçüncüsü ise Üçüncü Dünya'daki azgelişmişlik koşullarını ortadan kaldırmak".

Uluslararası hukuka üçüncü dünyacı yaklaşım, uluslararası hukuk ve bunun küresel kurumlarının esasen sömürgeci güçlerin ekonomik, politik ve sosyal faydalar sağladığı bir sistemi dayattığını (Okoronkwo, 2005: 48), Üçüncü Dünya toplumlarına yönelik post-kolonyal faaliyetlerin, siyasi himaye veya ekonomik manipülasyonlar gibi çeşitli politikalarla devam ettiğini vurgulamaktadır (Santos, 2004: 76).

TWAİL, uluslararası hukukun bazı uygulamalarının emperyal uygulamalara yol açtığını, bu uygulamaları meşrulaştırdığını, güçlü ülkelerin güçsüz ülkeler üzerinde baskı yapmasını engelleyemediğini ve ülkeler arasındaki eşitsizliğe engel olamadığı vurgulamaktadır. Bu nedenle bu yaklaşıma göre uluslararası hukuk ancak bu olumsuz yönlerinden kurtulursa gerçek anlamda uluslararası hukuktan bahsedilebilecektir (Igwe, 2009: 28). TWAİL ayrıca uluslararası hukukun pozitivist kurallarının baskıcı şeklinden özgürleşme diline dönüşmesi gerektiğini

vurgulamaktadır (Anghie ve Chimni, 2003: 79). Yaklaşımın uluslararası hukuka bir diğer eleştirisi ise düzenlediği alandaki bir problemi çözememe kapasitesidir. Uluslararası çevre hukukunun küresel ekolojik kriz hususunda etkili bir uygulama ve sonuç vermemesi buna örnek gösterilebilir (Chimni, 2012: 22-23).

TWAİL, kapitalist uluslararası sistemin küreselleşmesiyle adaletsizlik ve eşitsizlik arasında yakından bir ilişki kurmaktadır. Bu bağlamda TWAİL düşünürleri, artan adaletsizlik ve eşitsizliklerin ortadan kalkması için tüm toplumlar arasında TWAİL'in genel hatlarına uyumlu stratejiler etrafında ittifak kurmayı hedeflemektedir. Böyle bir ittifak projesi Üçüncü Dünya'nın ve marjinalleştirilmiş toplulukların mağduriyetini esas alan bir stratejidir (Mutua, 2000: 38).

1950'lerde ortaya çıkan TWAİL öncelikle uluslararası hukuku Üçüncü Dünya halklarının sömürgeleştirilmesine olanak sağladığı yönünde eleştirmiştir. Bu eleştiriye somutlaştırmak için ise 19. yüzyıl uluslararası hukukunun, Avrupalı olmayan devletleri egemenlik alanından dışlamasını ve Avrupalı güçler ile Avrupalı olmayan güçler arasındaki eşitsiz antlaşmaları göstermişlerdir. Bu nedenle yaklaşımın ortaya çıktığı ilk dönemlerde bağımsızlıklarını yeni kazanmış toplumlar için BM'nin devletlerin egemen eşitliği ve müdahale etmeme ilkelerinin önemi vurgulanmıştır (Anghie ve Chimni, 2003: 80).

Yaklaşımın İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişmesini sağlayan ilk etkenler Bandung Konferansı⁴ ve G-77'nin⁵ çalışmaları olmuştur (Mutua, 2000: 32). 1950'lerle birlikte oluşmaya başlayan bu yaklaşımın ilk dönemlerinde bağımsızlık ve devletlerin egemenliğine saygı odaklı bir irade üzerine vurgu yapılmıştır (Özdemir v.d., 2012: 22). Bu dönemde ayrıca “iktisadi ve sosyal haklar, kendi kaderini tayin hakkı, bütün halklar ve devletler için kalkınma hakkı” gibi vurgular dikkat çekmiştir. BM Genel Kurulu'nda G-77 grubunun ülkelerin doğal

⁴ 24 Nisan 1955 tarihinde Endonezya'nın Bandung kentinde düzenlenen bu konferans, emperyalizme ve sömürgecilğe karşı Afrika ve Asya ülkelerinin bağımsızlığını desteklemek amacıyla toplanmış ve egemenlik hakkına saygı, iç işlerine karışılmaması ve kendi kaderini tayin hakkı gibi ilkelerin önemini vurgulamıştır. Bu konferans aynı düşünceler etrafında gelişen Bağlantısızlar Hareketi'nin de temellerini atmıştır (<https://history.state.gov/milestones/1953-1960/bandung-conf>).

⁵ G-77, 1964 yılında kurulan ve başlangıçta 77 ülkenin katıldığı uluslararası işbirliği grubudur. Bu grubun amaçları, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma hedeflerine ulaşmasını sağlamak, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik çıkarlarını desteklemelerine yardımcı olmak ve Küresel Güney'deki gelişmekte olan ekonomiler arasında işbirliğini teşvik etmektir (<https://www.investopedia.com/terms/g/group-of-77.asp>).

kaynaklarının yine kendilerinin egemenliğinde olması gerektiğine dair çalışmalar bu dönemin üzerinde durulan konuları arasında olmuştur (Özdemir v.d., 2012: 25).

İlk dönem TWAİL çalışmalarının üzerinde durduğu konulardan biri de self-determinasyon ilkesinin önemidir. Bu vurgu esasen uluslararası sistemin sömürgecilikten kurtulmasına yönelik bir niteliğe sahiptir. Bir diğer ifadeyle, tüm toplumların kendine özgü siyasi, ekonomik, hukuki ve kültürel değerlerini yine kendilerinin oluşturabileceği vurgulanmıştır. İlk dönem çalışmalarında ayrıca iç işlerine müdahale etmeme ilkesine mutlak bir bağlılığın oluşması gerektiği de vurgulanmıştır (Fidler, 2003: 39-40).

TWAİL vurguları iki farklı aşamada incelenebilir. 1950 ile 1990 yılları arasındaki düşünceler, gerçek anlamda devlet egemenliğinin önemine vurgu yaparak güçlü ulusların uluslararası hukuku küresel çıkarlarına hizmet etmek için baskı aracı olarak kullandığına odaklanmaktaydı (Khosla, 2007: 297). İlk dönemde uluslararası hukukun yapısı ve kurallarını oluşturmada tüm ülkelerin söz sahibi olması gerektiğine dair yapılan vurgu 1990'lı yıllarla birlikte küresel kapitalizmin düzenleyici kurumlarını da kapsayacak şekilde daha geniş bir açıdan değerlendirilmiştir (Özdemir v.d., 2012: 25).

1990'lı yıllarla birlikte bu yaklaşım ayrıca uluslararası finans kuruluşlarının serbest piyasa ekonomisinin küreselleşmesi hususundaki rollerine ve bu rollerin hangi yöntemlerle uluslararası hukukun bir aracı olarak kullanıldığına odaklanmıştır (Khosla, 2007: 299). Bu dönemde ilk dönem TWAİL çalışmalarının üzerinde durduğu devletlerin egemenliği vurgusu konusunda yeni fikirler ortaya çıkmıştır. İkinci dönem TWAİL çalışmaları, geri kalmış toplumları tüm müdahale biçimlerine karşı korumayı hedeflerken aynı zamanda şiddet ve otoriterliğin her biçimine karşı kadınlar, işçiler ve azınlıkları da bu denklemin içine yerleştirmiştir (Anghie ve Chimni, 2003: 83). Bir diğer ifadeyle, egemenliği sadece devletlerin üzerinden değil şiddet ve otoriteye karşı ezilen tüm kesimler üzerinden ele almışlardır.

İkinci dönem TWAİL düşünürleri insan hakları doktrinlerine de eleştirel bir tutum takınmıştır. Buna göre uluslararası hukukun tanımlayıcı doktrinleri esasen evrenselci bir perspektife hizmet etmektedir. Bu evrenselcilik ise kolonyal genişlemenin önünü açmıştır. Dolayısıyla tüm dünyayı bu “evrensel sistem içinde kontrol etmeyi planlayan doktrinler” esasında küresel güç ilişkilerinin devamını sağlamaktadır. Bu nedenle TWAİL yaklaşımı, Üçüncü Dünya ülkelerinin bu

doktrinleri ileri sürerek belirli politikalar yürütmesinin başarısız olacağını vurgulamıştır (Anghie ve Chimni, 2003: 84). Yaklaşımın temel varsayımlarını, nasıl ortaya çıktığını, ilk dönem ve ikinci dönem çalışmalarını inceledikten sonra bu yaklaşımın uluslararası hukuka karşı geliştirdiği eleştiriler belirli prensipler üzerinden sınıflandırılabilir.

2.1.1.Üçüncü Dünyacılık ve Hiyerarşi Karşıtlığı

Bu yaklaşımın birinci önceliği Üçüncü Dünyacı duruşa bağlılık olmuştur. Yaklaşım ayrıca kapitalizmin küreselleşmesi sürecinde Üçüncü Dünya halkları üzerinde ortaya çıkardığı eşitsizliklere ve azgelişmiş ülkelerin sistem içerisinde yaşadığı olumsuzluklara bir tepki niteliğindedir (Özdemir v.d., 2012: 21). Yaklaşım içerisinde Üçüncü Dünya kökenli düşünürler olmasına rağmen, bu yaklaşımın tamamen Üçüncü Dünya içinde geliştiğini söylemek mümkün değildir (Natarajan, 2008: 55-56).

Mickelson, üçüncü dünyayı genellikle az gelişmiş, gelişmekte olan, kalkınmamış veya Güney olarak sınıfladığı ve bu toplumların Batı, Kuzey, gelişmiş veya Birinci Dünya olarak adlandırılan ülkelere göre dünya ekonomisinden çok daha az pay aldığını vurgulamaktadır (Mickelson, 1998: 356). Chimni ise Üçüncü Dünya'yı anlamak için "Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinin sömürgecilğe boyun eğdirilmesinin ve sonrasında devam eden azgelişmişlik ve marjinalleştirilmelerine" odaklanmak gerektiğini belirtmiştir (Chimni, 2006: 5).

TWAİL, uluslararası hukukun, Üçüncü Dünya halklarını aykırılaştırdığını, bu halklar üzerindeki tahakküm süreçlerini güçlendirdiğini, hegemonyanın küresel kontrolünü sağladığını ve baskıcı pratiklere sahip olduğunu savunmaktadır (Özdemir v.d., 2012: 22). TWAİL ayrıca Üçüncü Dünya ülkelerinin dünya üzerindeki hammadde ve doğal kaynakların çoğunluğuna sahip olduğunu fakat bu kaynaklar üzerinde fiili egemenliğe sahip olmadıklarını vurgulamaktadır. Buradan hareketle yaklaşım ayrıca toplumların gerçek anlamda bir aktör olarak dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır (Özdemir v.d., 2012: 28).

TWAİL var olan ekonomik düzenin Üçüncü Dünya ülkelere zarar vermeye devam ettiğini, bu nedenle dünya ekonomik düzeninin reforme edilmesi gerektiğini ve dolayısıyla siyasi bağımsızlığın fiili bağımsızlığa ulaşmak için yeterli olmadığını vurgulamıştır. Bu bağlamda ülkelerin doğal kaynakları üzerindeki egemenliğinin önemine dikkat çekerek yabancı yatırımlara karşı temkinli olunması gerektiği belirtilmiştir (Anghie ve Chimni, 2003: 82).

TWAİL'in temel prensiplerinden biri de hiyerarşi karşıtlığı olmuştur. Bu hiyerarşi karşıtlığı küresel iktidarın kontrolü elinde tutmasını sağlayan yapıya odaklanılmaması yani “sınıfsal temsiller ve devletin uluslararasılaşması” olgularına yeterince dikkat edilmemesi üzerine inşa edilmektedir (Özdemir v.d., 2012: 38). TWAİL öncelikle uluslararası hukuk sisteminin, dünya ekonomisinin yapısı ve küresel gücün dağılımı ile doğrudan ilişkili olduğunu ve bu sistemin kapitalist üretim ilişkilerindeki değişimlerle benzer eğilimler gösterdiğini vurgulamaktadır (Chimni, 2010: 33). Bu bağlamda uluslararası hukuka daha bütünlükçü bir açıdan yaklaştığı söylenebilir.

Uluslararası hukukun tamamının olmasa da genel yapısının üstünlük kurma faaliyetlerini barındırdığı ve Avrupalı halkların Avrupalı olmayanlar üzerindeki üstünlüğüne dayandığı vurgulanmaktadır. Mutua'ya göre Avrupa hegemonyasının son beş yüzyılı bu kolonyal faaliyetleri ispatlar niteliktedir. Ayrıca Avrupa merkeziliğin yayılmasının en önemli araçlarından olan uluslararası hukukun bu yapısal sorunlarından kurtulması ve ötekileştirmeyi reddetmesi gerekmektedir (Mutua, 2000: 36).

Yaklaşım egemenlik kavramına da hiyerarşi üzerinden yaklaşmış ve egemenliğin güçlü ve zayıf devletlere göre ve hatta “ortam ve zamana” göre farklı algı ve kabulleri olduğunu vurgulamıştır. Yaklaşım bu algı ve kabullerin ortaya çıkmasını ve devam etmesini ise uluslararası hukukun sözde nesnel yapılarına dayandırmıştır (Özdemir v.d., 2012: 31). Bu bağlamda ABD liderliğindeki Batı hegemonyasının, tarihsel süreç içerisinde kurumların veya kavramların meşrulaştırıcı çabalarıyla müdahale edebilme hakkını üretebildiği ve dünyanın geri kalanı üzerindeki hiyerarşik kontrol sağlayacak düzeni yaratabildiği de ileri sürülmüştür (Kelleci ve Bodur Ün, 2017: 90). TWAİL ayrıca uluslararası hukuk bilgisinin nasıl üretildiği konusuna da açıklık getirmiştir. Güçlü bir entelektüel iş bölümünün hâkim olduğu bilgi üretiminde genellikle ABD, Batı veya Kuzey olarak adlandırılan gelişmiş ülkelerin kontrolü altında olan kurumların bu bilgileri ürettiğini vurgulamıştır (Anghie ve Chimni, 2003: 86).

2.1.2.Karşı Hegemonik Duruş

TWAİL perspektifinden analitik düşünceler geliştiren düşünürlerin ortak noktada bulunduğu bir husus da hegemonya karşıtı duruş olmuştur. Bu doğrultuda yaklaşım tarihsel süreç boyunca önce Avrupa merkezli ilkeler dolayımında yürütülen daha sonra ABD hegemonyasının kontrolünde olan uluslararası hukukun

dünyanın geri kalan toplumlarının değer ve ilkelerini hesaba katmamasını reddetmektedir.

TWAİL, BM'nin yapısının -özellikle Güvenlik Konseyi- savunulamaz olduğunu, BM organlarının kararlarının Batılı güçlerin dış politikalarını gerçekleştirme hususunda özenli bir işleyişe sahip olduğunu, hatta ABD'nin çıkarlarına tehdit olarak gördüğü olaylara karşı yürüttüğü askerî harekâtlarda bu organlara bile başvurmadığını vurgulamaktadır. Bu anlamda “ABD'nin nükleer silahlara sahip olması ile bazı Üçüncü Dünya devletlerinin tek bir nükleer silah elde etme girişimine Amerika'nın muhalefetine” hegemonik yapının varlığına işaret ettiği belirtilmektedir. Bu doğrultuda Dünya Bankası, IMF ve GATT/DTÖ gibi örgütlerin Batı kontrolünde olması da hegemonya karşıtı duruşun ele aldığı hususlardan olmuştur. Böylece TWAİL, idari, siyasi ve ekonomik anlamda küresel faaliyet yürüten uluslararası örgütlerin hem ulusal hem de uluslararası yönetim yapılarının demokratikleştirilmesi gerektiğini belirtmektedir (Mutua, 2000: 37).

Uluslararası örgütlerin, küresel ekonomik politikalar üzerinde tüm sürece hâkim olması ve “uluslararası iş bölümünü belirlemesi” hem ülkeler arasındaki eşitsizliği göstermekte (Özdemir v.d., 2012: 42) hem de hegemonik yapıyı görünür kılmaktadır. Bu yaklaşımın hegemonik yapının ortadan kalkması için sunduğu öneriler arasında “halkların ve kültürlerin ahlaki eşdeğerliliğinin sağlanması, ötekileştirmenin ve evrenselci akıl yürütme kalıplarını reddedilmesi, heterojenliğin ve çoklu kültürlerin tanınması, küresel, ulusal ve ulus-altı ölçeklerde yönetimi gerçekleştiren yapısal biçimlerin demokratikleştirilmesi” sayılabilir (Özdemir v.d., 2012: 43; Uğurlu, 2012: 51).

Chimni'ye (2006: 15-16) göre hukuk/uluslararası hukuk, “rasyonellik, tarafsızlık, nesnellik ve adaletle” olan yakın ilişkisi nedeniyle fikirleri meşrulaştırabilir. Bu meşrulaştırma işlevi bazı fikirlerin kurallara dönüşmesini beraberinde getirmektedir. Bir diğer ifadeyle, uluslararası hukuka hegemonik bir kültür hâkimdir. Bu kültür küresel yönetim ve kalkınma gibi dönemlerin ruhuna uygun kavramlar geliştirmektedir. Dolayısıyla tarihsel süreç içerisinde belirli bir ideolojik kültürün normlarının meşrulaştırıldığı bir süreç yaşanmaktadır. Bu yaklaşıma göre aynı zamanda uluslararası kurumlar da “bilgi üretme ve yayma” hususunda bu meşrulaştırma sürecinin başlıca aktörlerindendir.

TWAİL, Üçüncü Dünya devletlerinin ekonomik egemenliğinin özellikle ABD'nin rakipsiz askerî gücü tarafından desteklenen ve küresel devlet biçimi

oluşturmayı hedefleyen uluslararası hukuk sisteminin kontrolü altında olduğuna vurgu yapar (Chimni, 2012: 20). TWAİL'in merkezinde hegemonik ve adaletsiz küresel düzene karşıtlık vardır (Fidler, 2003: 30). TWAİL uluslararası hukukun, küresel düzenin istikrarını hedeflediğini ve bir anlamda güçlü ulusların hedeflerini gerçekleştirerek hegemonik bir amaca hizmet ettiğini iddia etmektedir (Khosla, 2007: 295). Bu doğrultuda Batı'nın değerlerine ayrıcalık tanıyan, Batı'nın siyasi ve ekonomik hegemonyasının istikrarını sağlayan, liberal değerleri küresel bir proje müjde olarak gösteren kültür hiyerarşisini temelden reddetmektedir. Bu bağlamda yaklaşımın post-hegemonik küresel düzene kavuşmayı planladığı da söylenebilir (Fidler, 2003: 31).

Chimni (2006: 16-19) uluslararası hukukun hegemonik yapısının söylemsel oluşumunu şu unsurlara dayandırmaktadır:

- 1) İyi Yönetişim Fikri: İyi yönetim kavramı, Üçüncü Dünya toplumlarının kendi kendini yönetemediğine vurgu yapacak şekilde geliştirilmekte ve bu da emperyalist uygulamalara zemin hazırlamaktadır.
- 2) Kutsanmış İnsan Hakları Söylemi: İnsan haklarının genellikle tüm dertlere bir çare sunduğuna yönelik bir işlevinin olduğu kabul edilmektedir. Ancak bu kutsanmışlığın aynı zamanda neoliberal anlamda özel hakların, toplumların sosyal ve ekonomik haklarından üstün tuttuğunu da vurgulamak gerekmektedir.
- 3) Mülkiyet Haklarının Uluslararasılaşması Yoluyla Kurtuluş: Neoliberal ekonomi politikaları yıllardır belirli bir devlet biçimini, rasyonel biçimi olarak işlemektedir. Bu durum da devletlerin egemenliğinin kısmen uluslararası kurumlara devredilmesini beraberinde getirmektedir. Bunun sonucunda ise ulusal mülkiyetlerin özelleştirilmesi ve uluslararasılaşması süreçleri yaşanmaktadır.
- 4) Azgelişmişliğe Vurgu: Azgelişmişlik fikirleri, Üçüncü Dünya ülkelerinin kalkınmasına vurgu yaparak yoksullukların sona erdirilmesine yönelik bir proje geliştirmektedir. Fakat bu hedef doğrultusunda ortaya çıkan uygulama genellikle yapısal uyum programlarının ve neoliberal politikaların uygulanması olmuştur. Böylece aslında gelişmemiş toplumlar hegemonik düzene daha sıkı sıkıya bağlanmış olmaktadır.

- 5) Kuvvet Kullanımı: Güçlü devletlerin tüm yapısal unsurlarıyla hakimiyet kurdukları düşünülse de bazen askeri üstünlüklerini göstermek veya küresel çıkarlarına aykırı düşen potansiyeli yok etmek için kuvvet kullandığı da kabul edilmelidir.

2.1.3.Evrensel Söylemlere Karşı Tutum

TWAİL, uluslararası hukuk sistemini oluşturan tüm kurallar, kurullar ve müeyyidelerin Avrupalı değerler etrafında oluştuğunu belirtmektedir. Bu noktada yaklaşımın üzerinde ortaklaştığı bir husus da Avrupa merkeziliğin evrenselliğine karşı duruş olmuştur. Böylece bu yaklaşım hukukun sadece “sosyal ilişkilerden oluşmadığını ayrıca kültürün ve dilin de hukuk kurallarının belirlenmesi ve yorumlanması” hususunda etkili olduğunu vurgulamaktadır (Özdemir v.d., 2012: 44-45).

TWAİL, Avrupalı normların ve uygulamaların evrensel olduğu kabulünü ve bu tür normların Avrupalı olmayan toplumlar için bir gereklilik haline gelmesini reddetmektedir. Bir başka deyişle, serbest piyasa ve özel mülkiyeti içeren hukuk kurallarının insani değerlerden üstün olduğunu kabul etmemektedir. Bu yaklaşıma göre uluslararası hukuk sistemi bu sorunlardan arınmazsa güçlü ülkeler ekonomik ve askeri çıkarlarını öne sürerek dünya toplumları üzerindeki kontrollerini devam ettirebilirler (Mutua, 2000: 37-38). Bu doğrultuda yaklaşım uluslararası hukuk üzerindeki Batı merkezli hakimiyetin kendi mekânsal, ekonomik, kültürel ve siyasi değerleri aracılığıyla sürekli farklılık dinamikleri yarattığını vurgulamaktadır (Eslava ve Sundhya, 2012: 197).

Bu yaklaşım “küresel düzen, barış ve güvenliğin öne sürülerek belirli kültürlerin evrenselleştirilmesi” yerine kültürler arasında diyalogu ön plana çıkarır. Dolayısıyla belirli bir “entelektüel, tarihi ve kültürel deneyimlerin” dayatılmasına karşı çıkmaktadır (Mutua, 2000: 36-37). Yaklaşım ayrıca, liberal konsensüsün evrenselciliğine karşı çıkmaktadır. Uluslararası ekonominin liberal savunusu serbest piyasa girişimlerinin esnekleştirilmesi ve yayılmasına dayanmaktadır. Bu bağlamda yaklaşım liberal ekonomik düşüncenin karşısında durarak uluslararası ekonomik yapının yeniden düzenlenmesini savunmaktadır. Doğal kaynaklar üzerindeki uluslararası hakimiyeti de reddeden bu yaklaşım gelişmekte olan ülkelerin maruz kaldığı haksız uluslararası ticaret koşullarının da gözden geçirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Yaklaşım bu doğrultuda uluslararası

hukuktaki liberal/muhafazakâr anlayışın evrensel hakimiyetine karşı bir tutum takınmıştır (Gathii, 2000: 2067).

Okafor evrensellik iddialarının uzun yıllardır Avrupa'nın Üçüncü Dünya üzerindeki sömürgeciliğini kolaylaştırdığını vurgulamıştır (Okafor, 2005: 179). TWAİL düşünürlerinin tek odak noktası uluslararası hukukun Avrupa merkezli kökenlerinden kurtulması değildir. Gathii bu bağlamda, "uluslararası hukukun sadece Avrupa merkezli olmadığını, aynı zamanda sosyal ve politik bir varlık olarak post-kolonyal devleti de oluşturduğunu" vurgulamaktadır (Gathii, 2000: 266).

Mutua'ya göre uluslararası hukukun inşası ve evrenselleştirilmesi 20. yüzyıla kadar Avrupalı olmayan halkları hakimiyet altına almak için kullanılmıştır (Mutua, 2000: 31). Daha sonra ise hakimiyet uluslararası hukuk metodolojisinin ürettiği kalkınma, demokratikleşme, insan hakları ve iyi yönetim gibi çağdaş kavramlar vasıtasıyla devam etmiştir. (Anghie ve Chimni, 2003: 86). Peki uluslararası hukuk Üçüncü Dünya ülkelerini baskı altına alırken hangi meşrulaştırma yöntemlerini kullanmaktadır. Bu yöntemlerin başında "uygarlaştırma misyonu" gelmektedir. Bu misyon Avrupalı olmayan halklara uygarlaştırılması, kurtarılması, geliştirilmesi ve kontrol edilmesi gereken bir nitelik yüklemektedir. Böylece ötekinin inşası tamamlanmış ve gerekirse şiddet başvurulabilir konuma gelmiştir. Bir diğer ifadeyle, bu misyon Batı'nın Üçüncü Dünya toplumlarına yönelik müdahalelerini sürekli haklı çıkarmış ve sömürgeciliğin bir parçası olmuştur (Anghie ve Chimni, 2003: 85). Bu bağlamda uluslararası hukukun ortaya çıktığı tarihlerden beri sürekli yeni medenileştirme misyonları ürettiği ve bu misyonları çeşitli doktrinlerle desteklediği söylenebilir. Güçlü devletlerin bu doktrinleri ileri sürerek kuvvet kullanmaya varan müdahaleler yapmasını fakat güçsüz veya gelişmemiş ülkelerin bu doktrinleri herhangi bir şekilde kullanamamaları bu farklılık dinamiklerinin hâlen devam ettiğini göstermektedir. Özetle, bir taraf medeni olduğu için bu doktrinleri ileri sürerek insancılık kisvesi altında faaliyet yürütebilirken diğer taraflar medeni veya gelişmiş olmadığı için en başından harekete geçememektedir.

2.1.4.Uluslararası Kurumlara Yönelik Eleştirel Tutum

TWAİL, 1990'lı yıllarla birlikte uluslararası finansal kuruluşların rollerine de odaklanmıştır (Khosla, 2007: 293). Bu kuruluşların işlevleri küresel düzen dikkate alınmadan anlamlandırılmaz. Bu yaklaşım, uluslararası kurumları ne

realist bağlamda devlet gücünün ve çıkarlarının yansımaları olarak ne de neoliberal bağlamda küresel sorunların çözümünde bağımsız role sahip bir aktör olarak görür. Bu yaklaşım bu iki ana eksenlerdeki açıklamanın ötesinde uluslararası örgütleri güçlü sosyal sınıflar ve devletlerden oluşan bir koalisyon üzerinden ele almaktadır. Böylece bu yaklaşım uluslararası kurumların politikalarının oluşumundaki ve meşrulaştırılmasındaki ideolojik rolü ihmal etmez. (Chimni, 2004b: 3-4). Özetle yaklaşım uluslararası kurumları ne sadece devletlerin hâkim olduğu bir düşünceyle ne de bağımsız sorun çözücü bir aktör olduğu düşüncesiyle değerlendirmez.

Gelişmekte olan ulus ötesi kapitalist sermaye hedeflerine ulaşmak için, uluslararası ekonomiyi düzenleyici kuralların yasalaştırılması gibi temel stratejiler benimsemektedir. Buna ek olarak, ulus ötesi sermaye sınıfının stratejilerinden biri de meta transferlerini düzenleyen yapıların aynı zamanda rasyonel ekonomi politikalarını da oluşturmalarıdır. Bir diğer ifadeyle, küresel düzenlemenin uluslararası ekonomik örgütler tarafından belirli bir biçim kazandırılması da denilebilir (Attar, 2012: 190).

TWAİL yaklaşımı uluslararası kurumların neoliberal model idealize ederek neoliberalizmi meşrulaştırdığını, üçüncü dünyanın egemenliğini sınırladığını ve dünya düzenini şekillendirdiğini vurgulamaktadır. Uluslararası müdahale, çatışma veya savaş sonrasında taraf devletlere önerilen neoliberal model uluslararası sermaye lehine işlemektedir. Bu modele uymayan devletler hesap verebilirlik ve dünya ekonomisine entegre olma açısından başarısız kabul edildiklerinden uluslararası sistemin istenmeyen üyesi olarak görülmektedir (Chimni, 2004b: 15-16).

Mutua, Üçüncü Dünya ülkelerinin uluslararası örgütler, çok uluslu şirketler veya Batılı devletler tarafından denetlendiğini ve Batı sermayesinin kalkınma programları vasıtasıyla bu ülkelerin kaynaklarının yönetildiğini düşünmektedir (Mutua, 2000: 35). Üçüncü dünya ülkelerinin ulusal maliye politikalarının temel ekseninin uluslararası finans örgütleri tarafından kontrol edilmesi bu örgütlerin gücünü göstermektedir. Bu ülkeler için belirlenen ekonomi politikaları neoliberal stratejiyi ve ideolojiyi temel almaktadır. TWAİL bu nedenle Üçüncü Dünya devletlerinin ekonomik, politik ve sosyal alanlarının gelişmiş ülkelerin direktifleriyle yönetildiğini vurgulamaktadır (Attar, 2012: 193-194). Bu hususta IMF, Dünya Bankası ve DTÖ gibi uluslararası örgütlerin uygulamaları en iyi örneği teşkil etmektedir.

Uluslararası ekonomi hukuku çerçevesinde hareket eden uluslararası finansal kurumları Üçüncü Dünya ülkelerine uygulaması için teşvik ettiği politikalar (ticaretin serbestleştirilmesi ve özelleştirme uygulamalarının artırılması gibi) ülkelerin ekonomik büyümelerine zarar verebilmektedir. Bu kurumlar güçlü ülkelerin kontrolünden bağımsız olmayıp Üçüncü Dünya ülkelerine belirli koşullar dayatarak krediler vermektedir. Bu koşullar arasında o ülkelerin belirli alanlarındaki kamu hizmetlerinin işletilmesi de olabilmektedir (Okoronkwo, 2005: 49). Chimni ise egemen ekonomik güçlerin uluslararası finansal kurumlar vasıtasıyla üçüncü dünya devletlerinin bağımsız kalkınma projelerini sınırlandırdığını ve böylece uluslararası hukukun ulusötesi bir yönetici elitin çıkarlarına hizmet ettiğini vurgulamaktadır (Chimni, 2006: 7).

Rajagopal, uluslararası finans kuruluşlarının faaliyetlerinin şiddetin bir başka biçimini oluşturduğunu şu şekilde ifade etmiştir: “Batı müdahalesinin fiziksel şiddetinin yerini IMF ve Dünya Bankası'nın aracılık ettiği yapısal uyum ve borç krizinin ekonomik şiddeti almıştır” (Rajagopal, 1999: 20-21). Bu bağlamda askeri kuvvet kullanmanın sistem içindeki yerini koruduğu fakat şiddet araçlarının fazlaşması nedeniyle kuvvet kullanmanın tek başvuru yöntem olmadığı söylenebilir.

Chimni'ye göre uluslararası finans kuruluşlarının amacı, küresel kapitalist sistemin istikrarı ve genişlemesidir. Buna ek olarak, yetkilerini uluslararası hukuktan alan uluslararası finans kuruluşlarının süreç içerisindeki değişen politikalarının kapitalizmin değişen ihtiyaçlarını yansıttığını ve uluslararası finans kuruluşlarının gelişmiş kapitalist devletlerin çıkarlarını gerçekleştirmeye yardımcı olacak şekilde çalıştığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda yaklaşım uluslararası hukuk kurumlarının üye devletlerden görece özerk olduğuna ve bu özerkliğin belirli devletlerin çıkarlarına değil, küresel kapitalist sistemin çıkarlarına odaklandığını vurgulamaktadır. Yaklaşım ayrıca uluslararası örgütlerin yetkilerinin, küresel kapitalist politikalara uygun yorumların geliştirilmesini sağlayan terimlerle sınırlandırıldığını eklemiştir (Chimni, 2010: 31-34).

Uluslararası hukukun sınırları içerisinde hareket eden uluslararası kurumlar uluslararası ilişkilerin tüm alanlarında egemen devletlerin özerkliğini sınırlamaktadır. Özellikle ülkelerin ekonomi politikalarının oluşturulması devletlerden uluslararası ekonomik kurumlara (DTÖ, IMF ve Dünya Bankası gibi) aktarılmıştır. Bu kurumların esas görevi ise ulusötesi sermayenin işleyişini

kolaylaştırmak için uygun ekonomik ve sosyal koşullar oluşturmaktır. Uluslararası örgütlerin organizasyonunda birçok sivil toplum kuruluşu norm oluşturma ve karar verme süreçlerine katılmaya başlamıştır. Bu sivil toplum kuruluşları 'küresel sivil toplum' oluşturma hedefiyle ve Uluslararası Ticaret Odaları veya Dünya Ekonomik Forumu gibi araçlarla ulusötesi sermayenin işleyişine katkı sunmaktadırlar. Uluslararası kuruluşlar aynı zamanda bilgi veya doktrin üretme ve yayma hususunda da önemli etkilere sahiptir (Chimni, 2004b: 2-3). Uluslararası kurumlar ve yönettikleri küresel ekonomik düzenin genel itibariyle Birinci Dünya kökenli uluslararası sermayenin hakimiyetinde olduğu ve bunun da küresel yönetişimin ulus devletlerin elinden alınmasını sağladığı vurgulanmaktadır (Attar, 2012: 204). Bu doğrultuda uluslararası finans kurumlarının hem yetkilerinin hem sayılarının artmasıyla devletlerin yerini kapitalist üretim ilişkilerini düzenleyen yapıların devralmaya başladığı söylenebilir.

Küresel ekonomik alanın düzenlenmesi ve bu alanın sermaye birikim süreci lehine küresel standartlara ulaştırılması Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası finansal kuruluşlar vasıtasıyla düzenlenmektedir. Devletlerin bu kurumların oluşturduğu kurallara uyması sermaye birikim sürecini kolaylaştırmaktır. Böylece uluslararası hukuk kapsamında faaliyet yürüten uluslararası finans kuruluşlarının sermaye birikim süreci lehine araçsallaştırıldığını söylemek mümkündür.

Uluslararası finans kuruluşlarının politikaları Üçüncü Dünya ülkelerinin siyasi ve sosyal tahakkümüne neden olmaktadır (Santos, 2004: 76). Bir anlamda uluslararası finans kuruluşlarının faaliyetleri vesayet sistemlerinin küresel ölçekte modern biçimi olarak düşünülebilir (Okoronkwo, 2005: 52). Zira küreselleşen ve birbirine bağımlı olan kapitalist sistemde güçlü devletlerin uluslararası ekonomik sistemi kendi amaçlarına göre şekillendirmesi için mutlaka uluslararası finans kuruluşlarının operasyonlarına ihtiyaç vardır (Anghie, 2000: 269; Aktaran: Okoronkwo, 2005: 50).

Perkins ise ekonomik manipülasyon yöntemlerinin başında borçlandırma uygulamalarının geldiğini vurgulamaktadır. Ona göre bu borçlandırma uygulamaları devletlerin siyasi hareket alanını daraltmayı, politik baskıya maruz kalmalarını, iç işlerine müdahale edilmesini kolaylaştırmaktadır (Perkins, 2019).

Uluslararası Hukuka Üçüncü Dünyacı Yaklaşım'ın önerileri (Chimni, 2006: 23-26; Chimni, 2012: 20; Chimni, 2008: 68-69; Anghie ve Chimni, 2003: 95; Chimni, 2010: 34; Fidler, 2003: 46):

- 1) Uluslararası örgütlerin şeffaflığının ve hesap verebilirliğinin artırılması
- 2) Ulusötesi şirketlerin hesap verebilirliğinin artırılması
- 3) Egemenliğin devletlerin değil halkların hakkı olarak kavramsallaştırılması
- 4) Haklar dilinin kullanımının etkinleştirilmesi
- 5) Uluslararası hukuki düzenlemelere halkların çıkarlarının dahil edilmesi
- 6) Uluslararası hukuk vasıtasıyla ekonomik egemenliğin gerçek anlamda korunması
- 7) Sürdürülebilir kalkınmanın adalet ve eşitlik gözetilerek sağlanması
- 8) İnsan hareketliliğinin kolaylaştırılması: Para, meta ve finansal sermayenin küresel ölçekte dolaşımı giderek esnekleşirken emeğin mekânsal sınırlandırılmasının olmaması gerekmektedir.
- 9) Tüm toplumların ortak iyiliği için küresel kapitalizmin ve uluslararası hukukun yapısı ve işleyişinde ciddi bir reformun yapılması: Sermaye sınıfı lehine olduğu için kapitalist sistem ve bu sistemin uluslararası hukuku tüm toplumların ortak iyiliğini teşvik edemez.
- 10) Toplumlar arasındaki diyalog olanaklarının artırılması: Uluslararası müzakerelerde her türlü zorlamanın -ekonomik ve diplomatik de dahil- kullanılmasının fiili olarak yasaklanması ve uluslararası hukuk sisteminin tüm süreçlerine -anlaşmalar, uluslararası örgütler v.b.- toplumların seçilmiş temsilcilerinin onay ve istişare yetkisiyle tam katılımcılığının sağlanması.
- 11) Uluslararası örgütlerin politikalarının oluşturulması ve bu örgütlerin yetkilerinin yorumlanması hususunda üçüncü dünya ülkelerinin ve halklarının endişelerinin merkeze alınması
- 12) Uluslararası ekonomik düzenin yeniden yapılandırılması

TWAİL'in tespitleri ve önerilerine değindikten sonra bir de bu yaklaşıma getirilen eleştirilere değinmek gerekmektedir. TWAİL'e yöneltilen eleştirilerden biri emperyalizme yapılan vurgunun kapitalist üretim ilişkileri üzerinden değil de kültürel nosyonlarla yapılmasıdır. Dolayısıyla yaklaşımın kullanmış olduğu emperyalizm kavramsallaştırması ekonomi politik dinamiklerden uzaktır (Uğurlu,

2012: 85). Eleştirilerden bir diğeri ise bir yandan Batı tahakkümünü ve bu tahakkümün ürettiği söylemleri eleştirirken diğeryandan bu söylemleri oluşturan dinamikleri gözden kaçırmasıdır. Böylece TWAİL'in üçüncü dünya lehine yapılacak iyileştirmeler hususunda "uluslararası hukukçuların içinde bulundukları temsil ilişkilerini" değerlendirme dışı bırakması yaklaşımın hedeflerinin gerçekleşme olasılığını azaltmaktadır (Uğurlu, 2012: 73-74). Bir diğery ifadeyle, tüm ülkeler uluslararası hukuk tekniğı ve yorumu geliştirme hususunda aynı güce sahip değildir. Böylece uluslararası hukuku temelden etkileyen üretim ilişkilerini incelemek gözden kaçırılmaktadır. Zira bu üretim ilişkileri içerisinde hakimiyet kuran sınıflar uluslararası hukuka da hâkimdir.

TWAİL uluslararası hukukun kendisini ve evrimini kapitalizm ve emperyalizm arasındaki ilişki üzerinden ele alarak sömürgeci anlayışı uluslararası hukukun merkezine yerleştirmektedir. TWAİL ayrıca kapitalizm ve uluslararası hukuk üzerine yapılan liberal eleştirilerin emperyalizm olgusunu açıklamaması nedeniyle zayıf kaldığını vurgulamaktadır. Chimni, bu nedenle emperyalizm teriminin uluslararası hukukla ilgili çoğı kitapta yer bulmamasını şaşırtıcı bulmamaktadır. Ona göre kapitalizm ile emperyalizm arasındaki ilişki kopmadıkça kapitalizm küresel ortak iyiliğı teşvik etmesi mümkün değildir (Chimni, 2012: 26-27).

Uluslararası Hukuka Üçüncü Dünyacı Yaklaşım, azgelişmiş toplumlar için adalet vurgusu temelinde uluslararası hukuk sisteminin dönüşümünü hedeflemektedir. Bu bağlamda yaklaşım, toplumlar arasında giderek artan güç ve zenginlik orantısızlıklarına da vurgu yapmaktadır (Özdemir v.d., 2012: 23). "Yeni Uluslararası Ekonomik Düzenin" oluşturulması gerektiğini savunan yaklaşım, bu hususta uluslararası hukukun da rolü olduğunu vurgulamıştır. Buna göre "doğrudan yabancı yatırım, ticaret hukuku ve deniz hukuku alanlarında" güçlü ülkelerin uluslararası hukuku bir araç olarak kullanmasının önüne geçilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Böylece doğal kaynakların ulusal kontrolü ve yerel kalkınma olanaklarının önünün açılması hedeflenmiştir (Fidler, 2003: 46).

Bu yaklaşıma göre 1945 sonrası süreçte uluslararası hukukun çoğulcu bir projesi yerine liberal siyasi ve ekonomik proje sahiplenilmiştir (Fidler, 2003: 75). Fakat yine de yaklaşım uluslararası hukukun kökleşmiş problemlerini aşmayı hedeflemektedir (Özdemir v.d., 2012: 46). Uluslararası hukuka yönelik etkili bir

eleştirel tutum takinsa da uluslararası hukukun herkes için gerçek ve kalıcı adaleti sağlama potansiyeline sahip olduğu vurgulanmaktadır (Santos, 2004: 86).

Bu değerlendirmeler ışığında TWAİL'in belirgin nitelikleri arasında hiyerarşiye ve hegemonyaya karşı durması, evrensel inanç ve gerçeklerden şüphe duyması ve halklar arasında farklılık dinamikleri üreten projelere karşı ittifak oluşturmaya çalışması gösterilebilir (Mutua, 2000: 36-38). Bu doğrultuda yaklaşım uluslararası hukukun eski tekniklerinin hangi şekillerle devam ettiğini ortaya çıkarma hususunda fayda sağlamaktadır. Yaklaşım ayrıca uluslararası hukuka yönelttiği eleştirel tutumdan sonra yine de uluslararası hukuku terk etmeyen bir yaklaşımla bu hukukun sorunlarından arındırıldığında gerçek bir hukukun ortaya çıkacağını vurgulamaktadır. Sonuç olarak, bu yaklaşım uluslararası hukukun ırkçı ayrımlar da dahil olmak üzere birçok farklılık dinamikleri veya ikilikleri içinde barındırdığını, Batı dışındaki kültürlerin, kurumlar ve organlar içerisindeki temsiliyetinin görünür olmadığını ve neoliberal ekonomi politikalarının tüm toplumların ekonomisi için kurtarıcı bir proje olmadığını vurgulamaktadır.

2.2.Emperyalist Uluslararası Hukuk Yaklaşımı

Bir devletin diğer bir devletin egemenliğini çeşitli yöntemlerle kontrol etmesi emperyal bir ilişkiyi ifade etmektedir. Başka bir ülkenin egemenliğinin kontrolü zor içeren yöntemlerle, siyasi iş birliğiyle veya ekonomik, sosyal veya kültürel bağımlılıkla elde edilebilir. Bu doğrultuda emperyalizm, diğer toplumlar üzerinde kontrol kurma veya bu kontrolü devam ettirme süreci veya politikası olarak tanımlanabilir (Doyle, 1986: 45).

Modern Marksist yaklaşımların temel argümanlarından biri uluslararası hukukun kapitalizmin çelişkilerini yansıttığı ve dolayısıyla kapitalist dinamiklere göre şekillendiğidir. Bu noktada uluslararası hukukun sadece kapitalist ideolojiyi meşrulaştıran bir işlevinin olmadığını ayrıca kapitalist gücün yoğunlaşmasını sağlayarak toplumların parçalanmasına ve baskı altına alınmasına da yol açtığını eklemek gerekir (Carty, 2007: 163). Dolayısıyla bu yaklaşım uluslararası hukuku piyasa ekonomisi, bu piyasanın dayandığı liberal devlet sistemi ve bu ilişkilerin uluslararasılaşma eğilimlerinde aramaktadır (Brink, 2014: 203).

Mieville de hukuku özel mülkiyete ve zorlamaya dayalı özneler arasındaki ilişkiler üzerinden ele almaktadır. Ona göre hukuk güç ve şiddet unsurlarını içinde barındırmaktadır (Mieville, 2005: 318). Dolayısıyla uluslararası hukuk da emperyalist siyaseti ve eşitsiz güç ilişkilerini içermektedir (Brink, 2014: 206).

Mieville (2005: 293) uluslararası hukukun şiddet içerikli emperyalist karakterini şu şekilde açıklamıştır: “Uluslararası hukuk zorlayıcı güç yani emperyalist tahakküm yoluyla öznelere birine hukuksal sonuç doğuran ilişkiler yaratma fırsatı vermektedir. Bu süreç evrenselleştirilmiş biçimiyle emperyalizmi varsayar. Şiddet olmaksızın hiçbir hukuksal biçim olamaz. Böylece emperyalizm olmadan uluslararası hukukun olamayacağı sonucu da ortaya çıkmaktadır”.

Sömürgelerle hukuksal ilişkilerin geliştirilmesi egemenliğin bir siyasi örgütlenme biçimi olmasını sağlamıştır. Böylece sömürgeler ya egemen devletler olarak ya da bir Avrupa devletinin sahipliğindeki bir toplum olarak kabul edilmiştir. Bu ilişki egemenliğin kazanılabilecek bir sonuç olduğunu ortaya çıkarmış ve daha sonra bu ilişki Manda Sistemi ile devam etmiştir (Knox, 2014: 204).

Bu perspektif uluslararası ilişkiler tarihi ile kapitalizmin tarihsel dinamikleri arasında doğrudan bir bağlantı kurmaktadır. Bu doğrultuda kapitalist üretim ilişkilerinin dünyanın ekonomik üretim tarzı haline gelerek evrenselleşmesi uluslararası hukukun kendisi de kapitalist sermaye mantığı kapsamında ele alınmalıdır (Chimni, 2017: 477-478).

Uluslararası hukukun ortaya çıktığı zamanlardan beri var olan kültürel hiyerarşi 1945 sonrası kurulan uluslararası insan hakları düzeninde de yer bulmaktadır (Balcı, 2016: 63). Bu durumun örneği şu şekilde seyretnmektedir: ilk olarak medeni olmayan bir ülkenin belirlenmesi; daha sonra o ülkenin liderinin veya hükümetinin kendi insanlarına zulmettiğinin kabul edilmesi ve son olarak Batılı güçlerin kahraman olarak o ülkedeki insan hakları ihlallerini sonlandırması. Bu kültürel hiyerarşi nedeniyle insan hakları düzeni sık sık emperyalizm ve uluslararası hukuk çalışmalarının inceleme konusu olmaktadır.

1980’li yıllarda hayata geçirilen neoliberal ekonomi politikalarının küreselleşmesiyle uluslararası sermaye için piyasa dışındaki ülkeleri küresel ticarete ve serbest piyasaya açmak önemli bir hedef olmuştur. Bu hedef doğrultusunda ekonomik yaptırımlar ve doğrudan müdahale pratiklerine önemli bir altyapı da insan hakları söylemleri tarafından oluşturulmuştur (Balcı, 2016: 69-70). Bir diğer ifadeyle, insan hakları söylemleri kapitalist sermayenin yayılabilmesi için düzenleme stratejilerinden biri olmuştur.

Mutua, insan hakları hukukunun apolitikmiş gibi gözükmesinin bu hukukun gerçek karakterini ve bu hukukun evrenselleştirmeye çalıştığı normların kültürel

niteliğini gizlediğini düşünmektedir. Bir diğer ifadeyle, Mutua, insan hakları hukukunun norm ve ilkelerinin politik karakterinin gizli kaldığını düşünmektedir. Ona göre insan hakları hukukunun da içinde bulunduğu uluslararası hukuk düzeni politik ve kültürel yönden liberalizmin hâkim olduğu bir yapıdır. Bir diğer ifadeyle, gerçek anlamda bir farklılık ve çeşitliliği barındırmamaktadır. Buna göre bu hukuk sistemindeki potansiyel çeşitlilik ancak liberal paradigma içerisinden olabilmektedir (Mutua, 2002: 1-4). Böylece hegemonya askeri gücüyle tüm dünya üzerinde hakimiyet kurarken “demokrasi, ekonomik kalkınma ve özgürlük” gibi insan hakları kavramlarıyla da söylemsel alanın meşruluğunu inşa etmektedir (Balcı, 2016: 73).

İnsan hakları sistemi bir yandan liberal kültürün evrenselleşmesini diğer yandan Üçüncü Dünya ülkelerinin kültürlerinin veya itirazlarının etkisizleştirilmesini içermektedir (Balcı, 2016: 63). Meşruluğu insan hakları söylemleri tarafından inşa edilmeye çalışılan Batı müdahalelerinde sivillere karşı aşırı güç kullanılması veya ticari ve mali baskılar dolayısıyla o ülkenin insanlarının sıkıntı çekmesi insan hakları ihlali olarak görülmekten ziyade tali hasar olarak kabul edilmesi bu duruma örnek gösterilebilir (Asad, 2003: 128).

Bağımlılık ilişkileri yaratan bir unsur da uluslararası finans kuruluşları olmuştur. IMF, Dünya Bankası ve DTÖ gibi uluslararası kuruluşlar ile uluslararası şirketler emek sürecinden piyasaların düzenlenmesine kadar çeşitli alanlarda küresel ekonominin yeni politik yapılaşmasını belirlemektedir. Böylece bu finansal güçler sadece metalleri değil aynı zamanda toplumsal ilişkiler, ihtiyaçlar ve fikirler gibi öznellikler de üretmektedir (Hardt ve Negri, 2003: 57).

Uluslararası hukukun emperyalist karakterini ön plana çıkaranların en önemli vurgularından biri de ana akım yaklaşımların bu hukuk dalını tarihsizleştirmesinin hatalı olduğudur. Bu yaklaşımlar 1648 Vestfalya anlaşmasını uluslararası hukukun başlangıç noktası olarak kabul etmektedir. Bu görüşe göre 1648'den önceki uluslararası hukuk ve devletler arasındaki ilişkiler emperyal meşruiyete dayanıyordu. 1648 yılında bazı Avrupalı ülkelerin birbirlerinin egemenliklerini karşılıklı olarak tanımasının evrensel egemen eşitlik kavramını ortaya çıkardığı kabul edilmektedir. Böylece Vestfalya Barışı tarafından kurulan Avrupa egemenlik modeli yıllar içerisinde Avrupa'nın dışına ve hatta tüm dünyaya yayılmıştır (Weeramantry ve Berman, 1999: 1523). Uluslararası hukuka emperyalist eleştiri üzerinden yaklaşanlar ise genellikle ana akım yaklaşımların

yaptığı hatanın uluslararası hukuku tarihsizleştirmek olduğunu vurgulamaktadır. Bu hatalı yaklaşımlar uluslararası hukukun başlangıcını Antik devletler arası ilişkilere, Vestfalya Anlaşmasına veya Kadeş Anlaşmasına dayandırmaktadır. Fakat bu argümanların hepsi devletlerin tarih boyunca değişmeden kaldığına dayanan bir felsefeyi sahiplenmektedir. Zira modern uluslararası hukukla sözü edilen anlaşmalar arasında birçok farklılıklar bulunmaktadır. Bunlardan biri sözü edilen anlaşmalar hükümdarlar arasında yapılmaktayken 1945 sonrasında uluslararası anlaşmalar devletler arasında yapılmaktadır. Ayrıca 1945 sonrası dönemde devletler arasında yapılan anlaşmaların geçerliliği hükümet değişikliklerinden etkilenmezken aynı durum 1600’lü veya 1700’lü yıllarda geçerli değildi. Bu nedenle uluslararası hukuku, kapitalist üretim ilişkilerinin ortaya çıkışı ve tarihsel süreçteki dönüşümleri üzerinden değerlendirmek gerekmektedir (Demirli ve Özdemir, 2019: 57-59).

2.2.1.Kapitalizmin Tarihsel Aşamaları Bağlamında Uluslararası Hukuku Dönemselleştirmek

Kapitalizmin çelişkilerinden biri gittikçe artan birikimin sürekli küçülen bir pazarda tekrar yatırıma dönmesi meselesidir (Carty, 2007: 173). Bu zorluğu aşmak için ise küresel anlamda tüm alan ve sektörlerle yayılma ihtiyacı vardır. Uluslararası hukuk da bu yayılma olanaklarına altyapı sağlayan bir işleve sahiptir.

Chimni, kapitalist üretim tarzının Avrupa’da ortaya çıktığını ve daha sonra farklı ulus devletleri de içine alarak küresel bir pazar yaratamaya başladığını savunmaktadır. Bu küresel pazar oluşturma süreci kapitalist olmayan yerli ekonomilerin dünya ekonomisi ile bütünleştirilerek uluslar arasında belirli bir iş bölümünü de beraberinde getirmiştir (Chimni, 2017: 479).

Tablo 2.1. Değişen Dünya Ekonomisine Göre Uluslararası Hukukun Dönemselleştirilmesi (Chimni, 2017: 480).

1.	1500–1760 Eski Sömürgecilik	Feodal hukuktan burjuva uluslararası hukukuna geçiş
2.	1760– 1875 Yeni Sömürgecilik	Burjuva (sömürge) uluslararası hukuku
3.	1875– 1945 Emperyalizm	Burjuva (emperyalist) uluslararası hukuk
4.	1945–1985 Post-Kolonyalizm	Burjuva demokratik uluslararası hukuk
5.	1985– Küresel Emperyalizm	Küresel Emperyalist uluslararası hukuku

Chimni'nin bu dönemselleştirmesi kapitalist sermayenin yayılmacı doğasını, bu yayılmacı niteliğin uluslararası sistem üzerindeki etkisini ve uluslararası hukukun dünya ekonomisi ve emperyalizm ile ilişkisini göstermesi bakımından faydalı veriler sunmaktadır (Chimni, 2017: 480). Bu yaklaşım uluslararası hukukun, Avrupa'da ortaya çıkan ve diğer üretim ilişkilerinin giderek yok olmasını sağlayan kapitalizmin ilkel birikim süreciyle doğrudan bağlantılı olduğunu savunmaktadır (Demirli ve Özdemir, 2019: 60). Dolayısıyla 1945 sonrası dönemin uluslararası hukukunu kapitalist dünya ekonomisi üzerinden değerlendirmek için kapitalizmin bu farklı evrelerini ve bu evrelerin nasıl gelişerek dönüştüğünü kavramak gerekmektedir.

Uluslararası hukukun eski sömürgecilik dönemini ilkel birikim kavramı üzerinden ele almak daha anlamlı olacaktır. Marx (1976: 915-916) ilkel birikim sürecinin ortaya çıkışını şu şekilde özetlemiştir: “Amerika'da altın ve gümüşün keşfi, yerli halkın köleleştirilmesi ve Hindistan'ın yağmalanması gibi unsurlar kapitalist üretim çağının başlangıcını karakterize etmektedir. Bu gelişmeler ilkel birikimin başlangıç noktalarıydı. Bu gelişmelerden sonra Avrupa uluslarının ticari savaşları başlamıştır. Bu gelişmeler, sömürgeler, ulusal borç ve vergi sistemi gibi yeni unsurların ortaya çıkmasıyla 17. yüzyılda sistematik hale gelmiştir. Böylece feodal üretim tarzından kapitalist üretim tarzına geçiş hızlanmış ve bu geçişi daha da hızlandırmak için güç ve şiddet kullanılmıştır”. Luxemburg ise kapitalizmin “köle ekonomisi, feodalizm, ilkel komünizm veya köylü ekonomisi gibi karşılaştığı her tarihsel doğal ekonomi biçimine karşı her zaman ve her yerde bir imha savaşı verdiğini” vurgulamıştır (Luxemburg, 2003 :349). Paul Sweezy de Luxemburg'un açtığı yoldan ilerleyerek “kapitalizmin kapalı sistemler gibi olmadığını ve sermaye birikimi için yayılmanın zorunlu olduğunu” vurgulamıştır (Sweezy, 1962: 202). Bu bağlamda uluslararası hukuku kapitalist üretim ilişkileri üzerinden ele almak öncelikle ilkel birikim ve kapitalizmin yayılmacı doğası üzerinde durmayı gerektirmektedir.

Uluslararası hukuku ilkel birikim üzerinden ele alan Neocleous, sürecin en temel mantığının ötekileştirerek ırksal üstünlüğün yaratılması olmaktan ziyade sermaye birikimi için toprakların ve kaynakların şiddetle ele geçirilmesi olduğunu vurgulamıştır. Bu ilkel birikim dönemlerindeki şiddet kapitalist düzenin kurulmasını sağlamış ve uluslararası hukuk da bu şiddetin düzenleyici unsuru olmuştur. Kapitalist üretim ilişkilerinin Avrupa'da yayılmaya başladığı dönemlerde

yabancı halkların topraklarını ele geçirmek fetih sonrası ilişkileri yönetmek için yasal düzenlemeleri gerektirmekteydi. Uluslararası hukukun devreye girdiği bu süreçte gerçekte olan şey sermaye birikimi için toprağın ve kaynakların zorla ele geçirilmesidir (Neocleous, 2012: 950, 954). Bu dönemlerde sömürgeleştirmenin ahlaki dayanağı toprağın ve kaynakların israf edilmesi yerine en iyi şekilde geliştirebilenlere ait olması düşüncesidir. Böylece kaynakları idare etme hususunda yetersiz olan halkların topraklarını işgal etme yolu açılmıştır. Neocleous, bu düşüncelerin uluslararası hukukun kökenini oluşturduğunu vurgulamaktadır. Ona göre toprakların israf edilmemesi ve kullanımlarının iyileştirilmesi amacıyla ortak alanların çevrilmesiyle mülkiyet kavramının temeli atılmıştır (Neocleous, 2012: 955).

Verimli toprakları olmasına rağmen topraklarını kullanmamayı seçen ulusların diğer uluslara zarar vereceği düşünülmüş ve böylece topraklarını israf eden ulusların topraklarının işgal edilebilirliği söylemsel meşruiyet kazanmıştır. Sömürgecilik faaliyetlerin artması bu eylemleri meşrulaştıracak haklı savaş teorilerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu haklı savaş teorilerinin yayılmasını sağlayan ise dönemin uluslararası hukuk düşünürleri olmuştur (Aktaran: Neocleous, 2012: 957). Dolayısıyla Neocleous, emperyalizmin merkezinde tek bir güçlü ülkenin değil sermaye birikimi mantığının olduğunu vurgulamaktadır (Neocleous, 2012: 960).

Feodal üretim tarzından kapitalist üretim tarzına geçiş döneminde “doğrudan üreticilerin ücretli emekçilere dönüşümü, üretim araçlarının ve paranın sermayeye dönüşümü ve Avrupa dışından gelen zenginliğin sermayeye dönüşümü” gibi deneyimler yaşanmıştır. Bir başka deyişle, bu süreçte Doğu’daki zenginlikler Avrupa’da satılarak sermaye birikimi gerçekleştirilmiştir (Chimni, 2017: 481, 486).

Chimni’nin yeni sömürgecilik dediği dönemin esas belirleyeni ise İngiltere’nin emperyal politikaları olmuştur. Bu dönemde Sanayi Devrimi ile birlikte uluslararası ticaret artmış ve bu ticaretin devam edebilmesi için yeni pazar arayışları devam etmiştir. Dünyanın birçok bölgesinde sömürgelerin oluşturulduğu bu dönemde kapitalist rekabet hızlanmıştır. Bu bağlamda İngiltere’nin dönemin en güçlü ülkesi olmasında Hindistan’dan elde ettiği kaynakların büyük rolü olduğu söylenebilir (Chimni, 2017: 486-487).

Bu dönemde seri üretim gelişmiş, endüstriyel sermaye artmış ve hem pazar hem de ticaret için kapitalist olmayan toplumlar dönüştürülmüştür. Bu dönüştürme

sürecinin stratejileri ise özel mülkiyetin korunması, para ve takas kullanımının genişletilmesi, yerel ekonominin yok edilmesi ve kültürel farklılıkların yaratılması gibi unsurlar olmuştur (Magdoff, 1978: 106). Magdoff bu süreçte güçlü ülkelerin üretim tarzının diğer ülkelere empoze edilmesinin “güç kullanımı veya güç tehdidiyle gerçekleştiğini ve bu güç kullanımının da güçlü ülke için en yararlı iş bölümünü tesis ettiğini” vurgulamıştır (Magdoff, 1978: 107-108). Bu dönemde ayrıca sömürgeler uluslararası hukukun nesnesi haline gelmiş ve uluslararası hukuk Avrupa/Hristiyan kültürü merkezli bir şekil almıştır. Uluslararası hukuk Avrupalı tüccarların ekonomik çıkarlarını korumaya odaklanmış, Avrupalı olmayan toplumlarla eşitsiz anlaşmalar imzalanmış, Avrupalı olmayan toplumlara kuvvet kullanılması meşrulaştırılmaya başlamıştır. Bu gelişmeler kültürel farklılık dinamiklerinin (medeni/medeni olmayan gibi) oluşmasına da yol açmıştır (Chimni, 2017: 489).

Chimni'nin emperyalizm dönemi olarak tanımladığı 1875-1945 arası dönem ise Milletler Cemiyeti'nin manda sisteminin sömürgeciliği yeni yöntemlerle devam ettirdiği ve böylece uluslararası örgütlerin mekanizmalarının öne çıktığı bir dönem olmuştur (Anghie, 2004: 10). Anghie, bu dönemi uluslararası hukukun Avrupa merkezli olduğu, Avrupalı olmayan devletler üzerinde himaye sisteminin yaygınlaştığı, Avrupalı devletler ile sömürgeler arasında eşitsiz anlaşmaların olduğu ve kapitülasyon anlaşmalarının arttığı bir dönem olarak nitelemiştir (Anghie, 2004: 54-87). Bu dönem daha çok ulus devletler içinde güçlenen sermayenin küresel ölçekte büyümeyi arzuladığı bir dönemdir. Bir anlamda ülkeler arası yayılma ve genişleme mücadelesi hâkimdir. Ayrıca bu dönemde ulus devletler, dünyanın çeşitli bölgelerinde hammadde ve pazar olanaklarını artırmak için -dolayısıyla sermaye birikimini artırmak için- işgale varan bazı uygulamalara başvurmuştur. Güçlü devletlerin diğerlerini işgal ederek kazandığı ekonomik büyümeyi sağlayan ise uluslararası hukuk anlaşmaları veya teamülleri olmuştur (Özdemir v.d., 2012: 32).

Yeni sömürgecilik dönemi olarak adlandırılan 1945 sonrası, ABD hegemonyasında yeni bağımlılık ilişkilerinin geliştirildiği, farklı sermaye birikim yöntemlerinin ortaya çıktığı, sermaye birikiminin küresel yayılımı için “tüm hukuki, siyasi, ideolojik ve iktisadi düzenlemelerin” kullanıldığı bir dönemdir (Demirli ve Özdemir, 2019: 62). Bu dönemde sömürgeciliğin ortadan kalkmasıyla yeni yöntemler keşfedilmiştir. “Ulusötesi şirketler, bankalar, eşit olmayan

mübadele, uluslararası finans kurumlarının öngördüğü bir koşulluluk sistemi ve manipülatif yardımlar” bu yeni yöntemler arasında sayılabilir (Chimni, 2017: 497). 1945 sonrası uluslararası hukuk bazı dönüşümler geçirse de aynı emperyal faaliyetleri farklı yöntem ve uygulamalarla meşrulaştırmayı başarmıştır. Bu dönemde sömürge ülkeleri bağımsızlığını kazanmış olsa da bu durumun emperyalizmin sonu anlamına gelmediğini vurgulamak gerekir. Zira bu dönemde “küresel yatırım ve kredi düzeni, çok uluslu şirketlerin faaliyetleri, hukuksal düzenlemelerin küreselleştirilmesi, yapısal uyum programları ekseninde yönlendirici koşullar getiren yardımlar, finansal serbestleşme, özelleştirmeler, insani müdahaleler” gibi birçok farklı yöntem icat edilmiştir (Özdemir v.d., 2012: 32). Bu bağlamda uluslararası hukuk, bu tür faaliyetlerin meşru düzene yerleşmesini sağlayan bir nitelik kazanmıştır. 1945 sonrası uluslararası hukuku kapitalist dünya ekonomisinin temel bazı nitelikleriyle uyumlu gelişmeler göstermiştir. “Finansal serbestleşme, kâr transferi, fikri mülkiyet, uluslararası tahkim, uluslararası ticaret, uluslararası yatırım, gümrükler” ile ilgili çeşitli hukuksal düzenlemeler bu gelişmeler arasında sayılabilir. Bu uluslararası hukuk gelişmelerinin amacı esasen kapitalist sermayenin küresel işleyiş koşullarının düzenlenmesine hizmet etmektedir (Özdemir v.d., 2012: 32). Dolayısıyla emperyalist yaklaşımlar kapitalizmin küreselleşmesiyle kapitalist uluslararası hukukun da küreselleştiğini savunmaktadır. Zira kapitalist sermayenin uluslararasılaştığı, üretim ve tüketim süreçlerinin esnekleştiği ve serbest ticaretin önündeki engellerin kaldırıldığı bir ortamda buna uygun bir uluslararası hukukun gelişmemesi mümkün değildir.

1985 sonrası ise uluslararası hukukun küresel emperyalizm kontrolünde geliştiği kabul edilmektedir. Bu dönemde Sovyetler Birliği’nin yıkılmasıyla ABD kültürel hegemonyası hızla dünyaya yayılmaya başlamıştır. ABD artık küresel sorunların her birine farklı rollerle dahil olan ve birçok farklı bölgede varlığı olan tek aktör olmuştur. Böylece küresel bir güç olan ABD, kendi çıkarları doğrultusunda bir yorum geliştirerek kendi insan hakları kültürünü ihraç etmeye başlamış ve medenileştirmeyi sağlayan aktör olmuştur (Mutua, 2002: 6). Bu dönemde neoliberal ekonomi politikalarının küreselleşmesiyle küresel ekonomik entegrasyon süreci hızlanmış, küresel üretim ve tüketim zincirleri oluşmuş, bu koşullara uygun devlet biçimleri gelişmiş ve uluslararası finans kuruluşlarının rolleri artmıştır. Dönemin uluslararası hukukunun en önemli amacı ise ekonominin

küresel entegrasyonu doğrultusunda “malların, sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşımı önündeki engellerin kaldırılması” olmuştur (Chimni, 2017: 507). Bunlara ek olarak, çevre ülkelerdeki doğal kaynakların özelleştirilmesi gibi düzenleme stratejilerine başvurulmuş ve bu stratejiler genellikle IMF veya Dünya Bankası gibi uluslararası finans kuruluşlarının yönlendirilmesinde gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde ayrıca uluslararası ticaretin serbestleştirilmesine ve koruyucu politikaların kaldırılmasına uygun koşullar yaratacak küresel devlet biçiminin oluşturulması amaçlanmıştır (Chimni, 2017: 511). Buna ek olarak, ikili, çoklu veya uluslararası finans kuruluşlarının oluşturduğu anlaşmalar ile dünya ekonomisi ile uluslararası hukuku birbirine bağlayan gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmeler arasında İkili Yatırım Koruma (BITS), Ticaretle Bağlantılı Yatırım Önlemleri (TRIMS), Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları (TRIPS) antlaşmaları sayılabilir (Chimni, 2017: 510). Bu doğrultuda uluslararası hukukun önemli bir kaynağı olan antlaşmalar yoluyla yabancı yatırımların siyasi risklere karşı güvenceye alınmasının ve bu güvencenin hukuki bağlayıcılık kazanmasının hedeflendiği söylenebilir.

2.2.2.Medeniyet Standartlarının Yeniden Üretimi

Uluslararası hukukun emperyalist niteliğe sahip olduğunu düşünenlerin ortaya koyduğu en önemli iddialardan biri de uluslararası hukukun sürekli Avrupa merkezli medeniyet standartları ürettiğidir. Bu bağlamda toplumlar arasında standartlar belirleyip uluslararası hukuk üzerinden bazı toplumların sömürülmesinin devam etmesi sağlanmıştır. Böylece sömürülen toplumların medeniyete kavuşmasıyla medeni olan toplumlarla eşit kabul edilebileceği düşüncesi hâkim olmuştur. Fakat bu toplumların neden medeniyete ulaşmak zorunda oldukları hususu ise tartışmanın merkezi sorularını oluşturmaktadır (Özdemir v.d., 2012: 31).

Uluslararası hukukun esas olarak dönemlerin ruhuna uygun ‘farklılık dinamikleri’ geliştirdiği vurgulanmaktadır. Buna göre uluslararası hukuk farklılık dinamikleri oluştururken hangi devletlerin nasıl medeni olacağına dair kıstaslar belirlemiş ve sömürgeci uygulamaları meşrulaştırıcı vesayet sistemleri geliştirmiştir. Anghie, uluslararası hukukun sömürgecilik ile ilişkisini Avrupalı olmayan geri kalmış ülkeleri özgürleştirme ve medenileştirme misyonu üzerine inşa etmiştir. Bu medenileştirme misyonu, ‘kültürel farklılık’ olarak da uluslararası hukuk içinde yer bulmuştur. Medenileştirme misyonu çerçevesinde kültürel

farklılıkların oluşturulması Avrupalı olmayan toplumların geri kalmış olarak kabul edilmesini ve Avrupa'nın güçlü ülkelerinin bu toplumları fethetmesini veya kontrol etmesini meşrulaştırmıştır. Bu nedenle Anghie, sömürge projesinin hukuk terimleriyle açıklanmaması gerektiğini ve Avrupa'da ortaya çıkan uluslararası hukukun güvenilir olmadığını düşünmektedir (Anghie, 2004: 3-9).

Tablo 2.2. Medeniyet Standardının Etkisi (Fidler, 2001: 142)

İlişki	Etki
Birey ↔ Devlet	Batı vatandaşlarının temel bireysel haklarını korumak için devlet yükümlülükleri kavramları tanıtılması
Piyasa ↔ Devlet	Ticaretin serbestleştirilmesi, özel aktörlerin güçlendirilmesi ve hükümetin ticaret ve ticari faaliyetlerdeki rolünün sınırlandırılması
Devlet ↔ Devlet	Batılı olmayan ülkelere devletler arası ilişkiler aygıtının dayatılması, Batılı olmayan ülkelerin Batı ile siyasi ve ekonomik ilişkiye zorlanması ve uluslararası hukuka itaatin zorunlu kılınması
Devlet ↔ Uluslararası Toplum	Batılı olmayan ülkelerin Batı medeniyetini karakterize eden ortak çıkarları ve değerleri benimsemeye zorlanması

Oppenheim'ın uluslararası hukukun Hristiyan medeniyeti olduğunu, Hristiyan olan toplumların uluslararası hukuka bağlanabileceğini ve Hristiyan olmayanların ise uluslararası hukuku uygulayabilecek kültür ve kapasitelerinin olmadığını vurgulaması (Aktaran: Balcı, 2016: 63-64) farklılık dinamiklerinin uluslararası hukukun başlangıcından beri var olduğunun kanıtı niteliğindedir. Medeniyet standartları esasen Batı tarzı devlet biçime sahip olan medenileri bir tarafa, dünyanın geri kalan çoğunluğunu ise diğer tarafa koymaktadır (Demirli ve Özdemir, 2019: 62). Medeniyet standardı yaratmak Batılı olmayan toplumların uygarlaşması üzerine inşa edilmiştir. Bu standart oluşturma çabası uluslararası hukukun da dahil olduğu işleyişle hâlen devam etmektedir.

Anghie, uluslararası hukukun çeşitli söylemler üzerine inşa ettiği meşrulaştırıcı farklılık dinamikleri ürettiğini belirtmektedir. Bu farklılık dinamiklerinin eski bir örneğini 16. Yüzyıl uluslararası hukukçularından Vitoria üzerinden vermektedir. Vitoria, Kızılderililerin ilkel ve tüzel kişilikten yoksun olduğunu ve uygarlaştırılması gerektiğini doğal hukuka dayandırarak açıklamıştır. Böylece Vitoria'nın hukuki tezleri Kızılderililere yapılacak uluslararası

müdahalenin meşrulaştırılmasını kolaylaştırmıştır (Anghie, 2004: 13-31). Anghie, sadece 16. Yüzyıl ile sınırlı kalmayıp sömürgecilik yarışının zirve yapmaya başladığı 19. Yüzyıldan da örnekler sunmaktadır. Bu dönemde Avrupalı olmayan dünyayı medenileştirme misyonu döneme hâkim olan pozitivist uluslararası hukuk anlayışının sunduğu egemenin rızası ve tanıma gibi doktrinlerle inşa edilmiştir (Anghie, 2004: 9-10).

Medenileştirme misyonu söylemleri sömürgeleştirmenin ekonomik amaçlarını gizlemek için üretilmiştir. Zira uluslararası ticaretin gelişmesi medeniyetin ilerlemesi ile bağlantılandırılmıştır. Esasen bu süreç sermayenin yayılması misyonu olarak da kabul edilebilir. Çünkü çeşitli söylemlerle -kalkınma, demokrasi v.b.- bu misyon güncellenmiş ve sermayenin yayılması sürekli hızlanmıştır (Baars, 2012: 99). Orford, "özgürlük, yaratıcılık, otorite, uygarlık, güç, demokrasi, egemenlik ve zenginlik" gibi kavramlar etrafında inşa edilen anlatıların Batı'nın medenileştirme misyonunu yeniden ürettiğini belirtmektedir. (Orford, 1999: 687). Avrupa'nın temel değerlerine sahip olmayanlar genellikle kendi kendilerini yönetemeyen ve insan hayatına değer vermeyen toplumlar olarak farklılaştırılmıştır (Hardt ve Negri, 2003: 144).

Uluslararası hukuk sistemi içerisindeki temel çelişki, bir yandan yaygın bir iyileştirici mantıkla Batılı olmayan yönetimlerin kapsamlı iç reformlar üstlenmesi gerektiği söylenerek Batılı olacaklarmış gibi bir tutum sergilenirken, öte yandan değişmez kültürel farklılık fikirleri üretilerek ayrılıkçı bir tutum takınılmasıdır. Bir başka ifadeyle, bu durum hem bütünleşme hem de ayrışma fikirlerinin birlikte var olmasıdır. Bu bağlamda uluslararası hukukun, ülkeleri hem homojenleştiren hem de katmanlaştıran bir sistem olan kapitalizmin çelişkilerine aracılık ettiği söylenebilir (Tzouvala, 2000: i). Tzouvala'nın uluslararası hukuk yaklaşımında 'medeniyet' kavramı önemli bir yer tutmaktadır. Ona göre medeniyet kavramı "iyileştirme mantığı" ve "biyoloji mantığı" üzerinden anlaşılmaktadır. İyileştirme mantığı, uluslararası hukukun ilerici evrenselciliğine atıfta bulunurken biyoloji mantığı ise ülkeler arasındaki değişmez kültürel farklılıklara atıfta bulunmaktadır. Bu farklılıklar üzerinden ilerleyen Tzouvala'ya göre sistem "medeni olmayan" ülkeleri, uyumsuzluğun parçaları olarak kabul ederek ilgili ülkelerin reforma ihtiyaç duyduklarını vurgulamaktadır (Kroncke, 2021).

Edward Said, "Doğu veya Batı gibi coğrafi sektörlerin insanlar tarafından üretildiğini ve doğanın değişmez bir olgusu olmadığını" vurgulamıştır (Said, 1979:

4-5). Bu bağlamdan hareketle oluşturulan farklılık dinamiklerinin sabit ve durağan olmadığı ve sonradan üretildiği söylenebilir. Dolayısıyla dışlayıcı farklılık dinamikleri Batı tarafından üretilmiş ve tüm dünyaya ihraç edilmiştir. Mutua, Avrupa merkezli bu kültürel hiyerarşinin ve farklılık dinamiklerinin tarihsel süreklilik halinde devam ettiğini vurgulamaktadır (Mutua, 2002: 11-12). Eski medeniyet standartlarına göre bir devletin medeni olarak kabul edilebilmesi için gereken şartlar “yabancıların haklarını güvence altına alan temel hakların bulunması, örgütlü bir siyasi bürokrasiye sahip olma, Batı tarzı bir iç hukuk sisteminin olması, uluslararası ilişkileri sağlayacak diplomatik kurumlara sahip olma ve Batı toplumlarının örf, adet, norm ve uluslararası hukuk kurallarına uyulması” olarak gösterilebilir (Fidler, 2001: 141). Medenileştirme misyonu 1990’lı yıllarla birlikte antikomünizm ve modernleşme söylemleriyle değil insan hakları söylemleri üzerinden ilerlemektedir. Aynı dönemde askeri güç önemini korusa da ekonomik tahakküm gücü çok daha etkin bir konum kazanmıştır (Koshy, 1999: 1). Batı’nın kavramsal ve kültürel külliyyatının evrenselleştirilmesinde asıl sorun Avrupalı olmayı “şeytanlaştırmak ve ötekileştirmektir” (Mutua, 2002: 15). Bu durum insan hakları söylemlerinin küresel iktidar ilişkilerinden ayrı değerlendirilemeyeceğini de göstermektedir (Balcı, 2016: 65).

Uluslararası hukukçular, medeni ve medeni olmayan arasındaki temel ikiliği farklı kavramlar vasıtasıyla sürekli yenilemiştir. Ayrıca bu hedef doğrultusunda hukuki doktrinler formüle ederek birçok meşrulaştırma teknikleri geliştirilmiştir. Anghie, 'farklılık dinamiği' terimini, iki kültürden birini evrensel ve medeni, diğerini tikel ve medeni olmayan olarak ayırdığını göstermek için kullanmaktadır. Anghie’nin temel iddiası bu farklılık dinamiğinin egemenlik doktrini başta olmak üzere uluslararası hukukun birçok doktrininin dönüşümünü her an harekete geçirebilecek bir altyapı sunduğudur (Anghie, 2004: 4).

Uluslararası hukukun, küresel kapitalist düzenin gerekliliklerine uygun hareket ederek geliştiğini vurgulayan bu yaklaşım, yabancıların özel mülkiyet haklarının uluslararası yasallık çerçevesinin gelişimini bu bağlamda örnek göstermektedir. Emperyal güçler tarafından müdahale edilen ülkelerin iç hukukunun uyumlaştırılması da buna örnek gösterilebilir (Özdemir v.d., 2012: 31). İç hukukun uyumlaştırılması çeşitli yollarla yapılabilmektedir. Bunlardan birincisi “emperyal ülkenin kendi uyruklarına kendi hukukunu uygulayacağına dair tek

tarafı ilanıyla; ikincisi, müdahale edilen ülkenin kendi mekanizmalarıyla; üçüncüsü ise uluslararası anlaşmalar vasıtasıyla” (Özdemir v.d., 2012: 31).

Tablo 2.3. Uluslararası Hukukta Yeni Medeniyet Standardı (Fidler, 2001: 148)

İlişki	Uluslararası Hukukun Etkisi
Birey ↔ Devlet	• Ulusal kökene bakılmaksızın tüm bireyler için geçerli olan medeni ve siyasi haklara ilişkin kapsamlı uluslararası insan hakları hukuku bütünü • Sivil toplum gruplarının ulusal ve uluslararası hukukun oluşturulması ve izlenmesinde güçlendirilmesi
Piyasa ↔ Devlet	• Uluslararası ticaret hukuku kapsamında mal ve hizmet ticaretinin serbestleştirilmesi • Uluslararası ticaret hukuku kapsamında fikri mülkiyet haklarının korunması • İkili yatırım anlaşmaları ağı kapsamında yabancı yatırım rejimlerinin serbestleştirilmesi • Liberal ekonomi politikalarını desteklemek için uluslararası finans kuruluşları tarafından yapısal uyum politikalarının kullanılması • Yolsuzlukla mücadele konusunda uluslararası hukukun geliştirilmesi
Devlet ↔ Devlet	• Uluslararası hukuk uyarınca hükümetin gayri meşruluğuna ilişkin kavramların geliştirilmesi
Devlet ↔ Uluslararası Toplum	• Uluslararası hukuka yansıyan uluslararası toplumun ortak çıkarları ve değerleri, köken ve yön bakımından ağırlıklı olarak liberaldir.

Uluslararası hukuka emperyalist yaklaşımlar, sömürgeciliğin uluslararası hukukun temel yapılarını şekillendirdiğini ve ancak bu gerçeğin idrak edilmesi halinde uluslararası hukuk sisteminin yeniden ele alınabileceğini vurgulamaktadır (Anghie, 2004: 12). Bu bağlamda teröre karşı savaş veya insancıl müdahale gibi söylemleri uluslararası hukukun ihlali çerçevesinde ele almak hatalı bir yaklaşım olacaktır. Böyle bir yaklaşım meselenin odak noktasını kaçırmak anlamına gelmektedir. Bunun yerine bu gibi söylem ve doktrinleri neoliberalleşme üzerinden

ele alıp kaynakların kontrolünün sağlanması (Neocleous, 2012: 960), özelleştirmelerin yapılması, uluslararası finansal kuruluşlar yoluyla ülkelerin ekonomik egemenliğinin kontrol edilmesi, jeopolitik avantaj elde edilmesi ve devlet biçiminin sermaye birikim sürecinin koşullarına uygun olarak değiştirilmesi olarak bakmak daha uygundur.

Uygar/Barbar, Hristiyan/Hristiyan Olmayan, Beyaz/Siyah veya Gelişmiş/İlkel gibi farklılaştırma dinamikleri 19. yüzyılda sömürgecilik döneminde kullanılmış ve o dönemin uluslararası hukuku da bu farklılık dinamiklerini meşrulaştırmıştır. 20. Yüzyıl ile birlikte ise belirli bir ekonomik sistemin genişlemesini kolaylaştıran bu ikilikler Kalkınmış/Kalkınmakta, Merkez/Çevre, Gelişmiş/Gelişmekte veya Zengin/Yoksul gibi kavramlar üzerinden devam etmektedir (Eslava ve Sundhya, 2012: 195-196).

Uluslararası hukuk sistemi, uluslararası siyasi, hukuki ve ekonomik düzeni meşrulaştırmaktadır. Bir diğer ifadeyle, küresel sorunların çözümü hususunda önemli rol oynayan uluslararası hukuk aynı zamanda kapitalist sistemin istikrarına katkı sağlamaktadır (Chimni, 2012: 39). Ikenberry, Çin ve yükselen diğer büyük güçlerin, liberal uluslararası düzenin temel kural ve ilkelerine karşı çıkmak yerine sistem içinde daha fazla yetki ve liderlik kazanmayı istediklerini ve sistemin korunmasında derin çıkarlarının bulunduğunu düşünmektedir (Ikenberry, 2011: 57). Bu bağlamda çok kutuplu bir neoliberal düzenin olduğunu ve bu düzenin devam etmesine veya meşruiyetine karşı güçlü bir muhalefetin olmadığı söylenebilir.

Bu yaklaşım uluslararası hukukun mantığının sermaye birikim süreçlerinin bir parçası olduğunu iddia etmektedir. Bu mantık uluslararası hukuktaki medenileştirme misyonuyla sermayenin yayılması ve yoğunlaşmasını birbirine bağlamaktadır. Yaklaşım bu nedenle emperyalizmi uluslararası hukuk sistemine ilintili olduğunu savlamaktadır (Knox, 2014: 196). Bu yaklaşım ayrıca uluslararası hukuku sermaye birikiminin aksamaması için mülksüzleştirmenin ve sömürgeleştirmenin merkezinde kabul etmektedir (Neocleous, 2012: 961). Buna ek olarak, uluslararası hukuk kapitalist üretim ilişkilerinin ortaya çıkmasıyla sürekli güçlü devletlerin menfaatini korumuştur. Güçsüz devletler ise bu süreçte temsil imkanları bulamamış, varlıklarını satmaya zorlanmış ve bağımlı bir yapıya zorlanmıştır (Demirli ve Özdemir, 2019: 65).

Tablo 2.4. Eski ve Yeni Medeniyet Standartlarının Karşılaştırılması
(Fidler, 2001: 150)

Eski Medeniyet Standartının Özellikleri	Yeni Medeniyet Standartının Özellikleri
Batı vatandaşlarının yaşam, özgürlük, mülkiyet, seyahat, ticaret ve din özgürlükleri gibi temel insan haklarının korunmasına önem verir	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi gibi temel medeni ve siyasi hakların korunması vurgu yapar
Yurtiçi pazarların yabancı tacir ve tüccarlara açılmasını savunur	Mal, hizmet ve yatırım sermayesi ticareti için piyasaların serbestleştirilmesini savunur
Organize ve etkili devlet bürokrasisine dayanır	"İyi yönetim" ve yolsuzlukla mücadele önlemlerine dayanır
Batı tarzı iç hukuk sistemi mevcuttur	Ülkeler içinde "hukukun üstünlüğüne" vurgu yapar ve hükümetin meşruiyetini demokrasinin varlığına bağlar
Uluslararası ilişkilerde bulunma ve uluslararası hukuka uyma becerisi aranır	Devletin küreselleşme süreçlerine katılma ve küreselleşme sorunlarıyla başa çıkmak için kabul edilen uluslararası yasal rejimleri takip etme becerisi aranır
Batı geleneklerinin ve normlarının benimsenmesi istenir	Geleneksel uygulamalar yerine Batı bireyciliği, tüketiciliği ve sekülerliğini benimseme baskısı vardır
Eski medeniyet standardının Batılı olmayan ülkelere uygulanmasında merkezi olan uluslararası hukuk kaynaklarıdır	Uluslararası hukukun kaynakları ve bunlarla birlikte oluşturulan uluslararası yasal rejimler, yeni uygarlık standardının küresel uygulamasının merkezinde yer alır

2.3. Hegemonik Uluslararası Hukuk Yaklaşımı

Uluslararası hukukun hegemonik bir yapıya sahip olduğunu düşünenler hukuku, devleti kontrol eden kapitalist sermaye sınıfının bir aracı olarak görmektedir. Bir diğer ifadeyle, devlet aygıtı içinde, çıkarları ekseninde oluşan bir grup hukuku kontrol etmektedir. Peki bu analitik çerçevenin uluslararası sistem boyutu nasıl açıklanacaktır? Bunun için kapitalist ekonomik düzenin hâkim gücünün uluslararası sistemdeki diğer devletler ile kurduğu ilişkileri ve bu ilişkiler sırasındaki hakimiyet yöntemlerini incelemek gerekmektedir (Carty, 2007: 179).

Uluslararası ilişkiler yazınında hegemonyaya yönelik birçok farklı yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan bazıları hegemonyanın askeri güce dayalı olduğunu vurgularken bazıları ise hegemonyayı ekonomik güç ve liberal ekonomik düzenin istikrarı üzerine inşa etmektedir (Kınacıoğlu, 2012: 69). Hegemonyanın hâkim

güçlerin egemen olduğu toplumsal ilişkilerin düşünme biçimlerinden türediğini ne askeri gücün ne de ekonomik gücün tek başına yeterli olmayacağını ve bunlara ek olarak kültürel ve ideolojik üstünlük kurmanın da etkili olduğunu belirtmek gerekmektedir. Böylece hegemonik düzenin devletlerin davranışları üzerinde belirli sınırlar oluşturduğu söylenebilir (Cox ve Sinclair, 1996: 516-517).

Uluslararası hukukun tarihsel süreç içerisinde her zaman hegemonik bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymak için Gramsci'nin hegemonya kavramsallaştırmasını hatırlamak faydalı olacaktır. Gramsci'nin hegemonya kuramını temel alan yaklaşımlar, hukukun, hâkim sınıfın ekonomik çıkarlarını koruduğunu ve hukuk kurallarının ise hâkim sınıfın ekonomik çıkarlarını korumayı sürdürmek için yönetilen sınıflara hem zora hem de rızaya dayalı olarak kabul ettirildiğini savunmaktadır. Bu yaklaşımlar için devlet ise bir ülkenin hukuki düzenlemesinin zorlayıcı ve cezalandırıcı gücünü ifade etmektedir. Ayrıca hukukun sivil toplumun bir parçası olarak baskıyı özgürlük gibi gösteren eğitici bir rol oynadığı ve yönetici grubun homojen olmasını sağladığı da kabul edilmektedir (Cutler, 2005: 529). Gramsci'nin hegemonyaya yaklaşım tarzının ön plana çıkardığı birinci unsur belirli bir ideolojiye sahip üst yapının ekonomik yapı üzerindeki önceliğidir. İkinci unsur ise aynı değerler etrafında hareket eden sivil toplumun baskıya/güce dayanan politik toplum üzerindeki önceliğidir (Mouffe, 1979: 3). Gramsci hegemonya kavramını hakimiyet ilişkilerinin sürdürülmesi hususunda sosyo-kültürel oluşumların da etkili olduğunu vurgulamıştır. Ona göre hâkim güç, üstünlüğünü sadece zorlayıcı güç kapasitesiyle değil aynı zamanda sivil toplumun ürettiği rıza unsuruyla da korumaktadır. Bu noktada hukuk hegemonyanın kontrolünün zayıfladığı anlarda devreye girmektedir. Böyle bir durumda hukuk kuralları hegemonik güç için bir savunma hattı görevi görmektedir (Durst, 2005: 175-176). Bir diğer ifadeyle, hegemonik gücün zayıfladığı dönemlerde hâkim gücün daha önceden kurmuş olduğu hukuk düzeni hegemonyanın devamlılığını belirli bir süre daha sağlayabilir.

Liberal uluslararası hukuk yaklaşımları devletlerin eşit haklara sahip olduğunu savunmaktadır. Fakat tüm devletlerin haklarının ihlal edilmesi durumunda seçenekleri eşit değildir. Söylemsel düzlemde hak ihlallerine karşı hangi araçları kullanacakları hususunda eşit gibi gözükebilir. Fakat güçlü devletler zarar verme potansiyeline veya zorlama imkânına da sahipken zayıf devletler ya

pasif bir direniş yapmayı ya da boyun eğmeyi seçmektedir (Mieville, 2004: 293). Bir diğer ifadeyle, bu biçimsel eşitlik gerçeğe uyuşmamaktadır.

Uluslararası hukuk ve siyaset arasındaki ilişkinin bazı çıkmazları bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, küresel işleyişin hâkimi olan güçlü devletlerin uluslararası hukuk kurallarına uyma konusunda isteksiz tavırlarının olmasıdır. İkincisi ise uluslararası hukukun gerçek bir güç dengesi olmadan güçlü devletleri sınırlama yeteneğinin azlığı meselesidir. Bu bağlamda uluslararası hukukun güç asimetrisinin hâkim olduğu bir mücadele alanı olduğu söylenebilir (Krish, 2005: 370).

Bu yaklaşım hegemonik güçlerin hâkim olduğu düzenin istikrarı için uluslararası hukuku bir düzenleme aracı olarak kullandığını, fakat politik çıkarları ile kesişen noktalarda uluslararası hukuk kurallarına uymaktan kaçındıklarını ve uluslararası hukuku hegemonik üstünlüğünü daha iyi yansıtacak şekilde dönüştürdüğünü iddia etmektedir. Buna ek olarak, hegemonik güçlerin bazı uluslararası hukuk kurallarına takıldığı durumlarda ya iç hukuk üzerinden ya da ikili veya çoklu anlaşmalar yoluyla bu tıkanıklık noktasını aştığı kabul edilmektedir (Krish, 2005: 371). Uluslararası hukukun güç asimetrisini yansıttığını ve bu güç asimetrisini gizleyen bir niteliğe sahip olduğunu vurgulayan bu yaklaşım, dünya düzeninin piyasalaştırılmış ve metalaştırılmış toplumsal süreçlerini anlama hususunda faydalı bir analitik çerçeve sunmaktadır (Cutler, 2005: 538).

Hegemonik güçler uluslararası hukuk vasıtasıyla meşruiyet kavramları geliştirerek hem diğer aktörleri kapsamlı kısıtlamalara mahkûm edip pasifleştirmeyi hem de uluslararası düzenin normalleşmesini amaçlamaktadır. Ayrıca uluslararası hukukun hegemonik karaktere sahip olduğunu gösteren bir unsur da yasa yapma süreçlerinde eşit olmayan katılım veya katılan ülkelerin etki kapasitesinin farklılığıdır (Krish, 2005: 377-379). Koskeniemi de “neyin hukuk, insancılık veya ahlaki sayılacağının” Batılı prensipler doğrultusunda bir otorite tarafından belirlendiğini savunmaktadır (Koskeniemi, 2002: 171).

Koskeniemi, evrensel değerlerin ancak bir devlet, bir örgüt veya bir siyasi hareket aracılığıyla inşa edildiği varsayımından hareketle uluslararası hukuk biçiminin de her zaman belirli bir güç tarafından ifade edildiğini savunmaktadır. Bu nedenle uluslararası hukukun katkılarını tartışmadan önce sorulması gereken asıl soru uluslararası hukukun ifade biçiminin kaynağının kimin olduğudur. Hegemonik çekişme durumundan ilerleyen Koskeniemi, uluslararası hukuk tekniğinin her

zaman siyasi aktörler aracılığıyla ortaya çıktığını vurgulamıştır (Koskenniemi, 2011: 221-222).

Koskenniemi'ye (2004: 200) göre “hukuk, rakip güçlerin hegemonik uygulamalara giriştikleri, kuralları, ilkeleri ve kurumları kendi taraflarına çekmeye çalıştıkları ve rakip güçleri desteklemediklerinden emin oldukları” bir hegemonik mücadele alanıdır. Chimni, kapitalist dünya ekonomisinin ortaya çıktığı ilk tarihlerden beri uluslararası hukukun demokratikleşmesini engellediğini ve uluslararası hukuk yapısının kökleşmiş güç ve çıkar içerikli doktrinleri içinde barındırdığını belirtmiştir. Bu bağlamda Chimni, iktidar veya hegemonya tarafından yapılandırılmış bir uzlaşma yerine tüm tarafların genel çıkarlarını merkeze alan etik uzlaşmayı önermiştir (Chimni, 2004: 4). Koskenniemi, “hegemonik çekişme” kavramının uluslararası hukuktaki yansımaları kural ve ilkeler üzerindeki mücadele üzerinden ele almaktadır. Buna göre uluslararası hukuktaki saldırganlık, kendi kaderini tayin, meşru müdafaa ve terörist gibi hukuki niteliklerin ne anlama geldiği ve nasıl yorumlandığı ise hegemonik ve siyasi mücadeleyi yansıtmaktadır (Koskenniemi, 2011: 222). Bir diğer ifadeyle, dili ne kadar evrensel olursa olsun hukukun uygulama tekniği ve yorumları siyasi mücadelenin bir eseri olduğundan uluslararası hukuk hegemonyanın meşrulaştırma aracı olarak kullanılmaktadır.

Uluslararası hukuk hâkim güçlerin değerler sistemi sunduğu ve diğer ülkelerin de bu değerler sisteminin davranış kalıplarına göre hareket ettiği bir alan olarak da kabul edilmektedir (Roth-Isigkeit, 2013: 452). Bu doğrultuda uluslararası hukukun hiyerarşik karaktere sahip olduğu vurgulanabilir. Koskenniemi, evrensel uluslararası hukuk kavramların belirli bir aktör tarafından oluşturulduğunu ve bunun hegemonik bir teknik olduğunu savunmaktadır. Koskenniemi ayrıca uluslararası hukukta saldırganlık, kendi kaderini tayin, meşru müdafaa ve terörist gibi hukuki kavramların ne anlama geldiği hususunda siyasi bir mücadelenin verildiğini vurgulamaktadır (Koskenniemi, 2004: 199). Bu siyasi mücadele sonucunda kavramlara yüklenen anlam ise genellikle hegemonik güçlerin ürettiği tezler üzerine inşa edilmektedir.

Rajagopal ise ABD'nin emperyal gücünü meşrulaştıran uluslararası hukukun hiyerarşik yapısına dikkat çekmiş ve insan hakları ve kalkınma gibi evrensel söylemlerin Üçüncü Dünya'nın hegemonik uluslararası hukuk düzenine entegre olmasını sağladığını vurgulamıştır (Rajagopal, 2006: 768). Rajagopal

ayrıca Clausewitz'in “savaş siyasetin başka yollarla devamıdır” argümanından ilerleyerek ABD’nin Afganistan ve Irak’a yaptığı uluslararası müdahalenin de bu bağlamda değerlendirilmesi gerektiğini savunmuştur. Ona göre güvenlik ve ekonomik çıkarlar birbirine çok yakından bağlantılıdır. Zira ABD’nin 11 Eylül saldırılarının kurbanı olarak kabul edilmesi yine ABD’nin birçok ticari müzakerede baskı yapmasının önünü açmıştır (Rajagopal, 2006: 771).

Hegemonyanın istikrarı doğrultusunda işlevlere sahip bir unsur da çok taraflı uluslararası kurumlar olmuştur. Uluslararası kurumların hegemonya lehine olan işlevleri üç başlıkta incelenebilir: “düzenleme, pasifleştirme ve istikrar sağlama” (Martin, 1992: 783). Uluslararası kurumların düzenleme işlevi anlaşma üzerinde birçok farklı ülkenin katılımını sağlaması yönünden operasyonel maliyetin azalmasını sağlamaktadır. Bir diğer ifadeyle, tüm ülkelerle ayrı ayrı müzakere aşaması ortadan kalkmış olacaktır. Pasifleştirme işlevi ise gelişmemiş veya az gelişmiş devletlerin uluslararası kurumların çerçeve anlaşmalarına uymasını ve dolayısıyla pasif konuma gelmesi ile ilgilidir. İstikrar sağlama işlevi ise hegemonyanın daha sonraki yıllarda gücünün zayıflaması durumunda bir süre daha kendi düzeninin istikrarını sağlayan hukuk düzeninin devam etmesi ile ilgilidir (Krish, 2005: 373). Bir diğer ifadeyle, uluslararası hukukun normatif kurallar ağı bir yandan hegemonyanın otoritesini diğer yandan hegemonyanın meşruiyetini içinde barındırmaktadır. Böylece asimetrik güç farklılıkları ve mevcut statüko rasyonelleşmiş ve içselleştirilmiş olmaktadır (Krish, 2005: 374-375). 1990’lı yıllarla artan uluslararası kuruluşlar hegemonik düzenin istikrarı için önemli işlevlere sahip olmuştur. ABD’nin 1945 sonrası uluslararası kuruluşlardaki üstünlüğü öncelikle kendi hakimiyetini artırmaktadır. Ama daha da önemlisi kurulu düzenin meşruiyetinin çok taraflı kuruluşlar tarafından sağlandığı izlenimi verilmektedir (Kınacıoğlu, 2012: 71). Bu doğrultuda uluslararası kurumların hegemonyanın kültürel ve ideolojik hakimiyetinin devamını sağlayacak işlevleri gördüğünü söylemek mümkündür.

Hegemonik güçler uluslararası hukuk kurallarıyla kendi hareket kabiliyetlerini kısıtlamayı tercih etmemektedir. Bu güçler taraf olduğu bir sözleşme veya bağlı olduğu bir uluslararası hukuk kuralı çıkarlarına uygun olmadığı takdirde kuralları göz ardı edebilmektedir (Alvarez, 2003: 873). Bir diğer ifadeyle, düzenin meşrulaştırılmasını sağlayan mekanizmanın ortadan kalkma olasılığı nedeniyle hegemonik güçler uluslararası hukuk düzeninden tamamen çekilmekten yana

değildirler (Krish, 2005: 378-379). Bu doğrultuda hukuktan çekinmektense kendi çıkarlarıyla uyumlu dönüşümün gerçekleştirilmesi hâkim güçler için daha stratejik bir hamle olmaktadır.

Hegemonik güçler genellikle hukuktan çekilip tamamen politik alanda ilerlemeyi istemezler. Bu doğrultuda öncelikle hukuksal dönüşüm girişimleri yürütebilmektedir. Fakat dönüşümün gerçekleşmemesi durumunda ise bir diğer başvurulacak yöntem iç hukuka dönmek olmuştur (Krish, 2005: 380).

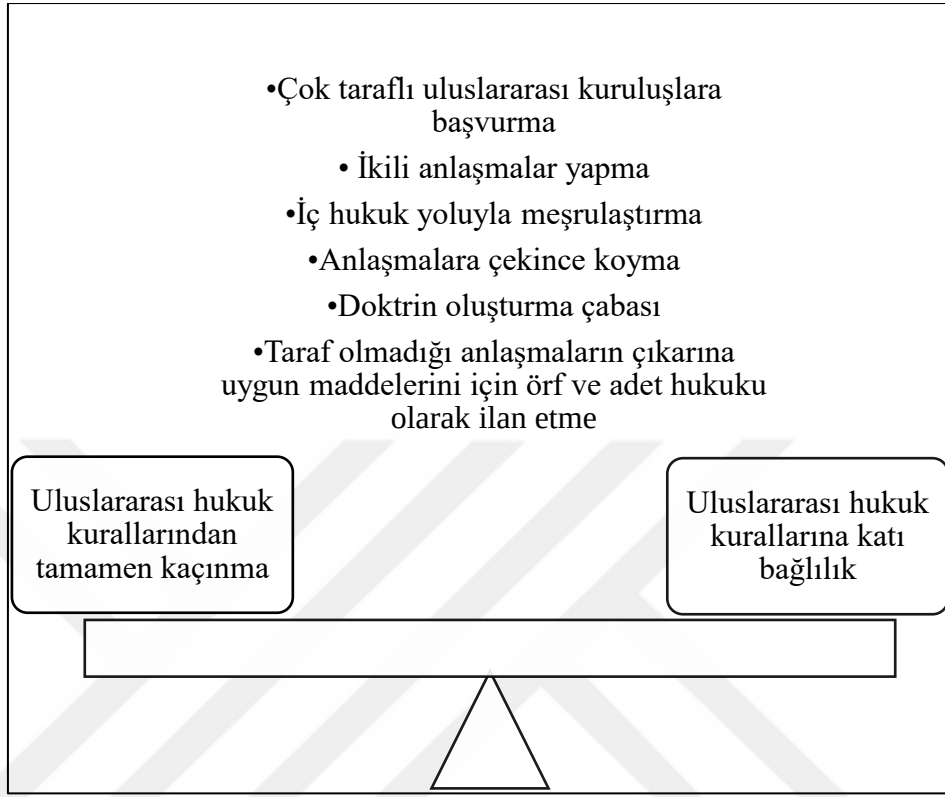
Hegemonik güçler dünyanın diğer ülkelerinin uluslararası hukuk kuralları tarafından sınırlandırılmayı kabul etmesi sürecinde baskı yöntemlerinden ziyade meşruiyetin içselleştirilmiş halini tercih etmektedir. Uluslararası toplumun hegemonyanın uluslararası hukuk düzeninin meşruiyetini içselleştirmesi hususunda liberal düşünürler önemli işlevleri yerine getirmiştir. Bu düşünürler geçmişte İngiltere'nin Hindistan üzerindeki hakimiyetini ve 1990 sonrası ABD'nin yaptığı birçok uluslararası müdahaleyi ahlaki ve siyasi açıdan meşru bulmuştur (Rajagopal, 2006: 771-773). Bu düşünürler bir anlamda Gramsci'nin hegemonyanın organik aydınları diye tabir ettiği sivil toplumun bir parçası olmuşlardır.

Hegemonik güçler tek taraflı eylem kapasitesine kısıtlamalar getirdiği için anlaşmalara da temkinli yaklaşmaktadır. Zira uluslararası rejimler veya anlaşmalar vasıtasıyla koalisyon kurabilecek diğer devletler hegemonun gücünü zayıflatabilmektedir (Vagts, 2001: 846). Bu bağlamda hegemonik güçler için hem uluslararası hukuk kurallarına uygun davranıyor gibi gözükmesi hem bu kuralların oluşturduğu sınırlara bağlı kalmaması önem arz etmektedir. Zira ancak bu şekilde kurduğu düzenin istikrarı sağlanabilmektedir (Kınacıoğlu, 2012: 71).

Hegemonik uluslararası hukuk yaklaşımı uluslararası hukukun toprak edinimi, tanınma ve devlet sorumluluğu gibi çeşitli doktrin ve ilkeleriyle sömürgeciliğin devamını sağladığını savunmaktadır. Bu yaklaşım ayrıca uluslararası hukukun belirli güçler tarafından kontrol edildiğini, sömürgecilik ile uluslararası hukuk arasındaki ilişkinin devam ettiğini ve bu hukuk kurallarının teknik ve yorumlanması vasıtasıyla sömürgeciliğe meşruiyet kazandıran bir araç olduğu vurgulamaktadır. Hatta uluslararası hukuk tarihi boyunca bu düşünce yapısının değişmediği de eklenmektedir (Chimni, 2008: 61). Tarihsel süreç uluslararası hukuk normlarının küresel güç ilişkilerinden ve pratiklerden bağımsız olmadığını göstermektedir. Bir diğer ifadeyle, hegemonik güç öncelikle ekonomik ve ticari çıkarları doğrultusunda hareket ederek uluslararası hukuk kurallarını

araçsallaştırmış ve kendi düzenine uygun hukuk kuralları geliştirmeyi amaçlamıştır (Vagts, 2001: 845).

Tablo 2.5. Hegemonyanın Uluslararası Hukuktaki Denge Stratejisi

16. yüzyılda İspanya'nın denizlerdeki hakimiyetinin devam etmesi için uluslararası hukuk kurallarının değişimine karşı çıkması ile 19. yüzyılda İngiltere'nin devletler arasındaki anlaşmaların geçerliliğine verdiği aşırı önem ve sonrasında Daimî Tahkim Mahkemelerinin kurulmasına öncülük etmesi uluslararası hukukun tarih boyunca hegemonik bir yapıya sahip olduğuna örnek olarak gösterilebilir (Krish, 2005: 382-383). Orta Çağ'dan 1919'a kadar - İspanya (1494-1648), Fransa (1648-1815), İngiltere (1815-1919)- hegemonik güçler Avrupa merkezliydi. Bu güçlerin hepsi dönemin uluslararası hukuk kurallarının oluşturulması hususunda öncülük etmiştir. 1945 sonrasında ise ekonomik ve askeri gücüyle ABD'nin hegemonik güç konumuna yükseldiği kabul edilmektedir (Vagts, 2001: 844).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere'nin küresel ekonomi üzerindeki hakimiyeti iyice azalmış ve artık ABD'nin dünya ekonomisi üzerindeki egemenliği başlamıştır. 1970'lerde ortaya çıkan neoliberal politikaların küreselleşmesiyle ise ABD'nin ekonomi politikalarının küresel egemenliği gerçekleşmiştir. 1980'li yıllarla birlikte uluslararası politikanın genel çerçevesi artık neoliberal ekonomi

politikaları tarafından belirlenmeye başlamıştır. Küresel ekonomik araçları kontrol eden, uluslararası finans kuruluşlarının tüm işleyişini düzenleyen ve küresel yönetim mekanizmaları kuran ABD, uluslararası hukukun baş aktörü olmuştur (Carty, 2007: 170). Bu süreçte ABD hem bazı uluslararası hukuk kurallarını benimsememiş ve bazı anlaşmalara taraf olmamış hem de uluslararası hukuk kurallarının dünyanın geri kalan ülkeleri üzerindeki geçerliliğini savunmuştur (Krish, 2005: 370). Bir diğer ifadeyle, hâkim güç ile hukuk arasındaki ilişki dünyanın geri kalanı ile hukuk arasındaki ilişkiden farklılaşmıştır.

ABD uluslararası kurumların anlaşmalarına taraf olma konusunda dünyanın diğer ülkelere göre daha çekingen bir tutum sergilemiştir. Fakat serbest ticareti, yatırımı ve uluslararası ekonomiyi düzenleyen alanlarda ABD'nin bu çekingenliğinin olmadığı aksine proaktif bir tutum sergilediği gözlemlenmiştir. Bu örnekler çok fazla sayıda olmakla birlikte NAFTA, DTÖ ve ikili veya çok taraflı yatırım anlaşmaları başlıca örnekleri oluşturmaktadır (Krish, 2005: 384).

ABD'nin ticaret ve yatırım alanı dışında gerçekleşen uluslararası hukuk gelişmelerindeki çekingen tavrı Biyoçeşitlilik Sözleşmesi, Kapsamlı Nükleer Deneme Yasağı Anlaşması, kara mayınları ile ilgili sözleşme, Uluslararası Ceza Mahkemesi Tüzüğü ve Kyoto Protokolü örneklerinde de görülmektedir. ABD için anlaşmalara taraf olmamasının yanı sıra taraf olduğu anlaşmaların bazı maddelerine çekince koyması da bir başka kaçınma seçeneği olmuştur. Hatta bazı çekinceler o kadar geniş kapsamlı olmuş ki anlaşma yükümlülüklerinin anlamı kalmamıştır (Krish, 2005: 388). Bunlara ek olarak ABD, Deniz Hukuku Sözleşmesi ve Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi gibi birçok anlaşmaya taraf olmaktan kaçınmış ya da çekince koymuştur. Hegemonik güç için bir diğer seçenek ise taraf olmadığı anlaşmaların kendi çıkarlarına uygun kısımlarını uluslararası örf ve âdet hukuku olarak ilan edip anlaşmanın diğer kısımlarını yok saymak olmuştur. ABD'nin bazen kendi iç hukuk kurallarının uluslararası hukuk kurallarından daha üstün olduğuna dair iddiaları da uluslararası hukukun hegemonik yapıya sahip olduğuna dair bir gösterge olarak değerlendirilebilir (Vagts, 2001: 846-847).

ABD'nin BM Sözleşmesi'nin 51. Maddesindeki “silahlı saldırı olması durumunda” olan meşru müdafaa ile ilgili ifadeyi “potansiyel tehditlere” karşı ön alım hakkına doğru genişletmeye çalışması hegemonya istisnacılığı bağlamında değerlendirilebilir (Koskeniemi, 2004: 203). ABD'nin Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin statüsünü onaylamayıp bunun yerine birçok ülkeyle aynı kapsamda

ikili anlaşma yapıldığını vurgulaması (Bolton, 2011) hem çıkarlarına uymayan uluslararası hukuk kurallarından kaçınmasını hem de bu hukuk kurallarının düzeni meşrulaştırıcı yönünün zedelenmemesini sağlayan orta yol stratejisi olarak değerlendirilebilir.

Uluslararası hukuka hegemonik yaklaşım ABD'nin önleyici meşru müdafaa ve terörizme karşı savaş gibi doktrinleri geliştirmesini ve ikili anlaşmalar yoluyla askeri üslerini çeşitli ülke ve bölgelere yaymasını ABD'nin küresel hegemonyası üzerinden açıklamaktadır. Bu hegemonik güç ABD'nin BM'nin onayı olmadan ve hatta Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) desteğini bile beklemeden uyguladığı askeri operasyonlardan net bir şekilde görülmektedir (Carty, 2007: 181). Hegemonik güçlerin kontrol sağladığı bir faktör de uluslararası mahkemelerdeki üstünlüğü olmuştur. Bu uluslararası mahkemelerin bazı ülkelerin eylemlerini yargılama hususunda kendisinde yetki bulurken söz konusu Batılı güçlerin eylemleri olduğunda harekete geçmemesi de bu duruma örnek gösterilebilir (Koskeniemi, 2004: 208-209).

Güçlü devletler tarafından uygulanan uluslararası müdahaleyi haklı çıkarmak için uluslararası hukukun yorum esnekliği sağladığı düşünülmektedir. Bu bağlamda emperyal devletin askeri gücü ile yapılan uluslararası müdahale ulusötesi sermayenin genişlemesi için çok önemli bir role sahiptir. ABD bu doğrultuda dünyanın çeşitli bölgelerinde birçok askeri üs kurmuş ve NATO'yu konumlandırmıştır (Chimni, 2004a: 28). Harvey, ABD'nin ekonomik büyümesi için askeri çözümleri kullanmasını da bu bağlamda ele almaktadır. ABD'nin tek taraflı müdahale örnekleri aynı zamanda siyasi üstünlüğünün devam etmesine yönelik bir hizmet görmektedir. Buna göre ABD'nin çıkarları söz konusu olduğunda uluslararası hukuk kuralları ileri sürülemeyecektir. ABD'nin Irak müdahalesi sonrasında Ortadoğu petrolleri üzerindeki jeopolitik hakimiyeti kurması uluslararası hukukun hegemonik niteliğe sahip olduğunu bir kez daha göstermiştir (Harvey, 2003: 75). Hegemonyanın müdahale konusunda istisnai gücünün olması esasen yeni bir gelişme değildir. Buna ek olarak bu istisnai güç her dönem uluslararası hukuk içerisinde hukuki kavramlarla kendine yer edinmiştir (Knox, 2014: 207-208).

1970'li yıllardan itibaren ulus ötesi kapitalist sermaye küresel ölçekte genişlemiş ve uluslararası hukukun hegemonik niteliği daha fazla gün yüzüne çıkmaya başlamıştır (Chimni, 2008: 61). Bu süreçte süper güç haline gelen ABD,

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla gücünü artırmış ve neo-liberal devlet biçimi ve serbest piyasa doktrini küreselleşmeye başlamıştır. Bu hedef doğrultusunda standby anlaşmaları veya bölgesel entegrasyon projelerinin hukuki çerçevesi önemli işlevler görmüştür. Böylece uluslararası hukuk da “rıza ve zor üretimi” sürecinin bir parçası olmuştur (Demirli ve Özdemir, 2019: 65). ABD Ticaret Temsilcisi Zoellick'in Washington Post'da yayınladığı makale hegemonya, uluslararası ekonomi ve uluslararası hukuk üçlüsünün bağlantısını açıklar niteliktedir. Zoellick, “ekonomik gücün hem yurt içi hem de yurt dışında ABD'nin sert ve yumuşak gücü olduğunu, ABD'nin uluslararası ticaret ve ekonomik sistemdeki liderliğinin hayati derecede önemli olduğunu, ABD'nin çıkarlarının küresel ekonomiye bağlı olduğunu ve 11 Eylül saldırılarının amacının ABD'nin yapmayı planladığı ikili serbest ticaret anlaşmalarını ve DTÖ'ne üye olacak ülkelerin süreçlerini olumsuz etkilemek” olduğunu belirtmiştir (Zoellick, 2001). Buna ek olarak, dönemin Ulusal Güvenlik Danışmanı Rice'ın 11 Eylül saldırılarının ABD için yeni fırsatlar yarattığını ve ABD'nin harekete geçmesi gerektiğini vurgulaması da (Aktaran: Rajagopal, 2006: 771) savaşın veya uluslararası müdahalenin bir strateji olarak kullanıldığını kanıtlar niteliktedir.

Tarihsel süreçteki örnekler hegemonik güçlerin hiyerarşik bir uluslararası hukuk anlayışına sahip olduğunu ve bazı durumlarda hukuk kuralını yumuşatmaya çalıştığını göstermiştir. Zira bu örnekler hegemonik güçler için diğer ülkelerin katı bir şekilde kısıtlanmasından ziyade kendi esnekliğine daha fazla önem verdiğini göstermiştir. Bir diğer ifadeyle, hegemonik güçlerin uluslararası hukuka tabi olmaktan ziyade uluslararası hukukun üzerinde bir konuma sahip olduğunu söylemek mümkündür (Krish, 2005: 390, 399).

“Soğuk Savaş boyunca küresel süper gücün ekonomik ve politik çıkarları ekseninde dünyanın farklı bölgelerine istediği zaman müdahale etmesi hegemonyanın uluslararası düzenin nesnel gerçekliğinin bir parçası” olduğunu göstermektedir (Rasulov, 2010: 457). Uluslararası hukuk kurallarının insan hakları, uluslararası ticaret ve uluslararası ekonomi gibi çeşitli alanlarda giderek gelişmesi ve yaygınlaşması dünyanın geri kalanının hegemonik düzene entegre olmasını kolaylaştırmaktadır. Uluslararası hukuk kuralları bazı ülkelerin hareket kabiliyetini kısıtlarken güçlü ülkelerin bu kısıtlamalardan etkilendiğini söylemek pek mümkün değildir. Bu bağlamda uluslararası hukukun hiyerarşik bir yapıda olduğu

söylenbilir. Bir diğer ifadeyle, uluslararası hukukun güç asimetrilerini içinde barındıran hegemonik bir araç olarak kullanıldığını belirtmek mümkündür.

Her ülkenin büyüyen dünya ekonomisinden aynı payı alması mümkün değildir. Dolayısıyla bir ülkenin ekonomik krizi başka bir ülkenin ekonomik büyümesine denk gelebilmektedir. ABD'nin ekonomik egemenliği, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere, özellikle ABD'nin egemen olduğu uluslararası kuruluşlar vasıtasıyla, kapitalizmin serbest piyasa versiyonunu dayatmıştır (Fulcher, 2004: 125-126). Böylece kapitalist sistemdeki sermaye büyüklükleriyle yaşanan krizleri diğer ülkelere göre daha avantajlı geçiren ülkeler, bu avantajlarını devletlerarası ilişkilerde ve uluslararası politikaların belirlenmesinde de korumaktadır. Bu ekonomik güçleri sayesinde uluslararası ticaret veya uluslararası hukuk gibi birçok alanda bazı kararlara direnebilmekte veya farklı kararları uygulayabilmektedir.

Hegemonik ideolojinin ve kültürün uluslararası hukuka sirayet etmesi çevre ülkelerin tahakkümünün izlerini yok etmektedir. Bir diğer ifadeyle, uluslararası düzenin hegemonya lehine normalleştiği ve bu normalleşmeyi de uluslararası mahkemelerin faaliyetleri ile iyi yönetim, demokrasinin yayılması, hukukun üstünlüğü ve insan hakları gibi doktrinlerin gerçekleştirdiği görülmektedir (Krish, 2005: 404).

Sonuç olarak, tarihsel süreç içerisinde uluslararası sistemin hegemonik güçleri uluslararası hukuka yönelik bazı ortak tutumlar sergilemişlerdir. Bu bağlamda hegemonik güçler bazen uluslararası hukuku kendi çıkarları için araçsallaştırmış bazen de uluslararası hukuk kurallarına uymaktan kaçınmışlardır. Uluslararası hukuku araç olarak kullanmakla hukuk kurallarını uygulamaktan kaçınmak arasında hareket eden hegemonik güçler ayrıca çıkarları ekseninde bu hukuk kurallarını yumuşatmayı veya değiştirmeyi de denemişlerdir. Bu denemeler sırasında ya ikili ve çok taraflı anlaşmalara ya da iç hukuk yoluyla meşrulaştırmaya yönelmişlerdir. Zira ancak bu yöntemlerle hem uluslararası hukuk kuralından kaçınmak hem de uluslararası hukukun meşruiyetinin zedelenmemesi sağlanmıştır.

2.4.Pasukanis'den Mievile'e Uluslararası Hukukun Meta Biçim Teorisi

Meta-biçim teorisi uluslararası hukuku kapitalist alım satım (değişim) ilişkileri ve meta sahipliğini sağlayan özel mülkiyetin gelişmesi üzerinden ele almaktadır. Uluslararası hukuka yönelik böyle bir yaklaşımın gelişmesine

Mieville'in çalışmaları öncülük etmiştir. Fakat Mieville de yaklaşımının temel çerçevesini Sovyet hukukçusu Pasukanis'den almıştır. Bu nedenle öncelikle Pasukanis'in düşüncelerine değinmek gerekmektedir.

Pasukanis'in hukuk düşüncesinin birinci iddiası, toplumsal yaşam sürecinde ekonomik faktörlerin her şeyden önemli olduğudur. Buna göre hukuk, ahlak kuralları ve kurumlar ise toplumun ekonomik ilişkilerini yansıtan üst yapısal bir unsurdur. Pasukanis'in ikinci iddiası ise komünist toplumsal yaşama ulaşılması durumunda hukukun ve devletin sönümleneceğidir (Dalar, 2021: 546-547). Pasukanis, toplumsal yaşamı düzenleyen hukuki biçimi maddi değişim ilişkilerine bağlamaktadır. Ona göre hukuki üstyapının doğası toplumsal yaşamın maddi üretim tarzına dolayısıyla insanlar arasındaki değişim ilişkilerine dayanır. Tüm bu üretim ve değişim sürecinin devam edebilmesini sağlayan ise hukuki biçimdir. Bir metanın değerinin olması ona sahip olan insanları hukuki özne haline getirmektedir. Böylece ona göre hukuki biçimler özneler arası ilişkileri düzenlemektedir (Pasukanis, 2003: 13-14).

Hukukun siyasal üst yapının ürünü olduğunu iddia eden Pasukanis'e göre hukuksal üstyapı, mülkiyet ilişkileri ile doğrudan ilişkilidir. Ona göre devlet de siyasal sınıf hakimiyetinin geçerli üretim ilişkileri içerisinde gelişmektedir (Pasukanis, 2002: 89). Pasukanis ayrıca hukukun meta değişimine dayanan üretim ilişkileri aracılığıyla ideolojik oluşumları yansıttığını ve farklı üretim tarzına geçilmesi halinde meta ve değer sisteminin anlamını yitireceğini vurgulamıştır (Pasukanis, 2002: 70). Pasukanis için hukukun doğasında çekişme vardır. Ona göre mübadele süreçlerinde taraflar arasındaki anlaşmazlığı çözmek için özel bir toplumsal düzenlemeye ve çözüm yöntemine ihtiyaç vardır. Bu soyut ve öznelerin eşitliğine dayanan sistematik yapı ise kapitalist üretim ilişkileri etrafında gelişmektedir (Mieville, 2004: 282). Bu yaklaşım hukuki biçimi belirli bir ilişkiye dayandırmaktadır. Böylece hukuk kuralları devlet iradesinden değil sözü geçen ilişkiden kaynaklanmaktadır (Çelebi ve Özdemir, 2010: 80). Çelebi ve Özdemir (2010: 80) bu duruma şu şekilde bir örnek vermektedir: “Alacaklı, alacağını ilgili icra yasasındaki “öde” emrinden bağımsız olarak talep eder. “Öde” emrinin yasadaki mevcudiyeti varlığını değişim ilişkilerinin belirli bir mekân ve zamandaki somut gelişmişlik düzeyine borçludur”.

Pasukanis öncelikle pozitivist yaklaşımların ileri sürdüğü meta sahibi olan bireylerin “özgür, eşit ve egemen” gibi sıfatlarının hukuk sistemi tarafından

verildiğini reddetmektedir. Ona göre bu nitelikler toplumsal yaşamın ekonomik ilişkilerinde iki farklı tarafın değişim ilişkilerinin bir sonucundan kaynaklanmaktadır. Toplumsal yaşamda kapitalist üretim ilişkilerinin ortaya çıkmasıyla ise artık bu değişim ilişkisi kaçınılmaz olmuştur. Böylece hukuku ortaya çıkaranın iktidarın iradesinden ziyade var olan üretim ilişkileri olduğu söylenebilir (Aktaran: Uğurlu, 2012: 71; Pasukanis, 2002). Pasukanis ayrıca Marksist bir hukuk kuramı elde etmek için analitik kurguya sadece sınıf mücadelesini eklemenin yetmeyeceğini vurgulamıştır. Ona göre sadece sınıf mücadelesine odaklanmak genel bir hukuk teorisi oluşturmak yerine “kurumlar tarihi” veya hukukla süslenmiş “iktisadi biçimler tarihi” yaratır (Pasukanis, 2002: 47-48).

Mieville, Pasukanis’in gözden kaçırdığı zorlama ve baskı unsurunun da hesaba katılması gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre şiddet veya zorlama özel mülkiyetin geçerli olduğu sistemde meta biçim kuramının merkezinde olması gerekir. Bu durum bir metanın bir kişiye ait olup diğerlerine ait olmamasını açıklamaktadır. Bunu sağlayan etken ise gücün uygulanmasını sağlayan sistemdir. Zira böyle olmasaydı bireyin meta sahipliğinin anlamı olmayacak ve metanın başka kişilerin olmasını engelleyecek bir faktör de olmayacaktır. Bu bağlamda bu sistemin devamını sağlayan gücün veya baskının açıkça görünmediği ve örtülü olduğu da söylenebilir (Mieville, 2008: 113).

Meta-biçim teorisine göre hukuki biçim ile kuralları belirli bir toplumsal ilişkiden türemektedir. Bu yaklaşım hukuki ilişkinin, insanların metalarıyla ve birbirleriyle olan ilişkilerinden ortaya çıktığını düşünmektedir. Bir diğer ifadeyle, hukuk kuralları toplumsal yaşamda gerçekleşen durumlardan soyutlanamaz (Mieville, 2004: 283-284). Çelebi ve Özdemir (2010: 80) bu süreci şu şekilde açıklamıştır: “Bir pazarın olması değişim ilişkilerini geliştirecek ve böylece satım akdi ve mülkiyet gibi hukuki kategoriler pazarla birlikte ortaya çıkacaktır. Böylece meta biçimin mantığı, hukuki biçimin mantığı ile özdeşir”. Bir başka ifadeyle, kapitalizm öncelikle belirli bir hukuk biçime ihtiyaç duymuştur. Bu hukuk biçiminin ise sermayenin işleyiş sürecini koruması amaçlanmıştır. Kapitalizmin giderek devletler arasında yayılması ve küreselleşmesiyle ise uluslararası hukukun metalaştırılmış ve piyasalaştırılmış şekli ortaya çıkmıştır (Cutler, 2005: 539-540).

Mieville, fikirler, kavramlar ve teorik yapıların tümünün belirli bir maddi üretim ilişkileri bağlamında ele alınması gerektiğini vurgulamıştır. Mieville,

buradan hareketle yaklaşımını şu temeller üzerine inşa etmektedir (Mieville, 2008: 98):

1. Toplumsal gerçeklik, ontolojik olarak farklı olguların karmaşıklığı üzerinden değil birbiriyle ilişkili, çelişkili ve bütüncül bir yapı üzerinden ele alınmalıdır.
2. Toplumsal değişiklikleri anlamak için bütünlük içindeki çelişkili dinamiklerin diyalektiğini anlamak gerekir.
3. Toplumsal gerçekliği (uluslararası hukuk dahil) anlamak üretim tarzlarının ve üretim ilişkilerinin özgül ve çelişkili bağlamlarını kavramakla elde edilir.
4. Kapitalist üretim ilişkilerinde yaşanan tüm mücadele ise ancak sınıf ve sınıflar arasındaki çatışma üzerinden anlaşılabilir.

Emperyalizmin hâlen devam ettiğini düşünen Mieville, emperyalizmin eğilimlerinin iki biçim aldığını şu şekilde açıklamıştır: “1) özel tekелci sermaye ile devletin bütünleşmesinin yoğunlaşması ve merkezileşmesi; 2) üretici güçlerin uluslararasılaşmasının sermayeyi küresel düzeyde pazarlar, yatırımlar ve hammadde için rekabet etmeye zorlaması” (Mieville, 2005: 228). Bu eğilimlerin sonuçlarını ise Callinicos’a atıf yaparak şu şekilde açıklamıştır (Callinicos, 1994: 16-17, Aktaran: Mieville, 2005: 228): “1) sermayeler arasındaki rekabet, ulus-devletler arasında askeri rekabet biçimini alır. 2) ulus-devletler arasındaki ilişkiler eşit değildir; kapitalizmin eşitsiz ve birleşik gelişimi, az sayıda gelişmiş kapitalist devletin üretken kaynakları ve askeri güçleri sayesinde dünyanın geri kalanına hükmetmelerine izin verir. 3) emperyalist dönemdeki eşitsiz gelişme, askeri rekabeti yoğunlaştırır ve hem emperyalist güçler arasında hem de ezilen uluslarla emperyalist güçler arasında savaflara yol açar.”

Mieville, hukuku sadece ideolojik bir kurgu olarak kabul edenleri de eleştirmektedir. Ona göre hukukun ideolojik bir işlevi olsa da esas olan ekonomi politik ve maddi üretim ilişkileridir. Bu bağlamda sadece ideolojiye ve bu ideolojinin ürettiği fikirlere odaklanmak tarihsel değişimin altında yatan mantığı kavramaya yetmeyecektir (Mieville, 2004: 279).

Mieville, uluslararası hukukun sınıfsallığının, ilkelere ve politikalara dayandığını söylemiştir. Ona göre hukuku bir sınıfın etkili aracı yapan şey ise hukuksal biçimlerin içeriğinin egemen sınıflar tarafından oluşturulması ve uygulanmasıdır (Mieville, 2008: 104-105). Mieville, uluslararası hukukun da içinde

bulunduğu sistemde esas mücadele eden aktörlerin sosyal güçler veya sınıflardan ziyade devletler olduğunu belirtmiştir. Fakat bu belirlenim, sürekli devinim halinde olan uluslararası hukuk sisteminde farklı hukuki öznelerin ortaya çıkmadığı anlamına gelmemektedir. Mieville'e göre uluslararası hukuk, merkezinde devletlerin olduğu ama bireylerden ziyade çok sayıda kolektif varlığın olduğu bir sistemdir. Bu bağlamda Mieville'in yaklaşımından, kapitalizmin geliştikçe daha fazla toplumsallaştığını, birikimin giderek kolektif organlar aracılığıyla gerçekleştiğini ve bunun da uluslararası kurumların gelişmesine yol açtığı sonucu çıkarılabilir (Knox, 2009: 419).

Mieville için bireylerin toplumsal ve ekonomik örgütlenmesini sağlayan kapitalist üretim ilişkileri devletler arası ilişkilere de sirayet etmiştir. Bunun nedeni ise devletler arası ilişkilerin ve dolayısıyla devletler arası hukukun ortaya çıkışından bu yana devletlerin de mülk sahipleri olarak kabul edilmesidir (Mieville, 2004: 274). Peki meta biçim teorisi değişim ilişkileri üzerinden uluslararası hukuku nasıl anlamlandırmıştır? Bunun cevabı dünya ekonomisinin tarihsel süreç içerisindeki seyri ve dönüşümlerine değinerek verilebilir. 17. ve 18. yüzyıllarda uluslararası ticaretin artması dönemin güçlü Avrupa devletlerinin yapısında değişikliklere neden olmuştur. Bu değişiklikler uluslararası ticaretin işlemlerini sağlayan hukuksal ilişkileri evrenselleştirmiştir. Devletler arasında gerçekleşen bu ilişkiler ile birlikte modern uluslararası hukukun ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Böylece uluslararası ticaret küreselleşmiş uluslararası düzen de böylece hukuki biçim kazanmıştır. Bu merkantilist aşamanın bir sonucu da kapitalist dünya ekonomisine geçişin sağlanması olmuştur (Mieville, 2004: 285).

Meta biçimin devletler arasında gelişmesini sağlayan bir faktör de kapitalist rekabetin yaşanması olmuştur. Kapitalist rekabetin önemli bir unsuru olan uluslararası pazar arayışı uluslararası ticaretin gelişmesini sağlamıştır. Bu gelişme pazarların korunmasını sağlayacak askeri rekabete yol açmıştır. Avrupa'nın emperyal devletleri arasında başlayan bu rekabet uluslararası düzenin de hukuksallaşmasını sağlamıştır. Buna ek olarak, 17. yüzyıl merkantilizmi kapitalizmin küreselleşmesinin ilk basamağı olmuştur. Bu gelişme de uluslararası ticaret ve deniz hukukunun gelişmesine neden olmuştur (Pal, 2012: 68). Böylece yaklaşım bireyler arasında yaşanan meta alışverişine dayanan ekonomik ilişkileri uluslararası ilişkilere de genişletmiştir. Bu durum ise uluslararası hukukun

kaynağının devletler arasında yaşanan değişim ilişkileri olduğunu göstermiştir (Çelebi ve Özdemir, 2010: 79).

Mieville, toplumsal yaşamda bireyler arasında gerçekleşen meta sahipliği ve sahipliğin devamını sağlayan zorlama unsurunu uluslararası toplum üzerinden de geçerli olduğunu belirtmiştir. Ona göre uluslararası ilişkilerde bu üretim ilişkisini geçerli kılan ise egemenlik olmuştur. Bir diğer ifadeyle, uluslararası hukukun norm ve ilkeleri sayesinde devletler toprak ve doğal kaynaklar gibi metalar üzerindeki sahipliğini diğer devletlere ilan etmektedir (Mieville, 2005: 54).

Meta biçim teorisini kavramanın bir yöntemi de ana akım uluslararası hukuk yaklaşımlarıyla olan farklılıklarına odaklanmak olacaktır. Mieville için uluslararası hukuka birçok farklı açıdan eleştirel yaklaşımlar bulunmasına rağmen bu yaklaşımlar uluslararası hukukun kökenine dair eleştirelliği gözden kaçırmaktadır. Bir diğer ifadeyle, uluslararası hukukun dayandığı kapitalist toplumsal ilişkiler eleştirel yaklaşımlar tarafından yeterince dikkat edilmeyen bir unsur olmuştur. Bu yaklaşımların çoğu uluslararası hukuk sisteminin iyileştirici potansiyeline inanırken Mieville, uluslararası hukukun herhangi bir ilerici potansiyeli olabileceğine inanmamaktadır. Ana akım uluslararası hukuk yaklaşımları birbirini tekrar eden ve uluslararası hukukun kökenini sorgulamadan açıklamalar üretmektedir. Bir anlamda ana akım uluslararası hukuk yaklaşımları savaş halini, düzensizliği ve şiddeti uluslararası hukuk kuralının uygulanmamasına veya hukuk mekanizmalarının yeterince işlevsel olmadığına bağlamaktadır. Bu doğrultuda uluslararası hukukun hegemonik güç tarafından kötüye kullanıldığını bu nedenle yeniden düzenlenmesi gerektiğini savlamaktadır. Bu görüşlerin aksine Mieville uluslararası hukuk sisteminin reforme edilmesinin şiddet veya savaş halini sonlandırmayacağını iddia etmektedir (Mieville, 2005: 1-3).

Ana akım uluslararası hukuk yaklaşımlarını eleştiren Mieville, Koskenniemi'nin çerçevesini çizdiği hukuki belirsizlik tartışmalarını örnek göstermiştir. Mieville, bu belirsizliği misilleme kavramı üzerinden ele almıştır. Ona göre hem misillemeyi yasadışı sayan hem de BM sistemine uygun olduğunu savunan argümanlar bulunmaktadır. Bu belirsizlik durumu, uluslararası hukukun temel ilkelerine dayanarak meşrulaştırıcı iddiaların üretilmesine hizmet etmektedir (Mieville, 2004: 273). Son olarak, Mieville, uluslararası hukukun bir mücadele aracı olduğunu dolayısıyla savaş ve şiddetin de uluslararası hukukun bir parçası olduğunu iddia etmiştir (Mieville, 2005: 148). Dolayısıyla liberal söylemlerin

uluslararası hukuk kurallarının savaşı ve şiddeti bitireceği üzerine inşa ettiği tezlerin gerçekleşmesi bu yaklaşıma göre mümkün değildir.

Belirli bir hukuksal durumun ortaya çıkması için şiddetle desteklenmesi gerektiğini düşünen Mieville, en büyük güç kapasitesinin emperyalist devletlerde olması dolayısıyla uluslararası hukuktan ilerici bir sonuç çıkmayacağını, savunmaktadır. Buna göre hukuki biçimden ilerici bir sonuç çıkabilmesi için öncelikle siyasi ve askeri güç açısından eşitsizliklerin ortadan kalkması gerekmektedir (Knox, 2009: 423).

Özetle, uluslararası hukukun meta-biçim yaklaşımına göre liberal hukuk yaklaşımları hukukun soyut kural ve ilkelerinin tarihsel süreç içerisinde nasıl toplumsallaştığını göz ardı etmektedir. Bir başka deyişle, uluslararası hukuk yaklaşımları arasında ana akım olan liberal felsefe, hukuk kurallarının fikirler üzerinden geliştiğine odaklanırken ekonomik ve siyasi koşulları analitik çerçevenin dışında bırakmaktadır. Mieville'in meta biçim teorisi ise değişim ilişkilerine odaklanmış, insanlar arasındaki alım satım ilişkisini devletlerin arasındaki meta sahipliğine genişleterek bir uluslararası hukuk yaklaşımı ortaya çıkarmıştır. Bir diğer ifadeyle, Pasukanis genel hukukun meta biçimine odaklanmışken Mieville, bu yaklaşımı uluslararası hukuka uyarlamıştır. Sonuç olarak, bireyler arasında gerçekleşen meta ilişkileri devletler arasında da gerçekleşmeye başlamış ve böylece uluslararası hukuk düzeni ortaya çıkmıştır.

2.5.Kapitalizm Eleştirisi Üzerine İnşa Edilen Sovyet Uluslararası Hukuk Deneyimi

Kapitalizm eleştirisi üzerine inşa edilen hem klasik hem de modern birçok farklı yaklaşım olmasına rağmen bu eleştiri üzerinden uluslararası hukuk yaklaşımı geliştiren devlet uygulamaları yok denecek kadar az olmuştur. Bu uygulamanın bir örneği sayılabilecek Sovyetler Birliği'nin uluslararası hukuk deneyimini incelemek bu açıdan değerli olacaktır. Bu deneyimin incelenmesi çalışmanın ortaya koyacağı tespit ve analizlere önemli katkılar sunacaktır. Bu doğrultuda Sovyetler Birliği'nin uluslararası hukuk deneyimini anlamak için 1917 Ekim Devrimi öncesindeki Klasik Marksist çalışmaların Sovyetler Birliği hukukçularına nasıl bir miras bıraktığını ortaya koymak gerekmektedir.

2.5.1.Klasik Marksist Çalışmaların Sovyet Hukukuna Mirası

Kapitalizm eleştirisinin modern uluslararası hukuk yaklaşımlarına nasıl sirayet ettiğini anlayabilmek için öncelikle bu yaklaşımların metodolojik

altyapısının dayandığı ilk dönem Marksist çalışmalara değinmek faydalı olacaktır. Bu bağlamda Marx, Engels ve Lenin gibi düşünürlerin hukuka yönelik nasıl bir bakış açısı geliştirdiklerini ortaya koymak gerekmektedir.

Marx, kapitalist toplumu, insanların farkına varmadan katıldığı, özgür hareket ettiğine inandığı ve ekonomi politik yasaların belirleyici olduğu bir ortam olarak tanımlamaktadır (Schlesinger, 1974: 24). Marx, ayrıca “değiş tokuş aracılığıyla ortaya çıkan fiili ilişkinin, sonradan, sözleşme ve benzeri hukuki yapılarda hukuki biçimini kazandığını” vurgulamıştır (Marx, Engels, 2013: 53). Marx ve Engels, hukuku üretim ilişkilerinin yansıması olarak görmüş (Dalar, 2021: 544) ve önceleri tanrısal olan hukukun kaynağının daha sonradan kiliseye, devlete ve insanlara dayandığını vurgulamıştır (Marx ve Engels, 2013: 104). Bir diğer ifadeyle, bu klasik görüşe göre hukukun toplumsal ilişkiler üzerindeki hâkim yapının ürünü olduğu söylenebilir. Leninci görüş ise hukukun, hâkim sınıfın çıkarlarını yansıttığını, bu sınıfın örgütlü gücüyle işlediğini ve sınıflar arası ilişkileri düzenlediğini iddia etmiştir (Hildebrand, 1968: 150).

Marksist yaklaşımlar, toplumun geçerli üretim ilişkilerinin toplumsal yapıyı ve süreçleri belirlediğini savlamaktadır. Bu klasik yaklaşıma göre toplumsal olaylar ve gelişmeler alt yapıyı oluştururken, bu alt yapının etkilediği din, hukuk, kültür gibi öğeler ise üst yapısal unsurları oluşturmaktadır (Dalar, 2021: 543). Bir diğer ifadeyle üretim ilişkileri toplumların ekonomik alt yapısını oluşturur; hukuk ve siyaset gibi unsurlar da bu yapının üzerine inşa edilir.

Marksist bir hukuk teorisinin olup olmadığını tartışan Collins ise Marksist yaklaşımın toplumun iktidar yapılarına ve bu iktidarın dayandığı ekonomik alt yapıya odaklandığını vurgulamaktadır. Marksizmin merkezi odak noktasının hukuk olmaması nedeniyle tam anlamıyla bir hukuk teorisi geliştiremediğini vurgulamaktadır (Collins, 2016: 20). Bu odak noktasının hukuk olmaması meselesi genellikle Marx ve Engels’in tarihin ekonomi tarafından belirlendiği tezi üzerine inşa edilmiştir (Lenin, tarihsiz: 139). Tarihsel materyalist felsefe üzerinden sosyal olguları ele alan Marksist çalışmalar hukukun da içinde bulunduğu toplumsal yapıların evrimini üretim ilişkilerinde yaşanan gelişmelere bağlamış ve hukukun bu üretim ilişkileri sistemini meşrulaştıran bir rolünün olduğunu savunmuştur (Collins, 2016: 38).

Marksizm’in bütünlüklü bir hukuk yaklaşımı olmadığı düşünülse de Marx ve Engels’in çalışmaları bu hukuk yaklaşımının oluşması için zemin hazırlamıştır.

Klasik Marksist yaklaşımların öncelikle hukuka ve devlete karşı olduğu savunulmuştur (Dalar, 2021: 543). Daha geniş yorumlandığında bu klasik yaklaşım hukuku, rasyonel ve doğal olmayan dışsal olgular tarafından oluşturulduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle klasik Marksist çalışmalar doğal hukuk öğretilerini reddetmiştir (Karahanoğulları, 2003: 201). Bu klasik yaklaşım hukuku devletin varlık nedeni olarak görmekte ve hukuksal yapının devlet ekseninde geliştiğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşıma göre devlet sınıflar arası mücadelenin kontrol ettiği ve toplumsal üretime hâkim sınıfın yönettiği bir üründür. Buna göre hukuk da sınıfların ekonomik çıkarları dolayımında gelişmektedir (Schlesinger, 1974: 26-27).

Klasik Marksist yaklaşımlar hukuku incelerken, burjuva toplumu, devrimci geçiş aşaması toplumu ve komünist toplum olmak üzere üç ayrı toplumsal aşama üzerinden ele almıştır. Burjuva toplumu aşaması hukukun baskı aracı olarak kullanıldığı ve devletin egemen olduğu bir toplumsal yapı olması nedeniyle hukuk kurallarının kaynağının mahkemeler veya örf-adetler olmasının öneminin olmadığını ifade etmektedir. Devrimci geçiş aşaması ise burjuva devletinin hakimiyetinin ve hukukunun zayıfladığı bir dönemdir. Komünist toplum ise devletin ve hukukun ortadan kalktığı bir dönemi ifade etmektedir (Karahanoğulları, 2003: 201-202).

Bazı Marksistler ise hukuku ideoloji ile arasındaki yakın ilişkisi üzerinden ele almaktadır. Bu bağlamda görüş, hukuku merkezi otoritenin herhangi bir organı tarafından hiçbir karşılığı olmayan bir toplumsal gerçeklik ve ideolojik bir kurgu olarak görmektedir. Böylece hukuk sosyo-ekonomik gelişmeler veya maddi ilişkilerden ziyade ideolojide aranmaktadır (Mieville, 2008: 102). Bu noktada hukukun hegemonik ideoloji ile doğal bir bağına kabul etmekle birlikte hukuksal gelişmelerin salt ideoloji üzerinden ilerlemediğini eklemek gerekmektedir.

Klasik Marksist çalışmalar hukuk sistemlerini, egemen ekonomik ilişkilerin yansıması olduğu kabulü üzerine inşa etmektedir. Ayrıca bu çalışmalar hukuk kurallarının ekonomik düzenin ihtiyacı doğrultusunda ortaya çıktığını ve belirli bir otoriteye dayandırıldığını savunmuştur. Buna göre kapitalizmin tarihsel seyrindeki değişimlerle hukukun tarihsel süreçteki istikrarsızlığı doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda ekonomik düzenin değişmesi hukuk düzeninin değişimine neden olacaktır. Marx, hukukun toplumu yaratmadığı aksine toplumun hukuku yarattığı temel düşüncesinden hareketle bir hukuk kuralının var olan toplumsal ilişkilerle

uyuşmamasının o hukuk kuralının sonunu getireceğini savunmuştur. Buna göre eski toplumun hukuk kurallarının yeni toplumsal yaşam sürecinde bir hükmünün kalmayacağı söylenebilir. Böylece hukuk kuralları ekonomik düzenin yaratıcısı değil ekonomik düzenin ürünü olduğu sonucu da çıkarılabilir (Moore, 1989: 33, 43-44). Bu klasik yaklaşım ayrıca devletlerin var olmasının, hukuku toplumun iradesinden ziyade yönetici sınıfın iradesi haline getireceğini savunur (Lodhi, 1975: 36).

Marx, ana akım hukuk yaklaşımlarının temel hatasını şu şekilde açıklamıştır: “devlet, egemen sınıfın bireylerinin kendi ortak çıkarlarına yürürlük kazandırdıkları ve belirli bir dönemin burjuva toplumunun tümünü özetleyen bir biçim olduğu için, bütün ortak kurumlar devlet aracılığıyla bir politik biçime bürünür. Yasanın gerçek temelinden koparılmış olan serbest bir iradeye dayandığı yolundaki hayalin kökeni de budur. Özetle hukuk da tekrar yasaya indirgenir” (Marx, Engels, 2013: 86). Buna ek olarak, Marx ve Engels, ana akım hukuk yaklaşımlarının hukuk kurallarını devletin biçimsel yasalarına nasıl dayandırdığını şu şekilde açıklamaktadır (Marx ve Engels, 2013: 104-105): “Toplumun tümünü kucaklayan meta değiş tokuşu sözleşme ilişkileri yaratır ve bu yüzden toplum tarafından konabilecek "genel geçer kurallara (devletçe saptanmış hukuk kurallarına)” gereksinim duyulur”.

Klasik Marksist çalışmalar hukuk anlayışının sosyolojik hukuk bilimine dayandığı da söylenebilir. Buna göre toplum içindeki bireyler kendi aralarında yaşamsal etkileşim halindedir. Bu etkileşim öncelikle hukuksal biçimleri oluşturmaktadır. Bu biçim oluştuktan sonra ise toplumsal işleyişe hâkim olan yönetici sınıf vasıtasıyla hukuksal biçim süreklilik kazanmaktadır (Hildebrand, 1968: 152). Peki bu klasik Marksist yaklaşımlar uluslararası hukuku nasıl anlamlandırabilir? Bu yaklaşımın sunduğu metodolojiye göre uluslararası hukuk, “toplumsal yaşamdaki ekonomik örgütlenmeye dayanan ve farklı toplumların birbirleri arasındaki ilişki sürecinde oluşan normlar ve ilkelerin üst yapısı olarak” belirlenebilir (Hildebrand, 1968: 150-151).

İlk dönem Marksist çalışmaların hukuku nasıl ele aldığına değindikten sonra bu yaklaşımın bıraktığı mirasın Sovyetler Birliği’nin uluslararası hukuk yaklaşımlarına nasıl yansıdığını ortaya koymak bu hukuk yaklaşımının uygulamada nasıl geliştiğini görmek açısından değerli olacaktır.

2.5.2.Sovyetler Birliği'nin Uluslararası Hukuk Yaklaşımı

19. yüzyıl Çarlık Rusya'sının uluslararası hukuk yaklaşımı Avrupa kökenli uluslararası hukuktan aktarılan doktrinlere dayanmaktaydı. 1917'de gerçekleşen Ekim Devrimi ise bu durumu değiştirmiş ve Batı'nın liberal hukuk söylemlerine karşı bir tutum benimsenmeye başlanmıştır. Bu dönemin Sovyet uluslararası hukukçuları sosyalist nitelikli bir uluslararası hukuk yaklaşımı geliştirmeyi hedeflemiştir (Malksoo, 2008: 213-214). 1917 Ekim Devrimi'nden sonra Sovyet uluslararası hukukçuları dünya toplumunun iki farklı toplumsal düzeninin nasıl bir hukuk ilişkisine sahip olacağı sorusuna odaklanmıştır. Bu husustaki asıl mesele kapitalist ve sosyalist toplumların nasıl bir uluslararası hukuk düzeninde buluşacağı olmuştur. Bir diğer ifadeyle, Sovyetler yeni bir uluslararası hukuk sistemi mi oluşturacaktı yoksa var olan uluslararası düzeni mi kabul edecekti? (Hildebrand, 1968: 154-155). Sovyetler Birliği'nin diplomatik faaliyetleri için öncelikle uluslararası hukuk sistemi geliştirmesi gerekliydi. Fakat hem sosyalist çizgiden hem de Sovyet devletinin siyasi hedeflerinden ödün verilmemeliydi (Snyder ve Bracht, 1958: 55). 1917 yılındaki Ekim Devrimi sonucunda Rusya, sosyalist bir devlet düzenine geçmiştir. Bu tarihten sonra Sovyet uluslararası hukuk düşüncesi, evrensel barış fikri ve dünya devrimi fikri olmak üzere iki kutba ayrılmıştı. Evrensel barış fikrinden “Barış içinde bir arada yaşama” ilkesi; dünya devrimi düşüncesinden ise “sosyalist uluslararasılaşma” anlayışı ortaya çıkmıştır (Cherviatsova ve Yarmysh, 2017: 297).

1917 Ekim Devrimi, hem uluslararası ilişkileri hem de uluslararası hukuku etkilemiştir. Devrimden sonra barış yanlısı ve işgal karşıtı tutumun akla ilk gelen politikalar olacağı beklenmekteydi. Tunkin (1974: 3-4), bu doğrultuda ortaya çıkan dönemin uluslararası hukukunun üç farklı düzlemde işleyişe sahip olduğunu belirtmiştir: “1) sosyalist devletler arasındaki ilişkilerde sosyalist enternasyonalizm ilkeleri; 2) sömürgecilğe, baskıya ve eşitsizliğe karşı olan halkların eşitlik ve kendi kaderini tayin hakkı ilkeleri; 3) farklı toplumsal düzene sahip devletler arasında barış içinde bir arada yaşama ilkeleri”. Bu dönemde Sovyetler için asıl sorun kapitalist ve sosyalist toplumların var olduğu uluslararası sistemde nasıl bir uluslararası hukuk anlayışı geliştirileceği meselesi olmuştur (Oliver, 1972: 7).

1917 Ekim Devrimi sonrasında Sovyet lideri Lenin, kapitalist hukukun eşitsiz ilişkiler üzerine kurulduğuna fakat yine de egemen sınıfları tavize zorlayan önemli bir mücadele alanı olduğuna inanmıştır. Lenin, hukukun sosyalist programın

yayılması hususunda da faydalı olabileceğine inanmıştır. Ona göre sosyalist hukuk anlayışı dönemin sömürgeci hukuk anlayışından çok farklıydı. Ayrıca kapitalizmden komünizme geçişin tamamlanmasıyla hukuku üreten koşulların da ortadan kalkacağını iddia etmiştir (Beirne ve Hunt, 1988: 577-578). Lenin, Batı'nın yıllardır emperyalist faaliyetlerine olanak sağlayan dönemin geçerli uluslararası hukuk sistemini reddetmişti. Avrupa merkezli bu hukuk emperyalist niteliğe sahipti ve kapitalist çıkarları koruyordu. Ona göre yeni kurulan Sovyet devletinin güvenliği için yeni bir uluslararası hukuka ihtiyaç vardı (Hazard, 1990: 4). Leninci görüş hukukun, hâkim sınıfın çıkarlarını yansıttığını, bu sınıfın örgütlü gücüyle işlediğini ve sınıflar arası ilişkileri düzenlediğini iddia etmiştir (Hildebrand, 1968: 150).

Dönemin Sovyet uluslararası hukuk anlayışını inşa etmeye çalışan Korovin, evrensel uluslararası hukukun mümkün olmadığını, var olan uluslararası hukukun büyük güçlerin aracı olduğunu ve uluslararası hukukun ancak sosyalizmden komünizme geçiş süreci boyunca kullanılabileceğini belirtmiştir (Malksoo, 2008: 226). Lenin'i temel alan Korovin, "Geçiş Döneminde Uluslararası Hukuk" adlı eserinde uluslararası hukuka yönelik düşüncelerini aktarmıştır. Korovin'e göre uluslararası hukuk ancak bir gücün başka bir güçle dengelendiği zaman oluşabilir. Bu doğrultuda uluslararası hukuk, güç dengesine indirgenmiştir. Bu güç dengesinin bir tarafındaki gücün olmaması ise uluslararası hukukun tehdit altında olduğunu göstermektedir. Evrensel uluslararası hukuk sistemini reddeden Korovin'e göre uluslararası hukuk ekonomik çıkarların hüküm sürdüğü emperyal faaliyetleri ve birbirine zıt toplumların geçici kurallarını yansıtmaktaydı. Ona göre farklı toplumsal yapılar (kapitalist/sosyalist) arasında ancak geçiş dönemi uluslararası hukuku olabilirdi. Böylece Korovin, Kapitalist toplumlar ile Sovyet toplumunun ortak bir düzende yaşayamayacağını, kapitalizmin ortadan kaldırılarak proleter devrimin gerçekleşmesi gerektiğini ve bu gerçekleştiğinde hukukun da sönümleneceğini savunmuştur (Snyder ve Bracht, 1958: 56-57). Korovin'in, iki farklı sistem arasında geçiş dönemi uluslararası hukuk anlayışı geliştirmesinin nedeni ise Sovyet devletinin ekonomiyi canlandırma politikası olmuştur. Buna göre geçiş dönemi hukuku Sovyet devletini tehdit eden kapitalist kuşatma bittiğinde sonlanacağı düşünülmüştü (Snyder ve Bracht, 1958: 58-59).

Korovin var olan uluslararası hukukun sınıfsal bir düzen oluşturduğunu bu yüzden emeğin sömürülmesini içeren düzenlemelerin kabul edilemeyeceğini belirtmiştir (Hildebrand, 1968: 157). Her ne kadar kapitalist toplumlar ile sosyalist

toplumların ortak kültüre sahip olamayacağını düşünse de salgınlarla mücadele gibi siyasi olmayan temel konularda sınırlı iş birliğinin olabileceğini savunmuştur (Snyder ve Bracht, 1958: 57). Uluslararası hukukun en güvenilir kaynağının anlaşmalar olduğunu belirtmiş ve devletlerin yanı sıra “işçi dernekleri, proleter örgütleri, Vatikan, Milletler Cemiyeti ve Kızılhaç” gibi aktörleri de uluslararası hukukun öznesi olarak görmüştür. Korovin’in bu görüşleri güçlü bir Sovyet devletinin olması gerektiğini düşünen Stalin tarafından kabul görmemiştir (Hildebrand, 1968: 159-160).

Stalin’in 1924 yılında Sovyet lideri olmasından sonra uyguladığı politikalar uluslararası hukuk düşüncesinin de değişmesine neden olmuştur. Ona göre kapitalistlere karşı savaşı kazanmanın yolu tüm toplumların sosyalizme geçmesine bağlı olmaktan ziyade öncelikle tek ülkede -Rusya’da- sosyalizmin zaferinin kesinleşmesinden geçmekteydi. Stalin’in Sovyet devletinin güçlü olması gerektiğine olan inancı uluslararası hukukun tek öznesi devlet olması gerektiği anlayışının gelişmesine yol açmıştır (Hildebrand, 1968: 162-164). Bu hedef doğrultusunda güçlü bir devlet sistemi arzulayan Sovyet hükümeti 1936 yılında yeni bir anayasa oluşturmuştur. Güçlü devleti kutsayan bu bakış açısı Sovyet hukuk düzenini de etkilemiştir (Snyder ve Bracht, 1958: 63).

1930’larda Sovyet hukukçular Stalin’in “tek devlette sosyalizme” dayanan Sovyet dış politika stratejileri nedeniyle ilk yaklaşımlarını değiştirmek zorunda kalmışlardır. Hatta Sovyetlerin ilk yıllarındaki birçok entelektüel -uluslararası hukukçular dahil- Stalin’in bu politikalarına ters düşen düşünceleri nedeniyle öldürülmüştür (Cherviatsova ve Yarmysh, 2017: 312-313). Stalin’in “tek devlette sosyalizm” düşüncesi devrimin önce içerde başarılı olmasına dayanmaktaydı. Bu düşünceden hareketle toprak bütünlüğünün garantiye alınması gibi stratejiler nedeniyle güçlü ve otoriter bir devlet yapılanması amaçlanmıştır (Dalar, 2021: 555). Dönemin en önemli Sovyet uluslararası hukuk vurgusu Sovyet devletinin kapitalist kuşatma altında olduğu bu nedenle devlet egemenliğinin zayıflamasının sosyalist toplum için fayda getirmeyeceği olmuştur.

1920’lerdeki görüşlerini değiştiren Korovin, “uluslararası hukuk, çatışma ve iş birliği sürecindeki devletler arasındaki ilişkileri düzenleyen, toplumların barış içinde bir arada yaşamalarını sağlayan, devletlerin yönetici sınıflarının iradesini ifade eden ve gerektiğinde baskı yoluyla uygulanan kurallar bütünüdür” diyerek dönemin koşullarına uygun bir yaklaşım geliştirmeyi amaçlamıştır (McWhinney,

1963: 42). Aynı şekilde Pashukanis de 1920'lerdeki görüşlerini revize ederek devleti önceleyen ve ulusal çıkarlar adına hukuki argümanlar ileri sürülebilen bir uluslararası hukuk sistemi olabileceğini savunmuştur (Hildebrand, 1968: 165; Snyder ve Bracht, 1958: 62).

İkinci Dünya Savaşı'na gidilen süreçte uluslararası sistemde yaşanan karışıklar Sovyetler Birliği'ni belirli bir düzeni kabul etmeye yöneltmiştir. Bu bağlamda uluslararası hukuk sistemindeki demokratik ve ilerici olmayan kuralların reddedileceği fakat iki farklı toplumsal düzenin bir arada yaşaması için geçici iş birliğinin olabileceğine dayanan bir yaklaşım benimsenmiştir (Lodhi, 1975: 36). 1930'lu yılların sonlarında Sovyet uluslararası hukuk yaklaşımını değiştirecek bir gelişme olmuştur. Sovyet devleti artık sosyalizme geçiş olsa bile kapitalist kurumların bir süre devam edebileceği düşüncesine yönelmiştir. Bu değişimin sebebi olarak Avrupa'da büyüyen Nazi Almanya'sı tehlikesi gösterilmektedir (Hildebrand, 1968: 166-167). 1939 yılında Stalin, Sovyet devletinin artık sosyalizme ulaştığını belirtmiştir. Bununla birlikte sosyalizme ulaşmanın devleti ve hukuku ortadan kaldıracak bir sonuç çıkarmayacağını vurgulamıştır. Ona göre hukukun ortadan kalkması ancak kapitalist çevrelemenin bitmesiyle gerçekleşebilirdi. Böylece Sovyet devletinin devamlılığını esas alan bir yaklaşım yerleşmiş oldu. Bu gelişmeler yeni politikaya uygun bir uluslararası hukuk yaklaşımının ortaya çıkmasını sağlamıştır (Snyder ve Bracht, 1958: 64). Bu bağlamda Sovyet uluslararası hukuk yaklaşımlarının devlet politikalarına göre dönüştüğünü ve dönemlerin ruhuna uygun kabullerin ilan edildiğini söylemek mümkündür. Buna ek olarak, Stalin'in yönetime gelene kadar hâkim olan geçici nitelikteki uluslararası hukuk artık sürekli hale dönüşen bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Bu dönemle birlikte vurgulanan en önemli detaylar devletin egemenliğinin kutsanması ve uluslararası hukukta tek özne olarak devletin kabul edilmesi olmuştur. Bir diğer ifadeyle, 1930'lu yıllarla birlikte uluslararası hukuk sadece iki farklı toplumsal yapıya sahip devletler arasında bir mücadele alanı olarak kabul edilmiyordu. Bu dönemde uluslararası hukuk ayrıca iki farklı yapıdaki devletler arasında iş birliği fırsatları yaratacak bir alan olarak da görülmeye başlamıştır. Ancak bu iş birliğinin oluşabilmesi için Sovyet devleti uluslararası hukukun tüm kurallarını ve uygulamalarını inceleme yetkisine sahip olacaktı. Bir diğer ifadeyle, tüm uluslararası hukuk kuralları Sovyet devleti tarafından kabul edilmeyebilirdi. Özetle artık Sovyet uluslararası hukuku hem sosyalist hem de

kapitalist ekonomik yapıya sahip uluslararası toplumun üstyapısı olarak değerlendirilmeye başlanmıştı. Bu kavrayış klasik Marksist felsefeyi odak merkezine alan 1917-1924 yılları arasındaki anlayıştan kopuş anlamına gelmekteydi (Snyder ve Bracht, 1958: 66-67). Böylece Sovyet uluslararası hukuk anlayışı iki farklı ekonomik sisteme sahip grupların geçici uzlaşmasına dayanan ilk dönemin hâkim anlayışından sürekli iş birliğine dayanan bir anlayışa evrilmiştir. Bu yeni anlayışın uluslararası hukuk tanımını Vişinski şu şekilde yapmıştır: “uluslararası hukuk, devletlerin yönetici sınıflarının iradesini ifade etmekte, devletlerin uyguladığı zorlamayla korunmakta ve devletler arasındaki ilişkileri düzenleyen kuralları oluşturmaktadır”. Böylece devletin uluslararası hukuktaki temel aktör olduğu vurgusu yapılmıştır (Hildebrand, 1968: 171-172).

II. Dünya Savaşı sonrası döneminin Sovyet uluslararası hukukçularından Kozhevnikov, uluslararası hukukun ne tarihsel ne de mekânsal tek bir biçiminin olmadığını, birçok normun farklı ülkelerde farklı yorumlandığını ve bu nedenle bu hukuk sisteminin devletlerin davranış kalıplarını belirleyebilecek genel kuralları oluşturmadığını vurgulamıştır. Kozhevnikov ayrıca uluslararası hukukun medeni ulusların hukuku olduğunu iddia etmiş fakat medeniyet kriterinin esasını belirlememiştir. Kozhevnikov’un yaklaşımında daha çok Rus milliyetçiliği öne çıkmıştır. Ona göre Sovyetlerin İkinci Dünya Savaşı’nda Almanya ve Japonya’ya karşı savaşıması da uluslararası barışı amaçlayan tarihsel bir görevdir (Malksoo, 2008: 226-227).

Soğuk Savaş yıllarında değişen uluslararası sistemin yapısı ve Stalin’den sonra Khrushchev’in yönetimi devralması Sovyetlerin uluslararası hukuk anlayışının da değişmesine neden olmuştur. Khrushchev ilk olarak, ılımlı, pasif veya savunmacı bir perspektife sahipti. Uluslararası sistemin iki kutbundan biri olan Sovyetler bu dönemde daha realist bir bakış açısı kazanmıştır. Bu bağlamda uluslararası hukuka güç dengesi üzerinden yaklaşmış ve sınırsız savaş mantığının yersiz olacağı kabul edilmiştir (McWhinney, 1963: 47). Khrushchev döneminde Sovyetler Birliği, birbirlerinin toprak bütünlüğüne ve egemenliğe saygı, karşılıklı saldırmazlık, içişlerine karışmama, eşitlik ve ortak fayda ile barış içinde bir arada yaşama gibi ilkeleri benimsemeye başlamıştır (Lapenna, 1963: 737). Her ne kadar barışçıl ilkeler ilan edilmiş olsa da uluslararası sistemin yapısı Sovyetlerin uluslararası hukuk yaklaşımının realist perspektifine daha da fazla yaklaştırmıştır.

Tunkin, Sovyet uluslararası hukuk sisteminin devletler arası ilişkileri düzenleyebileceğine ve barışa odaklanmakla ilerici gelişmelerin yaşanabileceğine vurgu yaparak daha liberal bir tutum sergilemiştir (Malksoo, 2008: 229). Tunkin ayrıca kapitalist ve sosyalist sistemlerin ayrı ayrı iki uluslararası hukuk sistemi olmadığını fakat iki farklı biçime sahip olduğunu belirtmiştir. Ona göre bir taraf hukuk kurallarına bağlılığını korurken diğer taraf temel normları bile sistematik bir şekilde ihlal etmektedir. Tunkin, normlara bağlılığını koruyan demokratik kamptaki devletlerin kendi aralarında yapacakları siyasi iş birliği ile yeni uluslararası hukuk modelinin inşa edilebileceğini iddia etmiştir (Soviet theories of international law, 1953: 335). “İradelerin mutabakatı” kavramıyla iki farklı devlet grubunun ortak noktada buluşarak bir uluslararası hukukun var olabileceğini savunmuştur. Böylece Tunkin esasen Sovyetlerin ilk döneminde ortaya çıkan geçiş dönemi uluslararası hukuk tezine de yaklaşmıştır (Hazard, 1990: 11).

Dönemin bazı Sovyet hukukçuları uluslararası müdahale konusunda da fikirler geliştirmiştir. Bu hukukçulara göre sınıf mücadelesinin devlet sınırlarını aşması ve ilerici olması durumunda devrimci müdahale meşru kabul edilebilirdi. Korovin’e göre Sovyet müdahalesi ilerici potansiyeline sahipken kapitalist devletlerin yaptığı müdahale ise emperyal niteliğe sahiptir. Korovin, ilerici müdahaleye örnek olarak sosyalizmin gelişmesi için Kızıl Ordu’nun Baltık bölgesi ve Kafkasya’ya yaptığı müdahaleleri göstermiştir. 1960’larda Brejnev döneminde Sovyetlerin Çekoslovakya’yı işgal etmesi de bu ilerici müdahale anlayışına dayandırılmıştır (Cherviatsova ve Yarmysh, 2017: 311). Çekoslovakya müdahalesinin meşruluğu ayrıca fiili egemenliğin ancak sosyalist ortamda gelişebileceği ve sosyalizm karşıtı tehditlerin engellendiği tezleriyle de savunulmuştur (Cherviatsova, Yarmysh, 2017: 321-322). Bundan sonraki süreçte Sovyetlerin sadece Doğu Bloku ülkelerine değil Afganistan’a da müdahalede bulunması Sovyetlerin uluslararası hukuk anlayışının ana akım uluslararası hukuk yaklaşımlarına doğru evrildiğini göstermektedir. Bu bağlamda “Barış İçinde Bir Arada Yaşama”, devletlerin egemenliği, toprak bütünlüğü, self-determinasyon hakkı gibi ilkeler üzerine geliştirdikleri ilk dönem uluslararası hukuk anlayışının Stalin’in yönetime gelmesinden sonraki süreçte terkedildiği söylenebilir. Bir diğer ifadeyle, Soğuk Savaş ile birlikte Sovyetlerin uluslararası hukuk anlayışı güç dengesi ve ulusal çıkar odaklı değerlendirmeler etrafında gelişmiştir (Dalar, 2021: 559).

Sovyet uluslararası hukuk yaklaşımlarının dönemin Batılı uluslararası hukuk yaklaşımlarından farklarına da değinmek gerekmektedir. Bu farklardan biri uluslararası hukukun aktörü olarak sadece devletleri değil ek olarak işçi sınıfı ve devlet olarak kabul edilmeyen ulusları da dâhil etmeleri olmuştur. Fakat bu anlayış daha sonraki dönemlerde ilgili dönemlerin ruhu ile paralel bir şekilde değişmiştir (Uslu, 2004: 146). Sovyet uluslararası hukuk yaklaşımının Ekim Devrimi'nden hemen sonraki aşamadaki Batılı yaklaşımlardan farkları olarak devletlerin egemenliğine bağlılık, uluslararası hukuk normlarının anlaşma veya devletlerin açık rızası ile oluşturulmasına bağlılık ve uluslararası hukuku savunma aracı olarak kullanma eğilimi gösterilebilir (Butler, 1970: 222). Uluslararası hukukun kaynakları konusunda ise Sovyet hukukçuları başlıca kaynağın anlaşmalar olduğunu vurgulamıştır. Sovyetler Birliği her ne kadar anlaşmaları uluslararası hukukun başlıca kaynağı olarak kabul etse de bu ilkelere aykırı olan anlaşmaları yok hükmünde saymıştır. NATO, Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı (SEATO), Marshall Planı, ABD'nin Japonya ve Milliyetçi Çin ile imzaladığı anlaşmaları bu ilkelere aykırı olan anlaşmalara örnek gösterilmiştir. Anlaşmalara ek olarak uluslararası teamül kuralları da Sovyet devletin denetiminden geçmek koşuluyla uluslararası hukukun temel kaynakları arasında gösterilmiştir. Uluslararası teamül kurallarının kaynak olarak kabul edilmesi 1930'lu yıllarda iki farklı ekonomik örgütlenmeye sahip devletlerin bir arada yaşadığı sürecin devam edeceği düşüncesinden ortaya çıkmıştır (Gönlübol, 1961: 69-75).

Genel olarak Sovyetlerin uluslararası hukuk yaklaşımlarının temel prensipleri şu şekilde özetlenebilir; devletlerin egemenliğine ve eşitliğine verilen önem, self-determinasyon hakkının önemine yapılan vurgu, devletlerin iradelerinin esas alınması gerektiği düşüncesi ve uluslararası hukukun tek öznesinin devletler olduğu anlayışı (Gönlübol, 1961: 75-88).

Sovyetler Birliği'nin uluslararası hukuk deneyimlerinin genel değerlendirmesi yapılacak olursa ilk göze çarpan özellik devletin değişen dış politikalarının uluslararası hukuka bakış açısını da değiştirmiş olmasıdır. Uluslararası hukuka Sovyet yaklaşımı yıllar içinde değişmiş ve bu değişimin en önemli etkeni SSCB'nin iç ve dış politikasına uygunluğun aranması olmuştur. 1924 yılında Stalin'in yönetimi devralmasıyla dönemin dış politikası uluslararası hukuk yaklaşımları üzerinde çok önemli bir etkiye sahip olmuş ve bu yaklaşımın etkileri Sovyetler Birliği'nin Soğuk Savaş yıllarındaki yaklaşımlarını da etkilemiştir. Bir

diğer ifadeyle, Ekim Devrimi sonrasında Lenin'in ölümüne dek sergilenen uluslararası hukuk yaklaşımları kapitalist sistem eleştirisi bağlamında gelişmiştir. Fakat Stalin ile birlikte hiçbir dönem 1917 ile 1924 yılları arasındaki yaklaşım gibi olmamıştır. Genel olarak Sovyet uluslararası hukuk yaklaşımları Rus devletinin dış politikada yürüttüğü hukuksal iddialara uygun koşullar yaratmak için tarihsel süreç içerisinde şekil değiştirmiştir. Dolayısıyla bu yaklaşımların esasen devletin dış politika anlayışları ve programları dolayımında geliştiğini söylemek mümkündür. Bu kapsamda Sovyet yaklaşımlarının uluslararası hukuka yönelttiği kapitalist eleştiri tarihsel süreç içerisinde azalmıştır.

Tablo 2.6. Metodoloji, Kuram ve Kavramsal Altyapı Bağlamında Oluşturulan ve Uluslararası Müdahale Örneklerinde Aranacak Veri Kategorileri

1) Uluslararası müdahale sonrası IMF, Dünya Bankası, DTÖ ve Avrupa Merkez Bankası gibi uluslararası finans kuruluşları ile yapılmış anlaşmaların olup olmadığı
2) Müdahale sonrası ikili veya çok taraflı ekonomik, ticari veya yatırım anlaşmalarının gerçekleşip gerçekleşmediği
3) Müdahale sonrası uluslararası örgütlere üyeliğin olup olmadığı
4) Uluslararası müdahale yapılan ülkede müdahale sonrası özelleştirmelerin yapılıp yapılmadığı
5) Doğal kaynaklar üzerindeki hâkimiyetin değişip değişmediği
6) Müdahalenin yapıldığı ülkenin iç hukuk yapısında değişikliğin olup olmadığı
7) Devlet biçiminin yapısında değişikliklerin gerçekleşip gerçekleşmediği
8) Jeopolitik avantaj sağlayacak konumlanmanın (ticari, askeri v.b.) olup olmadığı
9) Uluslararası sermayenin yayılması için yeni düzenleme stratejilerinin veya birikim alanlarının oluşup oluşmadığı
10) Uluslararası ticareti esnekleştiren bir gelişmenin yaşanıp yaşanmadığı
11) Uluslararası müdahaleye meşruluk sağlamak amacıyla farklılık dinamikleri veya medeniyet standartı ileri sürülüp sürülmediği

Sonuç olarak, Sovyet uluslararası hukuk teorisyenleri uluslararası hukuka katkı yapmaktan çok Sovyet devletinin dış politikalarına uygun açılımlar yapmıştır. Bir anlamda hukuku siyaset ekseninde değerlendirmiş ve Sovyet devletini ikna

etmeye yönelik uluslararası hukuk argümanları geliştirmeye çalışmışlardır (Gönlübol, 1961: 89). Mieville de Sovyet uluslararası hukukçularının ana akım uluslararası hukuk yaklaşımlarına benzer düşünceler geliştirdiğini, teorik altyapıyı kuramadıklarını ve dolayısıyla Marksist uluslararası hukuk yaklaşımına faydalı bir katkı sunamadıklarını vurgulamıştır (Mieville, 2004: 277).

Çalışmanın yöntemini, kavramsal çerçevesini ve kuramsal altyapısını oluşturduktan sonra çalışmanın müdahale pratiklerinde arayacağı ve uluslararası müdahaleler ile kapitalist üretim ilişkileri arasında bağlantı kurulmasını sağlayacak bazı kategorilerin belirlenmesi gerekmektedir. Bu kategoriler çalışmanın kuramsal ve kavramsal altyapısı ekseninde üretilmiş aynı zamanda çalışmanın kuramsal pozisyonunu da belirlemiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ULUSLARARASI MÜDAHALE SÖYLEMLERİNİN VE PRATİKLERİNİN ANALİZİ

Çalışmanın önceki bölümlerinde uluslararası müdahale pratikleri ile kapitalist üretim ilişkilerinin doğrudan bağlantılı olduğunu ortaya koymak için metodolojik ve teorik altyapı belirlenmiştir. Çalışmanın son bölümü olan bu kısımda ise öncelikle uluslararası müdahaleler ile ilgili var olan hukuksal sınırlar belirlenecektir. Bu sınırları çizmek müdahale pratikleri ile ilgili süreçlerin analizi noktasında esas meselenin etiğe, ahlaka veya hukuka uygunluk olmadığını anlamada yardımcı olacaktır. Uluslararası müdahale hukuku ile ilgili temel çerçeve belirlendikten sonra ise bu sınırları aşmayı ve dönüştürmeyi amaçlayan söylemlerin tarihsel süreç içerisindeki değişimi analiz edilecektir. Buna ek olarak, bu söylemlerin esasen medeniyet standardı ve kültürel farklılık dinamiği oluşturduğu üzerinde durulacaktır. Daha sonrasında ise 1945 sonrasında Kore, İran, Dominik, Şili, Irak ve Libya'ya yapılan uluslararası müdahale pratikleri analiz edilecektir. Bu müdahale örnekleri belirlenirken hem kapitalist sistemin kırılma noktaları hem de bölgesel çeşitlilik dikkate alınmıştır. Bu doğrultuda çeşitlilik açısından Doğu Asya, Karayipler, Latin Amerika, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerinde gerçekleşen müdahale pratikleri incelenmiştir.

3.1. Uluslararası Müdahalenin Hukuksal Sınırları

Çalışmanın temel amacı uluslararası müdahale söylem ve pratiklerinin arkasındaki itici gücün, kapitalist üretim ilişkileri ve bu ilişkilere hâkim güçlerin tarihsel koşullara göre uyguladıkları politikalar olduğunu göstermektir. Bu bağlamda dönemlerin kapitalist birikim modellerinin küreselleşmesinin bir aracı da uluslararası müdahalelerdir. Her ne kadar çalışmanın uluslararası müdahalelerin hukuka uygun olup olmadığını ortaya çıkarmakla ilgili birincil bir amacı olmasa da bu uygulamaların uluslararası hukuktaki çerçevesini bilmek örnek olayların analizi hususunda katkılar sunacaktır. Çalışmanın odaklanacağı esas; uluslararası müdahalelerin hangi gerekçe, hangi aktör veya hangi kurumlar vasıtasıyla uygulandığından ziyade uluslararası müdahale süreci ve sonrasındaki gelişmelerin kapitalist üretim ilişkileri ile olan bağlantısını ortaya çıkarmaktır. Zira müdahale öncesi ve sırasında hukuksal detaylar yerine getirilmiş dahi olsa müdahale

sonrasında müdahalede bulunulan devlette yaşanan yapısal değişikliklerin de incelenmesi gerekmektedir.

Uluslararası müdahaleyi gerçekleştiren güçler genellikle uluslararası barış ve güvenliğin tehdit edildiğini öne sürerek uluslararası müdahaleleri meşru müdafaa hakkına dayandırmaktadır. Bu nedenle meşru müdafaa hakkı ile ilgili hukuksal yapıyı da incelemek gerekmektedir. Bu doğrultuda kuvvet kullanımı ile ilgili kuralların, genel ilkelerin, yasal istisnaların ve mahkeme kararlarının üzerinde durulması gerekmektedir.

3.1.1. Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma Yasağı

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin uluslararası ilişkilerini düzenleyen en önemli evrensel kaynak BM Antlaşması olmuştur. Bu bağlamda kuvvet kullanma hukukunun yasal çerçevesinin BM Antlaşması'na dayandığını söylemek mümkündür. BM Antlaşması “devletlerin egemen eşitliği” ilkesini temel esas olarak benimsemiştir. BM Antlaşması'nın temel önceliklerinden bir diğeri ise devletlerin egemenlik alanına giren hususlarda diğer ülkelerin herhangi bir yetkiye sahip olmadığını belirten “iç işlerine karışmama” ilkesidir. BM Şartının “devletlerin başka devletlerin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığına karşı, herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınması” ile ilgili maddesi ise uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanımının yasaklanmasını ifade etmektedir (BM Antlaşması, 2.madde).

BM Antlaşması'ndan sonraki süreçte de kuvvet kullanmanın yasaklanması ve iç işlerine karışmama ilkeleri ile ilgili uluslararası kararlar bulunmaktadır. BM Genel Kurulu'nun 1965 yılında devletlerin iç işlerine, bağımsızlığına ve egemenlik alanına karışılmasını yasaklayan kuralların önemini vurgulaması buna örnek gösterilebilir. Bu bildiri hem dolaylı ve doğrudan herhangi bir şiddet, zorlama veya müdahalenin hem de iç çatışmalara taraf veya destek olmanın kabul edilemezliğini vurgulamıştır (United Nations, A/RES/20/2131). BM Genel Kurulu ayrıca 1970 yılında “devletlerin mutlak eşitliğini, herhangi bir devletin egemenliği dahilinde olan konulara karışmamayı, uluslararası anlaşmazlıkların uluslararası barış, güvenlik ve adaleti tehlikeye düşürmeyecek bir biçimde barışçıl yöntemlerle çözümlenmesini ve kuvvet kullanma yasağının” önemini vurgulayan bir bildiri daha kabul etmiştir (Adalet Bakanlığı, Birleşmiş Milletler Sözleşmeleri). 1975 yılında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın Nihai Senedi de “egemen eşitlik, egemenliğe saygı, tehdit veya güç kullanımından kaçınma, sınırların

dokunulmazlığı, devletlerin toprak bütünlüğü, uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümü, içişlerine karışmama” gibi temel ilkelerin önemini bir kez daha vurgulamıştır (AGİK Nihai Senedi).

Uluslararası Adalet Divanı’nın (UAD) Nikaragua Davası kararı da bir devletin iç işlerine müdahale yasağını ve kuvvet kullanma yasağını uluslararası teamül hukukuna dayandırmış ve bu yasakların hem evrensel bir norm olduğu hem de jus cogens niteliğinde olduğunu vurgulamıştır (Nicaragua Case, para. 190 ve 292). Jus cogens norm niteliği taşıyan kurallar uyulması zorunlu olan ve başka hiçbir işlemle geçersiz olduğu ileri sürülemeyen kurallardır. Böylece devletlerin iç işlerine müdahale etme yasağı ve bir devletin başka bir devlete karşı kuvvet kullanma yasağı uluslararası ilişkilerin kurucu normları arasında olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda devletlerin her türlü kuvvet kullanımı içeren eylemlerden ve başka devletlerin iç işlerine karışma anlamına gelecek davranışlardan kaçınması gerektiği sonucu çıkarılabilir.

Uluslararası hukukta kuvvet kullanma eylemleri genel itibariyle “bir devletin askeri kuvvetlerinin diğer bir devlet aleyhine bilerek” güç uygulaması anlamına gelmektedir. Fakat tarihsel örnekler kuvvet kullanmanın doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki şekilde ortaya çıkabileceğini göstermektedir. Doğrudan kuvvet kullanma bir devletin askeri güçleriyle başka bir devlete doğrudan kuvvet kullanmasını ifade etmektedir. Buna örnek olarak Irak’ın Kuveyt’i işgali gösterilebilir. Dolaylı kuvvet kullanma ise “bir devletin özel kuvvetlerinin diğer devlet içerisindeki silahlı grupları desteklemesi” anlamına gelmektedir (Aksar, 2013: 105). Dolaylı kuvvet kullanma hususunda Uluslararası Adalet Divanı Nikaragua davasında önemli bir karar almıştır. Söz konusu karara göre ABD’nin Nikaragua’daki silahlı gruplara yardım etmesi kuvvet kullanma yasağının ihlali olarak değerlendirilmiştir. Bu karara göre ayrıca “başka bir devlet içindeki düzensiz kuvvetlerin veya silahlı çetelerin örgütlenmesini teşvik etmek veya başka bir devlette iç karışıklık eylemlerine katılmak güç kullanımının yasaklanması ilkesine aykırıdır. Böylece mahkeme belirli grupların silahlandırılması ve eğitilmesinin Nikaragua’ya karşı kuvvet kullanma veya kuvvet kullanma tehdidi anlamına geldiğini belirtmektedir. Buna ek olarak, mahkeme sadece ABD’nin ekonomik yardımlarının kuvvet kullanma anlamına gelmeyeceğini vurgulamıştır” (Nicaragua Case, para. 228). Buna ek olarak, UAD’nin Nükleer Silahlar ile ilgili danışma görüşünde nükleer silah bulundurmanın kuvvet kullanma tehdidi anlamına

gelmeyeceği ifade edilmektedir (Uluslararası Adalet Divanı Danışma Görüşü, 1996: para. 47-48). Buradan hareketle UAD görüş ve kararları ışığında bir devlet içindeki silahlı grupları silahlandırmak, eğitmek veya örgütlemek gibi faaliyetler kuvvet kullanma yasağının ihlali bir davranış olarak görülürken bir devletin nükleer silahlara sahip olması ise kuvvet kullanma yasağının ihlali olarak değerlendirilmemektedir.

BM Antlaşması'ndan sonraki süreçte farklı mecralarda da iç işlerine müdahale yasağı ve kuvvet kullanma yasağı ile ilgili bağlayıcılığı olmayan tavsiye niteliğinde birçok girişim olmuştur. Bu girişimler bu ilkelerin uluslararası ilişkilerin en temel ilkeleri olduğunu perçinlemiştir. Böylece devletler arası ilişkileri düzenleyen uluslararası hukuk düzeninde kurucu ilkelerin devletlerin egemen eşitliği ve kuvvet kullanma yasağı olduğunu söylemek mümkündür. Sonuç olarak, devletler arası ilişkileri düzenleyen en önemli hukuksal kaynak olan BM Anlaşması'na göre kuvvet kullanma, kuvvet kullanma tehdidi, bir devletin başka bir devletin iç işlerine karışması ve devletlerin egemen eşitliğine aykırı davranışlarda bulunması hukuka uygun değildir.

Kuvvet kullanma ve iç işlerine müdahale etme yasağının uluslararası hukukun en önemli normları olmasına rağmen kuvvet kullanma örnekleri yaşanmaya devam etmektedir. Hatta kuvvet kullanan ve diğer devletlerin iç işlerine müdahale eden devletler eylemlerini hukuka uygun bulmaktadır. Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi Irak'a göre, ABD'nin Irak ve Afganistan'ı işgal etmesi ABD'ye göre meşrudur. Bir başka deyişle, devletler genellikle kendi eylemlerini meşru görme eğilimindeyken diğer devletlerin benzer eylemlerinin hukuka aykırılığını iddia etmektedir (Aksar, 2013: 100).

3.1.2. Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanmanın Yasal İstisnaları

Uluslararası hukukta her ne kadar devletlerin kuvvet kullanması ve birbirlerinin iç işlerine karışması yasaklanmışsa da bazı istisnalar bulunmaktadır. Bu istisnalar arasında meşru müdafaa kapsamındaki müdahaleler, devletlerin yetkili organları tarafından başka bir devlete yapılan davetle müdahale ve uluslararası barış ve güvenliğin tesisi için BM Güvenlik Konseyi tarafından yürütülen müdahaleler bulunmaktadır (Doyle, 2015: 6). Buna ek olarak, herhangi bir devletin kendi sınırları içerisindeki karışıklığı ve ayaklanmayı önlemek için uyguladığı kuvvet, uluslararası müdahale tartışmalarının kapsamı içerisinde değildir. Ayrıca sömürge rejimi altındaki halkların self-determinasyon (kendi

kaderini belirleme) hakkı bağlamında verdiği bağımsızlık mücadelesi de devletlerin iç güvenlik problemi olarak görülmemektedir. Bir başka ifadeyle, sömürge toplumlarına karşı kuvvet kullanmanın yasaklandığı da söylenebilir (Pazarcı, 2014: 517-518). Fakat İkinci Dünya Savaşı sonrasında dekolonizasyon döneminin yaşanması sonucunda self-determinasyon ve kuvvet kullanma bağlantılı hukuki tartışmalar da azalmıştır. Filistin'in İsrail işgaline karşı verdiği mücadele, self-determinasyon hakkı ve kuvvet kullanma ilişkisinin en somut örneği olarak gösterilebilir (Gray, 2014: 623). Bu konuda vurgulanması gereken bir husus da diğer devletlerin otoriter yönetimlerin demokratikleşmesini sağlama niyetinin kuvvet kullanmayı meşrulaştıracak istisnalar arasında olmadığıdır. Bu durumun meşru istisnası olarak seçimle gelen bir hükümetin darbe nedeniyle ülkeyi yönetememesi sorunun giderilmesi için Güvenlik Konseyi tarafından alınan kararlardır. Bu duruma somut örnek olarak Güvenlik Konseyi'nin 1991 yılında Haiti ile ilgili aldığı karar gösterilebilir. Bu bağlamda vurgulanması gereken husus demokratik yöntemle seçilen kişilerin ülkeyi kontrol etmesini sağlamak için yapılan müdahalenin karar mercii'nin Güvenlik Konseyi olduğudur. Bir diğer ifadeyle, devletler Güvenlik Konseyi kararı olmaksızın tek taraflı bir müdahaleye girişemez (Gray, 2014: 623, Aksar, 2013: 107).

Uluslararası hukukta kuvvet kullanma yasağının en açık istisnası meşru müdafaa hakkı kapsamında yapılan kuvvet kullanma eylemidir. Bu nedenle devletler uluslararası müdahale eylemlerinin hukuka uygun olması için meşru müdafaa hakkını gerekçe olarak ileri sürmektedir. Meşru müdafaa hakkının gerekçe olarak sıkça kullanılması ve söz konusu müdahalelerde oluşan durumların birbirinden farklılıklar içermesi meşru müdafaa hakkının hukuki içeriğinin belirlenmesini gerektirmektedir (Aksar, 2013: 107).

Meşru müdafaa hakkının geniş yorumlanması gerektiğini savunanlar, 51. maddede meşru müdafaa'nın doğal bir hak olduğuna ve örf ve âdet hukukuna atıf yapmaktadır. Fakat 51. Maddede geçen meşru müdafaa hakkı kuvvet kullanımının istisnasını ifade etmektedir. Bu nedenle istisna kural olan meşru müdafaa hakkı kapsamını geniş yorumlayarak yurt dışındaki vatandaşları korumak gibi nedenleri meşru müdafaa nedeni olarak kabul etmek tutarlı ve mantıklı bir eylem değildir (Gray, 2014: 628). BM Antlaşması'nın meşru müdafaa hakkı ile ilgili 51. maddesi "silahlı bir saldırı olması durumunda, saldırıya uğrayan devletin bireysel veya kolektif meşru müdafaa hakkının olduğunu" vurgulamaktadır. Aynı madde silahlı

saldırıya uğrayan devletin “meşru müdafaa hakkı kapsamında aldığı önlemleri Güvenlik Konseyi’ne bildirmesini ve bu meşru müdafaa hakkının Güvenlik Konseyi’nin uluslararası barış ve güvenliği sağlayıncaya dek devam ettiğini” vurgulamaktadır (BM Antlaşması, 51.madde). Bu bağlamda meşru müdafaa hakkı ile ilgili “silahlı bir saldırıya karşı olması gerektiği, bireysel veya kolektif olabileceği, Güvenlik Konseyi’nin gerekli önlemleri alana kadar devam edebileceği, meşru müdafaa hakkını kullanan devletlerin aldığı önlemler hakkında Güvenlik Konseyi’ni bilgilendirmesi zorunluluğu ve kuvvet kullanımının orantılılık sınırlarını aşmaması gerektiği” sonucu çıkmaktadır (Aksar, 2013: 108).

BM Antlaşması’nın meşru müdafaa hakkı ile ilgili 51. Maddesinde kuvvet kullanımının orantılı olmasına veya kuvvet kullanmaya zorunluluk içeren durumlarda başvurulmasına dair bir içerik olmasa da orantılılık ve zorunluluk ilkelerinin varlığı UAD’nin Nicaragua ile ilgili kararında uluslararası teamül hukukuna dayandırılarak kabul edilmiştir (Nicaragua Case, para. 194). BM Saldırının Tanımı kararı, silahlı saldırıyı “bir devletin egemenliğine, ülke bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı” kullanılan herhangi bir silahlı saldırı olarak tanımlamaktadır. Aynı karar silahlı saldırının yeterli yoğunlukta olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu doğrultuda sınır anlaşmazlıkları gibi düşük yoğunluklu çatışmaların silahlı saldırı olarak kabul edilmediği söylenebilir (Pazarcı, 2014: 522; BM Genel Kurul Saldırının Tanımı). Bu değerlendirmeler ışığında meşru müdafaa hakkının kullanımı ile ilgili olarak kabul edilen üç uluslararası hukuk ilkesi bulunmaktadır. Bunlar gereklilik/zorunluluk, orantılılık ve aciliyet ilkeleridir. Gereklilik ilkesi saldırının önlenmesi için kuvvet kullanmaktan başka bir seçeneğin bulunmamasını ifade ederken orantılılık ilkesi saldırıda kullanılan kuvvet ile meşru müdafaa hakkı kapsamında kullanılan kuvvet arasında orantı olmasını ifade etmektedir (Pazarcı, 2014: 524). Aciliyet ilkesi ise silahlı saldırıya uğrayan devletin saldırı üzerinden fazla zaman geçmeden saldırıya karşı kuvvet kullanmasını ifade etmektedir (Kedikli, 2005: 32. Kuvvet kullanımının orantılı olması genel olarak hedef, amaç ve silahlı saldırının boyutu ile ilgilidir. Yapılan silahlı saldırıyı engellemek için aşırı kuvvet kullanmak veya saldırının önlenmesinden sonra kuvvet kullanmaya uzun süre devam etmek gibi durumlar orantılı olmayan bir meşru müdafaa hakkını örnekleyebilir. Buna ek olarak meşru müdafaa ile ilgili açıklanması gereken en önemli husus 51. Maddede geçen silahlı

saldırı durumunun neyi ifade ettiği ve devletlerin yapılan silahlı saldırı ile ilişki derecesinin nasıl belirlendiğidir.

Silahlı saldırının neyi ifade ettiği BM Antlaşması'nda detaylandırılmamıştır. En açık, somut ve tartışılmayan silahlı saldırı türü, bir devletin düzenli askeri güçlerinin başka bir ülkenin egemenliği altındaki topraklara kara, hava veya deniz yoluyla saldırmasıdır. Fakat tartışmaya açık olan husus, bir devletin düzenli askeri güç olmayan aktörlerin yaptıkları silahlı saldırılardır. Hem devletlerin düzenli askeri güçlerinin hangi eylemlerinin silahlı saldırıyı ifade ettiğine hem de bir devletin düzenli askeri güç olmayan aktörlere yardım yapan devletlerin hangi eylemlerinin sorumluluk doğuracağına BM Genel Kurulu'nun 3814 sayılı Saldırının Tanımı ile ilgili kararı açıklık getirmiştir. Ayrıca UAD da Nikaragua ile ilgili almış olduğu kararda bu karara atıf yapmıştır. Buna göre silahlı grupların veya paralı askerlerin bir devlete bağlı hareket ederek başka bir devlete silahlı saldırı düzenlemesi bu grupları destekleyen devletin de silahlı saldırı yaptığı anlamına gelmektedir. Fakat UAD'nın Nikaragua ile ilgili kararında bir devletin belirli gruplara silah, lojistik veya ekonomik yardımı yapması o devleti her zaman silahlı saldırının faili yapmamaktadır. Bu bağlamda bu grupların silahlı saldırısının bir devlet ile ilişkisinin açık bir şekilde belirlenmesinin beklendiği söylenebilir (Gray, 2014: 629; Nicaragua Case, para. 195; BM Genel Kurul Saldırının Tanımı, madde 3). BM Genel Kurulu'nun 2625 sayılı Dostça İlişkiler Bildirisi de düzen dışı silahlı gruplar vasıtasıyla başka bir devlete kuvvet kullanılmasını kuvvet kullanma yasağının içine dahil etmiştir (Pazarcı, 2014: 519).

Silahlı saldırının kapsamı 11 Eylül saldırılarından sonra terörist grupların saldırılarına katılım sağlayan devletlerin de saldırıdan sorumlu olduğu etrafında genişletilmiştir. Buna göre Güvenlik Konseyi'nin 1368 ve 1373 sayılı kararları ter saldırılarını uluslararası barış ve güvenliğe yönelik bir tehdit oluşturduğunu kabul ederek bu saldırıları kınamış ve devletlerin ter eylemlerine karşı meşru müdafaa hakkının olduğunu kabul etmiştir (Gray, 2014: 629). Fakat bir devletin hukuki açıdan ter saldırısı ile bağlantılı olup olmadığına dair uluslararası hukuk kuralları bulunsa da meselenin siyasi alandaki muğlaklığı meseleyi çıkmaza sokmaktadır. Bir başka ifadeyle, devletlerin ter saldırıları gerçekleştiren gruplarla ilişki bağı belirlenirken hukuki düzlemden ziyade politik düzlem daha fazla etkili olmaktadır. Sonuç olarak, ter eylemlerinin devletlerin düzenli askeri güçleri tarafından

yapılmaması ve uluslararası hukukun güç asimetrisini yansıtan bir sistem olması bu husustaki en temel problemi teşkil etmektedir.

Bush Doktrini ile birlikte ABD, küresel terörizmle mücadele amacıyla önleyici meşru müdafaa hakkının olduğunu ileri sürmüştür. Bu iddia ise meşru müdafaa hakkı ile ilgili tartışmalar başlatmıştır. ABD'nin 2002 yılındaki Ulusal Güvenlik Stratejisi, haydut devletlerin ve teröristlerin kitle imha silahları tehdidine karşı ABD'nin saldırıyı beklemesine gerek kalmaksızın bu saldırıları önlemesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda ABD, meşru müdafaa hakkını geniş yorumlayarak ileride yapılacak olası saldırı tehditlerine karşı önleyici meşru müdafaanın olması gerektiğini savunmuştur. ABD'ye ek olarak bu tezi savunan ülkeler arasında İngiltere ve İsrail de gösterilebilir. Nükleer silahlara sahip olan İsrail'in, nükleer reaktör inşa ettiğini ve bu nükleer faaliyetlerin İsrail'e karşı gelecekte saldırı tehdidi olduğunu ileri sürerek 1981 yılında Irak'ın nükleer reaktörünü yok etmek için saldırı düzenlemesi önleyici meşru müdafaayı savunan bir ülkenin faaliyetine örnek teşkil etmektedir. Fakat bu saldırı BM Güvenlik Konseyi ve Genel Kurulu tarafından kınanmıştır. Sonuç olarak, BM Antlaşması, Saldırının Tanımı kararı, Dostça İlişkiler Bildirisi veya UAD kararları gibi temel kaynaklarda silahlı saldırı olmadan önce olası bir saldırı tehdidine karşı önleyici bir meşru müdafaa hakkı ile ilgili hükümler bulunmamaktadır (Gray, 2014: 630-634).

Bir devletin başka bir devletin iç işlerine karışmasının veya ilgili ülkeye müdahalede bulunmasının yasal istisnalarından biri de davetle müdahaledir. Davetle müdahale, bir devletin kendi sınırları içerisinde yaşanan gelişmeler karşısında hâkimiyetinin azalması sonucunda başka bir devletten müdahalede bulunma talebini ifade etmektedir. Devletlerin başka devletlerden müdahalede bulunma talebi genellikle yaygın insan hakları ihlallerinin yaşandığı, çatışmaların veya ülke içi karışıklığın çıktığı, doğal afetin olduğu veya terör faaliyetlerinin ortaya çıktığı durumlarda oluşmaktadır.

Hem BM Genel Kurulu'nun Saldırganlığın Tanımı kararı hem de UAD'nin Nikaragua kararı bir devletin kendi sınırlarında yaşanan bir düzensizliği bastırmak için başka bir devletin müdahalesini talep edebileceğini kabul etmektedir. 2011 yılında Bahreyn'in Suudi Arabistan askeri kuvvetlerini davet etmesi buna örnek gösterilebilir. Bir devletin sınırları içerisinde çıkan çatışmanın bir iç savaşa dönüşmesi durumunda ise hukuki netliğin olmadığı kabul edilmektedir. Çünkü devletler davetle müdahale durumunda çıkarları doğrultusunda hareket

edebilmektedir. SSCB'nin 1968'de Çekoslovakya'ya ve 1979'da Afganistan'a müdahaleleri bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Zira müdahale davetinde bulunan hükümet SSCB tarafından atanmıştır. Buna ek olarak ABD'nin Yemen ve Somali'de insansız hava araçlarıyla saldırılar düzenlemesini hükümetlerin teröristlerle mücadelesine destek vermesi ile meşrulaştırması da bu doğrultuda ele alınabilir (Gray, 2014: 627).

Davetle müdahalelerde tartışmalı olan husus iç savaşın yaşandığı bir ortamda yetkili devlet otoritesinin belirsizliği durumu olmuştur (Türkmen, 2006: 59). Bu doğrultuda genellikle hukuka aykırı bulunan husus devletin yetkili organlarına karşı olan grupların uluslararası müdahale talepleridir (Sur, 2015: 122). Suriye'nin ülke içindeki karışıklıkları sonlandırma hususunda Rusya'dan yardım istemesi bazılarına göre davetle müdahale rneği iken bazılarına göre ise davetle müdahale rneği değildir. Güvenlik Konseyi'nin hangi otoritenin Suriye halkının meşru temsilcisi olduğu konusunda anlaşamaması genel olarak davetle müdahale konusunun en çok tartışılan meselesidir.

Meşru müdafaa hakkının yanı sıra bir devletin iç işlerine karışma ve kuvvet kullanma yasağının bir istisnası da BM Antlaşması kapsamında uluslararası toplumun müdahale seçeneğidir. Uluslararası toplumun müdahalesi BM Antlaşması'na göre uluslararası barış ve güvenliğin korunması kapsamında ileri sürülebilmektedir. Bu durumda görev ve yetki ise Güvenlik Konseyi'ne aittir. Bu bağlamda Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin tehdit altında olduğunu saptarsa öncelikle taraflara uyması için bazı tavsiye veya geçici önlemler önerebilir. Bu önlemlerin güvenlik tehdidini nleme hususunda başarısız olması durumunda ise “demiryolu, deniz, hava, posta, telgraf, radyo ve diğer iletişim ve ulaştırma araçlarının tümüyle ya da bir bölümüyle ekonomik ve diplomatik ilişkilerin kesintiye uğratılmasına” yönelik tedbirlere başvurabilir. Bu önlemlerin de uluslararası güvenliği tehdit eden olayı önlemede başarısız olması durumunda ise “hava, deniz ya da kara kuvvetleri aracılığıyla abluka veya kuvvet kullanma operasyonu gibi her türlü girişimde bulunabilir” (BM Antlaşması, 7. Bölüm). BM Antlaşması Güvenlik Konseyi'ne böyle bir yetki ve görev vermişse de yapılacak uluslararası müdahalenin ve alınacak önlemlerin kapsamının, yıllardır süregelen devletler arası ilişkileri düzenleyen hukuk kurallarının sınırları dahilinde olması beklenmektedir. Bu bağlamda Güvenlik Konseyi kararları kapsamında kolektif kuvvet kullanma örnekleri genel itibariyle insani müdahale ve uluslararası barış ve

güvenliği korumak amacıyla uygulanmaktadır. Güvenlik Konseyi'nin 1990 yılındaki Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi sonrasında aldığı kararlar uluslararası barış ve güvenliğin korunması dahilinde kolektif meşru müdafaa hakkına örnek gösterilebilir.

BM Güvenlik Konseyi'nin kolektif meşru müdafaa kararı örneklerinden biri 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgali üzerine aldığı kararlar olmuştur. BM Güvenlik Konseyi 1990 yılında 660 sayılı kararı ile Irak'ın Kuveyt'i işgal ettiğini ve bu durumun uluslararası barış ve güvenliğin korunması için bir tehdit oluşturduğunu kabul etmiştir. Bu karar öncelikle Irak'ı kınamış, kuvvetlerini geri çekmesini talep etmiş ve derhal müzakereye çağırmıştır (United Nations, S/RES/660). Bu karara ek olarak 661 sayılı karar ise Irak'a yönelik çeşitli ekonomik ve diplomatik yaptırımlar getirmiştir (United Nations, S/RES/661). Son olarak, Güvenlik Konseyi'nin 678 sayılı kararı ise uluslararası barış ve güvenliğin korunması kapsamında tüm önlemleri almayı kararlaştırmıştır (United Nations, S/RES/678). Böylece Irak'a yönelik uluslararası müdahale kararı Güvenlik Konseyi'nin 7. Bölüm dahilindeki kolektif meşru müdafaa örneği olarak gösterilebilir.

Uluslararası barış ve güvenliğin korunması bağlamında kolektif kuvvet kullanma kararını alabilecek yetkili ve kararları bağlayıcı olan organ BM Güvenlik Konseyi'dir. Fakat tarihsel süreçte Güvenlik Konseyi'nin karar alamadığı durumlarda BM Genel Kurulu da tavsiye niteliğinde bazı kararlar alabilmiştir. BM Genel Kurulu'nun 1950 yılındaki 377 sayılı kararı tavsiye niteliğinde olmak üzere uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına atıfta bulunarak Kuzey Kore ile Güney Kore arasında gelişen olayları durdurmak için Barış İçin Birlik kararı almıştır (United Nations, GA/RES/377). Genel Kurulun Barış İçin Birlik kararı genel olarak uluslararası barış ve güvenliğı tehdit eden gelişmelerle ilgili önlemleri belirlemekten ziyade konu ile ilgili detayları tartışmak ve tavsiyelerde bulunmak amacıyla alınmaktadır. Ayrıca bu karar doğrultusunda UAD'ndan görüş talebi de istenebilmektedir (Aksar, 2013: 124).

Uluslararası müdahale hususunda tartışmalı hususlardan biri de bölgesel örgütlerin müdahale sürecine aktif katılımıdır. Bu konuya BM Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacıyla gerektiğı taktirde “zorlayıcı önlemlerin uygulanması hususunda bölgesel anlaşmalardan yararlanabilir veya bölgesel kuruluşları görevlendirebilir” ifadesi açıklık getirmektedir. Burada altı çizilmesi gereken en önemli vurgu Güvenlik Konseyi

kararı ve yetkilendirmesi olmadan hiçbir bölgesel örgütün harekete geçemeyeceğidir (BM Antlaşması, 8. Bölüm). Güvenlik Konseyi'nin 1995 yılındaki 1031 sayılı kararının NATO üyesi ülkeler tarafından oluşturulan IFOR askeri gücüne Bosna-Hersek'teki barış planının uygulanması ile ilgili yetkiler vermesi (United Nations, S/RES/1031) Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliğin sürdürülmesi hususunda bölgesel örgütlere yetki vermesine örnek gösterilebilir.

Güvenlik Konseyi'nin kolektif kuvvet kullanma kararları, insani müdahale, koruma sorumluluğu, insan hakları ihlalleri, teröre karşı savaş veya self-determinasyon hakkının korunması gibi söylemler etrafında inşa edilse de bu söylemlerin uluslararası hukuk normu olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu söylemlere atıf yapılsa da kolektif kuvvet kullanma örneklerinin hukuki dayanağı BM Antlaşması'nın 7. Bölümü kapsamında uluslararası barış ve güvenliğin korunmasıdır.

3.2. Uluslararası Müdahaleyi Meşrulaştırıcı Söylemlerin Analizi

İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası hukuku ve bu hukukun kurumlar sistemi, kapitalizmin en güçlü devletlerinin inisiyatifiyle bir ekonomik, sosyal ve politik ağ etrafında kurulmuştur. Bu ağın işlevi ulusötesi sermayenin ve güçlü devletlerin uluslararası sistemdeki çıkarlarını gerçekleştirmektir. Chimni, bu sistemi yeni bir 'küresel devlet oluşumunun' ortaya çıkması üzerinden anlamlandırarak sistemin emperyal özellikli olduğunu ve üçüncü dünya devletlerinin sömürülmesine yol açtığını belirtmektedir (Chimni, 2004b: 1-2). Buradan hareketle uluslararası müdahale süreçlerinin küresel kapitalist hegemonyanın mekân düzenleme araçlarından biri olduğu söylenebilir. Hegemonyanın uluslararası müdahale aracını meşrulaştırma stratejisi ise farklılık dinamikleri veya medeniyet standardı yaratan söylemler üretmektir. Bu söylemleri incelemiden önce bu stratejik söylemlerin üzerine inşa edildiği uluslararası müdahale tartışmalarına değinmek gerekmektedir.

3.2.1. Uluslararası Müdahale Tartışmaları

Uluslararası müdahale, müdahalede bulunacak devletin rızası olmaksızın yabancı devletler tarafından yürütülen uygulamalar bütünü olarak ifade edilebilir (Griffiths v.d. 2013: 157). Uluslararası müdahaleler hem devletlerin egemenlik yetkisi alanına nüfuz etmekte hem de zorlayıcı unsurlar taşımaktadır (Başeren, 2003: 95). Bir diğer ifadeyle, uluslararası müdahale, devlet, devletler veya

uluslararası örgütler tarafından başka bir devletin içişlerine karışılmasıdır. Uluslararası müdahalenin hedefi esas itibariyle devletin otoritesine yöneliktir. Ayrıca uluslararası müdahale faaliyetleri üstün güce dayanarak müdahale edilen devletin otoritesini kısıtlayan veya itaat etmeye zorlayan bir yapıya sahiptir (Vincent, 1974: 7-8, 13).

Uluslararası müdahale genel olarak devletlerin iç işlerine karışmaya karşılık gelen bir veya daha fazla sayıda yabancı devletin davranış, tutum ve politikalarını ifade etmektedir. Uluslararası müdahaleler çeşitli yöntemlerle gerçekleştirilebilmektedir. Bu yöntemler “demeçler, radyo ve televizyon yayınları, ekonomik yardım, askeri danışmanlar, muhalefete destek, abluka, sınırlık askeri eylem ve askeri istila” gibi zorlayıcılığı değişkenlik gösteren çeşitli eylemlere karşılık gelmektedir (Nye ve Welch, 2013: 281). Devletler küresel kapitalizmin birikim modeline uygun dönüşümü kendi iç dinamikleriyle gerçekleştiremediği takdirde hegemonik güçler bu dönüşümün gerçekleşmesi için baskı yapabilmektedir (Yılmaz, 2019: 72). Uluslararası müdahaleler ise en sert zorlama yöntemlerinin başında gelmektedir. Kapitalist sermaye birikim modeli ile uyumlaştırılması için ülkelerin ekonomik yapıları ve ticari uygulamalarının dönüşümü bazen zor içeren yöntemlerle sağlanmaktadır. 1980'lerin sonlarında Japonya ile ABD arasındaki Yapısal Engeller Girişimi buna örnek gösterilebilir (Gilpin, 2001: 184). Bu örnekte ABD, kendi ekonomik ve ticari çıkarları için Japonya'ya bazı sektör ve alanlarda birçok değişiklik yapmasını kabul ettirmiştir. Bunlara ek olarak, uluslararası örgütler, ticari ambargolar ve uluslararası finans ve bankacılık sistemi yoluyla da devletler üzerinde baskı oluşturmayı hedefleyen çeşitli müdahale araçları mevcuttur.

Devletler genellikle kendi eylemlerinin uluslararası müdahale niteliği taşımadığı ve diğer ülkelerin eylemlerinin ise uluslararası müdahale unsurlarını içerdiği eğilimine sahiptir (Griffiths v.d. 2011: 235). Ancak Amerikan Altıncı Filosunun Akdeniz'deki varlığı dahi bölge devletlerinin içişlerine müdahale anlamına gelebilmektedir. Bu hususta belirleyici olan uluslararası müdahaleye dar veya geniş açıdan yaklaşım farklarıdır. Sovyetler Birliği'nin 1968'de Çekoslovakya'ya yaptığı müdahalenin amacını, Çekoslovakya halkının sosyalist kazanımlarını ve komünist hareketin çıkarlarını korumak olarak belirlemesi, uluslararası müdahaleye yönelik yaklaşımlar arasında büyük farklılıkların olduğunu göstermektedir (Vincent, 1974: 9-11).

Uluslararası müdahale tartışmaları farklı kuramsal yaklaşımların tezleri üzerinden de değerlendirilebilir. Realist paradigma güç dengesini ve ulusal çıkarı önceleyen bir tutumla uluslararası müdahalenin meşruluğu hususunda etik kaygıları önemsememektedir (Nye ve Welch 2013: 283). Bu bağlamda bu yaklaşımın salt ulusal güvenliği ileri sürerek uluslararası müdahalenin meşruluğunu savunabileceği söylenebilir. Realistler bir yandan stratejik çıkarları olmadıkça uluslararası müdahalenin yaratacağı olası riskleri almayı reddederken (Türkmen 2006: 38) diğer yandan spesifik bazı durumlarda müdahalenin en itici aktörü olabilmektedir. Bu spesifik durumlar tarihsel koşullara ve devletlerin o tarihteki dış politika amaçlarına göre değişebilmektedir. Bu nedenle uluslararası müdahalelerin insancıl söylemlerle meşrulaştırılma çabası esas itibarıyla kapitalist sermayenin yayılması ve böylece küresel pazar oluşturma hedefini örtme amacı taşır.

Uluslararası müdahalenin etik ve ahlaki bağlamda inşa edilerek bir araç olarak kullanılması realist paradigma tarafından kabul görmemektedir (Heywood, 2013: 370). Buna göre uluslararası müdahale hâkim güçlerin stratejik bir aracı haline gelebilir. Bu doğrultuda bu yaklaşım evrensel etik kodlar vasıtasıyla müdahaleye meşruluk kazandırmayı reddetmektedir (Bellamy, 2003: 16). Fakat müdahalenin kendi güçleri tarafından ve kendi çıkarları ekseninde uygulanması söz konusu olduğunda takınılan tutum genellikle değişmektedir.

Liberal düşünce geleneği genel itibarıyla liberal ilkeleri benimsemiş ülkelerin uluslararası toplum fikrine ve dayanışmaya daha yatkın olduklarını, insan haklarına ve demokrasiye saygı gösterdiklerini vurgulamaktadır. Bu paradigmaya göre liberal ilkeleri benimsemeyen ülkelerde yaşanan insan hakları ihlallerine yönelik liberal devletlerin uluslararası müdahalesi de meşru görülmektedir (Türkmen 2006: 36). Bu yaklaşım, belirli bir kültürün evrenselliğine hizmet ettiği izlenimini vermekte ve kültürel değerlerin yerleşik olup olmadığının belirlenmesinin subjektif olması dolayısıyla şüphe uyandırmaktadır.

Liberal yaklaşımlar halkın refahını artırmak, insan hakları ihlallerini sonlandırmak, adaleti ve demokrasiyi yerleştirmek gibi nedenlerin de uluslararası müdahaleye meşruluk kazandırabileceğini iddia etmektedir (Nye ve Welch, 2013: 284). Liberal yaklaşımlar evrensel insan hakları söylemleri üzerinden uluslararası müdahaleleri meşrulaştırmaya çalışmaktadır (Heywood, 2013: 382). Bu bağlamda bu yaklaşımların evrensel hukuk ve adalet söylemleri üzerinden uluslararası hukuk kurallarının esnetilebileceğini kabul ettikleri söylenebilir.

Uluslararası müdahaleleri müdahaleyi yapan aktörün/aktörlerin amaçları ve niyetlerine göre meşru olup olmadığını belirleyen yaklaşımlar da bulunmaktadır. Bu yaklaşımı benimseyenler genellikle insanların yaşamakta olduğu acıları durdurmak, halkın yaşam standartlarını yükseltmek veya otoriter yönetimler yerine demokrasiyi yerleştirmek gibi amaçların uluslararası müdahaleye meşruluk kazandırdığını düşünmektedir (Heywood, 2013: 379). Uluslararası müdahalenin sonuçlarının müdahaleye meşruluk kazandırabileceğini iddia eden yaklaşımlar, müdahale sonrasında müdahale öncesindeki durumdan daha iyi şartların gelişip gelişmediğine odaklanmaktadır. Bir anlamda bu düşünceye göre uluslararası müdahalenin sonucunda insanların yaşam standartlarında olumlu gelişmelerin olması müdahaleye meşruluk kazandırmaktadır (Bellamy, 2004: 223). Buna ek olarak, bazı durumlarda uluslararası müdahaleyi yürüten güçlerin müdahalenin yürütülmesi sırasında istemeden verdikleri zararların dahi müdahalenin meşruluğuna zarar vermeyeceği düşünülmektedir (Wheeler, 2000: 38-39). Bir diğer görüş ise devletin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne karşı yapılan saldırı girişimlerine yönelik uygulanan uluslararası müdahalenin meşru sayılabileceğini vurgulamaktadır. Bu hususta genellikle olası saldırıyı engellemek için yapılan uluslararası müdahaleler ve daha önce yapılan saldırının ortaya çıkarmış olduğu durumdan kurtulmak için yapılan uluslararası müdahaleler tartışılmaya açıktır (Nye ve Welch 2013: 284-286). Sonuç olarak, uluslararası müdahaleyi gerçekleştiren güçlerin esas niyetinin fiili olarak bilinmezliği, amacın insancıl olsa bile başarıya ulaşmasının belli olmadığı ve başarıya ulaşsa dahi müdahale sonrasında ilgili devlet biçiminde yaşanan değişikliklerin belirli güçlerin politikalarına göre şekil aldığı gibi örnekler uluslararası müdahaleyi etik ve ahlaki boyutta sorgulanır hale getirmektedir.

3.2.2. Farklılık Dinamiği ve Medeniyet Standardı Yaratan Söylemler

Uluslararası hukuk düşünürleri tarihsel süreç içerisinde dönemin koşullarına uygun medeni olmanın bazı kıstaslarını ortaya koymaya çalışmışlardır. 1945 sonrasında da bu söylemler dönemin ruhuna uygun yeni nitelikler kazanmıştır. “Şer ekseni, başarısız devletler, geri kalmış İslam Dünyası” (Denk, 2005: 72), komünizme karşı mücadele, haydut devlet ve terörizme karşı savaş gibi dönemin koşullarına uygun kullanışlı söylemler üretilmiştir. Uluslararası hukukun farklılık dinamikleri üzerine kurulduğuna yönelik en temel verilerden biri de UAD Statüsü’nün 38. Maddesinin devletler arası ilişkileri düzenleme hususunda

başvurulacak hukuk kaynaklarını belirlerken “medeni/uygar uluslarca kabul edilen genel hukuk ilkelerini” vurgulaması olmuştur (Uluslararası Adalet Divanı Statüsü, 38. Madde). Bu vurgu temel olarak medeni ve medeni olmayan gibi farklılık söylemleri kurgulamanın devam edeceğini göstermektedir.

Tablo 3.1. Tarihsel Süreç İçerisinde Uluslararası Müdahaleye Meşruluk Kazandırmayı Hedefleyen Söylemler

• Haydut devlet
• Başarısız devlet
• Çökmüş devlet
• Önleyici meşru müdafaa
• İnsani müdahale
• Koruma sorumluluğu
• Haklı savaş
• Terörizme karşı savaş
• İyi yönetim
• Demokrasinin yayılması misyonu
• Komünizme karşı mücadele
• Hukukun üstünlüğü ve insan haklarının evrenselliği

Uluslararası müdahaleye meşruluk kazandırmayı hedefleyen stratejilerden biri de insani/insancıl müdahale söylemleri olmuştur. Uluslararası müdahalenin insani nitelik kazanması genellikle bir devletin kendi halkına yaptığı sistematik insan hakları ihlallerinin sonlandırılması ile ilişkilendirilmektedir (Roberts, 1993: 429). İnsani veya insancıl kavramları genel itibarıyla yabancı halkların yaşamakta olduğu insan hakları ihlallerinin ortadan kaldırılmasını ifade etmektedir (Heywood, 2013: 379). İnsani müdahale söylemleri aynı zamanda devletlerin, kendi halkının uğramış olduğu insan hakları ihlalleri içeren eylemlerin sonlandırılmasına yönelik başarısız olduğu iddiası üzerine inşa edilmektedir (Türkmen, 2006: 24). Bir anlamda insancıl olduğu ileri sürülse de bu müdahaleler en nihayetinde devletlerin egemenlik alanına giren hususlara zor kullanarak karışılmasını ifade etmektedir (Knudsen, 1996: 146).

İnsani müdahalenin meşruluğunu savunanlar genellikle uluslararası düzenin istikrarına ve insan haklarının üstünlüğüne vurgu yapmaktadır. İnsancıl müdahale söylemleri genellikle devletlerin kendi halkına karşı işlediği ağır insan hakları

ihlallerini önlemek üzerine gelişse de bu söylemlerin uluslararası hukuk normu haline geldiğini söylemek mümkün değildir. Buna rağmen bu söylemlerin etrafında meşruiyet kazandırılmaya çalışılan uluslararası müdahale örnekleri olmuştur. Bu uluslararası müdahale örneklerinin birçoğu tartışmalı olsa da belki de en sorunsuz insani müdahale örneği Türkiye'nin 1974 yılında Kıbrıs'a yaptığı müdahaledir. Çünkü bu müdahale hem Garantörlük Antlaşmasına dayanmış hem de müdahale öncesinde işlenen insan hakları ihlalleri engellenmiştir (Aksar, 2013: 115-116). Ayrıca müdahale sonrasında Türkiye, Güney Kıbrıs üzerinden herhangi bir siyasi, ekonomik veya stratejik kazanım da elde etmemiştir.

Uluslararası müdahaleye meşruluk kazandırmayı hedefleyen bir söylem de koruma sorumluluğu doktrini olmuştur. Bu doktrin başarısız devlet olarak kabul edilen ülkelerde iç savaş veya insan hakları ihlallerinin yaşandığı durumlarda ve devletin iç egemenlikten kaynaklanan sorumluluğunu yerine getiremediği durumlarda insanları koruma sorumluluğunun ilgili devletten uluslararası topluma geçmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu doktrin ile birlikte uluslararası müdahalenin gerekli olup olmadığı ile ilgili bazı kriterler ortaya konulmuştur. Bu kriterler arasında haklı neden, doğru niyet, son çare, orantılı yöntemler, makul başarı beklentisi ve doğru otorite bulunmaktadır. Buna ek olarak, koruma sorumluluğu bağlamında uluslararası toplumun bir devlete müdahale etmesi bazı suçların işlenip işlenmediği ile sınırlandırılmıştır. Bu sınırlar soykırım, etnik temizlik, savaş suçları ve insanlığa karşı işlenen suçları kapsamaktadır (ICISS, 2001). Koruma sorumluluğu doktrini hem BM Genel Kurulu hem de BM Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilmiştir. Fakat kabul edilen koruma sorumluluğunun BM Antlaşması'nda belirlenen kuvvet kullanma hukukuna ve istisnalarına yenilik getirdiğini söylemek mümkün değildir. Zira uluslararası müdahaleye karar verme hususunda tek yetkili otorite BM Güvenlik Konseyi olarak belirlenmiştir.

Koruma sorumluluğu doktrininin temel amaçlarından biri sistematik insan hakları ihlallerinin yaşandığı durumlarda evrensel davranış kodları geliştirmektir. Fakat bu evrensellik iddiası uluslararası hukukun ortaya çıktığı tarihlerden beri Batılı güçlerin haklı savaş söylemlerini hatırlatmaktadır. Haklı savaş söylemi de uluslararası müdahale ve savaşa başvurma hususunda meşruluk sağlayacak benzer ilkeler etrafında geliştirilmiştir. Bu bağlamda koruma sorumluluğu doktrinini Batılı haklı savaş geleneğine benzemesi nedeniyle hegemonik güçlerin kültürel ve ideolojik üstünlüğünü yansıtmaktadır.

Uluslararası müdahalelere etik ve ahlaki açıdan meşruluk kazandırmayı hedefleyen bir söylem de önleyici meşru müdafaa olmuştur. Buna göre saldırı yapma ihtimali olan hedeflere karşı saldırı gerçekleşmemiş olsa bile “ön alıcı savaş” çerçevesinde meşru müdafaanın yapılabilmesi amaçlanmıştır (Denk, 2005: 78). ABD, 2003 yılında Irak’a yaptığı müdahaleyi önleyici meşru müdafaa hakkına dayandırmıştır. Buna göre ABD, Irak’ın nükleer silahlar geliştirdiğini ve bu yüzden gelecek yıllarda ABD’ye yönelik potansiyel tehlike oluşturduğunu iddia etmiştir (Aksar, 2013: 114).

Önleyici meşru müdafaa hakkının varlığı genel itibariyle BM Güvenlik Konseyi’nin 1368 ve 1373 sayılı kararlarına dayandırılmaktadır. BM Güvenlik Konseyi’nin 1368 ve 1373 sayılı kararları “terör eylemlerini ve bu eylemlere finansal yardım dahil her türlü kolaylık sağlayanların uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğunu” vurgulamaktadır. Bu kararlar ayrıca terör eylemlerine karşı meşru müdafaa hakkının saklı tutulduğunu teyit etmektedir (United Nations, S/RES/1368; S/RES/1373). Bazılarına göre bu kararlar meşru müdafaa hakkının kapsamını terör örgütlerini de içerecek şekilde genişletmiştir. Fakat böyle bir meşru müdafaa hakkının olduğu ile ilgili kesinlik bulunmamaktadır. Zira terör eylemlerinin ve terör örgütlerinin devletler ile mutlak bağının ortaya çıkarılması subjektif değerlendirmelere açıktır. Bu bağlamda bu gibi söylemlerle herhangi bir devlete karşı uluslararası müdahalede bulunulmasının hukuki açıdan zayıflıklar içermektedir. Sonuç olarak, uluslararası müdahaleleri etik, ahlak veya hukuk açısından değerlendirmek yerine müdahale sürecinde ve sonrasında değişen gelişmelere odaklanmak gerekir.

ABD’nin 11 Eylül saldırıları sonrası başlattığı terörizme karşı savaş stratejisinin de bu bağlamda ele alınması gerekir. Zira bu strateji aynı zamanda yeni bir düşmanın yaratılmasını da sağlamıştır. ABD Başkanı Bush’un 2001 yılındaki konuşmasında “zayıf devletlerin bile kitle imha silahları yoluyla yıkıcı bir saldırı düzenleyebileceğini, bu silahların ve teröre destek veren ülkelerin yeni güvenlik tehditleri oluşturduğunu, terör gruplarına destek veren ülkelerin gizlilik içinde destek vermeleri nedeniyle çevreleme stratejisinin mümkün olmadığını, saldırı tehditlerinin gerçekleşmesinin beklenilmemesi gerektiğini” vurgulamıştır. Buna ek olarak, Bush aynı konuşmasında “60’dan fazla ülkedeki terör hücrelerinin yok edilmesi” gerektiğini belirtmiştir (Bush, 2002). Bush’un önleyici meşru müdafaayı işaret eden bu konuşması uluslararası müdahaleye meşruluk

kazandırmayı amaçlayan söylemlerden biri olmuştur. Irak'ın devlet biçiminin dönüştürülmesini sağlama hususunda da terörizme karşı savaş söylemi etkili olmuştur.

Teröre karşı savaş ve önleyici meşru müdafaa söylemleri ile birlikte ABD, esasen herhangi bir zamanda herhangi bir yere müdahale etmeyi ve uluslararası hukukun sözde sınırlarından kurtulmayı hedeflemiştir. Söylem ve doktrinler ABD'ye küresel ölçekte mekânsal düzenleme hususunda esneklik ve manevra kabiliyeti kazandırmıştır. Böylece ABD bu söylemlerle dünyanın birçok bölgesinde askeri üsler kurmak, enerji kaynaklarını kontrol etmek ve jeopolitik konumlanma gibi birçok avantaj elde etmiştir (Altuntaş, 2009: 291-294). Buradan hareketle terörizme karşı savaş söyleminin ABD'nin hegemonik gücü ve ekonomik çıkarlarıyla doğrudan ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Bu söylemler ile birlikte ABD dönüştürmek veya disipline etmek istediği ülkelere yapacağı uluslararası müdahalelerin önünü açmayı hedeflemiştir.

ABD, 2001 yılında PATRIOT (Terörizmi Engellemek ve Durdurmak İçin Uygun Araçları Sağlayarak ABD'yi Birleştirme ve Güçlendirme Yasası) yasasını kabul etmiştir. Bu yasa terörizmle mücadele hususunda devlete geniş yetkiler vermiştir. Buna göre terörle mücadele kapsamında her türlü kişi veya kurum hakkında istihbarat toplama yeteneği; gözetim ve izleme yetkileri; göç ve sınır güvenliği hususunda engelleme ve takip etme yeteneği; ve terörizmin finansmanını engelleme hususunda banka ve mali hesapları inceleme yeteneği artırılmıştır (USA PATRIOT ACT, 2001). ABD'nin terörizme karşı savaş söylemleri ve bu minvalde çıkardığı yasalar habeas corpus (suçsuzluğunu ispat hakkı) ilkesinin askıya alınmasını ve birçok kişinin telefon, mail, posta ve banka verilerinin izlenerek takip edilmesini sağlamıştır (Chossudovsky, 2010: 30). Bir anlamda bu söylemler ülke içini disipline etme yeteneğini artırmaktadır. Buradan hareketle hegemonik güç olan ABD'nin uluslararası müdahale söylemleri ise uluslararası toplumu disipline etmeyi amaçlamaktadır.

Uluslararası müdahaleye meşruluk kazandırmayı hedefleyen ve farklılık dinamiği oluşturan söylemlerden biri de haydut devlet ve başarısız devlet vurguları olmuştur. Başarısız devlet ve haydut devlet kavramları, insan hakları suçlarının işlendiği, teröre destek verildiği, iç savaşların yaşandığı ve nihayetinde uluslararası barışın korunmasına tehdit oluşturduğu gibi söylemler etrafında inşa edilmektedir. ABD'li kaynaklar farklı dönemlerde çeşitli nedenlerle Kuzey Kore, Irak, İran,

Libya, Suriye ve Afganistan gibi bazı ülkeleri haydut devlet olarak tanımlamıştır. ABD'nin bu haydut devlet tanımlaması genel olarak, kitle imha silahları üretmek ve geliştirmek; askeri veya siyasi bağlamda bölgesel veya küresel istikrarı bozmak; barış sürecini bozacak terörist grupları desteklemek; ve insanlığa karşı suç veya uyuşturucu gibi hususlarda uluslararası normların işleyişine meydan okumak gibi tezler üzerine inşa edilmiştir (Hoyt, 2000: 302-303). Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonrasında ABD önderliğindeki Batılı kaynakların uluslararası müdahalelere meşruluk kazandırıcı söylemler üretme yeteneği artmıştır. Bu söylemler genel olarak neoliberal stratejilerin küresel ölçekte hayata geçirilmesini hedeflemiştir. Bu amaç doğrultusunda uluslararası müdahaleler devlet biçiminin dönüştürülmesi hususunda işlev görmüştür. ABD liderliğindeki Batı entelektüel yazını bazı devletleri komünist, diktatör rejime sahip, insan haklarına saygılı olmayan, teröre destek veren veya kitle imha silahları geliştiren gibi tarihsel koşullara uygun çeşitli söylemlerle haydut veya başarısız devlet olarak nitelendirmiştir.

Başarısız devletler ise genellikle halkın refahının sağlanamadığı; ekonominin zayıf olduğu; suç oranlarının arttığı; iç savaşların ve büyük göçlerin yaşandığı; ve hastalıkların ve kıtlığın arttığı gibi durumlar üzerine inşa edilmektedir. Bu bağlamda Somali, Kongo, Liberya, Sierra Leone ve Bosna gibi ülkeler başarısız devletler olarak gösterilmiştir (Carment, 2003: 409).

Başarısız veya haydut devletlerin müdahale sonrasındaki devlet biçiminin dönüşümü küresel güç ilişkileri ve uluslararası sermayenin küresel işleyişi ile birlikte ele alınmamaktadır. Bir diğer ifadeyle, bu tür devletler sadece uluslararası barışın korunması ve insan hakları ihlallerinin durdurulması için müdahale edilmesi gereken aktörler olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda bu tür söylemlerin belirli bir ideolojinin ürünü olduğu söylenebilir.

Uluslararası müdahale söylemlerinden biri de “yönetişim” olmuştur. Yönetişim kavramı ile 1980'ler sonrasındaki devlet biçiminin dönüşümü arasında doğrudan bir bağlantı bulunmaktadır. Bu kavramın küresel anlamda öne çıkmasını sağlayan kurumların başında Dünya Bankası gelmektedir. Zira Dünya Bankası “iyi yönetim” söylemleri etrafında Üçüncü Dünya toplumlarının “demokratikleşme” yöntemlerini inşa etmektedir. Yönetişim söylemleri esas olarak ülkelerin uluslararası örgütlere bağımlılığını artırmaya ve uluslararası örgütlerin bu ülkelerin ulusal politikalarını belirlemesine hizmet etmektedir (Zabcı, 2009: 55). Bu

bağlamda yönetim, ulusal karar alma veya politika oluşturma hususunda yetkili mekanizmaların güçlerinin uluslararası örgütlere aktarılmasında rol oynamaktadır.

Yönetim kavramı Dünya Bankası raporlarında genel olarak “ülkelerin ekonomik ve sosyal kaynaklarının kalkınma amaçlı” yönetilmesini ifade etmektedir. Bu bağlamda Dünya Bankası öngörülebilirlik, şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi kavramları da yönetim söylemi ile birlikte sıklıkla kullanmaktadır (World Bank, 1992: 3). Esasen, Dünya Bankası bu söylemlerle “müdahale siyaseti” de yapmış olmaktadır (Zabcı, 2009: 64).

Dünya Bankası devlet biçiminin yeni kurumsal dönüşümü için bu söylemin altyapısını kullanmıştır. Bu söylemin esas hedefi, uluslararası sermayenin küresel işleyişine uygun koşulları sağlayacak siyasi ve hukuki biçimi farklı ülkeler içerisinde inşa etmektir (Zabcı, 2009: 67). Bir diğer ifadeyle, uluslararası sermayenin yeni birikim fırsatları elde etmesi ve bu fırsatların uzun vadeli işleyişinin güvenceye alınması için gerekli hukuksal ve siyasi devlet biçiminin oluşturulması sürecidir.

İyi yönetim söylemi her ne kadar yeni kalkınma stratejisinin bir parçası olarak sunulsa da esas olarak Üçüncü Dünya ülkelerinin siyasi ve hukuki biçiminin küresel sermayenin birikim rejimine uygun hale getirilmesini hedeflemektedir. Bu söylemsel aracın bir diğer amacı ise Üçüncü Dünya ülkelerinin bağımlılıklarını devam ettirmektir (Uğurlu, 2012: 78-79).

1970’li yılların ekonomik krizini atlatmak için sunulan neoliberal ekonomi politikalarının bir parçası sermayenin uluslararasılaşması için yeni devlet biçimine duyulan ihtiyaç olmuştur. Bu bağlamda özelleştirmelerin yapılması ve metalaştırılmamış alanların kapitalist sermayeye açılması gibi uygulamalar yaşanmıştır (Uğurlu, 2012: 83). Sonuç olarak, Dünya Bankası önderliğinde inşa edilen iyi yönetim söylemi de bu amaca hizmet etmektedir. 1990’lı yıllarda birçok kez küresel yönetim kavramına vurgu yapılmıştır. “Ekonomik ve sosyal kalkınma, liberal demokrasi, kültür endüstrileri, çevre koruma, insan hakları” gibi yeni söylemler ise sermayenin genişleyebileceği yeni alanların düzenlenmesine yönelik adımlar olmuştur (Koskeniemi, 2004: 210).

Neo-liberal ekonomi politikalarının benimsenmesiyle birlikte birikim rejiminin yeni düzenleme stratejileri yaratılmıştır. Bu stratejiler Sovyetler Birliği’nin yıkılmasıyla daha hızlı hayata geçirilmiştir. Uluslararası müdahale anlayışları da bu stratejilerden etkilenmiş ve yeni söylemler ortaya çıkmıştır. Bu

söylemler “önleyici meşru-müdafaa, insan hakları, insani müdahale, özgürleştirme”, koruma sorumluluğu ve teröre karşı savaş nosyonları etrafında geliştirilmiştir (Demirli ve Özdemir, 2019: 65). Bir diğer ifadeyle, bu söylemler sermaye birikimi lehine yeni alanlar yaratmak için oluşturulan düzenleme stratejilerinin bir parçası olmuştur.

Batı hegemonyasının uluslararası müdahaleyi meşrulaştırmaya çalışan söylemlerinin düşünsel kökenleri liberal felsefeye dayanmaktadır. Bu anlayış devletlerin demokrasiye, insan haklarına ve eşitliğe önem vermesiyle devletler arasındaki savaşların biteceğini vurgulamaktadır. Böylece demokratik rejimlerin tüm dünyaya yayılmasıyla savaşların sona ereceği iddia edilmiştir (Yılmaz, 2019: 18). Liberal düşünce hukuk, adalet, eşitlik ve demokrasi ilkeleri üzerine vurgu yaparak bu ilkeleri benimseyen ülkelerin savaşa veya şiddete başvurma olasılığının bu ilkeleri benimsemeyen (liberal olmayan) ülkelere göre düşük olduğunu savunmaktadır (Doyle, 1986: 1155-1163). Bu bağlamda liberal ülkeler, uluslararası işbirliğine, uluslararası kurumlara üyeliğe, devletler arası serbest ticarete ve uluslararası hukuk normlarına bağlılığa daha yatkın olduğu kabul edilmektedir. Bu düşünce sistemine göre liberal ilkeleri benimseyen ülkeler meşru müdafaa veya insan hakları ihlallerini durdurmak amacı dışında savaşa veya askeri müdahaleye başvurmamaktadır (Rawls, 1999: 49). Bu bağlamda ABD’nin yaptığı uluslararası müdahalelerin meşru müdafaa, insan hakları ihlallerini durdurmak veya demokrasiyi inşa etmek amacını taşıdığı sonucu çıkmaktadır. Fakat bu istisnacılığın kaynağı ve müdahale süreci ve sonrasındaki gelişmelerin küresel güç ve sermaye düzeni ile olan ilişkisi sorgulanmamaktadır. Bir diğer ifadeyle, uluslararası müdahalelerin esasen kapitalist sermayenin lehine devlet biçimi dönüştürdüğü iddiaları ana akım çalışmalar tarafından ilgi görmemiştir.

Hegemonik güçler kapitalist birikim modelini uygulamayan ülkeleri belirlemek için söylemler üretmektedir. Bu güçler ayrıca belirlenen ülkeler ile ilgili uluslararası örgütlerde karar çıkartma yeteneğine de sahiptir (Özdemir, 2011: 39). Tarihsel süreç, söylemlerin ve politikaların değişebileceğini göstermektedir. Dolayısıyla hukuksal geçerliliği dahi tartışmalı olan söylemlerin hâkim güçlerin ekonomik ve stratejik çıkarlarını hesaba katmadan ahlaki olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Bir diğer ifadeyle, uluslararası müdahaleyi meşrulaştırıcı söylemler hegemonik güçlerin küresel düzenleme stratejisinin bir parçası olarak kabul edilmelidir. Bu nedenle uluslararası müdahale söylem ve pratiklerini

uluslararası siyasetten ve kapitalist dünya ekonomisinden arındırılmış bir bağlamda değerlendirmek mümkün değildir.

Büyük güçlerin uluslararası müdahale konusundaki ayrıcalığı uluslararası sistemde eşitler arasında “daha eşit üyeler” olduğunu göstermektedir. Hegemonik güçler eski dönemlerde Hristiyan olmayan toplumları medenileştirmek söylemlerini kullanırken Soğuk Savaş sonrasında “insan haklarının ihlali, demokrasinin inşa edilmesi, haydut devlet ve başarısız devlet” gibi söylemleri kullanmıştır (Denk, 2005: 72-76). Buna ek olarak, “Medeniyetler çatışması” ve “teröre karşı savaş” gibi söylemler ise küresel güvenlik ve kontrol rejiminin kurulmasına hizmet etmektedir (Brink, 2014: 207).

Uluslararası müdahaleler istisnai olmakla birlikte giderek artmış ve mevcut statükoyu korumayı hedeflediği için genellikle kuvvet kullanma biçimini almıştır. Bu doğrultuda uluslararası müdahalenin, kapitalizmin küresel hakimiyetine ve jeopolitik yayılmasına ahlaki, normatif ve kurumsal açıdan katkıda bulunan bir mekanizma olduğu söylenebilir (Hardt ve Negri, 2003: 64). Bu katkı, siyasi bağlamda devlet biçiminin ve kurumlarının dönüşümünü; ideolojik bağlamda söylemlerin dönüşümünü; ve ekonomik bağlamda ise kapitalist sermaye birikim modelinin küreselleşmesi için küresel ölçekte kurumsal yapıların oluşturulmasını içermektedir (Yılmaz, 2019: 47).

Birçok kavramla yapılandırılan ve kültürel farklılık dinamikleriyle inşa edilen söylemler siyasi ve ekonomik tahakküm kurma sürecinin bir parçasıdır (Chimni, 2004a: 29). Bu söylemlerin dönemsel değişikliği uluslararası hukuk ile politikanın her zaman bir bütünlük içinde ele alınması gerektiğini göstermektedir. Bir diğer ifadeyle hem politika hem uluslararası hukuk birbirlerinin önemli birer parçalarıdır (Demirli ve Özdemir, 2019: 66).

Özetle, uluslararası müdahale süreçlerinde üretilen söylemler kapitalist üretim ilişkileri ve hegemonik güçlerin politikaları ile doğrudan bağlantılıdır. Bu söylemler tarihin her döneminde hegemonik güçler tarafından oluşturulmuştur. Sonuç olarak, bu söylemlerin hegemonik güç mücadelesi ve kapitalizmin gelişim aşamaları ve politikaları ekseninde farklı kavramlar etrafında üretilmeye devam edeceği söylenebilir.

3.3. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Uluslararası Müdahale Pratiklerinin Analizi

II. Dünya Savaşı sonrasındaki uluslararası müdahale pratiklerini incelemeden önce savaş sonrası düzenin nasıl bir uluslararası sistemi miras aldığına ve bu uluslararası sistemin hegemonik gücü olan ABD'nin kapitalist birikim rejiminin mekânsal genişlemesini sağlamak için uluslararası müdahale seçeneği dışındaki düzenleyici stratejilerinin neler olduğuna değinmek gerekmektedir. Bir diğer ifadeyle, uluslararası müdahaleler ABD hegemonyasının kapitalist birikim rejiminin genişlemesi için elinde olan tek seçeneği değildir. Bir diğer ifadeyle, hem uluslararası müdahaleler hem de ABD hegemonyasının diğer düzenleyici stratejileri kapitalist birikim rejimi dışındaki ulusal formasyonları da bir şekilde sistem içine entegre etmeyi başarmıştır (Arın, 2013: 61).

1945 sonrası dönem imparatorluklar arası mücadeleden ziyade devletlerin “küresel kapitalizme katkı sağlayacak şekilde iç düzenlemelerini” gerçekleştirdikleri bir dönemdir. Bir diğer ifadeyle, bu dönemde ulusal ekonomik politikalar uluslararası talepler etrafında şekillenmeye başlamıştır. Bu küresel koordinasyon ABD'nin hâkim olduğu uluslararası örgütler vasıtasıyla sağlanmaktadır. Bu sistemin tıkanıdığı noktalarda ise ABD hegemonyası çeşitli stratejileri hayata geçirmiştir. ABD hegemonyası, zorlayıcı olmayan düzenleyici stratejilerin kapitalist genişlemeyi sağlayamaması durumunda ise uluslararası askeri müdahale seçeneğine başvurmaktan kaçınmamaktadır. Bir diğer ifadeyle, ABD hegemonyasının zorlayıcılığı değişken olan kapitalist genişleme ve düzenleme stratejileri diğer devletleri kurumsal değişiklikler yapmaya zorlamaktadır (Sune, 2013: 108-109).

Kapitalist sermayenin genişlemeye ihtiyaç duyması nedeniyle Amerikan yayılmacılığı denizaşırı piyasalara yayılmaya odaklanmıştır (Anderson, 2015: 21). Wilson'un 1916 yılındaki konuşması bu politikanın ilk işaretlerini vermiştir. Wilson konuşmasında Amerikan iş adamlarına “iş dünyasına odaklanmalarını, gittikleri yerlere Amerika'nın her yere özgürlük, adalet ve insanlık getirdiği düşüncesiyle yaklaşımlarını ve onları Amerikan prensiplerine yaklaştırmalarını” söylemiştir (Wilson, 1916). ABD'nin 1940'lardaki Savunma Bakanı Forrestal'ın “eğer ABD'nin üretim kapasitesi tüm ülkelerden büyükse, deniz gücü hâkim konumdaysa ve uzak karalara atom bombası atabiliyorsa dünya ticaretini kontrol etmek ve düzenlemek için ABD'nin bazı askeri riskleri alabileceğini” vurgulaması

da ABD hegemonyasının kapitalist genişlemeye odaklandığını göstermektedir (Millis, 1952: 336).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında SSCB'nin Doğu Avrupa'daki gücünün artmaya başlaması ve çeşitli ülkelerde komünist partilerin güç, kazanması ABD'yi Almanya'nın teslim olmasından dört gün sonra SSCB'nin Ödünç Ver-Kirala sistemini iptal etmeye sevk etmiştir (Anderson, 2015: 35). Bu sistem ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sırasında müttefiklerine verdiği savaş malzemesi desteğini içermektedir. ABD'nin Sovyetler Birliği ile olan destek programını sonlandırması ekonomik güvenliğin askeri güvenlikle olan ilişkisini göstermektedir. Zira sermayenin nihai amacı kâr elde etmek ise devletin nihai amacı ise güvenlidir. Bu noktadan hareketle devletlerin güvenliğinin sermayesinin sürekli genişlemesine bağlı olduğu çıkarımı yapılabilir (Anderson, 2015: 54). Bir diğer ifadeyle, ABD hegemonyasının İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra SSCB'yi kapitalist birikim rejiminin genişlemesi önündeki en büyük rakip olarak görmesi SSCB'ye yapılan yardım programının iptal edilmesine yol açmıştır. Böylece yardım programının iptal edilmesi zorlayıcı olmayan uluslararası müdahaleyi ifade etmese de ABD'nin kapitalizmin genişlemesi için çeşitli stratejileri hayata geçirebileceği görülmüştür.

ABD hegemonyasının kapitalist sermayenin küresel faaliyet alanını genişletme stratejileri arasında “İkinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya ve Japonya'ya dayatılan talepler, Marshall yardımları başta olmak üzere verilen borçlar karşılığında devletlerden talep edilen dönüşüm uygulamaları, neoliberal politikaların teşvik edilmesi, IMF'nin yapısal programları ve Sovyet sisteminden ayrılan devletlerden talep edilen değişiklikler” gösterilebilir (Sune, 2013: 105). Uluslararası finans piyasalarını serbestleştirerek yarı kapalı kalan ulusal ekonomilerin kapitalist sermaye birikim sürecine dahil edilmesi ve çevre ülkelere serbest piyasa konusunda baskı yapılması da düzenleyici stratejiler arasında gösterilebilir (Anderson, 2015: 106).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ekonomik süper güç olan ABD, çevre ve yarı çevre ülkelere ithal ikameci politikalar önermiş ve bu politikalar bağlamında anlaşma yaptığı ülkelerle ihracatını artırmış ve uzun bir süre sermaye birikimi sorunu yaşamamıştır. Buna ek olarak, IMF ve Dünya Bankası ise devletlerin kapitalist dönüşümünü kolaylaştıracak roller üstlenmiştir (Yılmaz, 2019: 49). Ayrıca 1945 sonrası dönemde piyasaların giderek esnekleştirilmesi; uluslararası sermayenin ulusal sınırları aşarak küresel ölçekte en kârlı bölgelere yönelmesi; ve

IMF'nin ve Dünya Bankası'nın kredi programlarıyla ülkelerin küresel ekonomiye eklenmesi süreçleri hızlanmıştır (Yılmaz, 2019: 54-55). Dolayısıyla ABD hegemonyasının kapitalizmin genişlemesi için uluslararası müdahale dışında sahip olduğu bir diğer mekanizma da uluslararası finans kuruluşlarının faaliyetleri olmuştur.

Kapitalist birikim rejimini küresel boyuta taşımayı hedefleyen ABD, İkinci Dünya Savaşı sonrasında çeşitli paktlar, örgütler veya çok taraflı anlaşmaları da bu amaç doğrultusunda kullanmıştır. Bu uygulamaların bir parçası olan Truman doktrininin altyapısı İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyet tehdidi altındaki devletlere yapılacak askeri ve mali yardımlara dayanmaktadır. Yunanistan'da komünist güçlerle merkezi hükümet arasında bir iç savaşın olması ve aynı dönemlerde Stalin'in "Türkiye'nin Doğu sınırları ile ilgili değişiklik talepleri ve Türk Boğazlarında üs kurma isteklerinin" (Office of the Historian, 1945; Satterthwaite, 1972: 77) olması ABD'nin Türkiye ve Yunanistan'a yardım yapmasını hızlandırmıştır. Bu doğrultuda 1947 yılında Türkiye ve Yunanistan'a 400 milyon dolarlık askeri ve ekonomik yardımı içeren Truman Doktrini onaylanmıştır (McCormick, 1995: 77; Satterthwaite, 1972: 78). Bu bağlamda Türkiye ve Yunanistan'ın Sovyet etkisi altına girmesi engellenmek istenmiş ve dolayısıyla kapitalist birikim rejiminin Türkiye ve Yunanistan'da yoğunlaşması hedeflenmiştir.

ABD'li yetkililer Yunanistan'a destek verilmemesi durumunda Yugoslavya ve Bulgaristan'ın desteklediği Komünist Parti'nin Yunanistan'ı kontrol edeceğini düşünmüştür. Buna ek olarak, Türkiye ve Yunanistan'ın Sovyet etki alanına girmesinin, Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'daki düzenin de değişmesine neden olacağı düşünülmüştür (Satterthwaite, 1972: 75). ABD Başkanı Truman'ın 12 Mart 1947'de Kongre'ye verdiği mesajda Yunanistan ve Türkiye'nin Ortadoğu'daki düzenin korunması için önemli bir yere sahip olduğunu belirtmesi ABD'nin yayılmacı politikaya sahip olduğunu göstermektedir (Truman, 1947).

Kapitalist genişleme ve mekânsal düzenleme stratejilerinden biri de Marshall Planı olmuştur. Bu Plan, Avrupa'nın siyasi ve iktisadi yeniden yapılanmasını amaçlayan ABD yardımlarını içeren politikalar bütünüdür. 3 Nisan 1948 yılında Marshall Planı olarak bilinen ABD "Ekonomik İşbirliği Yasası" (Economic Co-Operation Act) ABD Başkanı tarafından imzalanmıştır. Bu yasanın yürürlüğe girmesinden sonra 16 Nisan 1948'de, planın pratiğe geçişini kolaylaştırmak için OEEC (Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı) kurulmuştur. Bu

teşkilat 16 Avrupa devleti (Avusturya, Belçika, Birleşik Krallık, Danimarka, İrlanda, Fransa, Yunanistan, İzlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz, İsveç, İsviçre ve Türkiye) tarafından 12 Temmuz 1947’de kurulmuştur. Bu teşkilatın aldığı karara göre devletlerin Marshall Planı’ndan yararlanabilmesi öncelikle OEEC’ye üye olmasına ve sonrasında ABD ile İktisadi İşbirliği Anlaşması yapmasına bağlanmıştır. Marshall Planı, Avrupa’nın iktisadi kalkınmasını hedeflemiş olsa da ABD’nin esas hedeflerinden biri de bu ülkeleri kapitalist sermayenin genişleyebileceği alanlar haline getirmek olmuştur. Bir diğer ifadeyle, Avrupa ülkeleri sanayi mallarının satılabileceği, ihracat rakamlarının artırılabilmesi ve işsizlik oranlarının düşürülebileceği bir kaynak olarak görülmüştür (Belenli, 2022).

ABD’nin Marshall Planı çerçevesinde yardım yaptığı ülkelerle İktisadi İşbirliği Anlaşması imzalaması ve yapılacak yardımların tüm kontrolünün ABD’de olması (Belenli, 2022) Amerikan sermaye birikimine olumlu katkılar sunmuştur. Marshall Planının elbette Avrupa ülkelerinin ekonomilerine olumlu etkileri olmuştur fakat ABD’nin ekonomisine katkısı çok daha büyük olmuştur. O dönemde İngiltere ve Fransa’daki birçok sektörün ve fabrikanın yüzde 50’sinden fazlasının ABD sermayesinin ve ABD firmalarının yönetiminde olması bunu açıklar niteliktedir (Erhan, 1996: 284). Marshall Planı ayrıca ABD’nin Batı Avrupa’yı yeniden yapılandırmasını tetiklemiş ve 1950’ler ile birlikte küresel ticaret ve üretimin genişlemesine doğrudan katkıda bulunmuştur (Arrighi, 2000: 438). Bu süreçte Avrupa’nın ABD’den ithalatı artmış ve Avrupa ülkelerinin dolar ödeme gücü azalmıştır. Böyle bir ortamda Marshall Planı ile Avrupa ülkelerini fonlayan ABD, bu fonu ABD mallarının alınması ve kalkınma sürecini ABD şirketlerinin kontrol etmesi gibi şartlara bağlamıştır (Anderson, 2015:58).

Sonuç olarak, Türkiye’nin de içinde bulunduğu birçok Avrupa ülkesi ABD’nin çeşitli araçlarla yaptığı yardımlarla Sovyet etki alanından uzak tutulmak istenmiştir. Bu doğrultuda komünizme karşı mücadele söylemi üzerinden yürütülen Truman Doktrini ve Marshall Planı gibi uygulamalar kapitalist birikim rejiminin jeopolitik genişlemesini gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda paktlar veya çok taraflı anlaşmaların kapitalizmin genişlemesi için bir müdahale aracı olarak kullanıldığı söylenebilir. Bir doğrultuda ABD hegemonyasının paktları ve iki taraflı/çok taraflı anlaşmaları kullanması uluslararası askeri müdahaleye varmayan düzenleyici stratejilere örnek gösterilebilir.

1945 sonrası oluşan uluslararası sistemin temel dinamiklerine ve bu sistemin hegemonik gücü olan ABD'nin askeri müdahaleye varmayan stratejilerine değindikten sonra bu dinamiklerin ve stratejilerin uluslararası müdahale pratiklerine nasıl yansıdığına ve müdahale pratiklerinin kapitalist birikim rejimi ile olan bağlantısına değinmek gerekmektedir.

3.3.1. Kore'deki Uluslararası Müdahale Pratiklerinin Analizi

Kore yarımadası İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliği ve ABD arasında bir güç mücadelesi alanı olmadan önce 1910 yılında Japonya tarafından sömürge haline getirilmiştir. 1910 ile 1945 yılları arasında Kore'nin Japonya etkisinde bir toplum olduğu söylenebilir. Bu süreçte Kore'nin Japonya'ya karşı bağımsızlık hareketleri Çin, ABD ve Sovyetler Birliği'ndeki Koreliler tarafından desteklenmiştir. Bu doğrultuda Çin'de Dr. Syngman Rhee'nin başkanlığında 1 Mart Hareketi ve Kore Geçici Hükümeti örgütlenmiştir (Lew, 2000: 23).

İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında yapılan Kahire, Yalta ve Potsdam konferanslarında Sovyetler Birliği, ABD ve İngiltere gibi büyük güçler Kore'nin geleceği ile ilgili vesayet yönetimi veya bağımsız bir devlet fikri etrafında müzakere etseler de net bir karar alamamışlardır (Çakmak, 2013: 271). İkinci Dünya Savaşı'nda Japonya'nın yenilmesi ile Sovyetler Birliği askeri güçlerinin bölgedeki genişlemesi hızlanmıştır. Bu gelişme karşısında ABD bölgenin Sovyet hakimiyetine girmemesi için harekete geçmiştir. Bu doğrultuda ABD, Kore yarımadasının 38. Paralelini sınır olarak belirleyen bir plan hazırlamıştır. Böylece 38. Paralelin iki tarafı Sovyetlerin ve ABD'nin kontrol ettiği iki farklı rejimin kontrolü altına girmiştir ABD ve Sovyetler tarafından belirlenen bu sınır İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından oluşmuş ve halen geçerliliğini korumaktadır (Kur, 2019: 31-32; Lew, 2000: 24).

Kore'de 38. Paralelin iki farklı tarafında farklı rejimlerin oluşmasından sonra iki toplumu tekrar birleştirme çabaları olsa da bu girişimler başarısız olmuştur. Bu süreçte bir yandan ABD, 38. Paralelin güneyinde Amerikan Ordu Askeri Hükümeti (USAMGIK) kurarken diğer yandan Sovyetler Birliği 38. Paralelin kuzeyinde hızla örgütlenmiştir (Kur, 2019: 32-33). USAMGIK Güney Kore'yi üç yıl boyunca yönetmiştir. Bu askeri hükümetin ABD'nin komünizmi çevreleme politikası ile uyumlu olarak Kore Komünist Partisini yasaklaması ise ABD'nin Güney Kore halkının düşüncelerini önemsemediğini göstermiştir (Lew, 2000: 24).

İki toplumun tekrar birleşmesi için ikili görüşmelerden bir sonuç alınamayınca mesele BM Genel Kurulu'na da taşınmıştır. BM Genel Kurulu, 1947 yılının Kasım ayında Kore'deki genel durumu değerlendirmek ve birleşik bir Kore hükümetinin kurulması amacıyla Birleşmiş Milletler Kore Geçici Komisyonu (UNTCOK) kurmuştur. Bu komisyonun temel amacı genel durumu gözlemlemek ve güvenli bir seçim ortamı için gerekli koşulları sağlamaktır. Sovyetler Birliği ise hem bu komisyonun oluşturulmasını reddetmiş hem de komisyonun 38. Paralelin kuzeyine giriş yapmasını engellemiştir. Bunun sonucunda 10 Mayıs 1948'de UNTCOK'un raporu doğrultusunda ve USAMGIK denetiminde seçimler yapılmış, Syngman Rhee Başkan olarak seçilmiş ve 15 Ağustos 1948'de ise Kore Cumhuriyeti resmen kurulmuştur. Aynı dönemlerde Sovyetler Birliği de Kuzey Kore'nin örgütlenmesini desteklemiş ve Kim İl Sung'un liderliğinde Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti kurulmuştur (Lew, 2000: 25; Kur, 2019: 36-39).

UNTCOK'un yerine oluşturulan BM Kore Komisyonu (UNCOK) yabancı birliklerin yarımadaдан çekilmesi ve 38. Paraleldeki olası çatışma sürecinin gözlemlenmesi hususunda görevlendirilmiştir. 38. Paralelin her iki tarafında iki farklı rejimin yönetimi ve askeri kuvvetleri örgütlendikten sonra 1949 yılının başlarında hem ABD hem de Sovyet güçleri Kore yarımadasından çekilmiştir (Kur, 2019: 41).

İki farklı gücün ve ideolojinin hâkim olduğu Kore'deki durum 25 Haziran 1950 tarihinde meydana gelen silahlı saldırılar ile farklı bir boyuta taşınmıştır (Lew, 2000: 27). 25 Haziran 1950'de Kore'de başlayan silahlı saldırı eylemleri Kore topraklarında iki ayrı ülkeyi ortaya çıkaran son süreci başlatmıştır. Bu olaylar sonucunda 38. Paralel, Kuzey Kore ile Güney Kore arasında sınır olarak kabul edilmiştir (Feller, 1950: 21).

25 Haziran 1950'de başlayan çatışmalardan sonra BM Güvenlik Konseyi birçok karar almıştır. Bu kararlarda; Kuzey Kore'nin saldırılarının uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiğinin kabulüne; BM üyelerinin Kore Cumhuriyetine (Güney Kore'ye) yardım sağlaması için çağrıda bulunulduğuna; ve BM nezdinde oluşturulacak uluslararası askeri komutanlığa üye devletlerden askeri destek istendiğine yönelik maddeler yer almaktadır (United Nations, S/RES/82, S/RES/83, S/RES/84, S/RES/85). Bu kararlar doğrultusunda birçok devlet silahlı kuvvet desteği vermeyi ve tıbbi yardım birimlerini göndermeyi kabul etmiştir (Lee ve Lee, 2020: 81). BM Genel Kurulu da 377 sayılı kararıyla uluslararası toplumu Kore'de

yaşanan uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden duruma karşı gerekli önlemleri almaya çağırmıştır (United Nations, GA/RES/377). Sovyetler Birliği'nin Kore ile ilgili kararları veto etmesi nedeniyle BM Genel Kurulu da devreye girmiş ve tavsiye niteliğinde "Barış İçin Birlik" kararı almıştır (Lee ve Lee, 2020: 16).

BM Güvenlik Konseyi'nin Kuzey Kore'yi saldırgan taraf ilan ettiği ve BM üyelerine yardım çağrısında bulunduğu 82 sayılı kararı alması, Sovyetler Birliği'nin, Komünist Çin'in BM'de temsil edilmemesine tepki olarak Güvenlik Konseyi toplantısına katılmamasına yol açmıştır. Böylece birçok ülkenin destek verdiği ABD önderliğindeki askeri kuvvetler 27 Haziran 1950'de Güney Kore'ye askeri müdahalede bulunmuştur (Çakmak, 2013: 272-273; Feller, 1950: 21).

25 Haziran 1950'de başlayan çatışmalar 27 Mayıs 1953'te ateşkes anlaşması ile son bulmuş ve iki rejim arasında karasal sınır belirlenmiştir (Lee ve Lee, 2020: 16-17). 1953 yılında yapılan ateşkes sonrasında belirlenen askerden arındırılmış tampon bölge sınırı hâlen Kuzey Kore ve Güney Kore arasındaki sınırı oluşturmaktadır. Fakat askerden arındırılmış olması beklenen bölge tam tersine en çok askeri yığınağın yapıldığı bölge olmuştur (Nye ve Welch, 2013: 335). Ateşkes anlaşmasından sonra BM nezdinde oluşturulan askeri güçlerin Kore'den çekilmesi ise tamamen olmasa da büyük oranda 1970'lerin başlarında tamamlanmıştır (Lyou, 1986: 88-89). Güney Kore ile Kuzey Kore toplumları her ne kadar bazı dönemlerde yumuşama ve birleşme gibi idealleri dillendirseler de Soğuk Savaş yıllarında ABD ve Sovyetler arasındaki artan gerilim, bu toplumların birleşmesini zora sokmuştur (Lew, 2000: 29). 1991 yılında iki toplum arasında ortak imzalanan saldırmazlık, uzlaşma ve işbirliğine dayalı anlaşmayla iki farklı rejim hem BM nezdinde hem de kendi aralarında resmen iki farklı devlet haline gelmiştir (Lee ve Lee, 2020: 81).

Sovyetler Birliği, Komünist Çin, Polonya ve Çekoslovakya, BM Güvenlik Konseyi'nin Kore ile ilgili aldığı kararları uluslararası hukuka ve BM Antlaşması'na aykırı bulmuş ve bu kararların bağlayıcı olmadığını kabul etmiştir (Kunz, 1951: 138). Buna ek olarak, Güvenlik Konseyi'nin Kore ile ilgili almış olduğu kararlar bazı yönlerden eleştirilmektedir. Bu eleştirilerden biri Kore'deki yaşanan durumun iç savaş olduğunu ve iki farklı rejimin tek bir devletin kontrolünü ele geçirme mücadelesi olduğunu ileri sürmektedir. Bu nedenle bu eleştiri iç çatışmalara BM'nin veya herhangi başka bir devletin karışmasının hukuki olmayacağını vurgulamaktadır. İkinci eleştiri ise Güvenlik Konseyi daimî üyesi olan Çin'in temsilcisinin belirsizliği meselesidir. Buna göre Milliyetçi Çin'in

temsilciliği elinde bulundurması yasadışı bir durumdur (Feller, 1950: 23; Kunz, 1951: 140). Bir başka eleştiri ise Güvenlik Konseyi'nin müdahale kararı aldığı toplantıda Sovyetler Birliği'nin temsilci bulundurmaması olmuştur. Sovyetler Birliği'nin olmaması eleştirisine karşılık BM Antlaşması'nın 28. Maddesine atıf yapılarak Güvenlik Konseyi'nin sürekli çalışabilecek şekilde örgütlenmesi gerektiği bu nedenle daimî bir ülkenin temsilcisinin bulunmamasının BM çalışmalarını aksatmaması gerektiği vurgulanmıştır (Kunz, 1951: 141).

Müdahalenin Kapitalist Genişleme ile İlişkisi

ABD'nin askeri, siyasi ve ekonomik güç kapasitesinin küresel ölçekte artması ile kapitalist sermaye birikimi rejiminin mekânsal genişlemesinin doğrudan bağlantılıdır. Bu bağlamda ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dış politika söylemi olan komünizmin yayılmasını engelleme stratejisi de ABD için kapitalist genişleme stratejisi ile aynı doğrultuda işlev görmüştür. Zira müdahaleden sonra Güney Kore'de yaşanan askeri, siyasi ve ekonomik ilişkiler hem ABD'nin dış politika çıkarları hem de kapitalist sermaye birikimi rejiminin küreselleşmesi lehine olmuştur.

ABD, Kore'ye yapılması gereken müdahalenin nedenselliğini komünizmin bağımsız ulusları fethetmek için savaşları kullandığı ve Kore'deki çatışmanın Stalin'in emriyle başladığı tezleri üzerine inşa etmiştir (Park, 1983: 250). Buna ek olarak, komünist güçlerin Pasifik bölgesinin güvenliğine tehdit oluşturduğu iddia edilmiş ve bu tehdidin engellenmesi karşısında ABD'nin hukukun üstünlüğünü korumaya devam edeceği söylemleri kullanılmıştır (Fisher, 1995: 32).

Kore'deki çatışmaların ortaya çıkmasıyla beraber dönemin ABD Dışişleri Bakanı Dean Acheson hızlıca müdahale planı yapmıştır. Bu plan Güney Kore'ye askeri yardımın artırılmasını, tahliye amaçlı Amerikan hava desteğinin yapılmasını, Tayvan ile Çin arasına Yedinci Filonun yerleştirilmesini içermiştir. Acheson'un ABD Başkanı tarafından desteklenen bu planının BM, Pentagon ve Kongre'nin onayından önce hazırlanması (Cummings, 2005: 304) ABD'nin uluslararası müdahale planlarının olduğunu göstermektedir. ABD'nin bu tarz bir müdahale siyasetini benimsemesi hem Kore toplumunun talep ve görüşlerinin dikkate alınmadığını hem de meselenin sadece iki farklı rejim arasındaki iç çatışmanın sonlandırılması olmadığını göstermektedir.

ABD'nin 1940'lardaki ekonomi politikasının temeli New Deal politikalarına dayanmaktadır. Bu politikalar Güney Kore örneğiyle de dolaylı olarak ilişkilendirilebilir. Bu bağlamda ABD'nin kendi ülkesi içerisinde uyguladığı kamu destek harcamalarını artırması ile ABD'nin Güney Kore'nin kalkınması amacıyla verdiği destek programları arasında benzerlikler bulunmaktadır. Bu politikalar hem sermayenin aşırı birikim sorunu gibi çeşitli nedenlerle krize girmesini engellemiş hem de sermayenin mekânsal genişlemesini sağlamıştır. Bu bağlamda ABD müdahalesi kapitalist genişleme ile doğrudan bağlantılıdır.

Kore müdahalesi sonrasında yaşanan bazı gelişmeler kapitalist sermayenin Güney Kore'ye yerleşmesini sağlamıştır. Bu gelişmelerden biri Güney Kore ile IMF'nin 1960'lardan sonraki süreçte birçok anlaşma imzalaması olmuştur.⁶ Bu bağlamda IMF ile yapılan stand-by anlaşmaları ve kredi programları Güney Kore'nin ekonomik yapısının kapitalist sermaye birikimi rejimi lehine dönüşümünü sağladığı söylenebilir. Buna ek olarak, Güney Kore'nin 1958 yılında Dünya Bankası'nın bir üyesi olması ve o tarihten sonra Güney Kore ile Dünya Bankası arasında birçok yapısal kredi anlaşması imzalanması da sürecin bir diğer parçasını oluşturmaktadır.⁷

Güney Kore, 1963 yılından 2009 yılına kadar BM Kalkınma Programları çerçevesinde teknoloji, teknik, altyapı, eğitim ve ekonomi gibi alanlarda birçok destek almıştır. BM Kalkınma Programı dönemin kalkınma söylemleriyle uyum içerisinde en önemli araçlardan olmuştur. Bu programın amacı gelişmekte olan ülkelere fon sağlayarak çeşitli krizleri önlemektir (Jonsson, 2017: 1-2). Dünya Bankası ve IMF de esasen bu tür bir amaç doğrultusunda faaliyet yürütmektedir. Kuzey Kore'nin BM Kalkınma Programını emperyalist sömürünün bir parçası olarak görmesi (Jonsson, 2017: 20) Dünya Bankası ve IMF'e yöneltilen eleştirilerle benzerdir. Bir diğer ifadeyle, BM Kalkınma Programı'nın ülkelerin yapısal şartları doğrultusunda kalkınma programları hazırlaması Dünya Bankası ve IMF'nin kullandığı yöntemlere benzerdir. IMF, Dünya Bankası ve Asya

⁶ Güney Kore ile IMF arasındaki tarihsel süreç hakkında bilgi için bakınız: (<https://www.imf.org/external/np/oth/korea.htm>), (<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp012198a>) ve (<https://www.imf.org/external/np/fin/tad/extarr2.aspx?memberKey1=550&date1key=2020-04-30>)

⁷ Güney Kore ile Dünya Bankası arasındaki tarihsel süreçteki gelişmeler için bakınız: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/622451585396887988-0070022020/original/KoreaTimeline.pdf>

Kalkınma Bankası gibi kaynaklardan aldığı tüm destek programları sonucunda Güney Kore, ekonomik kalkınma hususunda model ülke olarak gösterilmiştir (Jonsson, 2017: 8-10). BM Kalkınma Programları her ne kadar kalkınmayı geliştirse de asıl odaklanılan amaç ticaretin sınırlarını esnekleştirmek ve sermayenin uluslararasılaşmasını sağlamak olmuştur (Jonsson, 2017: 20).

Güney Kore'nin küresel kapitalist rejime entegre olmasının bir diğer parçası da küresel ticaretin esnekleştirilmesi ve kolaylaştırılması amacını taşıyan DTÖ'ne üye olmasıdır. Buna ek olarak, ABD ile Güney Kore arasındaki ticaretin esnekleştirilmesi amacıyla Serbest Ticaret Anlaşması (KORUS FTA) gibi birçok anlaşma ile Güney Kore'de kapitalist sermayenin yayılması için uygun koşullar yaratılmıştır.⁸ Uygun koşullar yaratmanın bir boyutu da ABD ile Güney Kore arasında iletişim ve bilgi güvenliği ile lojistik destek alanında işbirliği sağlamayı amaçlayan anlaşmalar olmuştur.⁹

Güney Kore'de yaşanan özelleştirmeler sermayenin uluslararasılaşması ve kapitalist genişleme ile müdahale arasındaki bağlantıyı kuran bir diğer veri olmuştur. Güney Kore'deki özelleştirme dalgası özellikle neoliberal ekonomi politikaları etkisiyle 1980'ler ile birlikte hızlanmıştır. Bankacılık, iletişim, elektrik, teknoloji ve ağır sanayi gibi birçok alanda özelleştirmeler yapılmıştır. (Kim v.d., 1994: 160-163).

Güney Kore'yi kapitalist uluslararası ekonomiye entegre eden bir diğer gelişme ise uluslararası örgütler ile olan ilişkileri olmuştur. Güney Kore'nin de üye olduğu ASEAN ile ABD'nin diyalog ortağı olması ve yine ASEAN ile ABD'nin ticaret ve yatırım anlaşması imzalaması¹⁰ bu duruma örnek gösterilebilir. Güney Kore'nin Avrupa Birliği ile de serbest ticaret anlaşmaları bulunmaktadır.¹¹ Bu anlaşmalar Güney Kore'nin kapitalist dünya ekonomisi ile tamamen bütünleşmesini ve uluslararası sermaye birikiminin kârlılığını artırmayı amaçlamaktadır. Güney Kore'nin, NATO üyesi olmasa da NATO ile küresel ortak statüsü altında siber güvenlik, terörle mücadele ve silahların yayılmasının

⁸ Detay için bakınız: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF10165>

⁹ Detayı için bakınız: (<https://2009-2017.state.gov/documents/organization/121135.pdf>) ve (<https://www.usfk.mil/Portals/105/Documents/Publications/Regulations/USFK-Reg-12-16-Mutual-Logistics-Support-Between-the-US-Forces-and-the-ROK-Forces.pdf>)

¹⁰ ASEAN ile ABD arasındaki tarihsel ilişkinin detayı için bakınız: <https://asean.usmission.gov/u-s-asean-timeline/>

¹¹ Detay için bakınız: https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/south-korea_en

önlenmesi gibi çeşitli konularda işbirliği yapması ¹² da statükoyu koruyucu bir hedef barındırmaktadır.

Güney Kore'nin hukuk sistemi ve anayasal gelişmeleri ülkenin ABD'nin kontrolü altına girmesiyle Anglo-Amerikan hukuk sisteminin etkisi altında gelişmiştir (Lee ve Lee, 2020: 104). Liberal ilkeler ve Batı hukuku etkisinde bir hukuk anlayışı inşa edilse de sonraki yıllarda birçok kez anayasa değişikliği yapılmış (Kim, 1992: 26-41) fakat dönemin birikim rejimi aleyhine bir idari gelişme olmamıştır.

Güney Kore'nin ABD ile yapmış olduğu askeri yardım anlaşmaları da meselenin bir diğer boyutunu oluşturmaktadır. ABD'nin Kore yarımadasına yapılan uluslararası müdahale sonrası Güney Kore'de elde ettiği askeri üsler de yine kapitalist genişleme üzerinden değerlendirilebilir. Zira askeri üsler ve askeri anlaşmalar Kore'de oluşturulan kapitalist statükonun korunmasını sağlamaktadır. Bu doğrultuda müdahale sonrasında ABD, bölgedeki hegemonik ve ekonomik çıkarlarının istikrarı için Güney Kore'de hava, kara ve deniz kuvvetlerinin konuşlandığı birçok askeri üsse sahip olmuştur.¹³ Ateşkes anlaşmasından sonra ABD ile Güney Kore arasındaki Ortak Savunma Antlaşması imzalanmış ve bu anlaşmaya göre binlerce ABD askeri Güney Kore'de kalmaya devam etmiştir (Congressional Research Service, 2023; Lyou, 1986: 67). Buna ek olarak, iki ülke arasında askeri istihbarat ve bilgi paylaşımı hususunda GSOMIA anlaşması da bulunmaktadır.¹⁴ Bu anlaşmalar ABD ile Güney Kore arasında askeri, siyasi ve ekonomik işbirliği fırsatlarını geliştirmiştir. Böylece ABD bölgede güvenlik, ekonomik, jeopolitik ve istihbarat konusunda birçok avantaj sağlamıştır. Sonuç olarak, tüm aktörlerin Kore'den çekilmesi ve BM Komutanlığının feshedilmesinden sonra bile ABD kuvvetlerinin Güney Kore'de kalmaya devam

¹² Detay için bakınız: (https://www.mofa.go.kr/be-en/wpge/m_7453/contents.do) ve (https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49188.htm)

¹³ ABD'nin Güney Kore'deki askeri üsleri: Kunsan Air Force Base in Gunsan, Osan Air Force Base in Songtan, Camp Carroll Army Base in Daegu City, Camp Castle Army Base in Daegu City, Camp Eagle Army Base, Camp Humphreys Army Base in Anjung Ri, Camp Market Army Base in Bupyeong, Camp Red Cloud Army Base in Uijeongbu, Camp Stanley Army Base in Uijeongbu, Camp Hovey Army Base in Seoul City, Camp Casey Army Base in Daegu City, K 16 Air Base Army Base in Seongnam, USAG Yongsan Army Base in Yongsan, USAG Daegu Army Base in Daegu, Fleet Activities Chinhae Navy Base in Busan, (Detaylı Bilgi için: US Military Bases in South, Military Bases: 04.01.2023 tarihinde <https://militarybases.com/overseas/south-korea/> adresinden alınmıştır.

¹⁴ Detay için bakınız: <https://bush.tamu.edu/wp-content/uploads/2020/07/ALogicalFriendship-The-South-Korea-US-Relationship.pdf>

etmesi müdahale öncesindeki söylemlerle müdahale sonrası gelişmelerin çelişkili yapısını göstermektedir.

Müdahale sonrasında yaşanan siyasi, askeri ve ekonomik gelişmelerden sonra Kore'nin kapitalist sermaye yönünden önemini ortaya koymak gerekir. Kuzeydoğu Asya Denizlerinin merkezinde yer alması nedeniyle Kore yarımadası ekonomik, askeri ve stratejik açıdan önemli avantajlar sunmaktadır (Lee ve Lee, 2020: 107). Buna ek olarak, Çin ve Rusya'ya yakın olması da jeopolitik açıdan önem kazandırmaktadır. Bu nedenle ABD, bölgede Sovyetler Birliği ve Çin'in yayılmasını engellemek için hem Güney Kore'ye hem de Japonya'ya ekonomi, teknoloji ve savunma alanlarında kapsamlı yardımlarda bulunmuştur (Çakmak, 2013: 274). Böylece ABD, İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1948 yılına gelinen süreçte Güney Kore'nin hem Japon hakimiyetinden çıkmasını sağlamış hem de olası Sovyet genişlemesine maruz kalmasını engellemiştir. Aynı süreçte Güney Kore'nin devlet yapılanmasına da yardım etmiştir. Buna ek olarak, ABD, 1950 ile 1953 yılındaki üç yıllık çatışma döneminde de askeri müdahale ve ateşkes süreçlerinde aktif politikalar yürütmüştür (Lyou, 1986: 95).

Kore'deki komünizmin tasfiye edilmesi, liberal tarzda bir devlet sisteminin ve piyasa ekonomisinin benimsenmesi Güney Kore'yi kapitalist genişlemenin yeni mekânı yapmıştır. Kore'ye yapılan müdahale sonrasındaki süreçte kapitalist ülkelerin Güney Kore'ye sermaye ihracı yapması ve Batılı şirketlerin Güney Kore pazarında genişleme fırsatı bulması müdahalenin kapitalist sermaye birikimi lehine sonuçlandığını gösterir niteliktedir. Zira Güney Kore, ateşkes anlaşmasından sonra kapitalist dünya ekonomisi politikaları ile uyum içerisinde ekonomik liberalleşme süreci geçirmiştir.

Uluslararası müdahale sürecinde barış görüşmelerinden politik kararlara kadar ABD'nin ve Sovyetler Birliği'nin Kore toplumuna danışmadan hareket etmesi meselenin iç savaşın önlenmesi olmadığını göstermektedir (Lew, 2000: 28). Bu süreçte ABD ve Sovyetlerin başını çektiği uluslararası aktörler Kore toplumunun neyi, nasıl yapmak istediğini dikkate almamıştır. Özellikle ABD ve Sovyetler Birliği'nin Kore'deki tutumları kendi stratejik çıkarlarına göre şekillenmiştir. Bu bağlamda Kore'de ortaya çıkan durum iki farklı ideolojinin mücadelesini yansıtmaktadır. Bir diğer ifadeyle, ABD'nin ve Sovyetler Birliği'nin Kore yarımadasına müdahalesi güç ve çıkar mücadelesi çerçevesinde ele alınmalıdır.

Uluslararası müdahalenin esas amacı hegemonik etki alanının ve kapitalist sermaye birikiminin genişlemesi doğrultusunda Kore'nin dönüşümü olmuştur. Bu dönüşüm belirli aşamalarla ve yöntemlerle gerçekleştirilmiştir. Bu aşama ve yöntemler arasında askeri, ekonomik, siyasi ve ticari anlamda ikili veya bölgesel anlaşmaların yapılması, uluslararası örgütlere üyeliklerin gerçekleştirilmesi ve küresel kapitalist politikaların ilgili ülkede hayata geçirilmesi (özellemeler v.b.) gösterilebilir. Bu faktörlerin hayata geçirilmesi sonucu ise devlet biçiminin dönüşümü sağlanmakta ve hegemonik güçler kapitalist genişleme bakımından birçok avantaj elde etmektedir. Sonuç olarak, iç savaşın engellenmesi söylemi ile başlayan uluslararası müdahale Güney Kore'nin kapitalist dünya ekonomisine tamamen entegre olması ile sonuçlanmıştır. İnsani kriz, etnik çatışma, iç savaş, başarısız devlet, komünizme karşı mücadele gibi söylemler ise Kore'de gerçekleşen uluslararası müdahale sonrasında da kullanılmaya devam etmiştir.

3.3.2. 1953 İran Darbesi ve Uluslararası Müdahale Pratiklerinin Analizi

Kapitalist genişleme ve hegemonyanın mekânsal düzenlemesi ile bağlantılı olan bir örnek de 1953 yılında İran'da gerçekleşen darbe sürecindeki uluslararası müdahale pratikleri olmuştur. İran devleti ile İngilizlerin sahip olduğu Anglo-Iranian Oil Company (AIOC) arasındaki ticari anlaşmazlık 1953 askeri darbesi sürecinin temel çıkış noktasıydı (Israeli, 2013: 246). İran'da gerçekleşen darbenin temel dayanağı Musaddık yönetiminin daha önce İngiltere'nin hâkim olduğu petrol kaynaklarının işletilmesi ve dağıtılması ile ilgili tüm süreci millileştirmesi olmuştur. Millileştirme kararına ek olarak İran'a müdahale edilmemesinin ülkede komünizmin güç kazanmasına neden olacağı düşüncesi de askeri darbeye etkili olmuştur. Bir diğer ifadeyle, Soğuk Savaş mantığı içerisinde bakıldığında İran'ın petrol kaynaklarının kontrolünün sağlanması ile komünizmin yayılması kaygısının birbirinden ayrılmaz olduğunu kabul etmek gerekmektedir.

ABD için İran'da güçlü bir komünist yapıya sahip TUDEH Partisi'nin güç kazanması ve İran'ın Sovyet etki alanı içine girmesi Soğuk Savaş yıllarında kabul edilmez bir hata anlamına gelmekteydi. TUDEH'in 1947 yılında İran meclisinde reddedilen Sovyet petrol imtiyazını desteklemesi ise ABD hegemonyası için komünist tehlikenin varlığı anlamına gelmekteydi (Faulconer, 2020: 3-4). ABD için İran, jeopolitik, ekonomik ve siyasi anlamda önemli bir pozisyona sahipti. Jeopolitik anlamda Rusya'ya olan yakınlığı; siyasi anlamda olası bir komünist

yönetimin diğer Ortadoğu ülkelerine yayılabilecek bir kapasiteye sahip olması ve son olarak ekonomik anlamda ise kapitalizmin genişleyecek alanı olması ve büyük miktarda petrol kaynaklarının bulunması gösterilebilir. ABD'nin endişelerinden biri İran'da olası bir komünist yönetimin oluşmasının domino etkisi yaratarak bölgedeki diğer ülkelerdeki mevcut statükoyu değiştirmesi olmuştur. Bu nedenle ABD'nin en istemeyeceği olasılık, komünist bir yönetimin İran'da güç kazanarak hem İran'ın petrol kaynaklarını yönetmesi hem de bu statükonun Ortadoğu'ya yayılmasıdır.

İran Meclisi 1947 yılında petrol kaynaklarının kontrolü ile ilgili gelecekteki imtiyazları vermeyi yasaklama kararı almıştır. Buna ek olarak, Arap-Amerikan Petrol Şirketi'nin (ARAMCO) yaptığı kârın yüzde 50'sini Suudilere vermesi meselenin daha da büyümesine yol açmıştır (Faulconer, 2020: 6). Zira İngiliz Anglo-İran Petrol Şirketi (AIOC), 1901'de başlayan İran petrolleri üzerindeki hâkimiyet sürecinde İran hükûmetine kârın yüzde 17,5'ini vermektedir. Bu doğrultuda Musaddık yönetiminin İran petrolünü millileştirme kararı alması krizin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu süreçte öncelikle İngiltere ve İran tarafları arasında anlaşma zemini aranmıştır (Faulconer, 2020: 2).

İngiliz sermayesi 1901 yılı itibariyle İran'da sondaj yapma imtiyazını elde etmiştir. İngilizler sonraki yıllarda Anglo-İran Petrol Şirketi olacak olan Anglo-Persian Oil Company'yi (APOC) ve British Petroleum'u (BP) kurmuştur. 1901'den petrol kaynaklarının millileştirilmesi kararı alınıncaya kadar İngiltere ve İran, petrol kaynaklarından elde edilen toplam kârın paylaşılması konusunda birçok kez anlaşmazlık yaşamıştır. 1940'lı yıllar hegemonik güçlerle petrol kaynakları olan Üçüncü Dünya ülkeleri arasında kârın paylaşılması hususunda yeni anlaşmaları beraberinde getirmiştir. Bu anlaşmalara ABD'nin Venezuela ve Suudi Arabistan ile yüzde 50 kâr paylaşımı hususunda anlaşması örnek gösterilebilir (Israeli, 2013: 250). Bu süreçte İngiltere İran'a yüzde 50 kâr payı teklifinde bulunsada Musaddık yönetimi bu teklifi reddetmiştir (Faulconer, 2020: 13).

İngiltere uzun yıllardır İran petrolleri üzerinde sahip olduğu imtiyazları kaybetmemek için çeşitli önlemler almıştır. Bu önlemler arasında abluka, boykot ve Abadan'ı işgal etmek gibi çeşitli planlar ve petrol kaynaklarının millileştirilmesi sorununun çözülmesi amacıyla gerçekleştirilen müzakereler gösterilebilir (Bayandor, 2012: 683). İran'a ekonomik baskı uygulanması, İran'ın Londra'daki sterlin varlıklarının dondurulması, İran'a petrol ekipmanı ihracatının yasaklanması

ve farklı ülkelerin İran petrolünü almamaya ikna edilmesi İngiltere'nin askeri darbe seçeneğinden önce uyguladığı stratejiler olmuştur (Israeli, 2013: 253).

Musaddık yönetimi 1952'de İran'ın büyük ölçüde İngilizlere ait olan petrol varlıklarını millileştirmiştir. Petrol kaynaklarının millileştirilmesinden sonra İngiltere misilleme ve askeri harekât seçeneklerini hayata geçirmeyi istese de ABD Başkanı Truman'ın öncelikle diplomatik ve uzlaşmacı tavrı benimsemesi askeri darbenin iki yıl gecikmesini sağlamıştır (Israeli, 2013: 248-252).

Meselenin ortaya çıktığı ilk zamanlarda ABD diplomatik ve uzlaşmacı bir tavır sergilerken İngiltere ise daha agresif bir tutum takınmaktaydı. İngilizler bu sebeple askeri darbe seçeneği yerine ekonomik baskı ve propaganda gibi yöntemleri uygulamak zorunda kalmıştır. ABD Başkanı Truman, İran'ın stratejik önemini ve Tahran'ı batı bloğunda tutma ihtiyacının önemini bilmesine rağmen askeri bir darbe seçeneğine taraf değildi. Eisenhower'un Başkan seçilmesinden sonra ise ABD İran'da gerçekleşecek darbe sürecinde aktif bir rol üstlenmeye karar vermiştir (Israeli, 2013: 246). Bu doğrultuda İngiltere'nin askeri darbe planına yanaşmayan Truman yönetimi sonrasında Eisenhower'ın ABD Başkanı olmasıyla Musaddık yönetiminin düşürülmesi planı ABD tarafından da onaylanmıştır (Risen, 2000). Bir başka deyişle, Eisenhower yönetimi, Truman yönetiminden daha agresif bir anti-komünist duruş sergilemiştir (Faulconer, 2020: 12).

İngiltere'nin İran'a sunduğu uzlaşma teklifleri ve meselenin Uluslararası Adalet Divanı'nda (UAD) ele alınması müzakere sürecinde gerçekleşen uygulamalar olmuştur. Fakat müzakere süreçleri Musaddık yönetimini ikna etmemiştir (Bayandor, 2012: 684). Böylece müzakere zemininin oluşmayacağı anlaşılınca İngiltere ve ABD, CIA ve İngiliz İstihbarat Servisi'nin (MI6) aktif olacağı ve General Zahidi'nin liderlik yapacağı bir darbe planı hazırlamaya başlamıştır. Musaddık yönetimine yönelik hazırlanan darbe planının bir parçası da TP-Ajax Operasyonu olmuştur. (Bayandor, 2012: 685). TP-Ajax Operasyonu protestolar, propagandalar ve kralcı ordu mensuplarını içeren çok boyutlu bir plan olmuştur. Bu operasyon, Musaddık'ı devirmeyi, ABD dostu bir yönetimin oluşturulmasını ve ulusalcı cephenin etkisini azaltmayı amaçlamıştır (Marherly, 2013: 124, 126). TP-Ajax Operasyonu'nun da içinde olduğu askeri darbe planının İngiltere ve ABD tarafından onaylanması 1953 Temmuz ayında resmiyet kazanmış ve bunun üzerine 6 Temmuz 1953'te darbeyi yönetecek olan Kermit Roosevelt, İran'a gitmiştir (Israeli, 2013: 257; Marherly, 2013: 124). ABD, 1953 yılında TP-

Ajax Operasyonunun liderliğini üstlendikten sonra, İran'a giden Kim Roosevelt, Musaddık hükümetini çökertmek tüm gizli faaliyetleri koordine etmiştir (Wilford, 2015: 3).

Askeri darbe ilk günlerde başarılı olamasa da Musaddık'ın tehlikenin geçtiğine inanarak askerlerin çoğunu geri çağırması ve bunun sonucunda gerçekleşen olaylar Musaddık yönetiminin devrilmesine neden olmuştur. Böylece Musaddık ve hükümet yetkilileri tutuklanırken General Zahidi'yi destekleyen subaylar Tahran'daki askeri birimlere TP-Ajax Operasyonunu destekleyen kişileri atamıştır (Risen, 2000).

1953 yılında CIA adına darbeyi yöneten Kermit Roosevelt'in darbe sürecinde yaşananlarla ilgili yazdığı "Karşı Darbe: CIA İran'da" kitabı (Roosevelt, 2007), gizliliği kaldırılmış ABD hükümet kayıtları, Roosevelt aile belgeleri ve sözlü tarih görüşmeleri İran'da gerçekleşen darbe ile ABD arasındaki bağlantıyı kurmaktadır (Wilford, 2015: 4). ABD'nin askeri darbe sürecindeki rolünü kanıtlayan ABD Ulusal Güvenlik Konseyi'nin 27 Haziran 1951 tarihli politika belgesinde millileştirme anlaşmazlığı çözülmezse komünist ayaklanma veya milliyetçi güçlerin komünistlerce ele geçirilmesi yoluyla İran'ın Sovyet etki alanına girebileceği vurgulanmıştır (Faulconer, 2020: 13). ABD'nin İran darbesi sürecinde rol oynadığının bir diğer göstergesi ise ABD Dış İşleri Bakanı Madeleine Albright'ın 2000 yılında Amerika'nın 1953'te Musaddık'ı devirmek için İran'a müdahale etmesiyle ilgili yaptığı özür açıklamasıdır (Bayandor, 2012: 691; Sadeghi-Boroujerdi ve Randjbar-Daemi, 2017). En net ifadeyle, ABD'nin örtülü eylemlerinin ne kadar başarılı olduğu belli olmasa da İran'daki iç dinamikleri tetiklediği ve Musaddık'ın devrilmesine katkı sunduğu söylenebilir.

2000 yılında CIA'nın İran tarihçisi Donald Wilber tarafından New York Times'a sızdırılan kayıtlar da CIA ile İran Darbesi arasındaki bağlantıyı ortaya çıkarır niteliktedir (Sadeghi-Boroujerdi ve Randjbar-Daemi, 2017). New York Times gazetesine sızdırılan resmi belgelerde CIA direktörü Allen Dulles'in Musaddık'ın devrilmesi için 1 milyon doların kullanılmasına onay verdiği ve darbeye öncülük edecek liderin General Fazlullah Zahidi olarak belirlendiği vurgulanmıştır (Risen, 2000).

CIA, İran Darbesi sürecine kadar hükümetlerin devrilmesi süreçlerinde sınırlı bir deneyime sahipti fakat İran örneğinden sonra bu yöntemi çeşitli ülkelerde kullanmıştır (Marherly, 2013: 125). Böylece İran'da gerçekleşen darbe sonrasında

ABD'nin Soğuk Savaş politikasını etkileyecek örtülü eylemlerin etkinliğine olan inancının arttığı söylenebilir. (Wilford, 2015: 2). ABD ile İran ilişkilerinin bozulmasına neden olan askeri darbenin sonuçlarından biri de ABD'nin tüm Ortadoğu ile ilişkilerine kötü bir mirasın bırakılması olmuştur (Faulconer, 2020: 1).

Musaddık'a karşı yapılan darbe sürecinde kullanılan uluslararası müdahaleyi meşrulaştırıcı söylemler ise demokrasinin teşvik edilmesi ve ulusların kendi kaderini tayin hakkı üzerine inşa edilmiştir (Faulconer, 2020: 2). Bu süreçte İran yönetimi millileştirme uygulamasını egemenlik hakkına dayandırmış İngilizler ise yıllardır süregelen petrol kaynaklarının araştırılması, çıkarılması, işletilmesi ve dağıtılması gibi hususlarda İngiliz çabalarının ve yabancı yatırımların hiçe sayıldığını vurgulamıştır (Faulconer, 2020: 9).

16 Ağustos'taki TP-Ajax Operasyonu ilk anda başarısız olmasa da sonrasında gelişen olaylar 19 Ağustos'ta Musaddık yönetiminin devrilmesine yol açmıştır. Bir diğer ifadeyle, ABD ve İngiltere'nin CIA-MI6 vasıtasıyla örtülü faaliyetlerine ek olarak İran'daki iç faktörler ve Soğuk Savaş siyaseti de İran'da gerçekleşen askeri darbeye etkili olmuştur (Bayandor, 2012: 681-682). Fakat ABD ve İngiltere'nin çabaları olmadan İranlı yerel güç aktörleri askeri darbeyi gerçekleştiremeyebilirdi.

Musaddık'ın askeri darbe sonrasında yargılandığı mahkemede meselenin özünü Batı'nın siyasi ve ekonomik sömürüsüne ve emperyal çıkarlarına dayandırması (Israeli, 2013: 247) uluslararası müdahalelerin kapitalist genişleme ve hegemonik çıkarlar ile olan ilişkisini ortaya çıkaran niteliktedir. Zira sistemin hegemonik gücü olan ABD'nin dolaylı katkıları sayesinde gerçekleşen İran Darbesi sonrasında ABD petrol şirketleri, yeni İran petrol konsorsiyumunda yüzde 40'lık önemli bir pay elde etmiştir (Faulconer, 2020: 17). Bir diğer ifadeyle, 1953 yılındaki askeri darbe ile 1979 İran İslam Devrimi arasındaki süreçte hegemonik güçler uluslararası müdahalenin yol açtığı ekonomik avantajlardan yararlanmıştır.

Sonuç olarak, komünizm tehlikesi ve petrol kaynaklarının millileştirilmesi birbirinden ayrılmaz nedenleri oluştursa da hegemonik güçlerin yabancı bir devlette gerçekleşen millileştirme uygulamalarına karşı uluslararası müdahale seçeneğine başvurması kapitalist genişlemenin ve mekânsal düzenlemenin uluslararası müdahale ile olan bağlantısını güçlü bir şekilde kurmuştur.

3.3.3. ABD'nin Dominik Cumhuriyeti'ne Yönelik Askeri Müdahalesi

İkinci Dünya Savaşı sonrası güvenliğin ön plana çıkmasıyla ABD'nin esas hedefi, totaliter komünizme karşı Amerikan özgürlük ve demokrasi formunun etki alanını tüm dünyada genişletmek olmuştur (Anderson, 2015: 42). Bu dönemde, ABD'nin dış ilişkiler ile ilgili politikalarının belirlenmesinde önemli bir yere sahip olan Kennan, SSCB'nin savaş gücünün ABD'nin savaş gücünden daha hızlı gelişmeye başlaması durumunda önleyici bir savaşa başvurulabileceğini belirtmiştir (Wright, 1976: 19). Kennan ayrıca ABD'nin Doğu ve Güney Avrupa, Güney Doğu Asya ve Latin Amerika bölgelerinde çeşitli araçlarla müdahale yapması gerektiğini de savunmuştur (Anderson, 2015: 40).

Kennan'ın vurgu yaptığı bu bölge ülkelerinden biri olan Dominik Cumhuriyeti'ne, ABD'nin Soğuk Savaş yıllarında yaptığı doğrudan askeri müdahale ABD'nin uluslararası müdahale örneklerinden biridir. ABD'nin bu müdahalesi Soğuk Savaş döneminde uyguladığı genel askeri ve ekonomik dış politikalarıyla aynı doğrultuda gelişmiştir. ABD'nin bu müdahalesini Latin Amerika'da herhangi bir sosyalist hükümetler yoluyla Sovyet etkisinin gelişmesini engellemek ve hegemonik güç kapasitesini ve kapitalist ekonomik çıkarlarını korumak üzerinden değerlendirmek gerekir. Bu bağlamda komünizmin yayılmasını engellemek ve kapitalist ekonomik modelin yayılmasını sağlamak ABD'nin müdahale girişimlerinin nedenselliğini inşa etmektedir.

ABD Başkanı Johnson, Latin Amerika'da ikinci bir Küba olmasını ve komünist rejimin oluşmasını engellemek amacıyla Dominik Cumhuriyeti'ne müdahale emri vermiştir. Bu müdahale esasen ABD'nin artık olası komünist rejimin oluşabileceği durumlarda polis gücü olarak müdahalede bulunabileceği ilanını ifade etmiştir. ABD, Latin Amerika'yı arka bahçesi olarak kabul etmiş ve yabancı güçlerin bu bölgede güç kazanmasını reddetmiştir. Bu nedenle askeri, ekonomik ve politik anlamda bölgesel bir bütünlük oluşturmayı da hedeflemiştir (Yates, 1988: 1). Çünkü daha geniş bir ifadeyle, ABD için komünizmin Amerika kıtasında yayılması ile Avrupalı güçlerin Amerika kıtasının iç işlerine karışması aynı anlama gelmekteydi. ABD'nin bu dış politikası temel olarak Monroe Doktrinine¹⁵ dayanmaktadır. Komünizmin Latin Amerika'ya yayılması ile ilgili ve

¹⁵ 1823 yılında James Monroe tarafından ABD Kongresi'nde ilan edilen Monroe Doktrini, Avrupalı güçlerin Amerika kıtasında yaşanan gelişmelere karışmaması gerektiğine ve ABD'nin de Avrupa'daki siyasi gelişmelere karışmaması gerektiğine dayanan ve uzun yıllar ABD dış politikasını şekillendiren bir doktrindir (<https://www.britannica.com/event/Monroe-Doctrine>).

dolayısıyla ekonomik çıkarlarının zarar göreceği ile ilgili kaygıları olan ABD, Dominik Cumhuriyeti müdahalesi örneğinde her ne kadar insan hakları söylemini kullansa da bu iddialar söylemsel düzeyde kalmış ve uygulanan müdahale BM Antlaşması'nın kuvvet kullanma hukukunun sınırlarını aşmıştır.

ABD'nin Dominik Cumhuriyeti'ne yönelik askeri müdahale girişimi aynı zamanda hegemonyanın ilgili ülkedeki statükoyu korumaya yönelik bir davranışına denk gelmektedir. 1960'lı yıllara kadar ABD ve Dominik Cumhuriyeti arasında ilişki 'güçlü devlet' ve 'bağımlı devlet' ilişkisine dayanmaktadır. 1960 yılında başlayan ülke içindeki kargaşa durumu sonucunda ABD, 1960'lı yıllara kadar var olan statükosunu kaybetmek istemeyerek siyasi gelişmeleri engellemeye ve Dominik Cumhuriyeti üzerinde kontrolünü sürdürmeye odaklanmıştır (Soderlund, 1977: 87).

Dominik Cumhuriyeti'nde 1930 ile 1961 yılları arasında Trujillo dönemi hâkim olmuştur. Bu 31 yıllık Trujillo döneminde Dominik askeri kuvvetlerinin belirli davranış kalıpları oluşmuştur. Üst düzey subaylar kendilerini politikacıların ve sivil kontrolün üzerinde görmüştür. Trujillo'nun Dominik siyasetinde ulusal bir siyasi güç olduğu bu dönemde, baskıcı ve güvenilmez olarak görülen bu üst düzey subayların politika üzerindeki etkisi artmış ve Dominik ordusu siyasallaşmıştır (Wiarda, 1965: 474; Soderlund, 1977: 95). Ayrıca, yine kendini anti-komünist olarak tanımlayan Trujillo döneminde ABD ile Dominik Cumhuriyeti arasında karşılıklı savunma yardımı anlaşmaları da imzalanmıştır ve Dominik'in gümrükleri üzerinde ABD'nin kontrolü oluşmuştur (Arık, 2013: 374-375).

Liberalleşme söylemlerinin arttığı bir Dominik Cumhuriyeti atmosferinde zamanla ordu içerisindeki desteğini de yitirmeye başlayan Trujillo, 30 Mayıs 1961'de bir grup siyasi muhalif tarafından vurularak öldürülmüş ve ailesi de sürgün edilmiştir (Arık, 2013: 375). Trujillo'nun öldürülmesi sonrasında ülkede iç savaşa varan bir siyasi iktidarsızlık dönemi başlamıştır. Ülke üzerinde, Amerikan Devletleri Örgütü (OAS) ve ABD'nin ekonomik yaptırımlar içeren doğrudan baskısının olduğu bir konjonktürde Balaguer, OAS'dan demokratik seçimler için yardım istemiş ve liberalleşme vaatleri sunmuştur. Kısa süren bir Balaguer yönetiminin ardından, OAS'ın desteğini alan ve liberal bir tutuma sahip olan Bosch, 1963 yılının şubat ayında göreve başlamıştır. Fakat ABD'nin güçlü desteğine rağmen Bosch'un yönetimi 25 Eylül 1963'te askeri darbeye son bulmuştur. Askeri cuntanın lideri olarak Reid Cabral belirmiştir. Fakat askeri komutadaki Bosch

yanlısı gruplar 25 Nisan 1965 tarihinde Reid hükümetinin istifa etmesini sağlayacak bir isyan çıkarmıştır. Böylece Dominik'te bir iç savaş süreci başlamıştır (Soderlund, 1977: 96-98). Bu süreçte birçok darbe ve müdahale yoluyla kısa sürede birçok hükümet değişmiştir. Bir diğer ifadeyle, Juan Bosch, Elias Wessin, Reid Cabral, Balaguer, Bonnelly, Marcos Rivera, Albay Caamano, Molina Urena, Albay Benoit gibi asker veya sivil kişiler ile anayasacılar ve sadıklar olarak bilinen grupların mücadele ettiği bir süreç yaşanmıştır. Bu mücadele süreci aynı zamanda aşırı sol ve sağ gruplar arasındaki bir siyasal kutuplaşma dönemi olarak da ifade edilmektedir (Crandall, 2006: 49). Bu mücadelenin taraflarından bazıları toprak reformu, ordunun sivilleştirilmesi ve yabancı şirketlerin millileştirilmesi (Arık, 2013: 375-377) gibi düşüncelerle ABD kontrolündeki statükonun değişmesini hedeflemiştir.

ABD açısından ise Dominik'teki yeni durum siyasi istikrarsızlık ve potansiyel Komünist genişleme anlamına gelmekteydi. Dönemin ABD Başkanı Kennedy de komünist genişleme tehlikesini açık bir şekilde dile getirmekteydi. ABD'nin Dominik'te endişe duyduğu birinci unsur ülkede Küba'da olan Castrocu ve komünist rejimlerin güç kazanmasıydı. Ve daha önce de belirtildiği gibi, Kennedy'ye göre Amerika kıtasındaki ülkeler arasındaki müdahale etmeme doktrini, komünistlerin herhangi bir ülkeye sızma girişimine karşı ilgili ülke gerekli önlemleri almadığı takdirde geçerliliğini kaybedecek ve ABD gerekli önlemi alacaktı (Crandall, 2006: 49). Bu bağlamda ABD'nin Dominik Cumhuriyeti'ne müdahalesinin temelini iç savaş sonucunda ülkenin komünist rejimin kontrolüne girmesi endişesi oluşturmaktaydı. Söylem düzeyinde mesele askeri diktatörlüğe karşı demokrasi iken gerçekte mesele komünizme karşı anti-komünizm mücadelesiydi (Soderlund, 1977: 99).

Bu dayanaklarla ABD, 28 Nisan 1965 tarihinde Dominik'e müdahale kararını almıştır. ABD kuvvetleri öncelikle OAS'ın kararına da uyacak şekilde Uluslararası Güvenli Bölge oluşturmuştur. Bu müdahale sırasında OAS üyesi ülke askerleri de aktif katılım göstermiş ve ABD hem deniz hem de hava kuvvetleri ile Dominik'teki kontrolü sağlamıştır. ABD ve OAS kuvvetlerinin kısa sürede kontrolü sağlamasına karşın ülkedeki otorite problemi varlığını sürdürmüştür (Arık, 2013: 377; Soderlund, 1977: 99-101).

OAS, Dominik'teki demokratik koşulların oluşması, güvenliğin sağlanması, insan hakları ihlallerinin son bulması, taraflar arasında uzlaşmanın sağlanması ve demokratik kurumların işlerlik kazanması amacıyla Amerikalılar Arası Barış Gücü

(IAPF) kurulması kararı almıştır (Soderlund, 1977: 101). ABD için OAS'ın Dominik müdahalesindeki bu aktif rolü müdahalenin uluslararası meşruiyetini sağlama amacına hizmet etmektedir. Bir diğer ifadeyle, ABD, Dominik'teki faaliyetlerini OAS'ın onayı ile yürüttüğünü iddia ederek müdahaleyi meşrulaştırmak istemiştir (Crandall, 2006: 77).

ABD müdahalenin meşruluğunu aynı zamanda kendi vatandaşlarını korumaya ve Dominik Cumhuriyeti'nin iç karışıklığı önlemek için davette bulunmasına dayandırmıştır. ABD'nin kendi vatandaşlarını koruma iddiası kuvvet kullanma hukukunun yasal sınırlarını aşmaktadır. Zira böyle bir değerlendirme istisna kuralın geniş yorumlanması anlamına gelmektedir. ABD'nin davetle müdahale iddiası ise Dominik Cumhuriyeti'nin dönem itibariyle otorite belirsizliği içinde olması nedeniyle tartışmaya açık bir iddia olmuştur. Zira ülke içinde sürekli askeri darbe ve kargaşanın olduğu ve normal seçimlerin yapılamadığı bir ortamda bir otoritenin yetkili olduğunu belirlemek ne kadar tutarlı ve mantıklı olduğu şüphe uyandırmaktadır. ABD'nin Latin Amerika'daki uluslararası müdahalelerinin meşruiyeti her ne kadar sorgulansa da burada vurgulanması gereken bir diğer husus, BM Antlaşması'nın varlığının bu müdahaleleri engellemedeki başarısızlığıdır. Öyle ki hegemonik güç olan ABD, gerektiği anda uluslararası hukuk kurallarına uymamayı tercih edebilmiştir.

Bir ülke içerisinde ülke yönetiminin otoriterleşmesi, anayasal haklarda kısıtlamaların yaşanması ve iç savaşın olması her ne kadar olumsuz durumları ifade etse de bu gibi durumlarda yabancı bir devletin bireysel olarak müdahale etme hakkı bulunmamaktadır. Öyle ki, yabancı devletlerin müdahale bulunma hakkı olmadığı gibi ülke içindeki herhangi bir gruba destek vermesi de hukuka aykırılık içermektedir (Fenwick, 1966: 64). Komünizm tehdidine karşı meşru müdafaa perspektifinden bakıldığında ise, Dominik Cumhuriyeti'nin komünizmin etkisi altına girdiği daha belli bile olmadan ve diğer bölgesel ve küresel uluslararası örgütlerden onay bile almadan ABD'nin tek taraflı müdahalesi meşru müdafaa hakkının kapsamı dahilinde değildir. Zira bir ülkenin komünist veya sosyalist bir rejime sahip olması ile meşru müdafaa hakkı aynı bağlamda değerlendirilebilecek hususlar değildir (Fenwick, 1966: 64-65). Sonuç olarak, BM Antlaşması bağlamında herhangi bir Güvenlik Konseyi kararı olmaksızın bireysel veya kolektif meşru müdafaa hakkını ileri sürerek kuvvet kullanılması hukuka uygun değildir. Bu

bağlamda egemen eşitlik, iç işlerine karışmama ve müdahale etmeme ilkeleri hegemonik güçler söz konusu olduğunda etkisiz bir norm haline gelebilmektedir.

ABD'nin Dominik Cumhuriyeti'ne yönelik müdahale girişimleri iki temel dış politika doktrini üzerinden ele alınabilir. Bunlardan birincisi Monroe doktrini'dir. Bu doktrin, Amerika kıtasındaki Avrupa kolonileşmesinin sona ermesini, Avrupa güçlerinin Amerika kıtasındaki ülkelerin iç işlerine karışmaması gerektiğini ve ABD'nin Amerika kıtasındaki ülkelerin bağımsızlığını ve istikrarını destekleyeceğini vurgulamaktadır. İkinci doktrin olan çevreleme politikası ise 1945 sonrası dönemi daha net açıklamaktadır. ABD'nin bu politikası Sovyetlerin ve Sovyet etki alanlarının ABD'nin siyasi, ekonomik ve askeri örgütlenmesi ile çevrenmesini ifade etmektedir. Bir diğer ifadeyle, Monroe doktrini 1945 öncesi müdahalelere söylemsel altyapı sağlarken çevreleme doktrini ise Soğuk Savaş yıllarındaki müdahalelere altyapı sağlamaktadır (Withana 2008: 200). Bir diğer ifadeyle, çevreleme politikası ve Monroe Doktrini ABD'nin kapitalizmi yayma veya kapitalist statükoyu koruma politikasıyla doğrudan ilişkilidir. Fakat ABD'nin Dominik ve diğer ülkelere yapmış olduğu müdahaleleri sadece bu dış politika söylemleri üzerine inşa etmek kapitalist üretim tarzının ABD'nin askeri gücü vasıtasıyla küresel ölçekte genişletilmesini açıklama hususunda yetersiz kalacaktır.

ABD'nin Dominik Cumhuriyeti'nin iç işlerine müdahale etmesi sürecinin ortaya çıkardığı sonuçlardan biri Dominik'te gelişen siyasi gelişmeleri hegemonik güçlerin rolleri dikkate alınmadan anlamının pek mümkün olmadığıdır. Uluslararası sistemdeki değişkenler ABD'nin kontrolünde olan Dominik'in hâkim siyasi sistemini değişime zorladığında ABD, Dominik'te sahip olduğu statükoyu kaybetmemek için müdahalede bulunmuştur. Bir diğer ifadeyle, Dominik Cumhuriyeti iç siyasi gelişmeleri, Soğuk Savaş dönemindeki ABD ve Sovyetler mücadelesinden etkilenmiştir. Bu analiz aynı zamanda Latin Amerika'da ve Karayipler'deki Küba, Haiti, Nikaragua, Panama veya Guatemala'daki ABD müdahalelerine de uyarlanması mümkündür. Bu bağlamda dış faktörlerin gelişmemiş devletlerin iç siyasi dinamiklerini etkilediği söylenebilir. Dominik Cumhuriyeti'ne yönelik askeri müdahalenin bir diğer sonucu ise ABD hegemonyasının askeri ve ekonomik çıkarları söz konusu olduğunda kuvvet kullanma seçeneğini başvurmadan çekinmeyeceği olmuştur. ABD'nin güç kullanma yöntemi ve müdahaleyi meşrulaştırıcı söylemleri ise konjonktüre göre değişebilmektedir (Soderlund, 1977: 103).

Aynı zamanda ABD'nin müdahale sürecinde vatandaşlarını koruma amacını vurgulaması ve bölgesel bir örgüt olan OAS'ı aktif bir şekilde müdahale sürecine katması ise müdahaleye meşruiyet oluşturma çabası olarak değerlendirilebilir.

ABD, Latin Amerika ve Karayipler'deki müdahaleleri Dominik ile sınırlı kalmamış, 1980'lerde Dominik'te uyguladığı kuvvetin çok daha fazlasını Panama ve Grenada'ya uygulamıştır (Crandall, 2006: 94). ABD'nin bu müdahalelerin gerçekleşebilmesi için faaliyetlerde bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda, Latin Amerika ve Karayip bölgesinde kontrolü altında tuttuğu ülkelerdeki isyanları bastırabilmek için ülkelerin üst düzey subaylarının isyan bastırma konusunda eğitilmesi gibi çeşitli politikalar yürütmüş ve Panama Okulunu bu amaç doğrultusunda bir merkez olarak kullanmıştır. Ayrıca, ABD'nin Güney Komutanlığı, Atlantik Komutanlığı ve Saldırı Komutanlığı gibi komutanlıklar ABD'nin Latin Amerika ve Karayipler'de gireceği askeri müdahalelerde operasyonel güce sahiptir. İkili anlaşmalar veya bölgesel örgütler yoluyla bu faaliyetleri yürüten ABD, Amerika kıtasındaki ülkelerin askeri personellerine isyan bastırma başta olmak üzere çeşitli eğitimler vererek ilgili ülkelerde kurduğu statükonun bozulmamasını amaçlamaktadır (Yates, 1988: 11-13).

Dominik Cumhuriyeti, 1965 yılında gerçekleşen ABD müdahalesinden sonra küresel kapitalist rejimin uluslararası örgütleriyle yakın ilişkiler geliştirmiş ve böylece kapitalist birikim rejiminin bölgedeki güvenliği sağlanmıştır. 1970'li yıllarla birlikte Dünya Bankası, IMF, GATT ve DTÖ ile birçok anlaşma imzalayan Dominik Cumhuriyeti aynı zamanda Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID), Amerikalılar-Arası Kalkınma Bankası (IDB) ve Dominik Cumhuriyeti-Orta Amerika-ABD Serbest Ticaret Anlaşması (DR-CAFTA) gibi çeşitli kurum ve anlaşmalara taraf olmuştur. Tüm bu gelişmeler Dominik Cumhuriyeti'nin küresel rejime bağımlılığını artırmış ve güçlü bir ABD etkisine maruz bırakmıştır. Bir diğer ifadeyle, Dominik Cumhuriyeti'nin ekonomisinin küresel kapitalist ekonomi politikalarının uygulanmasıyla başta ABD olmak üzere uluslararası sermayenin kontrolü altında girdiği söylenebilir. Bu kontrol ABD hegemonyasının ve uluslararası sermayenin politik ve ekonomik çıkarlarının Dominik Cumhuriyeti'ni baskı altına almasını sağlamaktadır (Mitchell, 2009: 204). Dominik Cumhuriyeti aynı zamanda Karayip Ülkeleri Forumu

vasıtasıyla Avrupa Birliği ile de ekonomik ve ticari işbirliği anlaşması imzalamıştır (EEAS, 2023).

Bu uygulamalarla birlikte Dominik Cumhuriyeti yabancı yatırımlara açılmış, birçok sektörde özelleştirmeler yapılmış ve uluslararası ticaret küresel rejimle uyumlu hale getirilmiştir. Böylece ABD'nin Dominik'e yaptığı müdahale sonrasında -özellikle 1970 sonrasında- Dominik Cumhuriyeti piyasasının uluslararası sermayeye ve dış yatırıma açıldığını söylemek mümkündür. (Arık, 2013: 379). Sonuç olarak, ABD, söz konusu müdahale ile Dominik üzerinde fiziksel kontrolden ziyade siyasi ve ekonomik kontrolü hedeflemiştir.

3.3.4. 1973 Şili Askeri Darbesinde ABD'nin Etkisi

1973 yılındaki askeri darbeye değinmeden önce İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ABD ile Şili arasındaki ilişkilerin nasıl seyrettiğini ortaya koymak gerekir. Öncelikle belirtmek gerekir ki 1950 yılında ABD sermayesinin Şili'de bakır ve sanayi alanında önemli miktarda yatırımları bulunmaktaydı. Sonraki süreçte 1958-1964 yılları arasında ise Şili ile IMF arasında ekonomik istikrar amacıyla program uygulanmıştır. Bu faaliyetlerle, Amerikan sermayesi Şili'de önemli sermaye birikimi elde etmekteydi. Böyle bir statükoda, seçim vaadi olarak millileştirme söyleminde bulunan Allende'nin seçimleri kazanması 1970 yılı itibariyle ABD'nin harekete geçmesine neden olmuştur (Candan, 2014: 60-65).

ABD'nin Allende'den önce Şili'de ekonomik faaliyetleri bulunmaktaydı. İki büyük ABD şirketi olan Anaconda ve Kennecott'un Şili'nin bakır endüstrisinin yüzde 80'ini kontrol etmesi; Frei'n Şili Başkanı olduğu dönemlerde Şili'nin ABD bankalarına borçlanması; ve Şili'nin endüstriyel parçaların finansmanında ABD kredilerine başvurması ABD'nin ülkedeki ekonomik çıkarlarını göstermekteydi (Kornbluh, 2013: 83). Allende hükümetiyle birlikte bakır madenlerini kamulaştırarak ABD'li şirketlerin kontrolüne son verilmiştir. Bunun üzerine, ABD, Şili'ye yönelik 'gizli abluka' politikası uygulamış ve bu politikanın bir parçası da Şili'nin Amerikan ve uluslararası bankalardan kredi imkanlarının azaltılması olmuştur (Fontenot, 2019: 17). Allende rejiminin seçimleri kazandıktan sonraki ilk faaliyetlerinden biri olan bakır sektörünü millileştirmek (Candan, 2014: 77) ABD'nin artık Şili'deki ekonomik ve politik çıkarları hususunda endişe duymasına neden olmuştur. Nihayetinde ABD'li şirketlerin Şili'deki kazanımlarının kaybedilmesi ABD sermayesinin ekonomik çıkarlarıyla doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle ABD, Şili'nin tüm kredi imkanlarını önleme hususunda aktif politikalar

yürütmüştür (Shiraz, 2011: 612). Bununla beraber Şili'nin siyasi hayatına da müdahaleler söz konusudur.

ABD Başkanı Nixon ve Ulusal Güvenlik Danışmanı Henry Kissinger, Şili'deki akıbetin Küba'daki duruma benzememesi gerektiğini düşünmüştür. Bu bağlamda seçimlerde Allende'nin rakibi Jorge Alessandri'yi destekleseler de sonuç olarak Allende'nin seçimleri kazanması ABD'yi sosyalist hükümetlerin Latin Amerika'ya yayılacağı endişesine sevk etmiştir (Fontenot, 2019: 15). Allende'nin seçilmesi sonrasında ABD hükümeti, Şili hükümetini ekonomik, politik ve askeri olarak istikrarsızlaştıracak bir projeyi benimsemiştir. Kissinger'ın Allende'nin başarısız olması veya devrilmesi için uygun koşulların yaratılması gayreti bu projenin bir ürünüdür ve projenin varlığını kanıtlar niteliktedir (Kornbluh, 2013: 80). Hatta böyle bir projenin varlığı daha sonra ortaya çıkmıştır. Askeri darbe sürecine gidilen süreçte ABD'nin Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) tarafından yürütülen ve Track II olarak bilinen Allende yönetimini zayıflatmayı ve askeri darbeye uygun koşullar yaratmayı hedefleyen tüm uygulamalar Fubelt Projesi olarak adlandırılmaktadır (Candan, 2014: 84).

ABD öncelikle sosyalist bir aday olan Allende'nin seçimleri kazanması ve giderek güçlenmesini önlemek için muhalif kesimlere ekonomik yardım yapmıştır. Allende'nin seçimleri kazanmasından sonraki üç yıl içinde hedeflerine ulaşamayan ABD, 1973 yılında gerçekleşen askeri darbede önemli bir itici kuvvet olmuştur (Fontenot, 2019: 13). Açıktan bir saldırının Küba'da olduğu gibi Allende hükümetini daha da güçlendireceğini düşünmesi ABD'yi gizli bir şekilde Şili'deki tüm muhalif aktörleri desteklemeye yöneltmiştir (Fontenot, 2019: 15-16).

ABD'nin Şili'nin iç işlerine müdahale etme girişimlerinden ilki 1970 yılında olmuştur. Allende'nin 1970 seçimlerini kazanmasına rağmen dönemin ABD Başkanı Nixon, CIA vasıtasıyla göreve gelmesini engelleyecek bir girişimi planlamıştır. Track II olarak bilinen bu girişim Şili ordusu başkomutanı Schneider'in kaçırılması olarak bilinmektedir. Fakat bu girişim Allende'nin askeri komutada güç kaybetmesine yol açmamıştır. Bu girişimin başarısız olması sonucunda ABD, CIA vasıtasıyla her türlü muhalif aktörlerin desteklenmesine ve Şili ekonomisinin çökertilmesine odaklanmıştır (Devine, 2014: 28; Candan, 2014: 78-79). Bu doğrultuda CIA, Şili'deki muhalif medya kuruluşlarını ve siyasi partileri desteklemeye başlamıştır. Bu bağlamda en etkili gazetelerden El Mercurio'yu maddi olarak desteklemiştir. Devine'ye göre gazete satır aralarında hükümetin özel

mülklere el koyacağı ve iktidarın yasa dışı eylemleri ile ilgili vurgular yapmıştır (Devine, 2014: 29).

1973 yılının Haziran ayında 80 kişilik askeri tank birliğinin, darbe çağrısı yapmış bir tutuklu subayın serbest bırakılması için fiili darbe girişimi yapması ikinci darbe girişimi olarak kabul edilmektedir. Bu girişiminin başarısız olmasının nedeni ise ordu komutanı Prats'ın bu girişime destek olmaması olarak gösterilmektedir. Fakat Şili'deki siyasi karışıklık son bulmamış, 1973 Ağustos ayında Prats istifa etmiş ve yerine askeri darbeyi gerçekleştirecek Pinochet gelmiştir. Bu gelişmeler sonucunda 11 Eylül 1973 sabahında Şili ordusu darbeyi gerçekleştirmiş ve Allende rejimi son bulmuştur (Fontenot, 2019: 16; Devine, 2014: 31-32).

Şili'de gerçekleşen askeri darbenin ABD ile olan ilişkisini ortaya çıkaran birçok veri vardır. Bunlardan ilki 1973 yılında Şili'de görevli CIA personeli Devine'nin Foreign Affairs'de yayımlanan makalesi olmuştur. Devine, ABD hükümeti ile gizli yazışmalar yoluyla haberleşildiğini belirtmiştir. Ayrıca Devine, Şili'nin Sovyet yörüngesine girmesi ABD'ye göre ortadan kaldırılması gereken bölgesel ve küresel bir güvenlik sorunu olduğunu belirtmiştir (Devine, 2014: 26-27). Devine ayrıca askeri darbe öncesinde birçok şifreli mesaj aldıklarını vurgulamıştır. Bu şifreli mesajlar arasında “bebek yarın doğacak ve Jonas amca yarın şehirde olacak” gibi ifadeler bulunduğunu belirtmiştir. Bu mesajların doğruluğu ise ordu başkomutanının değişmesinden yaklaşık bir ay sonra 11 Eylül 1973 tarihinde gerçekleşen darbe ile ispatlanmıştır (Devine, 2014: 32).

ABD Başkanı Nixon ve Ulusal Güvenlik Danışmanı Henry Kissinger'ın durumdan memnun olduğunu belirten Devine'ye göre ABD, darbenin gerçekleşmesi için gerekli ortamın yaratılmasına yardımcı olmuştur. Buna ek olarak, ona göre Şili'de Küba tarzı bir sosyalizmin gelişmesi ve Şili'nin Sovyet yörüngesine girmesi askeri darbeye engellenmiştir (Devine, 2014: 33). Kissinger'ın, ABD'nin Şili'deki Allende hükümetine karşı gerekirse müdahaleye varacak reaksiyonun planlanması gerektiği hususunda Başkan Nixon'a baskı yapması ABD'nin rejim değişikliği arzusunu göstermiştir. Çünkü Kissinger'a göre Allende hükümetinin güç kazanması ABD yatırımlarına zarar verecekti (Kornbluh, 2013: 80).

ABD Başkanı Clinton'ın Şili ile ilgili belgelerin gizliliğinin kaldırılmasını sağlayan bir düzenleme yapması binlerce belgenin açığa çıkmasını sağlamıştır. Bu

belgelerin açığa çıkmasından sonra, 2003 yılında ABD Dışışleri Bakanı Powell'ın, Şili'de Allende'nin başına gelenlerin Amerikan tarihinin gurur duyulacak bir parçası olmadığını belirtmesi ABD'nin Şili askeri darbesindeki rolünü ortaya koymaktadır (Shiraz, 2011: 604).

CIA'nın askeri darbe sonrasında yönetimi devralacak olan Pinochet'i darbeden yaklaşık bir yıl önce potansiyel lider olarak tanımlaması ve Allende hükümeti öncesindeki Şili askeri personellerinin ABD'nin hâkim olduğu kurumlarda eğitilmesi bir başka bağlantı noktasını oluşturmaktadır. ABD, ek olarak, sadece Şili değil Latin Amerika'daki diğer ülkelerin orduları ile de yakından ilgilenmekteydi (Shiraz, 2011: 612; Candan, 2014: 75).

ABD tarafından desteklenen askeri subayların General Prats'ın otoritesini tanınamaması sonrasında gelişen olaylar sonucunda askeri teamüller gereği Pinochet Genelkurmay başkanı olmuştur (Candan, 2014: 88). Bu bağlamda ABD'nin askeri darbe ile olan ilişkisinin bir boyutu da darbe sonrası yönetimi ele geçiren Pinochet'in 1956'da Şili'nin Washington Büyükelçisi olması ve bazı Amerikan askeri okullarını birden fazla kez ziyaret etmesi olmuştur. Buradan yola çıkarak Şili askerlerinin Panama Okulu'nda eğitim görmesi, tüm muhalif aktörlere destek verilmesi, Schneider'a suikast yapılması, bazı grevlerin ortaya çıkması ve Pinochet'in önünün açılması aynı stratejinin farklı parçaları olarak kabul edilmelidir (Candan, 2014: 85-86). Askeri darbe sonrasında Pinochet yönetimini tanıyan ilk ülkenin ABD olması ve Pinochet yönetiminin Küba ile ilişkilerini kesmesi bir başka veriyi ortaya koymaktadır (Candan, 2014: 106).

Sonuç olarak, Fubelt Projesi hakkında CIA raporları, Henry Kissinger ve CIA yetkilileri arasındaki toplantı tutanakları, CIA telgrafları, örtülü eylemler ile ilgili belgeler, Allende hükümetine karşı alınan kararlar, Ulusal Güvenlik Konseyi strateji belgeleri, Dışışleri Bakanlığı'nın darbeden sonraki yazışmaları ve ABD'nin Federal Soruşturma Bürosu (FBI) belgeleri ABD'nin Şili'de gerçekleşen askeri darbeye olan bağlantısını ortaya çıkarmaktadır.¹⁶

Askeri darbeye uygun koşullar yaratmak yoluyla yapılan müdahale sonrasında kapitalist birikim rejiminin genişlemesini sağlayan uygulamalara

¹⁶ Bu belgelerin isimleri, tarihleri ve içerikleri ile ilgili detaylı bilgi için bakınız: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB8/nsaebb8i.htm> (Kornbluh, Peter, Chile and the United States: Declassified Documents Relating to the Military Coup, National Security Archive Electronic Briefing Book No. 8).

geçmeden önce Şili'deki hangi durumun ABD'yi bu politikaya yönlendirdiğini ortaya koymak gerekir. Bu bağlamda Allende rejiminin 1970 ile 1973 yılları arasında Kenecott, Braden, Anaconda ve ITT (Uluslararası Telefon ve Telgraf) gibi Amerikan şirketlerinin faaliyet alanlarını kamulaştırması ve sosyalist politikalar geliştirmesi ABD'yi harekete geçirmiştir. Çünkü bu uygulamalar kapitalist ideolojiyle uyuşmamaktadır (Candan, 2014: 81-82).

Pinochet ile beraber Şili'de neoliberal ekonomi politikalarını kolayca hayata geçirilebilecek koşullar oluşmuştur. Bir diğer ifadeyle, “kamusal işletmelerin özelleştirilmesi, Şili ekonomik pazarının dışa açılması ve serbest piyasa ekonomisinin etkin hale gelmesi” süreci başlamıştır (Candan, 2014: 108). Bu politikalar sonucunda gümrük vergileri düşürülmüş ve yabancı yatırımların akışının önündeki engeller kaldırılmıştır. Bunlara ek olarak, sosyal güvenlik, sağlık ve eğitim alanlarında özel girişimin önünün açılması gibi uygulamalar da hayata geçirilmiştir (Candan, 2014: 114-130). Sonuç itibarıyla, Şili'deki askeri darbe sonrasında Şili neoliberal ekonomi politikalarının uygulandığı ilk örneklerden biri olmuştur.

Şili'nin küresel ekonomiyle bütünleşmesi ise çeşitli uluslararası örgüt aracılığıyla gerçekleşmiştir. Amerikan Devletleri Örgütü, Demokrasiler Topluluğu, Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Forumu, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü, IMF, DTÖ ve Dünya Bankası gibi kurumlar Şili ile ABD'nin birlikte içinde bulunduğu uluslararası örgütlerdir. Şili aynı zamanda Güney Amerika Uluslar Birliği (UNASUR) ve Latin Amerika ve Karayip Devletleri Topluluğu (CELAC) üyesidir. Ayrıca 1973 askeri darbesinden sonra Şili ile IMF arasında birçok yapısal kredi anlaşmaları imzalanmıştır.¹⁷ Ek olarak, IMF ve Şili arasında en son 2022 yılında anayasal reform, vergi reformu, covid-19 gelişmeleri, finansal karşılaştırma ve ekonomik faaliyetler ile ilgili değerlendirmeleri içeren bir anlaşma daha imzalanmıştır (IMF Country Report No. 22/283). Şili'nin ABD ile serbest ticaret ve savunma konularında ikili anlaşmalar imzalaması da uluslararası müdahale ile hegemonik güçler ve kapitalist genişleme arasındaki bağlantıyı kuran bir diğer gelişme olmuştur (U.S. Embassy in Chile). Bu örgütler ve anlaşmalar, Şili'nin

¹⁷ Şili ile IMF arasında tarihsel ilişki için bakınız: <https://www.imf.org/external/np/fin/tad/extarr2.aspx?memberKey1=170&date1key=2021-10-31>

askeri ve ekonomik anlamda hem ABD hegemonyasına hem de kapitalist ekonomik sisteme entegre olmasını kolaylaştırmıştır.

1973 yılında gerçekleşen Şili Askeri Darbesi ABD'nin doğrudan askeri müdahale yöntemine başvurmadığı fakat dolaylı olarak Şili'nin iç işlerine müdahale ettiği bir örneği oluşturmaktadır. ABD'nin Şili'de gerçekleşen askeri darbedeki rolü hem eski CIA görevlileri hem de gizli belgelerin daha sonraki yıllarda açıklanmasıyla açıklığa kavuşmuştur. Askeri müdahale içerisinde böyle bir rol edinmek uluslararası hukukun temel normlarından iç işlerine karışmama ve müdahale etmeme ilkelerinin ihlalini ifade etmektedir. Ayrıca Şili devletinin askeri darbe sonrasında rejiminin değişmesi ve ABD ve Batı ittifakına entegre olması da ABD'nin askeri darbedeki rolünü ispatlar niteliktedir.

ABD, Latin Amerika'da birçok ülkenin iç işlerine müdahale etme girişimi olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında giriştiği bu müdahale eylemlerinin temel amacı komünizmin yayılmasını engellemek ve ekonomik çıkarlarını korumak olmuştur (Fontenot, 2019: 13). Bu nedenle Şili'deki askeri darbe sonrasında sosyalist bir hükümetin oluşması ABD'nin komünizmin yayılmasını engelleme ve kapitalist sermayenin yayılmasını sağlama hedeflerinden ayrı düşünülmemelidir. Bu doğrultuda ABD'nin Latin Amerika'daki müdahale pratikleri sadece Şili ile sınırlı kalmamıştır. ABD'nin 1948 ile 1990 yılları arasında, dördü ABD askerinin doğrudan katılımıyla; üçü CIA tarafından yönetilen isyanlarla; on yedisi ise ABD'nin doğrudan müdahil olmasa da yerel askeri ve siyasi güçleri teşvik etmesiyle en az 24 hükümetin değişmesini sağladığı iddia edilmektedir (Coatsworth, 2010: 220).

ABD'nin Allende rejimine karşı uygulayacağı politikalar arasında “açıkça karşıt politikalar uygulamak, Allende hükümetine karşı örtülü politikalar uygulamak ve geçici bir uzlaşya varmak” gibi seçenekler vardı. ABD bu seçenekler arasında Allende hükümetine karşıt politikaları örtülü bir şekilde uygulamayı seçmiştir (Kornbluh, 2013: 80-81). ABD'nin Şili'ye müdahalesi “görünmez abluka” kavramıyla açıklanmıştır. Bu bağlamda ABD'nin Allende rejimini düşürme çabasının politik, ekonomik ve siyasi araçlarla gizliden yürütüldüğü söylenebilir. Bu gizli yürütülen stratejiler arasında ülkedeki karışıklığı artıracak potansiyelleri desteklemek, Şili'nin ekonomisini sıkıştıracak politikalar yürütmek ve Şili'deki tüm muhalif aktörleri desteklemek gösterilebilir (Fontenot, 2019: 16). Bu bağlamda ABD, Küba'da başvurduğu doğrudan müdahale seçeneği yerine Şili'deki tüm

muhalif kesimleri gizli bir şekilde destekleme seçeneğine yönelmiştir (Fontenot, 2019: 17).

ABD'nin Şili'deki Allende hükümetinin devrilmesini teşvik etmesinin en önemli nedeni Amerikan sermayesinin ve ekonomik çıkarlarının zarar göreceği düşüncesi olmuştur. Bu doğrultuda Allende hükümetinin birçok özel sektör alanını kamulaştırması ABD'li şirketlere yönelik bir tehdit olarak kabul edilmiştir (Shiraz, 2011: 611). Bir diğer ifadeyle, Allende'nin hem Latin Amerika hem dünyanın farklı bölgelerinde bir model olma potansiyeli ABD'nin endişelerinden biri olmuştur. ABD için böyle bir seçeneğin gerçekleşmesi engellenmesi gereken bir durumdu. (Kornbluh, 2013: 79). Bu doğrultuda ABD'nin Şili'nin iç işlerine müdahalesi dört olayla açıklanabilir: 1) Allende'nin göreve gelmesini engellemeye çalışmak; 2) Şili Ordu Komutanı Schneider'in öldürülmesi; 3) Şili ekonomisinin istikrarsızlaştırılması ve 4) 1973'deki Şili darbesinin planlanması (Shiraz, 2011: 604).

Soğuk Savaş yıllarında ABD dış politikası pratikleri hem dolaylı hem de doğrudan müdahale yöntemlerini kullanmıştır. Bu doğrultuda ABD'nin Allende'ye yönelik uyguladığı politikalar ile Soğuk Savaş yıllarında uyguladığı genel politikaların aynı bağlamda geliştiği söylenebilir. Zira bu dönemde ABD ulusal güvenlik politikaları, komünizmin yayılmasını engellemek ve Sovyetleri çevrelemek üzerine inşa edilmiştir. Bu doğrultuda Sovyet etkisinin Latin Amerika'ya Şili vasıtasıyla yayılması durumunun ABD'nin ekonomik, politik ve askeri çıkarlarıyla uyuşmadığını söylemek mümkündür. Şili örneğinde ise sosyalist bir rejimin yükselmesi ABD'nin kapitalist yayılmasına engel olarak görüldüğü için müdahaleye başvurulmuştur. Sonuç olarak, ABD, Şili'de yaşanan askeri darbenin koşullarını kolaylaştırmış ve darbe sonrasında Şili'nin uluslararası ekonomiye entegre edilmesi gerçekleşmiştir.

3.3.5. Irak'a Yönelik Uluslararası Müdahale Pratiklerinin Analizi

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra kapitalist birikim rejiminin genişleyebileceği mekânlardan biri de Irak olmuştur. Bu doğrultuda 1990'lı yıllarda Irak'a yönelik çeşitli baskı yöntemleri uygulanmıştır. ABD'nin Irak'a müdahale etme isteği Irak'ın kitle imha silahları geliştirmesi ve bu silahların daha sonra teröristlerin eline geçerek ABD'ye karşı bir tehdit oluşturması iddialarına dayanmıştır. ABD'in Irak'a yaptığı uluslararası müdahaleye zemin hazırlayan bir gelişme de Saddam yönetiminin Irak'ın petrol kaynaklarını ABD Doları yerine

Euro ile satma düşüncesine yönelmesi olmuştur. ABD'ye göre bu gelişmeler hem ulusal güvenlik meselesi hem de uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden bir durum olmuştur. Bu doğrultuda ABD, bu güvenlik probleminden kurtulmak için önleyici meşru müdafaa hakkını ileri sürmüş ve uluslararası hukukun yerleşik kurallarına meydan okumuştur. ABD, kitle imha silahlarının üretimi söylemine ek olarak, müdahalenin temelini çeşitli etik ve hukuki gerekçelere dayandırmıştır.

ABD'nin Irak İşgali ve Askeri Müdahalenin İnşa Süreci

Irak'ın 1990 yılında Kuveyt'i işgal etmesi üzerine BM Güvenlik Konseyi birçok karar almıştır. Güvenlik Konseyi öncelikle 660 sayılı kararla Irak'ın Kuveyt topraklarından çıkmasını kabul etmiştir. Fakat bu kararın uygulanmaması nedeniyle 661 sayılı kararla meşru müdafaa hakkı hatırlatılarak çeşitli önlemler alınmıştır. Irak'a yapılan ithalat, ihracat, silah satışının yasaklanması ve ekonomik yaptırımlar bu önlemler arasında yer almaktadır (United Nations, S/RES/660; United Nations, S/RES/661). Irak'ın Kuveyt işgalini sonlandırmaması üzerine ise BM Güvenlik Konseyi 678 sayılı kararla, uluslararası topluma, Irak'a yönelik askeri müdahalenin de seçenekler arasında olduğu tüm gerekli önlemlerin alınması için yetki vermiştir (United Nations, S/RES/678).

BM Güvenlik Konseyi'nin 678 sayılı kararı uyarınca birçok devletin birlikteliğinde Irak'a yönelik "Çöl Fırtınası Harekâtı" başlatılmıştır. Bu askeri müdahale sonucunda 28 Şubat 1991 tarihinde ateşkes anlaşmasıyla operasyon sona ermiştir (Yoo, 2003: 564). Bu operasyonun maliyeti ise Almanya, Japonya ve Körfez ülkeleri tarafından karşılanmıştır. Bu müdahalenin BM Güvenlik Konseyi'nde kabul edilmesi ise Rusya'nın onayı ve Çin'in çekimser kalması ile gerçekleşmiştir. Bu askeri müdahalenin esas nedeni ise Baas rejimi ve Saddam Hüseyin yönetiminin Irak'ta yabancı petrol şirketlerinin faaliyetlerine izin vermemesi gibi milliyetçi tavırlara sahip olması ve ardından petrol kaynaklarına sahip Kuveyt'e saldırmasıdır (Anderson, 2015: 104).

BM Güvenlik Konseyi'nin 3 Nisan 1991 yılındaki 687 sayılı karar ise Irak'ın biyolojik silahlarını imha etmesini; Kuveyt ile sınır anlaşmazlıklarını sonlandırmasını; Irak ile Kuveyt arasında askerden arındırılmış bölgenin kurulmasını, Irak'ın 15 gün içinde elindeki balistik füze, kimyasal ve biyolojik silahlar ile ilgili bilgi vermesini; Irak'ın biyolojik, kimyasal ve füze silah kapasitesinin özel bir komisyon tarafından denetlenmesini; Irak'ın herhangi bir

nükleer silah geliştirmemesini; ve Irak'ın Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) ile işbirliği yapması gerektiğini vurgulamıştır (United Nations, S/RES/687).

Irak, 687 sayılı kararda belirtilen şartlara uyacağını ve denetimlere izin vereceğini kabul etmek zorunda kalmıştır. İlerleyen süreçte, bu kararlara uyulmadığını iddia eden ABD ve müttefikleri, Irak'ın, anlaşmanın maddi ihlalini gerçekleştirdiğini ve dolayısıyla farklı bir karara gerek olmaksızın uluslararası müdahalenin uygulanabileceğini vurgulamıştır. Fakat BM Güvenlik Konseyi kararlarında Irak'ın kararlara uymaması durumunda kuvvet kullanma yetkisinin kendiliğinden ortaya çıkacağına dair ifade bulunmamaktadır. Ayrıca Irak'ın kararlara uymaması durumunda ne gibi sonuçlarla karşılaşacağı yine Güvenlik Konseyi'nin yetkisindedir (Ploum, 2013: 16-17).

Baas rejiminin kendiliğinden devrilmesi gerçekleşmeyince ABD, Irak'ı baskılamaya devam etmiştir. Bu süreçte ilaç ve gıda hariç her türlü ticaret ve finans ilişkisinin kesilmesi gibi kuşatmalar, 1998 yılındaki Irak'ı Özgürleştirme Yasası'nın hayata geçirilmesi, 1999 yılında Irak'ın bombalanması ve Çöl Tilkisi Harekâtı ABD'nin bu konudaki kararlılığını göstermiştir (Anderson, 2015: 109; Ploum, 2013: 24).

BM Güvenlik Konseyi'nin 2002 yılındaki 1441 sayılı kararında ise Irak'ın 687 sayılı kararda belirtilen kitle imha silahları ile ilgili sahip olduğu kapasite ve imkanlar ile ilgili gerekli şartlara uymadığı, BM Özel Komisyonu'nun (UNSCOM) ve IAEA'nın faaliyetlerini engellediği ve Irak'ın uyması gereken anlaşmayı maddi olarak ihlal ettiği belirtilmiştir. Buna ek olarak, bu kararlar Irak'a son bir fırsat verilerek silahsızlanma sürecini tamamlamak için genişletilmiş kontrol rejimi oluşturulmasına ve Irak'ın Birleşmiş Milletler İzleme, Doğrulama ve Teftiş Komisyonu (UNMOVIC) ve IAEA ile tam işbirliği içinde olması gerektiğine vurgu yapılmıştır (United Nations, S/RES/1441).

12 Eylül 2002'de ABD Başkanı Bush'un konuşmasındaki “en büyük endişenin yasadışı bir rejimin teknolojik imkanlarla ve kitle imha silahlarıyla büyük bir saldırı düzenlemesi” vurgusu Irak ile terörizme karşı savaş arasında bağlantı kurmuş (The White House, 12 Eylül 2002) ve ABD'nin Irak'a yönelik askeri müdahale isteğinin devam ettiğini göstermiştir.

ABD yetkilileri Irak'ın silahsızlanma ile ilgili yükümlülükleri için verilen son fırsattan yararlanmadığını ve bu yüzden yeni bir Güvenlik Konseyi kararına gerek olmadığını iddia etmişlerdir (Natarajan, 2008: 35). ABD ayrıca Irak halkının

insan hakları ihlallerine maruz kaldığını ve rejimin otoriter olduğunu vurgulayarak insani müdahale amaçlı müdahale söylemini de kullanmıştır. Buna ek olarak, ABD'nin, Irak'ın kitle imha silahları geliştirdiğini ve terör gruplarının bu silahları kullanabileceğini vurgulaması da müdahaleye etik ve ahlaki meşruluk vermeyi hedefleyen söylemler olmuştur (Natarajan, 2008: 47).

1990'lı yıllardan 2003 yılındaki ABD askeri müdahalesine kadar Irak'a yönelik birçok operasyon yapılmıştır. Çöl Fırtınası Harekâtı, Çekiç Güç Operasyonu ve Çöl Tilkisi Operasyonu bu girişimlere örnek gösterilebilir (Turan, 2013: 499-502). Uzun süren baskılama yöntemleri ile yetinmeyen ABD ve önderliğindeki güçleri 20 Mart 2003 tarihinde Irak'a askeri müdahalede bulunmuştur (Turan, 2013: 505). ABD ve İstekliler Koalisyonu'nun (Coalition of the Willing) Irak'a yönelik askeri kuvvet kullanmayı da içeren uluslararası müdahalesi her ne kadar hukuki ve ahlaki söylemlere dayandırılrsa da bu müdahale esas olarak uluslararası hukukun temel normlarına etkili bir meydan okuma anlamına gelmekteydi. Bu müdahale uluslararası hukuktaki kuvvet kullanmanın yasal çerçevesini ve meşru müdafaa hakkının köklü bir dönüşümünü ifade etmektedir.

BM Güvenlik Konseyi 2003 yılında Irak'a yapılan müdahale sonrasında Irak'ın toprak bütünlüğü, egemenliği, siyasi kaderini belirleme hakkı ve doğal kaynakları ile ilgili geçici kontrole varan kararlar almıştır. Bu kararlar Irak'ın yönetimini Geçici Koalisyon Otoritesi'ne bırakmıştır. Bu otoritenin yetkilerinin geçerliliğine dair net bir tarih belirlenmemiş bunun yerine "Irak halkının uluslararası düzeyde kabul görmüş temsili hükümeti kurulana" kadar ifadesi kullanılmıştır (United Nations, S/RES/1483; United Nations, S/RES/1511).

BM Güvenlik Konseyi daha sonra Irak'taki geçici hükümetin kurulması, anayasanın oluşturulması ve Geçici Koalisyon Otoritesi'nin son bulması gibi siyasi geçiş sürecine yönelik kararlar da almıştır (United Nations, S/RES/1546). 28 Haziran 2004'de Geçici Hükümet oluşturulmuş ve 30 Haziran 2004'de Geçici Koalisyon Otoritesi feshedilmiştir. Geçici Ulusal Meclis seçimi ise 30 Ocak 2005 tarihinde yapılmıştır (Natarajan, 2008: 15).

ABD Başkanı Bush, 1 Mayıs 2003'de Irak'a yapılan büyük operasyonların bittiğini ve bu müdahalenin teröre karşı mücadelenin bir parçası olduğunu vurgulamıştır (The White House, 1 Mayıs 2003; Yoo, 2003: 563). Bu bağlamda Bush'un bu söyleminden ABD'nin çeşitli söylemlerle küresel ölçekte hem

kapitalist sermayenin uluslararasılaşmasını ve genişlemesini hem de hegemonyasının güçlenmesini sağlayacak müdahale stratejilerine devam edeceğini göstermiştir.

ABD ve müttefiklerinin Irak'a yapılacak müdahalenin meşruluğunu ilk olarak Güvenlik Konseyi'nin 678, 687 ve 1441 sayılı kararlarına dayandırmaktadır. Buna göre 678 sayılı karar Irak'ın derhal Kuveyt'ten çekilmesi için kolektif kuvvet kullanmaya izin vermiştir. 687 sayılı karar ise Irak'ın uyması gereken ateşkes koşullarını belirlemiştir. Bu doğrultuda ABD ve müttefiklerinin iddiası 687 sayılı karardaki kitle imha silahlarının imha edilmesi koşulunun yerine getirilmemesinin anlaşmanın maddi ihlali anlamına geleceğinden sonraki yıllarda da kolektif müdahalenin olabileceğidir. ABD ve müttefikleri ayrıca, Güvenlik Konseyi'nin 1441 sayılı kararının, Irak'ın daha önce anlaşılan koşulları yerine getirmediğini kabul etmesiyle birlikte kuvvet kullanma yetkisinin otomatik olarak canlandığını iddia etmişlerdir (Natarajan, 2008: 28-29).

Irak'a yapılan müdahalenin meşru olduğunu iddia edenler genel olarak dört argümanı savunmuştur: BM Güvenlik Konseyi'nin Irak'a yönelik almış olduğu 1990 yılındaki kararın Irak'ın anlaşmanın gerekliliklerini ihlal etmesi; Irak'ın kitle imha silahları geliştirmesinin önleyici meşru müdafaa hakkını ortaya çıkarması; Irak halkının baskıcı ve demokratik olmayan rejimden kurtarılması düşüncesi; ve terörizme karşı savaşa mücadele amacı (Natarajan, 2008: 5). Müdahaleyi meşru bulabilenlerin bazıları mevcut olan savaşa başvurma hakkının (jus ad bellum) yasal çerçevesinin uluslararası barış ve güvenliği korumak için yetersiz olduğunu da ileri sürmüşlerdir (Natarajan, 2008: 1).

Irak'a yapılan askeri müdahaleye giden sürece ve bu müdahale ile ilgili tartışmalara değindikten sonra bu müdahalenin dayandığı söylemsel alana bakmak gerekmektedir. Öncelikle Irak'a yönelik üretilen başarısız veya haydut devlet sıfatları ve Irak'ın disipline edilmesi söylemleri eski bir söylem olan uygarlaştırma misyonunun yeni bir ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte Irak, İran ve Kuzey Kore gibi ülkeler kitle imha silahları geliştirmekle ve terörizmle ilişkilendirilerek ABD tarafından “şer eksen” olarak tanımlanmıştır (Ryan, 2002: 55).

Bush, 29 Ocak 2002 tarihli konuşmasında Irak'ın yıllardır kitle imha silahları geliştirmeye ve terörü desteklemeye devam ettiğini ve halkına yönelik insan hakları suçları işlediğini belirtmiştir. Aynı konuşmasında Bush, Irak rejiminin

medeni dünyadan gizlediği şeylerin olduğunu vurgulayarak tarihi bir söylem olan medenileştirme/uygarlaştırma misyonuna başvurmuştur (The White House, 29 Ocak 2002).

Başarısız devletler, uluslararası yükümlülüklerini yerine getiremeyen ve devlet altyapısında çöküntü yaşayan devletler olarak kabul edilmektedir (Wilde, 2003: 425-426). Başarısız devlet ve haydut devlet söylemleri de ABD'nin Irak müdahalesi için öne sürdüğü tüm gerekçelerle ilişkilidir. Başarısız devletler, yönetim sistemlerinin çökmesi nedeniyle kurtarılması gereken olarak kabul edilirken haydut devletler ise halkına ve uluslararası topluma karşı suç işlemesi nedeniyle disiplin edilmesi gereken olarak kabul edilmektedir. Bu iki kavram arasında farklılıklar bulunsa da bu ülkelere yönelik yapılan müdahaleler benzer süreçleri içermiştir. Bu söylemlerin yöneltildiği devletler ise genel itibariyle kapitalist sermayenin genişleyemediği Üçüncü Dünya ülkeleri olmuştur. Başarısız veya haydut devletlere yönelik uluslararası müdahale örneklerinde genellikle müdahaleyi yapan güçlü ülkelerin kendi çıkarlarını takip ettiğini gösteren gelişmelere tanık olunmuştur. Bu nedenle bu söylemlerin güvenilirliği sorgulamaya açıktır. Buradan hareketle Batı ülkelerinin veya güçlü ülkelerin egemenliği sorgulanmazken Üçüncü Dünya ülkelerinin egemenliği ise hegemonik güçlerin çıkarları doğrultusunda tartışılabilmektedir (Natarajan, 2008: 123-124).

Başarılı, yasal ve rasyonel devletler genellikle Batılı devletler veya Batılı devlet biçimine sahip devletler olarak kabul görmektedir. Başarısız devletleri kurtarma ve haydut devletleri disipline etme düşünceleri emperyal uygulamaların şekil değiştirmiş biçimini ifade etmektedir. Bu düşünceler esasen başarısız veya haydut devletlerin egemenliklerinin askıya alınması gerektiğine ve egemenliklerini tekrar kazanma sürecinde vesayet altında kontrol edilmesi gerektiğine dayanmaktadır. Irak'ın haydut devlet olduğuna dair söylemler 1990 yılında Kuveyt'i işgal etmesiyle aynı dönemlerde başlamıştır. Bu tarihten sonra Güvenlik Konseyi aldığı çeşitli kararlarla Irak'ı disipline etmeyi hedeflemiştir. Bu kararlarda Irak'ı disipline etmek için askerden arındırılmış bölgeler, kitle imha silahlarını denetleyecek komisyonların ve uçuşa yasak bölgelerin oluşturulması gibi yöntemler kabul edilmiştir (Natarajan, 2008: 126-129).

Batılı güçler ekonomik liberalleşme ile demokrasinin birbirini güçlendirdiğini kabul etmektedir. Soğuk Savaş yıllarında kalkınma söylemine odaklanılırken Soğuk Savaş sonrasında ise insan hakları, demokrasinin teşviki ve

serbest piyasanın yaygınlaştırılmasına odaklanılmıştır. Burada belirtilmesi gereken önemli bir husus demokrasinin teşviki söylemlerinin egemen eşitlik ilkesine aykırılık içermesidir. Çünkü egemen devletlerin bağımsızlığın bir sonucu olarak siyasi anlamda özerk olması gerektiğinden yola çıkarak anayasa ve kanunların belirlenmesinde de bağımsız olması gerektiği kabul edilmelidir (Natarajan, 2008: 130-132).

Foucault, kuralların, şiddeti ve güç ilişkilerini yansıttığını ve güç ilişkilerini kontrol edenlerin kuralları da herhangi bir amaç için bükebileceğini vurgulamaktadır (Foucault, 1984: 85-86). Bu doğrultuda uluslararası hukuk söylem ve doktrinlerinin normal standartların ve bu standartlardan sapmaların olduğu bir bütünlük etrafında inşa edildiği söylenebilir. Bu standartlardan sapmalar uluslararası hukuku meşrulaştıran ve harekete geçiren etkenler olmuştur. Başarısız ve haydut devlet gibi kavramların da bu bağlamda değerlendirilmesi gerekir. Bu standartları oluşturmak vasıtasıyla belirli kültürel kalıplar oluşturulmuş ve bazı devletlerin egemenlikleri sorgulanır hale gelmiştir. Ulus devlet standardı, kalkınma standardı ve demokratik olma standardı gibi devletleri birbirinden ayıran çeşitli standartlar yaratılmıştır. Bu bağlamda Irak müdahalesi de medenileştirme söylemleri etrafında geliştirilmiş fikirlere dayandırılmıştır (Natarajan, 2008: 141). Fakat bu söylemler müdahalenin esas nedenlerini değil müdahaleye meşruluk vermeyi hedefleyen yöntemleri göstermektedir.

Hegemonik güçlerin dış politika tercihleri ve uluslararası müdahale eylemleri çeşitli faktörlere dayanır. Bir diğer ifadeyle, hegemonik güçlerin bir ülkeye uluslararası müdahale girişiminde bulunması fakat başka bir ülkeye uluslararası müdahalede bulunmaması ekonomik, siyasi ve askeri koşulların değerlendirilmesi sonucunda anlaşılabilir. Bu durum Suudi Arabistan üzerinden açıklanabilir. Suudi Arabistan tıpkı Irak gibi zengin petrol kaynaklarına ve demokrasinin gelişmediği bir rejime sahiptir. Fakat ABD bu iki ülkeye karşı farklı uluslararası müdahale politikaları izlemiştir. Bu farklılığı ancak siyasi, askeri ve ekonomik alanda gelişen tarihsel koşullar açıklayabilir. Bu bağlamda ABD'nin Suudi Arabistan'a farklı bir yaklaşım benimsemesinin temel nedeni iki ülke arasında ABD'nin siyasi, ekonomik ve askeri çıkarlarını uluslararası müdahale seçeneğine gerek kalmadan koruyabileceği gelişmelerin yaşanmasıdır. Bu gelişmelere örnek olarak, iki ülke arasında enerji, ticaret, ekonomi, güvenlik ve askeri işbirliği alanlarında ortaklık anlaşmalarının var olmasıdır. Bir diğer ifadeyle,

Irak ile ABD arasındaki ekonomik, ticari ve askeri işbirliği fırsatlarının uluslararası müdahale öncesinde hayata geçirilmesinin mümkün olmadığına anlaşılması ABD'nin neden Suudi Arabistan'a değil de Irak'a müdahale ettiğini açıklar niteliktedir. Bu analiz ekonomik, siyasi ve askeri koşullar dikkate alınarak farklı örneklerle de uygulanabilir.

Sonuç olarak, hegemonik güçler hangi ülkenin tehlikeli olduğunun belirlenmesi ve bu ülkeye ne zaman müdahale edileceği (Özdemir, 2011: 321) hususunda istisnai bir yeteneğe sahip olmuştur. Bu istisnai güç aynı zamanda söylemsel meşruiyet kurma yeteneğini de içermektedir. Hegemonik güçlerin, uluslararası müdahaleler hususunda sürekli meşruluk kazandırıcı iddialar ve tezler üretmesi, uluslararası hukuk sisteminin diğer ülkeleri sınırlama yeteneğinin zarar görmemesidir.

Irak Müdahalesinin Ortaya Çıkardığı Sonuçların Analizi

2003 Mayıs ayında Irak'a yapılan müdahalenin ABD ve koalisyon güçleri lehine sonuçlanmasından sonra askeri birlikler Irak'ta kalmaya devam etmiştir. Bu süreçte Irak, Geçici Koalisyon Otoritesi tarafından yönetilmeye başlamıştır. Bu otorite yönetim reformu söylemiyle Irak'ın liberal demokrasiye geçişini planlamıştır (Natarajan, 2008: 12-13). Bu doğrultuda Irak'ta ulus inşa süreci başlamış ve rejim değişikliği yaşanmıştır. Rejim değişikliğinin en önemli aşamasını anayasa değişikliği oluşturmuştur. 2005 yılında kabul edilen anayasaya göre Irak federal bir devlete dönüşmüştür. Irak'ın Kürt toplumunun yaşadığı bölgeye kendi kaderini tayin hakkı tanıyan anayasa Irak'ın milletler, dinler ve mezhepler ülkesi olduğunu vurgulayarak farklı kimlikleri de tanımıştır (Dalar, 2015: 41).

Irak'ın yeni Anayasası'nın 25. Maddesi devletin, yatırımlar, kaynaklar, özel sektörün teşvik edilmesi ve gelişmesi gibi hususlarda modern ekonomik ilkelere bağlı kalacağını garanti etmesi kapitalist birikim rejiminin anayasal güvenliğini inşa etmektedir. Bir diğer ifadeyle, Irak'ın küresel sermaye birikimine olan bağlılığı anayasal bir sorumluluk haline getirilmiştir (Neocleous, 2012: 960; Knox, 2014: 207-209).

ABD'nin askeri müdahalesinden sonra değişen hukuksal yapı ve ekonomik alandaki benimsenen birçok politika sonucunda Irak'ın yeni devlet biçimi ile askeri müdahale olmaksızın yapısal uyum politikaları yoluyla liberalleşen ülkelerin devlet biçimleri arasındaki büyük benzerliğin (Özdemir, 2011: 318-319) olması

uluslararası müdahaleler ile kapitalizmin küresel ekonomi politikaları arasındaki bağlantıyı kurmaktadır. BM Genel Sekreteri'nin Irak'ın kalkınmasını, merkezi olarak planlanmış bir ekonomiden piyasa ekonomisine geçişle sağlanacağını vurgulaması bu tezi ispatlar niteliktedir (United Nations Document, S/2003/715). Özetle, Irak'ın devlet biçimi değişmiş, petrol şirketleri özelleştirilmiş, anayasa değiştirilmiş ve uluslararası sermayenin ülkeye girişi teşvik edilmiştir. Böylece terörizme karşı savaş söylemi ile başlayan Irak müdahalesi uluslararası sermaye ve ABD hegemonyası lehine Irak'ın kurumsal dönüşümü ile tamamlanmıştır (Yılmaz, 2019: 109).

Irak'a yapılan askeri müdahaleden sonra kapitalist birikim rejiminin ülkeye yayılması çeşitli karar ve uygulamalarda gerçekleşmiştir. Bu gelişmelerden biri BM Güvenlik Konseyi'nin 1483 sayılı kararının Irak'ın ekonomik yeniden yapılanması için uluslararası finans kuruluşlarının sürece dahil edilmesini içermesidir (United Nations, S/RES/1483). Böylece Güvenlik Konseyi'nin bu kararı, neoliberal devlet biçime sahip olmak ile medeni ülke statüsüne kavuşmayı bir tutan anlayışı tekrarlamıştır (Tzouvala, 2020: 178). Bu doğrultuda vergi ve yatırım hukuku reforme edilmiş, para politikası değiştirilmiş ve tarifeler kaldırılmıştır (Tzouvala, 2020: 180).

Bu süreçte Geçici Koalisyon Otoritesi'nin bireyler ve şirketler için yüzde 40 olan gelir vergisini yüzde 15'e düşürmesi somut veri olarak gösterilebilir. Geçici Koalisyon Otoritesi bu kararla, “şirket kârlarının yeniden yatırıma yönlendirilmesini teşvik etmeyi ve sermaye yatırımının artmasını” hedeflemiştir (Coalition Provisional Authority, Order Number 37, 2003; Coalition Provisional Authority, Order Number 49, 2004). Geçici Koalisyon Otoritesi yabancı yatırımlar ile ilgili de bir karar almıştır. Bu karar yatırım hukukunu değiştirmiş ve yabancı yatırım üzerindeki vatandaşlık kısıtlamalarını kaldırmıştır. Geçici Otorite'nin aldığı bu kararların tümü BM Güvenlik Konseyi'nin 1483 sayılı kararına atıfta bulunarak alınmıştır (Coalition Provisional Authority, Order Number 39, 2003). Geçici Koalisyon Otoritesi'nin Irak'ın dönüşümünde almış olduğu önemli kararlardan biri de “para ve kredi politikasını belirleme ve uygulama yetkisine sahip” Irak Merkez Bankası'nın kurulması olmuştur (Coalition Provisional Authority, Order Number 18, 2003). 3 Temmuz 2007'de Bakanlar Kurulu'nun Irak'ın petrol kaynaklarının yönetimi ile ilgili yasa taslağını onaylaması ve bölgesel

Kürdistan Ulusal Meclisi'nin Kürdistan Bölgesi Petrol ve Gaz yasasını kabul etmesi de dönüşüm uygulamalarından olmuştur (Natarajan, 2008: 19-20).

Güvenlik Konseyi kararlarının Irak'ın petrol kaynaklarının kullanılması hususunda Geçici Koalisyon Otoritesi'ne yetkiler vermesi esasen Irak'ın serbest piyasa ekonomisine dönüşümünü sağlamayı hedeflemiştir. Zira Irak'ın yeni anayasası da ekonomik liberalleşmeyi garanti altına almıştır (Natarajan, 2008: 136-137). 2007 yılında Irak'ın doğal kaynaklarının yönetimi ile ilgili yasa taslağının kabul edilmesi (Iraq Hydrocarbons Legal Framework, 2007) de bu hedef doğrultusunda gerçekleşmiştir. Ayrıca müdahale sonrası süreçte ülkenin petrol kaynaklarının Exxon, BP, Shell, Chevron ve Eni gibi birçok uluslararası sermayeye açılması ve genellikle Batılı şirketlerin bu kaynakları kontrol etmesi (CNN, 15 Nisan 2013; Al Jazeera, 7 Ocak 2012) müdahale ile sermayenin uluslararasılaşması arasında bağlantıyı kuran verilerden biri olmuştur.

Peki uluslararası müdahale sonrasında Irak'taki kapitalist sermayenin güvenliği ve istikrarı için ne gibi stratejiler izlenmiştir? Bu stratejiler arasında çeşitli uluslararası örgütlerin faaliyetleri ve Irak ile ABD arasındaki askeri ve ekonomik işbirliği anlaşmaları bu konuya açıklık getirebilir. Bu amaçla yapılan faaliyetlerden ilki ABD askeri üslerinin Irak'a yerleşmesi olmuştur. ABD, Irak müdahalesi sonrasında Irak'ta birçok askeri üs elde etmiştir. 2011 yılında askeri kuvvetlerin azaltılması ile ilgili anlaşma yapıldıysa da bu çekilme gerçekleşmemiştir (Maree v.d., 2022: 1-15; Military Bases). Bu askeri üsler hem ABD hegemonyasının hem de bu hegemonyanın dayanağı olan kapitalist sermayenin bölgedeki güvenliğini korumaya hizmet etmektedir. Bu bağlamda bölgesel ve küresel düzenlenme aracı olarak kullanılan uluslararası müdahale sonrasında bu düzenin güvenliğini sağlama yöntemlerinden biri de askeri üsler olmuştur.

2008 yılında Irak ile ABD arasında yapılan stratejik işbirliği anlaşması ile iki devlet arasında başta askeri, politik, ekonomik, enerji, savunma, Irak'ın toprak bütünlüğü ve egemenliğinin korunması ve kültürel alanlar olmak üzere birçok konuda işbirliği yapılması amaçlanmıştır (U.S. Department of State, 1 Ocak 2009) Bu bağlamda bu anlaşmanın Irak'ın hegemonik strateji ve kapitalist sermaye lehine dönüşümünün bir başka ispatı olduğu söylenebilir. 25 Kasım 2007'de Irak ile ABD arasında Uzun Dönemli İşbirliği ve Dostluk İlişkisi için İlkeler Bildirgesi imzalanması da aynı amaçla yapılmıştır (Natarajan, 2008: 20).

Irak devlet biçiminin dönüşüm sürecinin önemli parçalarından biri de kapitalist ekonomi politikalarının yaygınlaştırılmasını sağlayan uluslararası örgütler ve Irak arasındaki bağlantının kurulması olmuştur. Irak ile NATO arasında 2003 müdahalesinden sonra birçok ortak politika yürütülmüştür. Bu gelişmelerden en önemlisi 2011 yılında Bireysel Ortaklık ve İşbirliği programının imzalanmasıdır. Buna ek olarak askeri personellerin eğitimi ile ilgili de işbirliği yapılmıştır (NATO, 11 Nisan 2023).

AB ile Irak arasındaki 2012 yılında siyasi, ekonomik ve ticari ilişkilerin uyumlaştırılması ve geliştirilmesi hususunda Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması imzalanması da Irak'ın küresel ekonomiye entegresini kolaylaştıran bir aşama olmuştur. AB ile Irak'ın bu işbirliği temelde sürdürülebilir ekonomik kalkınma, şeffaf ve hesap verebilir kurumsallaşma, iyi yönetim, bölgesel istikrar ve küresel entegrasyon gibi (EEAS, 18 Kasım 2021) hâkim kapitalist söylem etrafında geliştirilmiştir.

Irak'ın devlet biçiminin dönüşümünü sağlayan bir faktör de IMF ile yapılan yapısal kredi programları olmuştur. Irak'a yapılan askeri müdahaleden sonra IMF ile Irak arasında birçok kredi anlaşması imzalanmıştır (IMF, Iraq: Transactions with the Fund). Irak ile Dünya Bankası arasında imzalanan kredi anlaşmaları da uluslararası sermayenin yatırım şartlarının iyileştirilmesi ve özel sektörün geliştirilmesi gibi çeşitli dönüşümlerin gerçekleştirilmesini amaçlamıştır.¹⁸

ABD'nin önleyici meşru müdafaa doktrini kabul edildiğinde İran'ın da ABD'ye yönelik meşru müdafaa hakkının olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Çünkü ABD'ye göre “şer eksenli” olarak tanımlanan ülkelerden olan Irak, ABD önderliğinde askeri müdahale ile karşılaşmıştır. ABD'nin, Irak'a yaptığı müdahaleyi güvenliğine yönelik yakın bir tehlike üzerinden meşrulaştırması İran'ın da kendi güvenliğine yönelik ABD tarafından yakın bir tehlikenin olduğunu iddia etmesine yol açacaktır. ABD'nin bu hakkı sadece kendisi ve müttefikleri için geliştirdiği dikkate alınırsa sözde evrensel olan bir hakkın esasen birkaç devletle sınırlı olduğu ortaya çıkmaktadır. ABD için bu sınır liberal ve demokratik değerleri benimsemek ile ilgilidir. Bu ilkelere sahip olmayan ülkeler ise ABD'ye göre önleyici meşru müdafaa hakkına sahip değildir (Anghie, 2005: 49-51). Bu doğrultuda Irak gibi ülkelerin egemenliğinin Batı egemenliğinden daha az kutsal

¹⁸ Detaylı bilgi için bakınız: World Bank, Iraq, <https://data.worldbank.org/country/IQ>

olduğu sonucunun ortaya çıktığı söylenebilir (Natarajan, 2007: 410). Bu bağlamda Irak'ın neoliberal devlet biçimini alması ile egemen eşit bir devlet statükosu kazanması arasında doğrudan bir ilişki olduğu kabul edilebilir. Bu sürecin başlaması ise uluslararası müdahale ile gerçekleşmiştir (Tzouvala, 2020: 175-176). Anghie'ye göre ABD'nin Irak müdahalesi sadece uluslararası hukuku dönüştürmeye çalışmamış aynı zamanda meşru müdafanın emperyalizmin bir aracı olarak kullanılmasına da yol açmıştır (Anghie, 2005: 64).

ABD önderliğinde yapılan bu müdahaleyi hegemonyanın zayıflaması ve yeni dünya düzeninin Ortadoğu ile ilgili bölgesel mimarisini yaratma hedefinden bağımsız değerlendirmek mümkün değildir. Zira Ortadoğu'daki bölgesel çatışmaların temel anlatısı olan mezhepçilik Irak'a yapılan uluslararası müdahale sonrasında ortaya çıkmış ve sonrasında Arap ayaklanmaları sürecinde yaşanan jeopolitik rekabette yerleşik hâle gelmiştir. Buna ek olarak, Irak müdahalesi sonrası bölgedeki jeopolitik değişimlerin ve yeni güç dağılımının oluşması güvenlik algılamalarında köklü değişikliklere neden olmuştur (Fawcett, 2023: 575, 585).

Kapitalist sermayenin genişlemesi amacıyla devlet biçimin dönüştürülmesi örnekleri “İkinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya ve Japonya'ya dayatılan koşullarda, 1970'lerden sonra gelişmekte olan ülkelere önerilen politika setlerinde, IMF'nin yapısal programlarında, AB'nin Sovyet sisteminden çıkan devletlere karşı uyguladığı politik pratikte ve ABD'nin zoraki uyum programlarını oluşturan politikalarda” açıkça görülmektedir (Özdemir, 2011: 291). Devlet biçimlerinin dönüştürülmesi sonucunda sermayenin uluslararasılaşması gerçekleşmiş ve bunun sonucunda da devletlerin birden çok sermayeye bağımlılığı artmıştır (Özdemir, 2011: 292).

Askeri müdahaleler devlet biçimin dönüşümü için başvuru olan tek yöntem değildir. Piyasa yoluyla dönüşüm veya uyum programlarıyla dönüşüm de yöntemlerden bazılarıdır. Devlet biçimin dönüşümü için hedef ülkeler genellikle az gelişmiş, stratejik doğal kaynaklara sahip ve ABD hegemonyası ile sorunları olan ülkeler olmuştur. ABD'nin Irak müdahalesi de bu bağlamda ele alınabilir. Bu durumda İran, Venezuela, Suriye ve Libya gibi ülkeler, ABD'nin devlet biçimin dönüşmesi için çaba harcayacağı hedefler olabilir (Özdemir, 2011: 298-299).

Stratejik öneme sahip doğal kaynaklar, devlet biçiminin dönüşümü sonucunda tekrar metalaştırma sürecine girdiğinde doğal kaynağı çıkaran ve işleyen aktörün devlet yerine özel şirketlere devredilmesi, ticaret ile ilgili hukuk

kurallarının dönüştürülmesi ve şirketlerin mülklerinin özel mülkiyet haline getirilmesi gibi birçok değişiklik gerçekleşmektedir (Özdemir, 2011: 302-303).

Teröre karşı savaş ve Irak'a yapılan uluslararası müdahaleyi küresel ekonomi politiğin düzenleme işlevinin bir parçası olarak değerlendirmek gerekir. Bu bağlamda dönemin hâkim neoliberal ekonomi politikalarının hayata geçirilmesi ve devlet biçiminin buna uygun dönüşümü ile askeri müdahale arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Fakat Irak örneğinde gözden kaçırılan husus petrol gelirlerine odaklanılması olmuştur. Halbuki Irak'ın devlet biçiminin dönüşümü ve küresel kapitalist sisteme entegrasyonu daha geniş uygulamaları içermektedir. Bir anlamda neoliberalizm ile uygarlık eş tutulmuş ve bu köklü dönüşümün sorumluluğu ise uluslararası güçlere bırakılmıştır (Tzouvala, 2020: 176-177).

Irak'ta müdahale sonrası herhangi bir kitle imha silahı bulunmaması (Natarajan, 2008: 49) ise ABD tarafından müdahale öncesi inşa edilen söylemlerin bir gerçekliğinin olmadığını göstermektedir. Bu veri müdahalenin esas nedeninin insancıl kaygılar veya demokrasinin inşa edilmesi olmadığını doğrulamaktadır. Buna ek olarak, ABD'nin kuvvet kullanma hukukunun dönüşümüne yol açacak bu söylemleri desteklemesi ABD'nin kültürel hegemonyasını gün yüzüne çıkarmıştır. ABD ve Avrupa kaynaklı akademik dergilerde uluslararası müdahale ve kuvvet kullanma ile ilgili birçok özel sayının yapılması fakat Batılı olmayan akademik dergilerde neredeyse böyle bir çabanın olmaması (Natarajan, 2008: 52) hegemonyanın entelektüel aydınlarının meşrulaştırıcı girişimlerini göstermektedir.

ABD'nin Irak'a yönelik müdahale yapmak için ahlaki ve hukuki birçok söylem ve tez üretmesi ABD'nin müdahale yapılması ısrarının olduğunu ön plana çıkarmıştır. Zira bu ısrarın 1990'lı yılların başından itibaren Irak'a yönelik ambargo ve yaptırımlar ve Irak'ın sonraki yıllarda ortaya çıkacak kitle imha silahlarının olmadığı ile birlikte düşünüldüğünde ABD'nin müdahale taraftarlığının esas nedeninin insan hakları, kitle imha silahları veya terör faaliyetleri olmadığını kanıtlamaktadır. Bunun yerine söylenmesi gereken esas nedenler arasında ABD'nin hegemonik gücünün artırılması, kapitalizm birikim rejiminin mekânsal genişlemesi, jeopolitik kontrol kapasitesinin artması, doğal kaynakların kontrolü ve kurulan statükonun bozulmaması için bölgede askeri üsler edinilmesi sayılabilir.

3.3.6. Libya'daki Uluslararası Müdahale Pratiklerinin Analizi

2011 yılında Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde başlayan toplumsal hareketler Libya'da da ortaya çıkmıştır. Bu toplumsal hareketlerin birçok ülkede

aynı dönemlerde ortaya çıkması bölgesel dönüşümün yaşanacağına dair bir gösterge olmuştur. Libya'daki toplumsal hareketler Kaddafi yönetimine karşı bir nitelik kazanmış ve kısa sürede Libya'da iç savaşa gidecek süreci başlatmıştır. Hem bölgede hem de Libya'daki bu hareketler ülke içi etkenlerden ziyade dış faktörler tarafından desteklendiği izlenimi vermiştir (Akgönenç, 2013: 485). Bu duruma Batılı ülkelerin ve uluslararası örgütlerin Libya'ya karşı uluslararası müdahale talebinde bulunması ile El Cezire ve El Arabiye gibi medya organlarının müdahale yanlısı yayınları örnek gösterilebilir (Kedikli, 2021: 317).

Batılı kaynaklar Muammer Kaddafi yönetiminin baskıcı ve otoriter bir yönetim anlayışına sahip olduğunu, Libya'da insan hakları problemlerinin yaşandığını ve demokratik bir kurumsallığın eksik olduğunu söylemsel alanda ön plana çıkarmıştır. Libya'da çatışmaların yaşandığı süreç 2011 yılının Ocak ayında başlamış ve kısa sürede Kaddafi yönetimi ile isyan eden topluluklar arasında iç savaş süreci başlamıştır. Bu süreçte yayınlanan medya ve kurum raporları sivillerin zarar gördüğü, bombalı saldırıların olduğu ve askeri uçakların kullanıldığı gibi bilgiler içermiştir (Payandeh, 2012: 372).

2011 yılının Mart ayında Libya'da silahlı muhalif güçler örgütlenmiş ve bu örgütlenme Ulusal Geçiş Konseyi kurmuştur (Shadid ve Fahim, 2011). 11 Mart 2011'de küresel rejimin bir parçası olan Avrupa Konseyi, Ulusal Geçiş Konseyi'ni siyasi bir muhatap olarak tanıyan, Kaddafi rejiminin meşruiyetini kaybettiğini ve gerekli önlemlerin alınması gerektiğini vurgulayan bir karar almıştır (EUCO 7/1/11 REV 1, 2011). BM İnsan Hakları Yüksek Komisyonu, BM İnsan Hakları Konseyi, Avrupa Birliği Konseyi, Arap Devletleri Konseyi, İslam Konferansı Örgütü ve Afrika Birliği gibi bölgesel ve küresel kuruluşlar Libya'da durumu insan hakları ihlallerinin yaşandığı bir durum olarak kabul etmiş ve Libya'da hukuki, ekonomik ve politik reformların yapılması gerektiğini vurgulamışlardır (Payandeh, 2012: 374-375).

Uluslararası düzenin bölgesel ve küresel kuruluşlarının raporları, yerel ve küresel medya haberleri ve insan hakları uzmanlarının görüşleri meselenin Güvenlik Konseyi'nde değerlendirilmesine neden olmuştur. BM Güvenlik Konseyi öncelikle 26 Şubat 2011 tarihinde 1970 sayılı kararı almıştır (Payandeh, 2012: 375). Bu karar temel olarak Libya'ya yönelik silah ambargosu, seyahat yasağı ve mal varlıklarının dondurulması ile ilgili hükümler içermektedir. Bu karar ayrıca Libya hükümetinin kendi vatandaşlarını koruma sorumluluğunu yerine getiremediğini

vurgulayarak BM Antlaşması'nın 41. Maddesi uyarınca uluslararası barış ve güvenliğin korunması için önlemler almıştır. Bu önlemler arasında Kaddafi rejiminin önde gelenleri için seyahat yasağı ve mal varlıklarının dondurulması gibi kararlar bulunmaktadır (United Nations, 2011: S/RES/1970).

BM Güvenlik Konseyi, Libya'daki barış ve güvenliğin korunmasına yönelik alınan önlemleri içeren 1970 sayılı karar amacına ulaşamayınca 17 Mart 2011'de ise 1973 sayılı kararı almıştır. Bu karar BM Antlaşması'nın 7. Bölümü uyarınca barış ve güvenliğin korunması amacıyla tüm önlemlerin alınmasını içeren bir karar olmuştur. Bu doğrultuda uluslararası toplumun insan haklarının korunmasındaki sorumluluğu vurgulanmış ve uçuşa yasak bölgelerin oluşturulması kararlaştırılmıştır. Buna ek olarak, seyahat yasağı, silah ambargosu ve mal varlıklarının dondurulması ile ilgili kararlar da alınmıştır (United Nations, 2011: S/RES/1973). Bu karar Güvenlik Konseyi'nin iki daimi üyesi Rusya ve Çin ile geçici üyeler Brezilya, Almanya ve Hindistan'ın çekimser kalmasıyla alınmıştır (United Nations, Meetings Coverage, 2011). Bu karar doğrultusunda ABD, İngiltere ve Fransa öncülüğünde hava saldırıları ile Libya'ya yönelik askeri müdahale süreci başlamıştır (Reçber, 2016: 394). 16 Eylül 2011 tarihindeki 2009 sayılı Güvenlik Konseyi kararı ise Libya'ya yönelik kısıtlamaları hafifletmiş, siyasi ve ekonomik geçiş sürecine katkı sağlamak için Birleşmiş Milletler Destek Misyonu (UNSMIL) oluşturmuştur (United Nations, 2011: S/RES/2009). Bu süreçte muhalif güçler tarafında oluşturulan Libya Ulusal Geçiş Konseyi uluslararası toplum tarafından tanınmaya başlamış ve hatta BM Genel Kurulu'nda Libya'yı temsil edebilmesinin önü açılmıştır (Payandeh, 2012: 379).

Askeri müdahale sürecinde NATO güçleri askeri hedeflere yönelik saldırılar düzenlemiş ve Libya'daki askeri operasyonun komutasını devralmıştır (Payandeh, 2012: 378-379). 20 Ekim 2011 tarihinde muhalif güçler Libya'daki kontrolü sağladığını ilan etmiştir. Bunun sonucunda BM Güvenlik Konseyi 27 Ekim 2011 tarihinde 2016 sayılı kararla kuvvet kullanma yetkisini sonlandırmış ve uçuş yasaklarını kaldırmıştır. NATO ise Güvenlik Konseyi'nin kararından sonra Libya'daki görevini sonlandırdığını duyurmuştur (Payandeh, 2012: 380; United Nations, 2011: S/RES/2016).

Libya'daki müdahale sürecinin eleştirileri arasında Fransa'nın BM kararı duyurulmadan Libya'yı bombalaması ve operasyon sonrasında iş savaşın daha da şiddetlenmesi gösterilebilir (Reçber, 2016: 409). Bu eleştiriler doğrultusunda asıl

hedefin insancıl amaçlardan ziyade Kaddafi rejiminin değiştirilmesi olduğu sonucuna varılabilir. Rejim değişikliğinin yaşanması ise müdahaleyi meşrulaştıran insancıl söylemlerin hedefleri ile uyuşmamaktadır. Buna ek olarak, Libya'ya yapılan müdahale sonrasında müdahalenin amaçları ile sonuçları arasında uyumsuzluk görülmektedir. Zira Libya'da halen iç siyasi mücadeleler devam etmektedir.

Peki müdahale taraftarı ülkeler bu müdahaleyi hangi söylemler üzerine inşa etmiştir? Libya'ya yapılan uluslararası müdahalenin söylemsel meşruluğunun inşa edilmesinin bir dayanağı ABD'nin demokrasinin yayılması misyonu olmuştur. Zira bu misyon ABD dış politikasında her dönem önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda söylemsel alanda dönemin ABD Başkanı Obama, Ortadoğu'daki toplumsal hareketler ile ilgili konularda toplumların demokratik taleplerini dikkate alan bir tutum belirlemiştir. ABD'nin bu misyonunun temeli, liberal demokrasinin en iyi yönetim biçimi olduğu hususundaki net tavrına ve bu yönetim biçiminin diğer devletlere yayılması hususunda ABD'nin sorumlulukları olduğu inancına dayanmaktadır. Bu doğrultuda ABD'ye göre terörizmin güç kazanarak ABD'ye saldırmasını önlemek gibi subjektif söylemler demokrasiyi yayma misyonu kapsamında uygulanacak uluslararası müdahalelerin nedenselliğini inşa etmektedir (Telatar, 2012: 74-75).

Hegemonik güçler öncelikle kendilerine uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturmayan bir nitelik kazandırmaktadır. Daha sonraki aşamada müdahale edilecek ülkeler, disipline edilmesi veya kurtarılması gereken bir konuma yerleştirilmektedir. Bu bağlamda bu ülkelerin kendi kendini reforme edemeyeceğine yönelik tezler üretilmektedir. Böylece Libya gibi ülkelerin uluslararası ekonomiye eklemlenmesi ve ona uygun devlet biçimi kazanması görevi ABD gibi dönemin hegemonik güçlerinin sorumluluğunda olduğu kabul edilmektedir (Tzouvala, 2020: 171). Ne de olsa ahlaki, etik ve hukuki anlamda yetki söylemsel düzlemde inşa edilmektedir. Uluslararası hukuk kuralları ise ya dönüşüme zorlanmaktadır ya da bu kurallara uymaktan kaçınılmaktadır. Kuralların meşruiyetinin zarar görmemesi için ise belirli doktrinler veya iç hukuk yollarıyla belirli stratejiler izlenmektedir.

Libya'ya yönelik müdahalenin söylemsel meşruluğunun bir dayanağı da Libya'nın Batı kurumlarının oluşturduğu medeniyet standartlarına uymamasıdır. Böylece bu standartlar ile hangi devletlerin egemen eşitlik statüsüne sahip olup

olmadığına yönelik kriterler belirlenmektedir. Medeniyet standardı oluşturma süreci sürekli olsa da medeni olmanın gereklilikleri değişmektedir. Bu standartların esnekliği kapitalist devletin değişen ihtiyaçlarına uyum sağlama yeteneğinin bir parçası olmuştur. Bir diğer ifadeyle, bu standartlar kapitalizmin küreselleşmesi ve küresel ilişkilerin güvenlikleştirilmesi ile birlikte anlaşılabilir (Tzouvala, 2020: 171-172).

ABD'ye göre Suriye rejimi kimyasal silahlar ve zehirli gazlar kullanmaktadır. Bu silahların kullanılmasını önlemek ise ABD'nin ulusal güvenlik çıkarları olarak belirlenmektedir. Böylece Batı hegemonyasının uzun yıllardır sürdürdüğü medeniyet standardı stratejisinin Libya'dan sonra Suriye örneğinde de devam ettiği savunulabilir. ABD Başkanı Trump'ın, 2017 yılında "Suriye'deki katliamın son bulması için tüm medeni devletlere" müdahale çağrısı yapması bunu ispatlar niteliktedir (Independent, 2017). Medeni milletler ifadesi ilk olarak farklılık dinamikleri yaratmakta ve hangi milletlerin medeni olduğu, kültürel ve ideolojik üstünlüğe göre belirlenmektedir.

2011 sonrasında Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki toplumsal hareketler ana akım çalışmalar tarafından "Bahar ifadesiyle romantize edilmiştir". Bunun yerine bu bölgedeki ülkelerin devlet biçiminin dönüşümünün Sovyetlerin dağılmasıyla ivme kazanması ve kapitalist sermayenin yayılması için uygun koşulların yaratılması ile birlikte ele alınması daha mantıklı sonuçlar sağlayacaktır. Bir diğer ifadeyle, ABD hegemonyasının ve kapitalist sermayenin genişlemesi için devletlerin yeni koşullara uygun temsiliyet biçimleri edinmesi gerektiği bu müdahalelerin altyapısını oluşturmaktadır. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra hammadde satıcısı az gelişmiş ülkelerin devlet biçimlerinin, kapitalist birikim rejiminin genişleyebileceği şekilde dönüşümü kolaylaştırmıştır (Sune, 2013: 101-102). Bu bağlamda uluslararası hukuk bazı söylemler etrafında dönüşüme zorlanmış ve küresel rejimin uluslararası hukuk aktörleri olan uluslararası örgütler de bu süreçte araçsallaştırılmıştır.

Kapitalizmin aşırı birikim sorunu yeni birikim alanlarının keşfedilmesi ihtiyacını artırmaktadır. Bunun nedeni ise biriken sermayenin genişleyebilecek yeni yatırım alanları bulamadığı takdirde değer kaybına uğramasıdır. Bu bağlamda Libya gibi hem hammadde satıcısı hem de az gelişmiş kapitalist ülkelerin sermayenin yayılabileceği yeni alanlar hususunda önemli fırsatlar sunduğunu söylemek mümkündür. Libya'ya yapılan uluslararası müdahale sonrasındaki

süreçte özelleştirme ve metalaştırma süreçleri yaşanmıştır. Özelleştirme daha önce üretilen artı değerin birikim sistemine dahil edilmesini ifade ederken metalaştırma ise daha önce hiç alım satım ilişkisine tabi olmayan alanların sermaye birikim sistemi içerisine dahil edilmesini ifade etmektedir. Hammadde sahibi olan ve kapitalizmin işleyiş sistemine uyum sağlamayan devlet biçime sahip olan ülkelere yapılan uluslararası müdahalelerin, sadece doğal kaynaklara sahip olmayı hedeflediğini iddia eden sığ açıklamalar üretilmektedir. Bunun yerine uluslararası müdahalenin, “piyasa ilişkilerine açılmamış alanların metalaştırılmasını, doğal kaynakların çıkartılması ve dağıtılması ile ilgili alanların metalaştırılmasını ve bunları sağlayacak finansal ve hukuksal düzenlemelerin kurulmasını” amaçladığı söylenebilir (Sune, 2013: 111-112).

Libya’nın Sovyetler Birliği’nin ABD’yi dengelediği bir uluslararası düzende uluslararası ekonomik sisteme hammadde satıcısı olarak eklemeli olduğu vurgulanmalıdır. Sovyetler Birliği’nin denge kurduğu uluslararası sistemde Libya gibi ülkelerde hammadde kaynaklarının işlenmesi ve taşınması gibi süreçler metalaşmamıştı. Buna ek olarak, bu ülkelerde devlet yöneticileri aynı zamanda kapitalist girişimci olarak bu kaynakların kontrolünü ellerinde bulundurmaktaydı. Bu nedenle bu ülkelerdeki devlet yöneticileri siyasi alanla iktisadi alanı ayırarak biçimsel dönüşümleri reddetme seçeneğine sahiptir. Bu nedenle Libya’nın da içinde bulunduğu bu tür kapitalist formasyonların devlet biçimlerinin dönüşüme zorlanması ancak “uluslararası sermayenin taleplerini belirleyen dinamiklere” bakılarak anlaşılabilir (Özdemir, 2011: 300-301).

Kaddafi döneminde “Libya’nın ihracat gelirlerinin yüzde 95’ni oluşturan petrol sektörünün merkezi planlama ile devlete ait bir şirket tarafından kontrol edilmesi bu alanın metalaştırılmasını engellemektedir. Bu bağlamda petrolle ilgili toprak mülkiyeti, işlenmesi ve taşınması gibi süreçlerin özelleştirilerek piyasaya dahil edilmesi” hem sermayenin yayılması için bir fırsat hem de aşırı birikim sorununa bir çözüm sunmaktadır. Kaddafi döneminde Libya, “uluslararası sermayenin faaliyet gösteremediği ve yerel sermayenin bile ya devlet kuruluşu ya da ayrıcalıklı aileler tarafından temsil edilebildiği” bir devlet yapısına sahipti. Bu bağlamda metalaştırma ve özelleştirme süreçlerini sağlayacak finansal ve hukuksal düzenlemelerin olmaması Libya’nın küresel sermaye birikim sürecine katkı sunmaması ile aynı anlama gelmekteydi. Bu nedenle 1990’lı yıllardan beri çeşitli ambargolar vasıtasıyla Libya’nın devlet biçiminin dönüşümünü hedefleyen baskı

araçları kullanılmıştır. Fakat yaptırım ve ambargolar Libya'daki dönüşümü gerçekleştirememiştir (Sune, 2013: 118-119). Nihayetinde dönüşümü gerçekleştirmek için 2011 yılında uluslararası askeri müdahale seçeneğine başvurulmuştur. Bu dönüşüm sürecinde ise uluslararası hukuk söylem ve doktrinleri ile meşruiyet sağlanmaya çalışılmıştır. Bu söylemler geleneksel medeniyet standart oluşturma stratejisiyle insan hakları, demokrasi ve barış gibi ahlaki ve etik değerlere dayandırılmıştır.

Libya'ya yapılan müdahale sonrasında devlete ait olan Libya Ulusal Petrol şirketi yerine petrol üretimi ile ilgili süreçleri yönetme konusunda yetkili Libya Petrol Şirketi'nin kurulması ve uluslararası sermayenin faaliyet göstermesinin önünü açacak ve piyasanın düzenlenmesini sağlayacak merkez bankasının kurulması (Sune, 2013: 120) kapitalist mantığın Libya devlet biçimine sirayet ettiğini göstermektedir. Bu noktada belirtmek gerekir ki Libya'daki dönüşüm tamamen gerçekleşmemiş olsa bile dönüşümün önündeki en büyük engel olan Kaddafi rejiminin yıkılması uluslararası müdahale sonucunda gerçekleşmiştir.

Kapitalizmin yayılabilmesi için en ideal devlet biçimi belirlenmemiştir. Fakat kapitalist devlet biçimlerinin ortak özelliklerinin olduğu söylenebilir. Bu özelliklere “tüzel kişilikler olmak, sözleşme ideolojisine bağlı kalmak, sermaye birikimini sağlayacak ve artıracak düzenlemeler yapmak, ilkel birikim süreçlerini özel mülkiyetin güncel biçimlerini tahvil edecek şekilde organize etmek ve metalaşma süreçlerini yönetmek” örnek gösterilebilir (Özdemir, 2011: 287-288).

Devlet biçimlerindeki dönüşümler hegemon devlet liderliğinde tek taraflı veya çok taraflı oluşturulan girişimlerle gerçekleşmektedir. Devlet biçiminin dönüştürülmesi örnekleri Sovyetlerin Birliği'nin dağılması sonrasında 1990'lı yıllarla birlikte çoğalmaya başlamıştır. AB'nin Sovyetlerin dağılması sonrası Doğu Avrupa'daki devletlerin tanınması ile ilgili bir yönerge hazırlaması bu süreçte uluslararası hukukun da bir rolü olduğunu göstermektedir. Devlet biçiminin dönüştürülmesi örneklerinde sadece çevre ülkeler değil gelişmiş ülkeler de dönüşüm sürecinin nesnesi olabilmektedir. Burada belirtmek gerekir ki hegemon devlet, sermayenin küresel ölçekte işleyecek koşullarını hazırlayabilir fakat sermayelerin hangi devlet içerisinde nasıl faaliyet yürüteceğini düzenlemez (Özdemir, 2011: 293-295).

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında ABD hegemonyası, neoliberal ekonomi politikalarına uyumlu yeni devlet biçimini yaygınlaştırma hususunda

askeri müdahaleye varan çeşitli yöntemlere daha rahat başvurabilmiştir. Neoliberal ekonomi politikaları ışığında hegemonya, liberal devlet biçimini ve serbest piyasa düzenini küresel ölçeğe yaygınlaştırmayı hedeflemiştir (Özdemir, 2011: 311). Libya'nın devlet biçiminin dönüşüm süreci ise askeri müdahale sonrası başlamıştır.

Sonuç olarak, BM Güvenlik Konseyi'nin kolektif kuvvet kullanma örneklerinden biri de 2011 yılında Libya'ya yönelik almış olduğu kararlar olmuştur. Güvenlik Konseyi'nin 1970 ve 1973 sayılı kararları "Libya'da sistematik insan hakları ihlallerinin yaşandığını öne sürerek seyahat yasağı, uçuş yasağı, bazı kişilerin ve kurumların varlıklarının dondurulması ve silah ambargosu" gibi çeşitli önlemlerin uygulanmasını kabul etmiştir. Bu kararlar BM Antlaşması'nın uluslararası barış ve güvenliğin korunması ile ilgili bölüme atıf yapılarak alınmış ve aynı zamanda Libya'daki insanların yaşadığı şiddeti önleme ve bu insanları koruma sorumluluğunun uluslararası topluma geçtiğini ima etmiştir. Böylece uluslararası barış ve güvenliğin korunması ile insani müdahale söylemleri bir arada kullanılarak uluslararası müdahalenin önü açılmıştır. Her ne kadar Güvenlik Konseyi kararı alınmış olsa da bu kararlarda Libya Merkez Bankası ve Libya Ulusal Petrol Şirketi gibi bazı kamu şirket ve bankalarının varlıklarının dondurulması (United Nations, S/RES/1970; United Nations, S/RES/1973), müdahale sonrasında Libya'da barış ve güvenliğin sağlanamaması ve müdahale sonrasında Libya devlet biçiminin değişmesi gibi unsurlar yapılan uluslararası müdahaleye yönelik birçok eleştiriye neden olmuştur. Zira müdahale sürecinde ortaya konulan hedefler ile müdahale sürecinde ve sonrasında yaşanan gelişmeler karşılaştırıldığında meselenin barış, güvenlik ve insan hakları ihlalleri olmadığı ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ

Kapitalist birikim rejimi kendi kendine yeten ve herhangi bir düzenlemeye ihtiyaç duymayan bir yapıya sahip değildir. Kendi kendine yetmesi bir anlamda sistemin aşırı birikim krizine girmesine ve sermayenin değersizleşmesine neden olmaktadır. Bu nedenle kapitalist sermaye sürekli genişlemeye ve yoğunlaşmaya ihtiyaç duymaktadır. Bu doğrultuda birikim rejiminin ihtiyaçları bağlamında düzenleme tarzları ve düzenleme stratejileri belirlenmektedir. Bu stratejiler hem ekonomik hem de ekonomi dışı alandaki tüm koşullar dikkate alınarak belirlenmektedir. Özelleştirmelerin ve serbest ticaretin teşvik edilmesi düzenleme stratejilerinden birine örnek gösterilebilir. Birikim rejimi üretim, dağıtım ve tüketim sürecini içinde barındıran geniş ölçekli bir sistemi ifade ederken düzenleme tarzı ise bu rejimin istikrarını sağlayan kurallar ve stratejilerin tümünü ifade etmektedir. Bu doğrultuda kapitalist sermaye birikiminin sürekliliğinin düzenleyici kurum ve stratejilere ihtiyaç duyduğu söylenebilir. Bu düzenleme tarzının ortaya çıkardığı stratejilerin dünyanın birçok ülkesinde hayata geçirilmesini sağlayan zor yöntemlerinden biri de uluslararası müdahaleler olmuştur.

ABD hegemonyasının İkinci Dünya Savaşı sonrasında iç ekonomik problemlerini çözmek için oluşturduğu New Deal ekonomi politikalarına benzer uygulamaları 1945 ile 1970 yılları arasında çeşitli ülkelere ihraç etmesi kapitalist birikim rejiminin küreselleşmesinin amaçlandığını göstermektedir. Bu uygulamalar arasında gümrük vergilerinin düşürülmesi gibi serbest ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasına yönelik birçok yöntem gösterilebilir. Bir diğer yöntem ise ABD'nin çeşitli yardım ve kredi destek programları ile ülkelere kendi sermaye ve ürünlerini ihraç etmesi sonucunda o ülkelerin hem kapitalist birikim rejimine entegre edilmesinin hem de sermaye birikim oranlarının artmasının sağlanması olmuştur. Böylece ABD'de ortaya çıkan New Deal uygulamalarının kapitalist birikim rejiminin küreselleşmesini başlatan ivmelerden biri olduğu kabul edilebilir.

1970'li yıllara gelindiğinde ise kâr oranlarının düşme eğiliminde olması kapitalizmin krize girmesine neden olmuştur. Bu krizi atlatmak için ise geniş çaplı neoliberal ekonomi politikaları oluşturulmuştur. Bu politikalar arasında üretim ve dağıtımın merkezsizleşmesi, ekonomik organizasyonlarının küreselleşmesi, devletlerin sınırlayıcı düzenlemelerinin esnekleştirilmesi, özelleştirmelerin teşvik edilmesi, uluslararası mülkiyet anlayışının geliştirilmesi, finans akışlarının

esnekleştirilmesi ve serbest ticaretin küreselleştirilmesi sayılabilir. Bu uygulamaların hayata geçirilmesi ise devlet biçimlerinin bu stratejiye uygun koşullara sahip olup olmaması ile doğrudan bağlantılı olmuştur. Bu noktada çeşitli baskı yöntemleri devlet biçimlerinin dönüşmesini amaçlamıştır. Uluslararası askeri müdahaleler de bu amaç doğrultusunda kullanılan araçlardan birini oluşturmuştur. Zira dünyanın çeşitli bölgelerinde yapılan uluslararası müdahale pratikleri bunu ispatlar niteliktedir.

Kapitalist birikim rejiminin küresel ölçekte yayılmasını sağlayan en önemli güç ABD hegemonyası olmuştur. Hegemonya kültürel ve ideolojik üstünlüğü sayesinde uluslararası toplumun askeri, ekonomik, kültürel ve siyasi sistemini etkileme ve düzenleme kapasitesine sahip olmuştur. 1945 sonrası uluslararası düzenin ekonomik anlamda düzenleyicileri ise IMF, Dünya Bankası ve uluslararası finans kuruluşları gibi küresel ve bölgesel örgütler olmuştur. Bu kurumlar kapitalist sermaye birikim rejiminin genişlemesini sağlayacak plan ve programlar üretmektedir.

Bununla birlikte devletlerin kapitalist rekabet içinde olduğu uluslararası ekonomik düzende diğer devletler de kendi potansiyelleri doğrultusunda çeşitli genişleme stratejileri izlemektedir. Çünkü içinde bulundukları ekonomik rejim aynı amaçlar etrafında işlemektedir. Fakat uluslararası sistemin tüm aktörleri uluslararası müdahale yapacak güce sahip değildir. Buna ek olarak, ABD önderliğinde yapılan uluslararası müdahaleler dışında birçok müdahale örneği bulunmaktadır. Fakat bu müdahalelerin tümü ile kapitalist birikim rejiminin genişlemesi arasında doğrudan bir ilişki bulunmamaktadır. Bunun nedeni ise kapitalist birikim rejiminin düzenleme tarzının, düzenleme stratejilerinin ve ekonomi politikalarının ABD'nin hâkim olduğu bir ortamda belirlenmesidir. Buradan hareketle kapitalizmin küresel ekonomi politikalarını kontrol etmeyen veya böyle bir amacı olmayan bir devletin giriştiği uluslararası müdahaleler farklı amaçlar etrafında inşa edilmektedir. Bir diğer ifadeyle, tüm uluslararası müdahalelerin kapitalist birikim rejiminin genişlemesi ile doğrudan ilişkisi kurulamayabilir.

Kapitalist birikim rejiminin doğası gereği büyümeye ve genişlemeye ihtiyacı vardır. Bu genişleme ve büyüme amacıyla oluşturulan ekonomik politikalara ek olarak siyasi ve askeri stratejiler de bulunmaktadır. ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra New Deal düzenini dünyaya yayması ve 1970'li yıllarda

oluşturulan neoliberal ekonomi politikalarını küresel ölçekte gerçekleştirmeye çalışması birikim rejiminin ekonomi politik stratejileri arasında olmuştur. Siyasi ve askeri stratejiler arasında ise askeri, ekonomik ve siyasi entegrasyon hedefleyen uluslararası örgütlerin faaliyetleri gösterilebilir. Bu bağlamda uluslararası müdahale pratikleri ve müdahale tartışmalarının gerçekleştiği uluslararası hukuk sisteminin de bu süreçten ayrı tutulamayacağı vurgulanmalıdır.

Bununla birlikte uluslararası askeri müdahale seçeneği başvuru olan yöntemlerin en isteneni değildir. Bunun sebebi ABD hegemonyasının yapısal anlamda askeri kuvvet kullanımına varana dek birçok seçeneği olmasıdır. Bu seçenekler; 1945'den 1970'li yıllarda yaşanan krize kadar ambargolar, IMF veya Dünya Bankası yoluyla yapılan uygulamalar, bölgesel ve küresel örgütler çatısı altında alınan kararlar ile ikili veya çok taraflı anlaşmalar olmuştur. 1970'li yıllarla birlikte ise neoliberal ekonomi politikalarının ortaya çıkardığı çeşitli uluslararası finans kuruluşlarının programları, doğrudan veya dolaylı destekler, çeşitli baskı yöntemleri, uluslararası ticareti düzenleyen anlaşmalar yoluyla yapılan müdahaleler olarak belirlenebilir. Fakat gerçek olan şu ki tüm bu askeri olmayan seçeneklerin devlet biçimini dönüştürme hususunda başarısız olması durumunda askeri kuvvet kullanımına varan müdahale seçeneğine başvurulmuştur. Bir diğer ifadeyle, uluslararası müdahaleyi sadece askeri kuvvet kullanımı olarak sınırlamamak gerekmektedir.

Liberalizmin hâkim olduğu hegemonik düşünce ideolojik, siyasi ve ekonomik parçalardan oluşan bütüncül stratejiler üretmektedir. İdeolojik anlamda demokrasi, adalet, eşitlik, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve demokratik barış teorisi gibi kavram ve teoriler üzerinden bazı ülkelerin bu ilkeleri benimsemediği tanımlanmaktadır. Siyasi bağlamda ise devletlerin bazı alanlarda (özellikle ticaret, hukuk, ekonomi) egemenliklerinin uluslararası örgütler, uluslararası mahkemeler ve uluslararası antlaşmalar yoluyla hegemonik yapılara aktarılmasının hedeflendiği söylenebilir. Ekonomik anlamda ise serbest ticaretin yaygınlaşmasına ve sermayenin kâr oranlarını artırmayı amaçlayan kapitalist stratejilerin küresel ölçekte uygulanmasına odaklanıldığı söylenebilir.

Kapitalist birikim rejiminin yayılcı doğasını ve hegemonik güçlerin emperyalist uygulamalarını eleştirel bir süzgeçten geçiren uluslararası hukuk kuramları oluşmaktadır. Bu kuramlardan biri olan TWAİL, uluslararası sistemin hiyerarşik bir yapıya sahip olmasının ve hegemonik kültürün evrensel söylemler

retmesinin   uluslararası müdahalelere maruz kalmasına hizmet ettiğini iddia etmektedir. Bu bağlamda Irak, Güney Kore, Dominik, Şili ve Libya gibi örnekler bu çerçeveye uyan örneklerden bazıları olmuŗtur.

Emperyalist uluslararası hukuk yaklaŗımı ise uluslararası müdahale gibi eŗitli yöntemlerle diğer ülkelerin siyasi, ekonomik veya askeri kontrolün sağlanmasının amaçlandığını iddia etmektedir. Bu amaçla medeniyet standartları ve kültürel farklılık dinamiklerinin oluŗturulması yoluyla müdahale edilecek ülkelerin ayrıştırılması birçok örnekte somutlaŗmıŗtır. Kore’de ve Dominik’te evrensel insan hakları söylemi; Irak’ta baŗarısız devlet ve haydut devlet gibi söylemler ve Libya’da yine baŗarısız devlet ve demokrasinin inŗa edilmesi söylemleri gereken ayrıştırmayı sağlamayı baŗarmıŗtır. Bu söylemler yoluyla n açılan uluslararası müdahaleler sonucunda bir ülkenin dolaylı kontrolü sağlanabilmektedir. Bu durum da emperyalizmin farklı araçlarla devam ettiği anlamına gelmektedir.

İkinci Dünya Savaŗı sonrasındaki uluslararası müdahalelerin ABD hegemonyasının ideolojik ve kültürel hakimiyetine değinmeden anlaŗılması pek mümkün değildir. Uluslararası hukuka hegemonik yaklaŗımın vurguladığı gibi hegemonik güçler, stratejik çıkarları söz konusu olduğunda uluslararası hukuk kurallarına uymaktan kaçınırlar. Buna ek olarak, kendilerini bu kuralların sınırları içine hapsetmek yerine bazı söylem, doktrin veya iç hukuk yoluyla kuralları dnŗtrmeye zorlamayı seçerler. ABD’nin Irak müdahalesi kültürel hegemonyanın ürettiği bazı söylem ve doktrinler vasıtasıyla uluslararası hukuk kurallarına uymaktan kaçınma veya etrafından dolaŗma gibi deneyimler barındırmaktadır.

Hegemonik güçler var olan sınırlayıcı uluslararası hukuk kurallarına ya taraf olmamakta ya da bu kuralları eŗitli söylemlerle dnŗtme zorlamaktadır. Var olan uluslararası hukuk kurallarının dünyanın geri kalan ülkeleri üzerindeki sınırlayıcı etkisinin zarar görmemesi için ise önleyici meŗru müdafaa ve koruma sorumluluğu gibi doktrinler retilmiŗtir. Bu durumun rneği Irak ve Afganistan’da somut olarak yaŗanmıŗtır. Hegemonik güçler hukuk kurallarının sınırlarını aŗabilmek için bölgesel uluslararası kuruluŗların kararlarına, ikili anlaŗmalara ve iç hukuk yoluna baŗvurabilmektedir. Bu duruma Libya müdahalesi öncesinde Afrika ve Ortadoğu’daki birçok bölgesel örgütün Libya’ya yapılacak müdahaleye yönelik

olumlu tavır sergilemesi örnek gösterilebilir. Hegemonik güçlerin kurallar tarafından sınırlanmamak için başvurduğu yöntemler arasında ise anlaşmalara çekince koyma seçeneği gösterilebilir.

1980’li yıllarla birlikte sermayenin küreselleşmesi ve sermaye birikim rejimine uygun devlet biçimlerinin yaygınlaşması ile devletlerin egemenliğini zayıflatıcı söylemlerin ortaya çıkışının aynı dönemlerin ürünü olması tesadüf değildir. 1980’lerde hayata geçirilen neoliberal politikaların en önemli hedeflerinden biri finans ve ticaretin esnekleşmesi ve serbest ticaretin önündeki engellerin kaldırılması olmuştur. Bu hedefin gerçekleşmesi için ise devlet biçimlerinin sermaye birikim sürecini aksatmayacak şekilde dönüşmesi gerekmiştir. Bu nedenle askeri müdahaleye meşruluk kazandıracak bazı söylemsel yöntemlere ihtiyaç duyulmuştur. Tam bu noktada ortaya çıkan haydut devlet, başarısız devlet, terör devleti, insani müdahale, insancıl müdahale ve koruma sorumluluğu gibi kavramlar bu hizmeti görececek kavramlar olmuşlardır. Medeniyet standardı ve farklılık dinamiği yarattığı bu söylem ve doktrinler disipline edilmesi veya kurtarılması gereken ülkeleri belirlemiştir. Bu durum esasen hegemonyanın kültürel ve ideolojik üstünlüğünü yansıtmaktadır. Bu söylem ve doktrinlerin uluslararası müdahalelerin esas nedeninden ziyade müdahalelerin önünü açan araçlar olarak kullanıldığını belirtmek gerekmektedir. Bir diğer ifadeyle, bu söylem ve doktrinler müdahalelerin uluslararası meşruiyetini sağlamayı amaçlamaktadır.

Ana akım çalışmalar ise müdahalelerin meşru olup olmadığı ve müdahale kararlarının yetkili otorite tarafından alınıp alınmadığına odaklanmaktadır. Bu bağlamda ana akım çalışmaların normları verili bir değer olarak kabul edip normların oluştuğu toplumsal düzeni sorgulamadığı görülmektedir. Bu çalışmalar ayrıca etik ve ahlaki değerler üzerinden bir devletin egemenliğinin sorgulanabileceğini iddia edebilmektedir. Bu duruma Suriye’de insanlık suçlarının işlendiğini ve bu nedenle insanları koruma sorumluluğunun uluslararası topluma geçmesi gerektiğini vurgulayan birçok çalışma örnek gösterilebilir. Bu çalışmalar evrensel insan hakları söylemleri üzerinden uluslararası müdahaleyi istisnai olmaktan çıkarmayı hedeflemektedir. Böylece müdahale edilecek ülkenin egemenliği uluslararası topluma geçmiş ve yapılan müdahale ise insan hakları savaşı olarak kabul edilmiş olacaktır.

Uluslararası müdahaleye meşruluk kazandırmayı hedefleyen ve uluslararası hukuk kurallarının sınırlarını zorlayan bir diğer söylem ise önleyici meşru müdafaa

olmuştur. ABD'nin önleyici meşru müdafaa hakkını ileri sürmesi BM Antlaşması'nın sınırlarını aşmaktadır. Bunun nedeni ise saldırı tehdidinin yakın olması gerektiği ve yakın saldırı tehlikesi olsa bile devletlerin tek taraflı müdahalesinden ziyade yetkinin Güvenlik Konseyi'nin kararına bağlı olmasıdır. Bu nedenle uluslararası hukuk kurallarının dönüşümünü zorlayan bu iddia ile var olan hukuk kuralları arasında çelişkili bir ilişki bulunmaktadır. Bu söylem ve doktrinlerin en uygun tabirle hedefe yönelik mantıklı gözükken sebepler üretmenin bir sonucu olduğu söylenebilir.

1945 sonrası hegemonik düzen, uluslararası müdahale pratiklerini kolaylaştıracak ve müdahalenin kabul edilebilir sınırlarını esnetecek birçok söylem, doktrin veya uygulama üretmiştir. Bu pratikler esasen medenileştirme misyonunun kolonyal mantığını yansıtmaktadır. Medenileştirme misyonu, belirli kültürel standartlar ve evrensel ilkeler üzerinden hegemonik güçlerin değerlerinin evrenselleştirilmesine hizmet etmektedir. Ekonominin liberalleşmesi, demokrasinin teşvik edilmesi, iyi yönetim ve insan haklarının sürekli ön plana çıkarılması gibi söylemler de medenileştirme misyonu bağlamında yararlanılan kullanışlı kavramlar olmuştur. ABD'nin Afganistan ve Irak müdahalesi sürecinde ve 2011 yılında Libya'da gerçekleştirilen uluslararası müdahale sürecinde kullanılan liberal müdahaleci söylemlere ve ahlaki doktrinlere olan uluslararası güven azalmıştır. Bu nedenle yeni ekonomik ve politik koşullara uygun yeni söylemlerin geliştirilmesine tanık olunabilir.

Çalışmada uluslararası müdahaleye maruz kalan ülkelerin müdahale sonrasında hayata geçirdiği uygulamalar arasında birçok benzerlik bulunmaktadır. Bu örneklerden ilki olan Güney Kore, yeni bir devlet olarak ortaya çıkmış, yapılan ekonomik, siyasi ve askeri anlaşmalar yoluyla kapitalist birikim rejimine entegre edilmiş ve sermayenin mekânsal genişlemesinin bir parçası olmuştur. Bu süreçte Güney Kore, ABD'nin bölgedeki önemli bir ortağı olmuştur. Dominik Cumhuriyeti'nde de aynı gelişmeler yaşanmış ve Dominik küresel kapitalist birikim rejimine entegre edilmiştir. Bu bağlamda bu ülkelerin fiziksel kontrol yerine siyasi ve ekonomik kontrol vasıtasıyla kapitalist birikim sistemine entegre edildiği söylenebilir. Bu entegre süreci IMF, Dünya Bankası ve DTÖ gibi çeşitli uluslararası finans kuruluşları, ikili veya çok taraflı anlaşmalar ve bölgesel ve küresel uluslararası örgütler vasıtasıyla işlemiştir.

Bununla birlikte müdahale edilen ülkelerin devlet biçimlerinin dönüşümü de uygulamalar arasındadır. Irak ve Libya’da devlet biçimleri dönüştürülmüş ve her iki ülkede de sermaye birikimi önündeki en büyük engel olarak görülen Saddam Hüseyin ve Muammer Kaddafi rejimleri yıkılmıştır. Rejimin yıkılmasından sonra Irak Anayasası’nın serbest piyasa ve modern ekonomik ilkelere bağlılığı garanti etmesi kapitalist genişleme ile uluslararası müdahale arasındaki doğrudan ilişkiyi ortaya çıkarmaktadır. Buna ek olarak, Irak’ta müdahale sonrası oluşturulan Geçici Otorite Konseyi’nin Güvenlik Konseyi’nin kararlarına atıfta bulunarak ülkenin doğal kaynakları ile ilgili kararlar alması da bir başka bağlantı noktasını oluşturmaktadır.

Kapitalist sermayenin genişlemesi için devlet formasyonlarının uygunluğu önemli bir unsurdur. Zira uluslararası müdahaleye maruz kalan ülkelerin devlet biçimleri genellikle dönüşüm geçirmektedir. Çünkü devletler sermaye birikiminin sürekliliğini ve ekonomik ilişkileri güvence altına alan en önemli güçtür. Bu dönüşüm sürecinde devletlerden beklenen ise serbest piyasa ekonomisinin işleyişi için gerekli koşulları sağlaması ve bu koşulların istikrarını korumasıdır. Zira Irak ve Libya’daki durum tam olarak devlet biçimin dönüşümünü göstermektedir.

Kapitalist güçlerin uluslararası müdahaleleri sonrasında müdahale edilen ülkelerde yaşanan gelişmeler karşılaştırıldığında birçok ortak uygulamanın hayata geçirildiği görülmektedir. Bu uygulamalara örnek olarak kamulaştırma yerine özelleştirmelerin tercih edilmesi, uluslararası sermayenin ve dış yatırımın ülkeye girişi için gerekli hukuki ve idari düzenlemelerin yapılması, gümrük ve ticaret kurullarının esnekleştirilmesi, askeri ve ekonomik işbirliği anlaşmalarının yapılması ve uluslararası örgütlere entegrasyonun artması gösterilebilir. Buradan hareketle küresel birikim rejiminin genel ekonomik politikalarının değişmesinin bu uygulamaların da değişmesine yol açacağı söylenebilir.

1970’lerde sermaye birikim krizini atlatmak için oluşturulan neoliberal politikalar birçok ülkede uygulanmaya başlanmıştır. Bu politikaların Şili’deki uygulaması ise 1973 yılındaki askeri darbe sonrasında başlamıştır. Bir diğer ifadeyle, Şili’de, askeri darbeden sonra neoliberal dönüşüm başlamıştır. Şili esas itibarıyla 1970 yılı öncesinde kapitalist üretim ilişkileri mekanizmasının bir parçasıydı. Fakat 1970’lerde değişen kapitalist ekonomi politikaları ancak 1973 askeri darbesi sonrasında uygulanmaya başlamıştır. Bu nedenle müdahale sonrasında hayata geçirilen uygulamaların sermayenin uluslararasılaşma süreci ve

devlet biçimin yayılış süreci ile birlikte ele alınması gerekmektedir. Bir diğer ifadeyle, devletlerin egemen eşit bir statüye gerçek anlamda kavuşabilmesi kapitalist birikim modeline uygunluğu ile ölçülmektedir. Bu birikim modeli dönemin ekonomi politikalarının ve bu modelin süreklilik kazanması için gerekli hukuksal düzenlemelerin hayata geçirilmesi ile doğrudan bağlantılı olmuştur.

Irak'ın kitle imha silahlarının bulunup bulunmadığının belirsiz olduğu bir süreçte, kitle imha silahları bulunsa bile bunun müdahaleye meşruluk vermesinin hangi hukuk kuralına dayandığı belli olmadan ve çeşitli barışçıl yöntemlere başvurulmadan uluslararası müdahalenin meşru gösterilmeye çalışılması yasallık tartışmasının verimli bir sonuç üretmeyeceğini göstermiştir. Fakat ana akım uluslararası hukuk yazınının odaklandığı esas, yasallık tartışmaları olmuştur. Halbuki müdahalenin daha verimli bir analizi için tartışmaların yapıldığı tarihsel ve politik koşullara odaklanmak gerekmektedir.

Hegemonik düzen uluslararası müdahaleleri istisnai bir temele yerleştirmiştir. Bu istisnailiği aşmak ise hem askeri gücü hem de uluslararası hukuk sistemi üzerinde hakimiyeti gerektirmektedir. Zira askeri güç olası bir müdahale girişimini engellerken uluslararası hukuk kontrolü ise gözetleme ve denetlemeyi sağlamaktadır. Bu bağlamda ABD'nin 1945 sonrası dönemde böyle bir güce sahip olduğu söylenebilir. ABD, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde kapitalizmin küresel ölçekte genişlemesi ve yoğunlaşması pratiklerinin liderliğini yapmıştır. Kapitalist birikim rejiminin mekânsal genişlemesi gerektiğinde kullanılan pratiklerden biri de uluslararası müdahaleler olmuştur. Bir diğer ifadeyle, uluslararası müdahale pratiklerinin esas amacı kapitalizmin küresel genişlemesini sağlayacak uygun koşulların yaratılmasıdır.

Uluslararası müdahale pratikleri hem kapitalist sermaye birikiminin sürekliliği hem de krizlerin aşılması hususunda yeni fırsatlar yaratmaktadır. Buna ek olarak, uluslararası müdahaleler, kapitalist birikim rejiminin var olduğu bölgelerdeki statükonun korunması hususunda da önemli işlevler görmektedir. Böylece uluslararası müdahalelerin kapitalizmin küresel düzenleme sürecinin bir parçası olarak kullanıldığını söylemek mümkündür.

Uluslararası müdahaleler hegemonik güçlerin kapitalist birikim rejiminin küreselleşmesini sağlayan ve sermayenin geniş coğrafyalara yayılmasını kolaylaştıran uygulamalardır. Bir diğer ifadeyle, kapitalist genişleme politikası kapsamında üretilen bir seçenektir. Buna ek olarak, uluslararası müdahaleler

hegemonyanın mekân düzenleme aracı olarak da kullanılmaktadır. Bu bağlamda uluslararası müdahaleler devletlerarasında yaşanan rekabet sürecindeki jeopolitik mücadeleyi de ifade etmektedir. ABD'nin uluslararası finans kuruluşları ve uluslararası örgütler aracılığıyla askeri, ekonomik ve siyasi bütünleşme girişimleri dünya ekonomik kaynaklarını ve bu kaynakların küresel işleyişini kontrol etmeyi amaçlamaktadır. Uluslararası müdahaleler de bu mücadelenin önemli stratejilerinden biri olmuştur.

Sonuç olarak, uluslararası müdahaleler kapitalist birikim rejiminin yayılmasını ve sermayenin kâr oranlarının artmasını sağlayan politikaların bir parçası olmuştur. Bu bağlamda uluslararası müdahaleler sermayenin yeni pazarlara yayılmasını, üretim ve dağıtım mekânlarının genişlemesini, ucuz işgücünün bulunmasını, sermayenin farklı bölgelere ihraç edilmesini, jeopolitik kontrol sağlanmasını ve enerji kaynakları üzerinde hakimiyet kurulmasını sağlamaktadır. Bu elde edilen avantajlar hususunda elde edilen statükonun bozulmaması için ise çeşitli askeri, ekonomik ve siyasi anlaşma ve uygulamalarla devlet biçimi dönüştürülmektedir.

KAYNAKLAR

(Bu tez çalışmasında APA 6 atıf sistemi kullanılmıştır.)

Adalet Bakanlığı, Birleşmiş Milletler Sözleşmeleri, Adalet Bakanlığı: 10.12.2022 tarihinde https://diabgm.adalet.gov.tr/arsiv/sozlesmeler/coktarafilisoz/bm_yeni.html adresinden alındı.

AGİK Nihai Senedi (1975), Conference On Security and Co-Operation in Europe Final Act, Helsinki, İnsan Hakları Merkezi: 10.12.2022 tarihinde <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/01/HelsinkiNihaiSenedi.pdf> adresinden alındı.

Aglietta, M. (2015), A Theory of Capitalist Regulation: The US Experience, Verso, London and New York.

Akgönenç, O. (2013), ABD'nin Libya'ya Yaptığı Askeri Müdahaleler, (Ed.) Haydar Çakmak, ABD'nin Askeri Müdahaleleri: 1801'den Günümüze, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Aksar, Y. (2013), Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk II, Seçkin, Ankara.

Al Jazeera, 7 Ocak 2012, Western oil firms remain as US exits Iraq, Al Jazeera: 07.02.2023 tarihinde <https://www.aljazeera.com/features/2012/1/7/western-oil-firms-remain-as-us-exits-iraq#:~:text=Baghdad%2C%20Iraq%20%E2%80%93%20While%20the%20US,%2C%20BP%20and%20Shell%2C%20remain.> adresinden alındı.

Albo, G. (204), “Emperyalizmin Eski ve Yeni Ekonomisi”, (Çev. Mehmet Yusufoğlu), Günümüzde Emeryalizm: Yeni Emperyal Tehdit, Socialits Register, (Eds. Leo Panitch ve Colin Leys), Alaz Yayıncılık, İstanbul, s. 99-123.

Althusser, L. (2010) İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları, (Çev.) Alp Tümertekin, İthaki Yayınları, İstanbul.

Althusser, L. (2018), Felsefede Marksist Olmak, (Çev.) İsmet Birkan, Can Yayınları, İstanbul.

Altuntaş, E. O. (2009), Terörizme Karşı Savaş Stratejisi: Hegemonyası Zayıflayan ABD'nin Yeni Mekân Düzenleme Aracı, İmge Kitabevi, Ankara.

Alvarez, J. E. (2003), Hegemonic International Law Revisited, The American Journal of International Law, Vol. 97, No. 4, s. 873-888.

Anderson, P. (2015), Amerikan Dış Politikası ve Düşünürleri, Barış Baysal (Çev.), Notabene, Ankara.

Anghie, A. (2004), Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law, Cambridge University Press.

Anghie, A. (2005), The War on Terror and Iraq in Historical Perspective, Osgoode Hall Law Journal, 43, s. 45-66.

Anghie, A. ve Chimni, B. S. (2003), Third World Approaches to International Law and Individual Responsibility in Internal Conflict, *Chinese J.I.L.*, 2(1), s. 77-103.

Arı, T. (2010). Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği. 6. Baskı. Bursa: MKM.

Arik, U. (2013), Dominik Cumhuriyeti ve ABD Müdahaleleri, (ed.), Haydar Çakmak, ABD'nin Askeri Müdahaleleri: 1801'den günümüze, Kaynak Yayınları, 1. Basım, İstanbul.

Arın, T. (2013), Kriz, Devlet, İktisat ve Sosyal Güvenlik Politikaları: Seçilmiş Yazılar, (Der.) Cengiz Arın, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Arrighi, G. (2000), Uzun Yirminci Yüzyıl: Para, Güç ve Çağımızın Kökenleri, Çev: Recep Özdemir, İmge Kitabevi, Ankara.

Arrighi, G. (2009), Sermayenin Dolambaçlı Yolları: David Harvey'le Söyleşi, Çev. Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, İstanbul.

Arslan, H. B. (2010), Dolar İmparatorluğunun Hikayesi, 14 Nisan 2021 tarihinde T24: <https://t24.com.tr/yazarlar/h-bader-arslan/dolar-impatorlugunun-hikayesi,2557?ysclid=lby3inokam902835839> adresinden alındı.

Asad, T. (2003), Formations of the Secular: Christianity, Islam, Modernity, Stanford University Press, Stanford.

Ataöv, T. (1968), "Marshall Planı'ndan NATO'nun Kuruluşuna Kadar 'Soğuk Harp'", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,, Cilt XXIII, Sayı 3, s. 275-310.

Attar, M. A. (2012), Third World Approaches to International Law and The Rethinking of International Legal Education in The 21st Century, Yayınlanmamış Doktora Tezi, York University, Kanada.

Baars, G. (2012), Law(yers) congealing capitalism: On the (im)possibility of restraining business in conflict through international criminal law, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Balcı, A. (2016), İnsan Hakları Rejimi, Batı ve Yeni-Sömürgecilik: Evrensel İnsan Hakları Ne İşe Yarar?, Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 2, s. 58-75.

Barnet, R. ve Müller, R. (1974), Global Reach: The Power of the Multinational Corporations, Simon and Schuster, New York.

Başeren, S. H. (2003), Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanmalarının Sınırları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Bayandor, D. (2012), The Fall of Mosaddeq, August 1953: Institutional Narratives, Professor Mark Gasiorowski and My Study, Iranian Studies, 45(5), s. 679-691.

Belenli, T. (2022), Marshall Planı, *Atatürk Ansiklopedisi*, 2 Ağustos 2022, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/marshall-planı/>

Bellamy, A. (2003), Humanitarian Intervention and the Three Traditions, *Global Society*, 17(1), s. 3-20.

Bellamy, A. (2004), Motives, Outcomes, Intent and the Legitimacy of Humanitarian Intervention, *Journal of Military Ethics*, 3(3), s. 216-232.

Birdal, M. (2018), Bir Krizin Anatomisi: 2008 Krizi ve Dünya Ekonomisinde Dönüşüm, Kor Kitap, İstanbul.

Blackwater, B. (2015), Why do capitalist economies need to grow?, 8 Ocak 2020 tarihinde Greenhouse Think Tank: <https://www.greenhousethinktank.org/why-do-capitalist-economies-need-to-grow/> adresinden alındı.

BM Antlaşması, Birleşmiş Milletler Türkiye: 12.12.2022 tarihinde <https://turkiye.un.org/tr/33499-birle%C5%9Fmi%C5%9F-milletler-antla%C5%9Fmas%C4%B1> adresinden alındı.

BM Genel Kurulu Saldırının Tanımı (1974), Saldırının (Tecavüzün) Tanımı: BM Genel Kurulu'nun 3814 (XXIX) sayılı, 1974 tarihli kararı, Adalet Bakanlığı: 10.12.2022 tarihinde https://diabgm.adalet.gov.tr/arsiv/sozlesmeler/coktarafli-soz/bm_yeni.html adresinden alındı.

Bolton, J. R. (2011), "John Bolton on Law, "International Law," and American Sovereignty", AEI: 12.12.2022 tarihinde <https://www.aei.org/articles/john-bolton-on-law-international-law-and-american-sovereignty/> adresinden alındı.

Boratav, K. (2010), Emperyalizm, Sosyalizm ve Türkiye, Yordam Kitap, İstanbul.

- Boyer, R. (1987), Technical Change and the Theory of Régulation, (No. 8707), CEPREMAP.
- Boyer, R. ve Saillard, Y. (2002), A Summary of Régulation Theory, (eds.) R. Boyer ve Y. Saillard, Regulation Theory: The State of the Art, Routledge, London ve New York, s. 36-45.
- Braudel, F. (1982), The Wheels of Commerce: Civilization and Capitalism 15th-18th Century, Volume 11, Harper & Row, New York.
- Brink, T. T. (2014), Global Political Economy and the Modern State System, (çev.) Jeff Bale, BRILL, Leiden and Boston.
- Bull, H. (2002), The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics, Palgrave.
- Bush, G. W. (2002), President Bush Delivers Graduation Speech at West Point, The White House: 14.03.2023 tarihinde <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/06/20020601-3.html> adresinden alındı.
- Butler, W. E. (1970), "American Research on Soviet Approaches to Public International Law", *Columbia Law Review*, 70(2), s. 218-235.
- Candan, T. K. (2014), Neoliberal Laboratuvar Şili: Türkiye ile Benzerlikle, Farklar, Kıyaslar, Notabene Yayınları, 1. Baskı, Ankara.
- Carment, D. (2003), Assessing State Failure: Implications for Theory and Policy, *Third World Quarterly*, Vol. 24, No. 3, s. 407-427.
- Carnoy, M. (2015), Devlet ve Siyaset Teorisi, (çev.) Simten Çoşar v.d., Dipnot Yayınları, Ankara.
- Carty, A. (2007), Philosophy of International Law, Edinburg University Press, Edinburg.
- Cherviatsova, A. ve Yarmysh, O. (2017), Soviet International Law: Between Slogans and Practice, *Journal of the history of International Law*, 19, s. 296-327.
- Chimni, B. S. (2004), An Outline of a Marxist Course on Public International Law, *Leiden Journal of International Law*, 17, s. 1-30.
- Chimni, B. S. (2004a), An Outline of a Marxist Course on Public International Law. *Leiden Journal of International Law*, 17, pp 1-30.
- Chimni, B. S. (2004b), International Institutions Today: An Imperial Global State in the Making, *EJIL*, Vol. 15 No. 1, 1-37.
- Chimni, B. S. (2006), Third World Approaches to International Law: A Manifesto, *International Community Law Review*, 8(1), s. 3-27.
- Chimni, B. S. (2010), International Financial Institutions and International Law: A Third World Perspective, Daniel D. Bradlow and David B. Hunter (eds.), *International Financial Institutions and International Law*, Kluwer Law International, The Netherlands, s. 31-62.
- Chimni, B. S. (2012), Capitalism, Imperialism, and International Law in the Twenty-First Century, *Oregon Review of International Law*, Vol. 14/1 s. 17-45.
- Chimni, B. S. (2017), *International Law and World Order: A Critique of Contemporary Approaches*, Second Edition, Cambridge University Press, Cambridge.
- Chomsky, N. (1999), The New Military Humanism: Lessons from Kosovo, Common Courage Press.
- Chossudovsky, M. (2010), Amerika'nın "Terörizme Karşı Savaşı", (çev.), Alpaslan Işıklı, İmge Kitabevi, Ankara.
- Christine, B. (1982), Hegemony and Consent: A Political Strategy, (ed.) Anne Showstack Sassoon, Approaches to Gramsci, Writers and Readers Publishing, London.

CNN, 15 Nisan 2013, Why the war in Iraq was fought for Big Oil, CNN: 07.02.2023 tarihinde <https://edition.cnn.com/2013/03/19/opinion/iraq-war-oil-juhasz/index.html#:~:text=From%20ExxonMobil%20and%20Chevron%20to,set%20up%20shop%20in%20Iraq.> adresinden alındı.

Coalition Provisional Authority, Order Number 18, 2003, Measures To Ensure The Independence of The Central Bank of Iraq, 05.04.2023 tarihinde https://govinfo.library.unt.edu/cpa-iraq/regulations/20030707_CPAORD_18_Independence_of_the_Central_Bank_of_Iraq.pdf adresinden alındı.

Coalition Provisional Authority, Order Number 37, 2003, Tax Strategy For 2003, 05.04.2023 tarihinde https://govinfo.library.unt.edu/cpa-iraq/regulations/20030919_CPAORD_37_Tax_Strategy_for_2003.pdf adresinden alındı.

Coalition Provisional Authority, Order Number 39, 2003, Foreign Investment, 05.04.2023 tarihinde https://govinfo.library.unt.edu/cpa-iraq/regulations/20031220_CPAORD_39_Foreign_Investment_.pdf adresinden alındı.

Coalition Provisional Authority, Order Number 49, 2004, Tax Strategy of 2004, 05.04.2023 tarihinde https://govinfo.library.unt.edu/cpa-iraq/regulations/20040220_CPAORD_49_Tax_Strategy_of_2004_with_Annex_and_Ex_Note.pdf adresinden alındı.

Coatsworth, J. (2010), The Cambridge History of The Cold War, Volume III Endings, (Ed.) Melvyn P. Leffler ve Odd Arne Westad, Cambridge University Press.

Collins, H. (2016), Marksizm ve Hukuk, (çev.) Umre Deniz Tuna, 2. Baskı, Dipnot: Ankara.

Collins, H. (2016), Marksizm ve Hukuk, (Çev.) Umut Deniz Tuna, Dipnot Yayınları, Ankara.

Congressional Research Service, (2023), South Korea: Background and U.S. Relations, 01.05.2023 tarihinde <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF10165> adresinden alındı.

Cox, R. W. (1981), Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory, Millennium Journal of International Studies, 10(2), s. 126-155.

Cox, R. W. ve Sinclair, T. J. (1996), Approaches to World Order, Cambridge University Press, Cambridge.

Crandall, R. (2006), Gunboat Democracy: U.S. Interventions in the Dominican Republic, Grenada, and Panama, Rowman & Littlefield Publishers.

Cummings, B. (2005), Korea's Place In the Sun-A Modern History, W. W. Norton & Company Inc, New York.

Cutler, A. C. (2005), Gramsci, Law, and the Culture of Global Capitalism, *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 8(4), s. 527-542.

Çakmak, H. (2013), ABD'nin Askeri Müdahaleleri: 1801'den Günümüze, (Ed.) Haydar Çakmak, ABD'nin Kore'ye Askeri Müdahalesi, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Çelebi, H. ve Özdemir, A. M. (2010), "Uluslararası Hukukta Eleştirel Yaklaşımlar", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 7, Sayı 25, s. 69-90.

Dalar, M. (2015), Kendi Kaderini Tayin Hakkı Kavramı, Federasyon ve Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 20, Sayı: 32, s. 13-57.

Dalar, M. (2021), Marksizm'in Uluslararası Hukuk Yaklaşımı, *International Journal of Social Inquiry*, Cilt: 14, Sayı: 2, s. 541-568.

Demir, G. (2001), Küreselleşme Üzerine, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 56, Sayı: 1, s. 73-104.

Demirli, A. ve Özdemir, A. M. (2019), “Uluslararası Hukuku Dönemselleştirmek: Pozitivist Söylem ve Ötesi”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 16, Sayı 63, s. 51-67.

Denk, E. (2005), Güle Güle Uluslararası Hukuk, Cehenneme Kadar Yolun Var, *Birikim Dergisi*, sayı: 190, s. 71-96.

Devine, J. (2014), What Really Happened in Chile: The CIA, the Coup Against Allende, and the Rise of Pinochet, *Foreign Affairs*, Vol. 93, No. 4, s. 26-35.

Donham, D. L. (2015), Modes of Production, *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 2. Baskı, Cilt: 15, s.714–717.

Douzinis, C. (2006), Postmodern Just Wars and the New World Order, *Journal of Human Rights*, 5 (3), s. 355-375.

Doyle, M. (1986), *Empires*, Cornell University Press, Ithaca and London.

Doyle, M. (2015), *The Question of Intervention*, Yale University Press, London.

Doyle, M. W. (1986), Liberalism and World Politics, *The American Political Science Review*, Vol. 80, No. 4, s. 1151-1169.

Durst, D. C. (2005), Hegel’s Conception of the Ethical and Gramsci’s Notion of Hegemony, *Contemporary Political Theory*, 4, s. 175-191.

Durusoy, S. (2009), Kriz Sonrası Küresel Kapitalizmin Geleceği, *Alternatif Politika*, Cilt: 1, Sayı: 3, s. 363-389

EEAS, (2023), The European Union and the Dominican Republic, 18.04.2023 tarihinde https://www.eeas.europa.eu/dominican-republic/european-union-and-dominican-republic_en?s=138 adresinden alındı.

EEAS, 18 Kasım 2021, The European Union and Iraq, EEAS: 10.02.2023 tarihinde https://www.eeas.europa.eu/iraq/european-union-and-iraq_en?s=199 adresinden alındı.

Egan, D. (2001), The Limits of Internationalization: a Neo-Gramscian Analysis of the Multilateral Agreement On Investment, *Critical Sociology*, Vol: 27(3), s. 74-97.

Ellis, D. (2008), Lehman suffers nearly \$4 billion loss, *CNN Money*, <https://money.cnn.com/2008/09/10/news/companies/lehman/>, Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2022

Erçel, K. (2019), ABD’ye Özgü Kavramlar Sözlüğü – Yeşil Yeni Mutabakat (I) (Green New Deal), 20 Mart 2020 tarihinde *Birikim Dergisi*: <https://birikimdergisi.com/haftalik/9411/abdye-ozgu-kavramlar-sozlugu-yesil-yeni-mutabakat-i-green-new-deal> adresinden alındı.

Erhan, Ç. (1996), “Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51/1, s. 275-287.

Eslava, L. ve Pahuja, S. (2012), Beyond the (Post)Colonial: TWAIL and the Everyday Life of International Law, *Law and Politics in Africa, Asia and LatinAmerica, Nomos*, Vol. 45, No. 2 (2012), s. 195-221.

EUCO 7/1/11 REV 1 (2011), 11 Mart 2011 European Council Declaration, 19 Nisan 2023 tarihinde https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/119780.pdf adresinden alındı.

Evans, G. (2008), *The Responsibility to Protect: Ending Mass Atrocity Crimes Once and For All*, Brookings Institution Press.

Falk, R. (2004), *The Declining World Order: America's Imperial Geopolitics*, Routledge, New York and London.

- Farrands, C. ve Worth, O. (2005), "Critical theory in Global Political Economy: Critique? Knowledge? Emancipation?", *Capital and Class*, 85, s. 43-61.
- Faulconer, M. W. (2020), The Mosaddeq Coup: Cold War Strategy, Oil, and American Ideals, *The Macksey Journal*, Vol. 1, Article 214.
- Fawcett, L. (2023), The Iraq War 20 years on: towards a new regional architecture, *International Affairs*, 99(2), s. 567-585.
- Feller, A. H. (1950), Part II-The United Nations, *International Law and Korea*, Proceedings of the Section of International and Comparative Law, s. 21-24.
- Femia, J. (2015), Gramsci, Machiavelli ve Uluslararası İlişkiler, (Der.) Faruk Yalvaç, *Uluslararası İlişkiler ve Siyasal Düşünce*, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, İstanbul.
- Fenwick, C. G. (1966), The Dominican Republic: Intervention or Collective Self-Defense, *The American Journal of International Law*, Vol. 60, No. 1, s. 64-67.
- Fernald, J. (2016), Reassessing Longer-Run US Growth: How Low?, Federal Reserve Bank of San Francisco, <http://www.frbsf.org/economic-research/publications/working-papers/wp2016-18.pdf>
- Fidler, D. (2001), The Return of the Standard of Civilization, *Chicago Journal of International Law*, Vol. 2, No. 1, s. 137-157.
- Fidler, D. (2003), Revolt Against or From Within the West? TWAIL, the Developing World, and the Future Direction of International Law, *Chinese JIL*, s. 29-76.
- Finnemore, M. (2004), *The Purpose of Intervention: Changing Beliefs About the Use of Force*, Cornell University Press, Ithaca and London.
- Fisher, L. (1995), The Korean War: On What Legal Basis Did Truman Act?, *The American Journal of International Law*, Vol. 89, No. 1, s. 21-39.
- Fontenot, P. E. (2019), Revolutions, Coups, and Regrets: U.S. Intervention in Latin America during the Cold War, *University of Hawai'i, at Hilo HOHONU*, Vol. 17, s. 13-18.
- Foucault, F. (1984), *Nietzsche, Genealogy and History*, (ed.) Paul Rabinow, *The Foucault Reader*, Pantheon Books, New York.
- Friedman, M. (2002), *Capitalism and Freedom*, The University of Chicago Press, Chicago and London.
- Friedman, T. (1999), A Manifesto for the Fast World, 17.11.2021 tarihinde The New York Times Magazine: <https://www.nytimes.com/1999/03/28/magazine/a-manifesto-for-the-fast-world.html> adresinden alındı.
- Fulcher, J. (2004), *Capitalism: A Very Short Introduction*, Oxford University Press, New York.
- Fülberth, G. (2010), *Kapitalizmin Kısa Tarihi*, (Çev.) Sadık Usta, Yordam Kitap, İstanbul.
- Gamble, A. (1988), *The Free Economy and the Strong State: the Politics of Thatcherism*, Macmillan Education.
- Gathii, J. T. (2000), Rejoinder: Twailing International Law, *Michigan Law Review*, Vol. 98, s. 2066-2071.
- Gathii, J. T. (2007), Alternative and Critical: The Contribution of Research and Scholarship on Developing Countries to International Legal Theory, *Harvard International Law Journal*, Vol. 41, s. 263-275.
- Germain, R. ve Kenny, M. (2015), Gramsci'yi Anlamak: Uluslararası İlişkiler Teorisi ve Yeni Gramsciciler, (Der.) Faruk Yalvaç, *Uluslararası İlişkiler ve Siyasal Düşünce*, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, İstanbul.

- Gill, S. (1993), *Epistemology, Ontology, and the Italian School*, (ed.) Stephen Gill, Gramsci, Historical Materialism and International Relations, Cambridge University Press.
- Gill, S. ve Law, D. (1993), *Global Hegemony and the Structural Power of Capital*, (ed.) Stephen Gill, Gramsci, Historical Materialism and International Relations, Cambridge University Press.
- Gills, B. (2003). *Dünya Sisteminde Hegemonik Geçişler*. Andre Gunder Frank ve Barry Gills (der.). *Dünya Sistemi: Beş Yüzyıllık mı Beş Binyıllık mı?* Çev. Esin Soğancılar. Ankara: İmge.
- Gills, B. ve Frank, A. G. (2003). *Kümülatif Birikim*. Andre Gunder Frank ve Barry Gills (der.). *Dünya Sistemi: Beş Yüzyıllık mı Beş Binyıllık mı?* Çev. Esin Soğancılar. Ankara: İmge.
- Gilpin, R. (2001), *Global Political Economy: Understanding The International Economic Order*, Princeton University Press.
- Gönlübol, M. (1961), *Devletler Hukukunda Sovyet Görüşü*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 16, Sayı 03, s. 55-89.
- Gramsci, A. (1971), *Prison Notebooks*, London: Lawrence & Wishart.
- Gramsci, A. (1971), *Selections From The Prison Notebooks*, (eds.) Quintin Hoare and Geoffrey Nowell Smith, International Publishers, New York.
- Gramsci, A. (1971), *Selections From the Prison Notebooks*, International Publishers, New York.
- Gray, C. (2014), *The Use of Force and The International Legal Order*, (ed.) Malcolm Evans, International Law, Fourth Edition, Oxford University Press, s. 618-648.
- Griffiths, M., O' Callaghan, T. ve Roach, S. (2013), *Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, (Çev.) CESRAN, Nobel Yayınları, Ankara.
- Griffiths, M., Roach, S. ve Salamon, S. (2011), *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*, (Çev.) CESRAN, Nobel Yayınları, Ankara.
- Guttmann, R. (2002), *Money and Credit in Regulation Theory*, (eds.) R. Boyer ve Y. Saillard, *Regulation Theory: The State of the Art*, Routledge, London ve New York, s. 57-63.
- Güzelsarı, S. (2007), *Küresel Kapitalizm ve Devletin Dönüşümü: Türkiye'de Mali İdarede Yeniden Yapılanma*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (Yönetim Bilimleri) Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Habermann, F. (2014), *The good news: No capitalism without growth*, 20 Aralık 2020 tarihinde Degrowth: <https://www.degrowth.info/blog/the-good-news-no-capitalism-without-growth> adresinden alındı.
- Hardt, M. ve Negri, A. (2000), *Empire*, Harvard University Press, London.
- Hardt, M. ve Negri, A. (2003), *İmparatorluk*, (Çev: Abdullah Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Harris, D. J. (1972), *On Marx's Scheme of Reproduction and Accumulation*, *Journal of Political Economy*, 80(3, Part 1), 505-522, <https://doi.org/10.1086/259902>
- Harvey, D. (1997), *Postmodernliğin Durumu: Kültürel Değişimin Kökenleri*, (çev.) Sungur Savran, Metis Yayınları, İstanbul.
- Harvey, D. (2003), *The New Imperialism*, Oxford University Press.
- Harvey, D. (2012), *Sermaye Muamması: Kapitalizmin Krizleri*, (Çev. Sungur Savran), Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Hayes, A. (2022), *What Are the Most Important Aspects of a Capitalist System?*, 15 Ağustos 2022 tarihinde Investopedia: <https://www.investopedia.com/ask/answers/040715/what-are-most-important-aspects-capitalist-system.asp> adresinden alındı.

Hazard, J. N. (1990), "New Thinking" in Soviet Approaches to International Politics and Law", *Pace International Law Review*, 2(1), s. 1-19.

Heywood, A. (2013), *Küresel Siyaset*, (Çev.) Nasuh Uslu ve Haluk Özdemir, Adres Yayınları, Ankara.

Hildebrand, J. (1968), Soviet International Law: An Exemplar for Optimal Decision Theory Analysis, 20(1), *Case Western Reserve Law Review*, s. 141-250.

Hilferding, R. (1981), *Finance capital: A study of the latest phase of capitalist development*, Çev. Morris Watnick and Sam Gordon, Routledge and Kegan Paul, London, Boston and Henley.

Hobsbawm, E. (2005), *Devrim Çağı: 1789-1848*, (Çev.) Bahadır Sina Şener, Dost Kitabevi, Ankara.

Hobsbawm, E. (2014), *Kısa 20. Yüzyıl: 1914-1991 Aşırıliklar Çağı*, (Çev.) Yavuz Alogan, Everest Yayınları, İstanbul.

Holzgrefe, J. L. ve Keohane, R. (2003), *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal, and Political Dilemmas*, Cambridge University Press.

Howard, M. C. ve King, J. E., (1999), "Whatever Happened to Imperialism?", Chilcote, Ronald (der.), *Political Economy of Imperialism: Critical Appraisals*, Springer: Science+Business Media, LLC, New York, s. 19-40.

Hunt, A. (1993), *Explorations in Law and Society: Towards a Constitutive Theory of Law*, Londra ve New York, Routledge.

Hurrell, A. (2007), *On Global Order: Power, Values, and the Constitution of International Society*, Oxford University Press.

Hymer, S. (1972), *The Multinational Corporation and the Law of Uneven Development*, *Economics and World Order*, J.H. Bhagwati (ed.), Macmillan, New York, s.113-140.

ICISS (2001), *The Responsibility To Protect*, Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty, Kanada.

Igwe, C. S. (2009), *Dehumanising International Law or Responding To A New Reality?: A Critical Analysis Of Post-9/11 Suggested Changes to The Laws of War*, A Dissertation Submitted to The Faculty of Graduate

Ikenberry, J. (2011), *The Future of the Liberal World Order: Internationalism After America*, *Foreign Affairs*, Vol. 90, No. 3 pp. 56-68.

IMF Country Report No. 22/283, Request For An Arrangement Under The Flexible Credit Line and Cancellation of The Arrangement Under The Short-Term Liquidity Line-Press Release; Staff Report, Staff Supplement And Statement By The Executive Director For Chile, International Monetary Fund, Washington, D.C.

IMF, Iraq: Transactions with the Fund, IMF: 06.02.2023 tarihinde https://www.imf.org/external/np/fin/tad/extrans1.aspx?memberKey1=460&endDate=2099%2D12%2D31&finposition_flag=YES adresinden alındı.

Independent, 2017, Syria missile strike: Donald Trump calls on 'all civilised nations to end the slaughter and bloodshed', Independent: 10.05.2023 tarihinde <https://www.independent.co.uk/news/world/americas/us-politics/donald-trump-latest-syria-missile-strike-tomahawk-cruise-missile-homs-a7671416.html> adresinden alındı.

Iraq Hydrocarbons Legal Framework, 2007, Revenue Watch Institute: 07.02.2023 tarihinde https://resourcegovernance.org/sites/default/files/RWI_YahiaSaid_HydrocarbonFramework_071707.pdf adresinden alındı.

Israeli, O. (2013), The Circuitous Nature of Operation Ajax, *Middle Eastern Studies*, 49(2), s. 246-262.

Işıktaç, Y. ve Koloş, U. (2017), Hukuk Sosyolojisi, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

İnan, R. B. (2021), Kent Hukukunun Ekonomi Politikası: Türkiye Örneği, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.

İnsel, A. (2001), Mali Sermaye Birikimi Rejimi, Birikim Dergisi, Sayı: 145, 15 Şubat 2021 tarihinde Birikim Dergisi: <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-145-mayis-2001/2336/mali-sermaye-birikimi-rejimi/5505> adresinden alındı.

Jahan, S. ve Mahmud, A. S. (2015), What Is Capitalism?, Finance & Development, Vol. 52, No. 2, s. 44-45.

James, M. (1983), World Order Studies and International Political Economy, Alternatives, 9(3), s.325-349.

Jessop, B. (1990), State Theory Putting the Capitalist State in Its Place, Polity Press.

Jessop, B. (2008), Devlet Teorisi, (Çev.) Ahmet Özcan, Epos Yayınları, Ankara.

Jessop, B. (2009), Kapitalist Devletin Geleceği, (Çev.) Ahmet Özcan, Epos Yayınları, Ankara.

Jones, F. (2016), Engaging the World: Anthony Lake and American Grand Strategy: 1993–1997, The Historical Journal, Cilt: 59(3), s. 869-901.

Jonsson, G. (2017), The United Nations Development Programme and the Two Koreas, International Journal of Korean Studies, Vol. 21, no 2, s. 1-23.

Karahanoğulları, O. (2003), “Marksizm ve Hukuk” Yazın İncelemesi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 58(3), s. 197-231.

Karahanoğulları, O. (2003), “Marksizm ve Hukuk”, (ed.) Marksizm ve ..., İmge Yayınevi, 1. Baskı, s. 45-95.

Karahanoğulları, O. (2017), Marksizm ve Hukuk: Diyalektik Hukuk Bilimi, Yordam Kitap, İstanbul.

Kedikli, U. (2005), BM Antlaşması’nda Meşru Müdafaa Hakkı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Kedikli, U. (2021), 2011 Devrimi ve Sonrası Libya’daki Gelişmeler ve Türkiye’nin Tutumu, (Ed.) Umut Kedikli ve Gökhan Telatar, Bölgesel Güvenlik Sorunları Ekseninde Türkiye, Nobel Yayınevi, Ankara.

Kelleci, T. ve Bodur Ün, M. (2017), TWAIL ve Yeni Bir Hâkimiyet Aracı Olarak Koruma Sorumluluğu (R2P): Libya Örneği, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 14, Sayı 56, s. 89-104.

Kennedy, P. (1988), The Rise and Fall of the Greta Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000, Unwin Hyman Limited, London.

Keyder, Ç. (1996), Ulusal Kalkınmacılığın İflası, Metis, İstanbul.

Khosla, M. (2007), The TWAIL Discourse: The Emergence of a New Phase, International Community Law Review, 9, s. 291–304.

Kınacıoğlu, M. (2012), 'War on Terror' and Hegemony: International Law-Making Regarding Terrorism After 9/11, *Uluslararası İlişkiler*, Volume: 8, No: 32, s. 67-83.

Kim, H.(1992), The Influence of The American Constitution on South Korean Constitutional Development Since 1948, Asian Perspective, Vol. 16, No. 2, s.25-42.

Kim, I. C., Kim, M. ve Boyer, W. W. (1994), Privatization of South Korea's Public Enterprises, The Journal of Developing Areas, Vol. 28, No. 2, s. 157-166.

Kingsley, P. (2012), Financial crisis: timeline, The Guardian, <https://www.theguardian.com/business/2012/aug/07/credit-crunch-boom-bust-timeline>, erişim tarihi: 10 Mayıs 2022

Knox, R. (2009), Marxism, International Law, and Political Strategy, *Leiden Journal of International Law*, 22, s. 413-436.

Knox, R. (2014), Critical Examination of the Concept of Imperialism in Marxist and Third World Approaches to International Law, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Department of Law of the London School of Economics, London.

Knudsen, T. B. (1996), Humanitarian Intervention Revisited: Post-Cold War Responses to Classical Problems, *International Peacekeepings*, 3(4), s. 146-165.

Kolb, R. (2003), Note on Humanitarian Intervention, *IRRC*, No: 85, s. 119-134.

Kornbluh, P. (2013), The Pinochet File A Declassified Dossier on Atrocity and Accountability, New Press, New York and London.

Koshy, S. (1999), "From Cold War to Trade War: Neocolonialism and Human Rights", *Social Text*, 58, s. 1-32.

Koskenniemi, M. (2002), 'The Lady Doth Protest Too Much' Kosovo, and the Turn to Ethics in International Law, *The Modern Law Review*, Vol. 65, No. 2, s. 159-175.

Koskenniemi, M. (2004), International Law and Hegemony: a Reconfiguration, *Cambridge Review of International Affairs*, 17(2), s. 197-218.

Koskenniemi, M. (2011), *The Politics of International Law*, Hart Publishing, Oxford.

Krasner, K. (1999), *Sovereignty: Organized Hypocrisy*, Princeton University Press.

Krisch, N. (2005), International Law in Times of Hegemony: Unequal Power and the Shaping of the International Legal Order, *The European Journal of International Law* Vol. 16 no.3, s. 369-408.

Kroncke, J. (2021), There is no International Legal Order Beyond Capitalism, 12.12.2021 tarihinde Legal History-JOTWELL: <https://legalhist.jotwell.com/there-is-no-international-legal-order-beyond-capitalism/>, adresinden alındı.

Kunz, J. L. (1951), Legality of the Security Council Resolutions of June 25 and 27, 1950, *The American Journal of International Law*, Vol. 45, No. 1., s. 137-142.

Kur, C. (2019), The Historical Role of The United Nations on The Korean Peninsula: The Case of The Korean War and South Korea, (Ed.) Muharrem Hilmi Özev ve Aydın Erdoğan, *The United Nations and its Conflict Resolution Role*, Istanbul University Press, İstanbul.

Lake, A. (1993), From Containment to Enlargement, 15 Şubat 2021 tarihinde Clinton Digital Library: <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/9013> adresinden alındı.

Landes, D. (1998), *The Wealth and Poverty of Nations: Why Some Are So Rich and Some So Poor*, Norton and Company.

Lapenna, I. (1963), "The Legal Aspects and Political Significance of the Soviet Concept of Co-existence", *The International and Comparative Law Quarterly*, 12(3), s.737-778.

Laura Stoler, A. (2006), On Degrees of Imperial Sovereignty, *Public Culture*, 18(1), s.125-146.

Lebowitz, M. (2021), Know Your Enemy: How to Defeat Capitalism, 23 Ekim 2021 tarihinde LINKS (International Journal of Socialist Renewal): https://socialist-alliance.org/sites/default/files/know_your_enemy.pdf adresinden alındı.

Lee, S. ve Lee, H. E. (2020), Korea: From Norm Taker to Norm Maker in International Law, *Asian Yearbook of International Law*, Volume 26, s. 3-108.

Lenin, V. (Tarihsiz), Karl Marks'ın Hayatı, Felsefesi Sosyolojisi, (Çev. Hikmet Kıvılcımlı), Bozkurt Matbaası, İstanbul.

Lew, Y. I. (2000), Brief History Of Korea: A Bird's Eye View, The Korea Society, New York.

Library of Congress, President Franklin Delano Roosevelt and the New Deal, 14 Ekim 2019 tarihinde <https://www.loc.gov/classroom-materials/united-states-history-primary-source-timeline/great-depression-and-world-war-ii-1929-1945/franklin-delano-roosevelt-and-the-new-deal/> adresinden alındı.

Lipietz, A. (1987), Mirages and Miracles: Crisis of Global Fordism, (Çev.) David Macey, Verso Yayınları, Londra.

Lodhi, A. (1975), Soviet Concept of International Law and International Relations, *Pakistan Horizon*, Vol. 28, No. 3, s. 3-37.

Lordon, F. (2002), Regulation Theory and Economic Policy, (eds.) R. Boyer, & Y. Saillard, Regulation Theory: The State of the Art, Routledge, London and New York, s. 129-137.

Luxemburg, R. (2003), The Accumulation of Capital, (Çev.) Agnes Schwarzschild, Routledge, London and New York.

Luxemburg, R. (2003), The Accumulation of Capital, Routledge Classics, London and New York.

Luxemburg, R. (2004), Sermaye Birikimi, (Çev. Tayfun Ertan), Belge Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

Lyou, B. (1986), Peace and Unification in Korea and International Law, Occasional Papers/Reprints Series in Contemporary Asian Studies, School of Law University of Maryland.

Maddison, A. (2001), The World Economy: A Millennial Perspective, OECD: Development Centre Studies.

Magdoff, F. (2006), The explosion of debt and speculation, *Monthly Review*, 58(6), s. 1-23.

Magdoff, H. (1978), Imperialism: From the Colonial Age to the Present, Monthly Review Press.

Malksoo, L. (2008), "The History of International Legal Theory in Russia: A Civilizational Dialogue with Europe", *The European Journal of International Law*, 19(1), s. 211-232.

Mandel, E. (2008), Geç Kapitalizm, Çev. Candan Badem, Versus, İstanbul.

Maree, M. F., Khader, S. H. ve Khalaf, Y. A. (2022), US military existence in Iraq: tasks and challenges, *Journal of STEPS for Humanities and Social Sciences*, Vol. 1, No: 3, s. 1-15.

Marks, S. (2008), "Introduction", International Law on The Left Re-Examining Marxist Legacies, (Ed.) Susan Marks, Cambridge University Press.

Martin, L. L. (1992), Interests, power, and multilateralism, *International Organization*, 46, s. 765-792.

Marx, K. (1859), A Contribution to the Critique of Political Economy: Preface, 30 Temmuz 2020 tarihinde <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1859/critique-pol-economy/preface.htm> adresinden alındı. (Bu çevrimiçi kitabın orijinal hali: Marx, Karl 1977, A Contribution to the Critique of Political Economy, Progress Publishers, Moscow).

Marx, K. (1859). A Contribution to the Critique of Political Economy, Progress Publishers, Moscow, <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1859/critique-pol-economy/preface.htm>.

Marx, K. (1976), Capital: A Critique of Political Economy, Volume 1, (Çev.) Ben Fowkes, Penguin Books.

Marx, K. (1992), Capital: A Critique of Political Economy, 2. Cilt, Penguin Books.

- Marx, K. (1993), *Grundrisse: Foundations of the Critique of Political Economy*, Penguin Books.
- Marx, K. (2003), *Kapital: Kapitalist Üretim Eleştirel Bir Tahlili*, 1. Cilt, Çev. Alaattin Bilgi, 3. Baskı, Eriş Yayınları.
- Marx, K. (2004), *Kapital: Ekonomi Politğin Eleştirisi*, İkinci Cilt, Alaattin Bilgi (Çev.), Eriş Yayınları. (Bu eser ilk olarak Sol Yayınları tarafından 1974 yılında şu orijinal eserden çevrilerek yayınlanmıştır: Karl Marx, *A Critical Analysis of Capitalist Production*, Volume II, Progress Publishers, Moscow).
- Marx, K. (2004), *Kapital: Kapitalist Üretim Eleştirel Bir Tahlili*, (Çev.) Alaattin Bilgi, 1. Cilt, Yedinci Baskı, Sol Yayınları, Ankara.
- Marx, K. ve Engels, F. (2007), *The Communist Manifesto*, International Publishers, New York.
- Marx, K. ve Engels, F. (2009), *Felsefe İncelemeleri*, (Çev.) Cem Eroğul, Yordam Kitap, İstanbul.
- Marx, K. ve Engels, F. (2013), *Devlet ve Hukuk Üzerine*, (Çev.) ve (Der.) Rona Serozan, Çağdaş Hukukçular Derneği Yayınları, İstanbul.
- Matherly, C. (2013), *Operation Ajax: Roots of a Tree Grown in Distrust*, Military History, Saber and Scroll Journal, Volume II, Issue IV.
- McCormick, T. (1995), *America's Half-Century: United States Foreign Policy in The Cold War And After*, The Johns Hopkins University Press.
- McLellan, D. (2012), *İdeoloji*, (çev.) Barış Yıldırım, 3. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- McWhinney, E. (1963) "Soviet and Western International Law and the Cold War in the Era of Bipolarity: Inter-Block Law in a Nuclear Age", *The Canadian Yearbook of International Law*, 1, s. 40-81.
- Mickelson, K. (1998), *Rhetoric and Rage: Third World Voices in International Legal Discourse*, *Wisconsin International Law Journal*, Vol. 16, No. 2, s. 353-419.
- Mieville, C. (2004), *The Commodity-Form Theory of International Law: An Introduction*, *Leiden Journal of International Law*, 17, s. 271-302.
- Mieville, C. (2005), *Between Equal Rights: A Marxist Theory of International Law*, Brill Academic Publishers. Leiden.
- Mieville, C. (2008), *The Commodity-Form Theory of International Law*, (Ed.) Marx, Susan, *International Law on the Left*, Cambridge University Press, Cambridge, s. 92-131.
- Military Bases, US Military Bases in Iraq, 09.02.2023 tarihinde <https://militarybases.com/overseas/iraq/> adresinden alındı.
- Millis, W. (ed.) (1952), *The Forrestal Diaries: The Inner History of The Cold War*, Cassel, London.
- Mitchell, K. (2009), *Democratisation, External Exposure and State Food Distribution in The Dominican Republic*, *Bulletin of Latin American Research*, Vol. 28, No. 2, s. 204-226.
- Monbiot, G. (2019), *Dare to declare capitalism dead – before it takes us all down with it*, 10 Ocak 2021 tarihinde *The Guardian*: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2019/apr/25/capitalism-economic-system-survival-earth> adresinden alındı.
- Moore, S. W. (1989), *Marx, Engels ve Lenin'de Devlet Kuramı*, (Çev.) Ahmet Cumhuri Aytulun, Simge Yayınları, İstanbul.
- Mouffe, C. (1979), "Introduction", (Ed.) Mouffe, Chantal, *Gramsci and Marxist Theory*, Routledge and Kegan Paul, London, s. 1-29.

Mouffe, C. (1979), *Hegemony and Ideology in Gramsci*, (der.) Chantal Mouffe, Gramsci and Marxist Theory, Routledge, London.

Mutua, M. (2000), "What is TWAIL?", 94 Proceedings of the ASIL Ann. Meeting 31, s. 31-38.

Mutua, M. (2002), *Human Rights: A Political and Cultural Critique*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia.

Natarajan, U. (2007), *A Third World Approach to Debating the Legality of the Iraq War*, International Community Law Review, 9, s. 405-426.

Natarajan, U. (2008), *The 2003 Iraq Invasion and the Nature of International Law: Third World Approaches to the Legal Debate*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Australian National University.

NATO, 11 Nisan 2023, Relations with Iraq, NATO: 08.02.2023 tarihinde https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_88247.htm adresinden alındı.

Neocleous, M. (2012), *International Law as Primitive Accumulation; Or, the Secret of Systematic Colonization*, The European Journal of International Law Vol. 23, no. 4, s. 941-962.

Nicaragua Case (1986), *Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*, International Court of Justice, <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf>

Nye, J. ve Welch, D. (2013), *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, (Çev.) Renan Akman, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Office of the Historian (1945), *Foreign Relations of The United States: Diplomatic Papers, 1945, General: Political and Economic Matters, Volume II, Record by the United Kingdom Delegation of a Meeting at the Moscow Conference of Foreign Ministers*, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v02/d239>

Okafor, O. C. (2005), *Newness, Imperialism, and International Legal Reform in Our Time: A Twail Perspective*, *Osgoode Hall Law Journal*, Vol. 43, s. 171-19.

Okoronkwo, P. L. (2005), *Economic Globalization, Refugee Production, and The Undermining of International Law: A Third World Perspective*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, York University, Kanada.

Okur, M. A. (2015), *Gramsci, Cox ve Hegemonya: Yerelden Küresele, İktidarın Sosyolojisi Üzerine*, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 12, Sayı 46, s. 131-151.

Okur, M. A. ve Ongur, H. Ö. (2014), *Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Teori*, (Der.) Ramazan Gözen, *Uluslararası İlişkiler Teorileri, İletişim*, İstanbul.

Oliver, R. D. (1972), *Soviet international law: theory and practice*, Honors Theses, Paper 660.

Ongun, T. (2012), *1980'lerden Küresel Krize Dünya Ekonomisi, Ekonomik Yaklaşım*, Cilt: 23, Özel Sayı, s. 39-76.

Orford, A. (1999), *Muscular Humanitarianism: Reading the Narratives of the New Interventionism*, *EJIL*, Vol.10, No.4, s.679-711.

Orford, A. (2009), *Jurisdiction Without T Jurisdiction Without Territory: From the Holy Roman Empire om the Holy Roman Empire to the Responsibility to Protect*, *Michigan Journal of International Law*, Volume 30, Issue 3, 981-1015.

Oyan, O. (2022), "Ortodoks mu olsun, heteredoks mu?", <https://www.birgun.net/haber/ortodoks-mu-olsun-heteredoks-mu-37340>, Birgün Pazar, 16.01.2022, Erişim Tarihi: 24.04.2022.

Özbudun, S. ve Uysal, G. (2012), *50 soruda Antropoloji, Bilim ve Gelecek Kitaplığı*, İstanbul.

Özdemir, A. M. (2008), *Sözün Mülkiyeti*, Dipnot Yayınları, Ankara.

- Özdemir, A. M. (2010), *Ulusların Sefaleti, İmge Kitabevi Yayınları*, 1. Baskı, Ankara.
- Özdemir, A. M. (2011), *Güç Buyruk Düzen, İmge Kitabevi*, 1. Baskı.
- Özdemir, A. M. (2014), *İşi Düzenleyen Hukuk: Bir İlişkinin Anatomisi, Emeğin Kitabı*, (ed.) Melda Yaman v.d., *Sosyal Araştırmalar Vakfı*, İstanbul, s. 127-157.
- Özdemir, A. M. (2019), *Marksizm Hukukun Nesnesi Üzerine Konuştuğunda*, 17 Mart 2020 tarihinde Hukuk Defterleri: <https://hukukdefterleri.com/marksizm-hukukun-nesnesi-uzerine-konustugunda/> adresinden alındı.
- Özdemir, A. M. v.d., (2012), *Üçüncü Dünyacılık Küreselleşirken?: Uluslararası Düzenlemenin Değişen Eleştirisi*, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 45, Sayı 1, s.21-50.
- Pal, M. (2012), *The Politics of Extraterritoriality: A Historical Sociology of Public International Law*, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, University of Sussex, England.
- Park, H. (1983), *American Involvement in the Korean War*, *The History Teacher*, Vol. 16, No. 2, s. 249-263.
- Pasukanis, E. (2002), *Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm*, (Çev.) Onur Karahanoğulları, *Birikim Yayınları*, İstanbul.
- Pasukanis, E. (2003), *The General Theory of Law and Marxism*, *Transaction Publishers*, New Brunswick (U.S.A.) and London (U.K.).
- Paul, H. (2000), *The 'Rogue State' Image in American Foreign Policy*, *Global Society*, 14(2), s. 297-310.
- Payandeh, M. (2012), *The United Nations, Military Intervention, and Regime Change in Libya*, *Virginia Journal of International Law*, Vol. 52, No. 2, s. 355-403.
- Pazarcı, H. (2014), *Uluslararası Hukuk*, *Turhan Kitabevi*, Ankara.
- Perkins, J. (2019), *Bir Ekonomik Tetikçinin İtirafı*, (Çev.) Murat Kayı, *April Yayıncılık*, İstanbul.
- Piers B. ve Alan H., (1988), *Law and the Constitution of Soviet Society: The Case of Comrade Lenin*, *Law & Society Review*, 22(3), s. 575-614.
- Ploum, M. (2013), *The Iraq Invasion of 2003: Law and Order or an Illegal Affair?*, *Liberal Arts & Sciences Faculty of Humanities*, *Tilburg University*.
- Polanyi, K. (2017), *Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*, (Çev.) Ayşe Buğra, *İletişim*, İstanbul.
- Poulantzas, N. (2006), *Devlet, İktidar, Sosyalizm*, (Çev.) Turhan Ilgaz, *Epos Yayınları*, Ankara.
- Rajagopal, B. (1999), *International Law and the Development Encounter: Violence and Resistance at the Margins*, *Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law)*, Vol. 93, s.16-27.
- Rajagopal, B. (2006), *Counter-hegemonic International Law: rethinking human rights and development as a Third World strategy*, *Third World Quarterly*, Vol. 27, No. 5, s. 767-783.
- Rasulov, A. (2010), *Writing about empire: remarks on the logic of a discourse*, *Leiden Journal of International Law*, 23 (2), s. 449-471.
- Rawls, J. (1999), *The Law of Peoples*, *Harvard University Press*, London.
- Reçber, S. (2016), *İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu*, *On İki Levha Yayıncılık*, 1. Baskı, İstanbul.

Reich, R. (1991), *The Work of Nations: Preparing Ourselves for 21. Century Capitalism*, Simon and Schuster.

Reuters (2007), American Home Mortgage files for bankruptcy, <https://www.reuters.com/article/idUSN0639518120070806>, Erişim tarihi: 28 Nisan 2022

Risen, J. (2000), *Secrets of History: The C.I.A. in Iran - A special report: How a Plot Convulsed Iran in '53 (and in '79)*, New York Times, 16 Nisan 2000.

Roberts, A. (1993), Humanitarian War: Military Intervention and Human Rights, *International Affairs*, 69(3), s. 429-449.

Robins, N. (2017), *Dünyayı Değiştiren Şirket: Doğu Hindistan Kumpanyası'nın Modern Çokulusluluğu Şekillendirmesi*, Çev. İnanç Özekmekçi, H2o Kitap, İstanbul.

Robinson, W. (2004), *A Theory of Global Capitalism: Production, Class, and State in a Transnational World*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London.

Robinson, W. I. ve Harris, J. (2000), Towards a Global Ruling Class? Globalization and the Transnational Capitalist Class, *Science & Society*, Vol. 64, No. 1, s. 11-54.

Roosevelt, K. (2007), *Karşı Darbe: CIA İran'da*, (Çev.) Bedirhan Muhib, Timaş Yayınları, İstanbul.

Roth-Isigkeit, D. (2013), Conceptualizing Inequalities? The Politics of Hegemony and the Choice of International Law, *Transnational Legal Theory*, 4(3), s. 452-455.

Rupert, M. (2016), *Marksizm ve Eleştirel Teori*, (eds.) Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith, *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Disiplin ve Çeşitlilik*, (Çev.) Özge Kelekçi, Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları.

Ryan, M. (2002), Inventing the “axis of evil”: the myth and reality of us intelligence and policy-making after 9/11, *Intelligence and National Security*, 17(4), s. 55–76.

Sadeghi-Boroujerdi, E. ve Randjbar-Daemi, S. (2017), *Musaddiq's Spectre: On the Recent Declassification of US Documents*

Said, E. (1979), *Orientalism*, Vintage Books, New York.

Santos, M. D. (2004), *Human Rights and Migrant Domestic Work: A Comparative Analysis of The Socio-Legal Status of Filipina Migrant Domestic Workers in Canada and Hong Kong*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, York University, Kanada.

Satterthwaite, J. (1972), The Truman Doctrine: Turkey, *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 401(1), 74–84.

Saunders, H. (2016), Does Capitalism Require Endless Growth?: Marx and Malthus Reconsidered, 27 Mart 2019 tarihinde The Breakthrough Institute: <https://thebreakthrough.org/journal/issue-6/does-capitalism-require-endless-growth> adresinden alındı.

Schlesinger, R. (1974), *Marksizm ve Sovyet Hukuk Teorisi*, Sinan Yayınları, İstanbul.

Schumpeter, J. (2012), *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi*, (Çev.) Hasan İlhan, Alter Yayıncılık, Ankara.

Schurmann, F. (1974), *The Logic of World Power: An Inquiry into the Origins, Currents, and Contradictions of World Politics*, Pantheon Books.

Shadid, A. ve Fahim, K. (2011), Opposition in Libya Struggles to Form a United Front, *The New York Times*, 18 Nisan 2023 tarihinde <https://www.nytimes.com/2011/03/09/world/africa/09rebels.html> adresinden alındı.

Shiraz, Z. (2011), CIA Intervention in Chile and the Fall of the Allende Government in 1973, *Journal of American Studies*, 45, s. 603-613.

Sklair, L. (2002), *Globalization: Capitalism and its Alternatives*, Oxford University Press, New York.

Slaughter, A. M. (2004), *A New World Order*, Princeton University Press.

Snyder, E. A. ve Bracht, H. W. (1958), "Coexistence and International Law", *The International and Comparative Law Quarterly*, 7(1), s. 54-77.

Soderlund, W. C. (1977), *United States Intervention in the Dominican Republic 1916 and 1965: A Comparative Case Study*, NorthSouth, Vol. 2, No. 3/4, s. 87-108.

Sornarajah, M. (2001), *The Asian Perspective to International Law in the Age of Globalization*, Singapore Journal of International & Comparative Law, 5, s. 284-313.

Soviet Theories of International Law (1953), *Soviet Studies*, 4(3), s. 334-338.

Sparknotes (?), Karl Marx (1818–1883): Themes, Arguments, and Ideas, 19 Temmuz 2021 tarihinde Sparknotes: <https://www.sparknotes.com/philosophy/marx/themes/> adresinden alındı.

Stiglitz, J. (2002), *Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı*, (Çev.), Arzu Taşcıoğlu ve Deniz Vural, Plan B, İstanbul.

Sune, E. (2013), *Devlet Biçiminin Yeniden Düzenlenmesinin Aracı Olarak Uluslararası Hukuk: Libya Örneği*, (ed.) Ali Murat Özdemir, Emperyalizmin Hayaletleri: Küresel Düzenlemenin Bugünü, 1. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.

Sur, M. (2015), *Uluslararası Hukukun Esasları*, BETA, İstanbul.

Sweezy, P. (1962), *The Theory of Capitalist Development: Principles of Marxian Political Economy*, Dennis Dobson Limited, London.

Sweezy, P. (2007), *Kapitalist Gelişme Teorisi*, Çev: Gülsüm Akalın, Kalkedon Yayınları, İstanbul.

Şahin, Ç. (2009), *Çevresel Kapitalizm ve Kriz*, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, (No: 41), s. 139-159.

Şahin, O. G. ve Özdemir, A. M. (2019), *Hukuka İdeolojisi Üzerinden Bakmak: Kozmopolitan, Ülkesel ve Devletçi Söylemler*, Amme İdaresi Dergisi, 52(4), s. 25-58.

Şenalp, M. G. ve Şenalp, Ö. (2009), *Ulusötesi Kapitalizm: Sermayenin ve Devletin Ulusötesileşmesi ve Türkiye’de Ulusötesi Tarihsel Blok Oluşumu*, Praksis 19, s. 191-240.

Teitel, R. (2011), *Humanity's Law*, Oxford University Press.

Telatar, G. (2012), *Barack Obama’nın Dış Politikasında Demokrasinin Yayılması Misiyonu, Alternatif Politika*, Cilt. 4, Sayı. 1, s. 54-83.

Thakur, R. (2017), *The United Nations, Peace and Security: From Collective Security to the Responsibility to Protect*, Cambridge University Press.

The New York Times (2008), *U.S. Treasury begins giving out \$125 billion to 9 banks*, <https://www.nytimes.com/2008/10/27/business/worldbusiness/27iht-27fed.17273861.html>, erişim tarihi: 5 Mayıs 2022

The White House, 1 Mayıs 2003, *President Bush Announces Major Combat Operations in Iraq Have Ended*, The White House: 05.02.2023 tarihinde <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/05/20030501-15.html> adresinden alındı.

The White House, 12 Eylül 2002, *President's Remarks at the United Nations General Assembly*, The White House: 05.02.2023 tarihinde <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/09/20020912-1.html> adresinden alındı.

The White House, 29 Ocak 2002, State of The Union Address to The 107th Congress, The White House: 08.02.2023 tarihinde https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/infocus/bushrecord/documents/Selected_Speeches_George_W_Bush.pdf adresinden alındı.

Truman, H. (1947), Recommendation for assistance to Greece and Turkey, 12 Mart 1947, House of Representatives, Document no: 171, <https://www.archives.gov/milestone-documents/truman-doctrine#:~:text=Truman%20asked%20for%20%24400%20million,for%20the%20next%2040%20years.>

Tunkin, G. I. (1974), Theory of International Law, (Çev.) William E. Butler, Harvard University Press.

Turan, K. (2013), ABD'nin Irak'a Askeri Müdahaleleri: 1990-1991 ve 2003-2004, (Ed.) Haydar Çakmak, ABD'nin Kore'ye Askeri Müdahalesi, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Türkmen, F. (2006), İnsancıl Müdahale, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul.

Tzouvala, N. (2020), Capitalism as Civilisation: A History of International Law, Cambridge University Press.

U.S. Department of State, 1 Ocak 2009, Strategic Framework Agreement for a Relationship of Friendship and Cooperation, U.S. Department of State: 07.02.2023 tarihinde <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2019/02/09-101.1-Iraq-Defense-Coop.pdf> adresinden alındı.

U.S. Embassy in Chile, History of the U.S. and Chile, 10.04.2023 tarihinde <https://cl.usembassy.gov/our-relationship/policy-history/io/> adresinden alındı.

Uğurlu, G. (2012), Uluslararası Hukuka Üçüncü Dünya Yaklaşımları, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Uluslararası Adalet Divanı Danışma Görüşü (1996), Legality of The Threat or Use of Nuclear Weapons, ICJ Reports.

Uluslararası Adalet Divanı Statüsü, Adalet Bakanlığı: 11.03.2023 tarihinde https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093041bm_02.pdf adresinden alındı.

United Nations Document, S/2003/715, Iraq: SG report pursuant to paragraph 24 of SC resolution 1483 (2003) (S/2003/715), 02.04.2023 tarihinde <https://reliefweb.int/report/iraq/iraq-sg-report-pursuant-paragraph-24-sc-resolution-1483-2003-s2003715> adresinden alındı.

United Nations, (2011) S/RES/2016, United Nations Security Council: 19.04.2023 tarihinde <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/567/10/PDF/N1156710.pdf?OpenElement> adresinden alındı.

United Nations, (2011), S/RES/1970, United Nations Security Council: 19.04.2023 tarihinde <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/245/58/PDF/N1124558.pdf?OpenElement> adresinden alındı.

United Nations, (2011), S/RES/1973, United Nations Security Council: 19.04.2023 tarihinde <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/268/39/PDF/N1126839.pdf?OpenElement> adresinden alındı.

United Nations, (2011), S/RES/2009, United Nations Security Council: 19.04.2023 tarihinde <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/502/44/PDF/N1150244.pdf?OpenElement> adresinden alındı.

United Nations, A/RES/20/2131, (1965), United Nations General Assembly: 10.12.2022 tarihinde <http://www.un-documents.net/a20r2131.htm> adresinden alındı.

United Nations, GA/RES/377, Resolution 377 (1950), United Nations General Assembly: 06.12.2022 [https://www.un.org/en/sc/repertoire/otherdocs/GAres377A\(v\).pdf](https://www.un.org/en/sc/repertoire/otherdocs/GAres377A(v).pdf) adresinden alındı.

United Nations, Meetings Coverage, (2011), Security Council Approves 'No-Fly Zone' over Libya, Authorizing 'All Necessary Measures' to Protect Civilians, by Vote of 10 in Favour with 5 Abstentions, SC/10200, Meetings Coverage and Press Releases: 19.04.2023 tarihinde <https://press.un.org/en/2011/sc10200.doc.htm> adresinden alındı.

United Nations, S/RES/1031, Resolution 1031 (1995), United Nations Security Council: 06.12.2022 <https://digitallibrary.un.org/record/201088> adresinden alındı.

United Nations, S/RES/1368, Resolution 1368 (2001), United Nations Security Council: 06.12.2022 tarihinde <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/533/82/PDF/N0153382.pdf?OpenElement> adresinden alındı.

United Nations, S/RES/1373, Resolution 1373 (2001), United Nations Security Council: 06.12.2022 tarihinde https://www.unodc.org/pdf/crime/terrorism/res_1373_english.pdf adresinden alındı.

United Nations, S/RES/1441, Resolution 1441 (2002), United Nations Security Council: 06.12.2022 tarihinde <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/682/26/PDF/N0268226.pdf?OpenElement> adresinden alındı.

United Nations, S/RES/1483, Resolution 1483 (2003), United Nations Security Council: 06.12.2022 tarihinde <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/368/53/PDF/N0336853.pdf?OpenElement> adresinden alındı.

United Nations, S/RES/1483, United Nations Security Council: 19.03.2023 tarihinde <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/368/53/PDF/N0336853.pdf?OpenElement> adresinden alındı.

United Nations, S/RES/1511, Resolution 1511 (2003), United Nations Security Council: 06.12.2022 tarihinde <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/563/91/PDF/N0356391.pdf?OpenElement> adresinden alındı.

United Nations, S/RES/1546, Resolution 1546 (2004), United Nations Security Council: 06.12.2022 tarihinde <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/381/16/PDF/N0438116.pdf?OpenElement> adresinden alındı.

United Nations, S/RES/1970, Resolution 1970 (2011), United Nations Security Council: 06.12.2022 <https://digitallibrary.un.org/record/698927?ln=en> adresinden alındı.

United Nations, S/RES/1973, Resolution 1973 (2011), United Nations Security Council: 06.12.2022 <https://digitallibrary.un.org/record/699777> adresinden alındı.

United Nations, S/RES/660, Resolution 660 (1990), United Nations Security Council: 06.12.2022 tarihinde <https://digitallibrary.un.org/record/94220> adresinden alındı.

United Nations, S/RES/660, Resolution 660 (1990), United Nations Security Council: 06.12.2022 tarihinde <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/575/10/PDF/NR057510.pdf?OpenElement> adresinden alındı.

United Nations, S/RES/661, Resolution 661 (1990), United Nations Security Council: 06.12.2022 <https://digitallibrary.un.org/record/94221> adresinden alındı.

United Nations, S/RES/661, Resolution 661 (1990), United Nations Security Council: 06.12.2022 tarihinde <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/575/11/PDF/NR057511.pdf?OpenElement> adresinden alındı.

United Nations, S/RES/678, Resolution 678 (1990), United Nations Security Council: 06.12.2022 <https://digitallibrary.un.org/record/102245> adresinden alındı.

United Nations, S/RES/678, Resolution 678 (1990), United Nations Security Council: 06.12.2022 tarihinde <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/575/28/PDF/NR057528.pdf?OpenElement> adresinden alındı.

United Nations, S/RES/687, Resolution 687 (1991), United Nations Security Council: 06.12.2022 tarihinde <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/23/PDF/NR059623.pdf?OpenElement> adresinden alındı.

United Nations, S/RES/82, Resolution 82 (1950), United Nations Security Council: 06.02.2023 <https://digitallibrary.un.org/record/112025> adresinden alındı.

United Nations, S/RES/83, Resolution 83 (1950), United Nations Security Council: 06.02.2023 <https://digitallibrary.un.org/record/112026> adresinden alındı.

United Nations, S/RES/84, Resolution 84 (1950), United Nations Security Council: 06.02.2023 <https://digitallibrary.un.org/record/112027> adresinden alındı.

United Nations, S/RES/85, Resolution 85 (1950), United Nations Security Council: 06.02.2023 <https://digitallibrary.un.org/record/112028> adresinden alındı.

USA PATRIOT ACT (2001), Uniting and Strengthening America By Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism, Public Law 107-56—OCT. 26, 2001, Congress: 15.03.2023 tarihinde <https://www.congress.gov/107/plaws/publ56/PLAW-107publ56.pdf> adresinden alındı.

Uslu, A. (2004), Sovyet Hukuk Doktrinde Uluslararası Hukuk Teorileri, Praksis, 11, s. 145-168.

Üşür, S. S. (1997), İdeolojinin Serüveni: Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme, İmge Kitabevi, Ankara.

Vagts, D. F. (2001), Hegemonic International Law, The American Journal of International Law, Vol. 95, s. 843-848.

Vergin, N. (2017), Siyasetin Sosyolojisi: Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar, 15.baskı, Doğan Kitap, İstanbul.

Vincent, R. J. (1974), Nonintervention and International Order, Princeton University Press.

Voloşinov, V. N. (2001), Marksizm ve Dil Felsefesi, (Çev.) Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Wade, R. (2001), Dünya Bankası'nda Hesaplaşma, Seda Altuğ (Çeviren), Birikim Dergisi, Sayı: 145, 15 Şubat 2021 tarihinde Birikim Dergisi: <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-145-mayis-2001-sayi-145-mayis-2001/2336/dunya-bankasi-nda-hesaplasma/6241> adresinden alındı.

Wallerstein, I. (2003). Dünya Sistemleri Kavramına Karşı Dünya Sistemi Kavramı. Andre Gunder Frank ve Barry Gills (der.). Dünya Sistemi: Beş Yüzyıllık mı Beş Binyıllık mı? Çev. Esin Soğancılar. Ankara: İmge, s. 527-534.

Wallerstein, Immanuel, (2005), Modern Dünya-Sistemi II: Avrupa Dünya Ekonomisinin Pekiştirilmesi ve Merkantilizm 1600-1750, çev. Latif Boyacı, Bakış Yayınları, İstanbul.

Weeramantry, C. ve Berman, N. (1999), The Grotius Lecture Series, American University International Law Review, 14(6), s. 1515-1569.

Wheeler, N. (2000), Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society, Oxford University Press, New York.

Wiarda, H. J. (1965), The Politics of Civil-Military Relations in the Dominican Republic, Journal of Inter-American Studies, Vol. 7, No. 4, s. 465-484.

- Wilde, R. (2003), The Skewed Responsibility Narrative of the "Failed States" Concept, *Journal of International and Comparative Law*, s. 425-429.
- Wilford, H. (2015), "Essentially a Work of Fiction": Kermit "Kim" Roosevelt, Imperial Romance, and the Iran Coup of 1953, *Diplomatic History*.
- Williamson, J. (2004), The Washington Consensus as Policy Prescription for Development, <https://www.piie.com/sites/default/files/publications/papers/williamson0204.pdf>, Erişim Tarihi: 24.04.2022.
- Wilson, W. (1916), Address to the Salesmanship Congress in Detroit, Michigan, 30 Eylül 2021 tarihinde The American Presidency Project: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/address-the-salesmanship-congress-detroit-michigan> adresinden alındı.
- Withana, R. (2008), Power, Politics, Law: International Law and State Behaviour During International Crises, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden and Boston.
- Wood, E. M. (2003), Sermaye İmparatorluğu, (Çev.) Ecehan Balta ve A. Ekber Doğan, *Praksis* 10, s. 239-254.
- World Bank (1992), Governance and Development, The World Bank, Washington.
- Wright, B. (1976), Mr. "X" and Containment, *Slavic Review*, 35(1), s. 1-31.
- Yalvaç, F. (2017), Marksizm, Uluslararası Hukuk ve Meta Mübadelesi Kuramı, (Der.) Faruk Yalvaç, Tarihsel Materyalizm ve Uluslararası İlişkiler: Temel Tartışmalar ve Kavramlar, İmge Kitabevi, Ankara.
- Yasin, M. (2007), Uygulama ve Yargı Kararları Işığında Özelleştirmenin Hukuki Rejimi, Beta, İstanbul.
- Yates, L. A. (1988), Power Pack: U.S. Intervention in the Dominican Republic, 1965-1966, Combat Studies Institute.
- Yeldan, E. (2002), Neoliberal Küreselleşme Sürecinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler, *Praksis Dergisi*, Sayı:7, s. 19-34.
- Yergin, D. ve Stanislaw, J. (2002), The Commanding Heights: The Battle for the World Economy, Simon and Schuster
- Yılmaz, ř. C. (2019), Tarihsel Devlet Dönüşümü Kapsamında Haydut Devlet, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Yoo, J. (2003), International Law and the War in Iraq, *The American Journal of International Law*, Vol. 97, No. 3, s. 563-576.
- Zabcı, F. (2009), Dünya Bankası: Yanılsamalar ve Gerçekler, Yordam Kitap, İstanbul.
- Zoellick, R. B. (2001), Countering Terror with Trade, Office of the United States Trade Representative Archive: 25.11.2022 tarihinde, https://ustr.gov/archive/Document_Library/Opeds/2001/Countering_Terror_with_Trade.html adresinden alındı.
- Zucchi, K. (2022), Main Characteristics of Capitalist Economies, 14 Ağustos 2022 tarihinde Investopedia: <https://www.investopedia.com/articles/investing/102914/main-characteristics-capitalist-economies.asp> adresinden alındı.